รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง : กรณีบ้านโพนทราย

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจักษ์ บุญอารีย์

สหวิทยาลัยอีสานใต้

วิทยาลัยครูอุบลราชธานี

จังหวัดอุบลราชธานี

ตุลาคม 2533

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย

จาก

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ประกาศคุณูปการ

งานวิจัยนี้สำเร็จลงได้ด้วยความอนุเคราะห์ของพี่น้องชาวบ้านโพนทรายทุกคน โดยเฉพาะแม่ครูสุวรรณา และพ่อครูสมัย ฉัววงศ์ กำนันสมัย ประดับศรี ผู้ใหญ่ละมัย หวังสุข และคณะกรรมการหมู่บ้าน-คณะกรรมการชุมชนทุกคน ที่ได้ร่วมกันให้ข้อมูล ที่พักอาศัยแก่ผู้ช่วยผู้วิจัยและอำนวยความสะดวกทุกอย่าง ผู้วิจัยขอขอบคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอขอบคุณคณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งประกอบด้วย รศ.ดร.ไพฑูรย์ มีกุศล อาจารย์ปรีชา อุยตระกูล ดร.ปรีชา พิณทอง ผศ.ดร.สรเชต วรคามวิชัย อาจารย์สุจิต มีจันที อาจารย์อำนวย จันเงิน ผศ.สุภณ สมจิตศรีปัญญา อาจารย์อุดม พรประเสริฐ คุณไพรงาม บูรณเหตุ และคุณลักษณา โลหิทกัษ์สันติ ที่ได้ให้โอกาสแก่ผู้วิจัย และได้ให้ข้อเสนอแนะระหว่างการประชุมคณะอนุกรรมการฯ ทั้งยังให้เกียรติไปเยี่ยมชมหมู่บ้านกรณีศึกษาเป็นกรณีพิเศษหลังจากการประชุมอีกด้วย

ขอขอบคุณคุณพ่อ ดร.ปรีชา พิณทอง ผู้เป็นทั้งที่ปรึกษาและแหล่งภูมิปัญญาแห่งอีสาน ที่ได้ให้กำลังใจและสนับสนุนผู้วิจัยมาโดยตลอด

ขอขอบคุณอาจารย์อุดม พรประเสริฐ หัวหน้าศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูอุบลราชธานี ผู้ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในด้านธุรการและให้คำปรึกษาด้านภาษาและวัฒนธรรม ภายใต้การสนับสนุนจากอธิการวิทยาลัยครูอุบลราชธานี เป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบคุณผู้ช่วยนักวิจัยทั้งสี่คน คือ น.ส.นาตยา เครือคำ น.ส.ละออง สมมาตย์ น.ส.วนิดา สร้อยจักร และ น.ส.สุภาพร บุญสร้อย ที่ได้ทุ่มเทในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย ขอขอบคุณคุณสายทอง จันทา เจ้าหน้าที่ฝ่ายเอกสารการพิมพ์ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในการพิมพ์

และขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ได้สนับสนุนทุนวิจัย งานวิจัยนี้สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากทุกฝ่าย ผู้วิจัยขอขอบคุณไว้เป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอบคุณ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจักษ์ บุญอารีย์

คำนำ

เป็นที่เฉพาะแล้วว่า วิทยาลัยครูจะต้องพัฒนาไปสู่การเป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น แต่การที่สถาบันอุดมศึกษาจะพัฒนาไปสู่ความเป็นอุดมศึกษาที่สมบูรณ์ สามารถปฏิบัติภารกิจของสถาบันได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น มิใช่แต่มีการเปลี่ยนแปลงกฎหมาย หรือการมีอาคารสถานที่สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ตลอดจนเงินงบประมาณที่สมบูรณ์พร้อมเท่านั้น แต่องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษาคือ "คณาจารย์" การที่สถาบันจะสามารถมีส่วนในการพัฒนาท้องถิ่นได้ตามนโยบายได้เพียงใดนั้น จึงขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถและสำนึกของคณาจารย์ที่จะปฏิบัติภารกิจในการศึกษาวิจัยให้มีความรู้ความเข้าใจในท้องถิ่นและภูมิปัญญาของท้องถิ่น ในระดับหนึ่งที่สูงพอ และสามารถนำมาปรับปรนกับวิทยาการสาขาที่แต่ละคนได้เรียนรู้มาอย่างผสมกลมกลืน นำไปเผยแพร่สู่ท้องถิ่น และสามารถให้บริการแก่ประชาชนของท้องถิ่นที่ต้องการศึกษาเรียนรู้ในวิทยาการเหล่านั้น ซึ่งจะนำไปสู่การนำวิทยาการที่ได้รับบริการจากคณาจารย์ของสถาบันอุดมศึกษาไปพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและท้องถิ่น

การวิจัยเรื่อง "การศึกษาหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง : กรณีบ้านโพนทราย" เป็นการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ที่ผู้วิจัยได้ทุ่มเทเวลาเท่าที่จะมีดำเนินการ ด้วยสำนึกของความเป็นอาจารย์ในสถาบันการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและในฐานะที่เป็นคนท้องถิ่น ภายใต้เงื่อนไขแห่งเวลาและอื่น ๆ รายงานวิจัยนี้อาจมีความบกพร่องอยู่บ้าง ก็เป็นเรื่องที่ผู้รู้ควรได้ให้คำแนะนำในการแก้ไขและเป็นภาระที่ผู้วิจัยจักต้องแก้ไขและพัฒนาตนเองต่อไป แต่หากมีความดีอยู่บ้าง ผู้วิจัยขอมอบให้ "ชาวบ้านโพนทราย" ทุกคน ที่ได้ร่วมแรงร่วมใจเสียสละพัฒนาตนเอง ครอบครัวและหมู่บ้านโพนทราย จนได้รับยกย่องให้เป็นหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง ผลการวิจัยในรายงานวิจัยนี้เป็นเพียง "คำตอบ" ส่วนหนึ่งของการพัฒนาวิถีชีวิตของชาวบ้านโพนทรายในช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ส่วนคำตอบทั้งหมด "อยู่ที่หมู่บ้าน"

ผศ.ประจักษ์ บุญอารีย์

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง หมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง : กรณีโพนทราย มีความประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาในการพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของชาวบ้าน ภูมิปัญญาบางประการ และปัจจัยที่มีอิทธิพลทำให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้าน ผลการศึกษามีดังนี้

1. บ้านโพนทรายมีเชื้อสายไทย-ลาว ย้ายถิ่นฐานมาจากเวียงจันทน์มาตั้งหมู่บ้านเมื่อประมาณ 250 ปีมาแล้ว เป็นหมู่บ้านที่ยังสามารถสืบทอดวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างต่อเนื่องและมั่นคง

2. ชาวบ้านมีภูมิปัญญาและสามารถใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาหมู่บ้านสืบต่อกันมายาวนาน ความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านในปัจจุบัน เกิดจากศักยภาพและภูมิปัญญาชาวบ้าน

3. ชาวบ้านโพนทรายส่วนใหญ่มีสุขภาพและบุคลิกภาพดี ภูมิใจในหมู่บ้านของตนเองและมีสิ่งแวดล้อมดี

4. จารีตประเพณีดั้งเดิมของชาวบ้านได้รับการสืบส่งต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง สามารถปรับปรนได้อย่างเหมาะสม และมีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้เกิดความสงบสุขในหมู่บ้าน

5. ชาวบ้านโพนทรายมีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับที่พออยู่พอกิน พึ่งตนเองได้ อยู่บนพื้นฐานอาชีพเกษตรกรรม

6. ผู้นำชาวบ้านมีบทบาทอย่างสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน

7. ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความพร้อม และคาดหวังว่าจะสามารถพัฒนาหมู่บ้านให้ก้าวหน้าต่อไปอีกมาก

8. ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังเห็นว่า การขาดแคลนน้ำเพื่อทำการเกษตรในฤดูแล้ง เป็นปัญหาของชาวบ้าน และเป็นสิ่งที่ชาวบ้านจะต้องหาทางแก้ไขต่อไป

9. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาหมู่บ้านเป็นปัจจัยภายในหมู่บ้าน คือ ตัวชาวบ้านเอง จารีตประเพณีของหมู่บ้าน ผู้นำชาวบ้าน สิ่งแวดล้อมภายในหมู่บ้าน ส่วนปัจจัยภายนอกมีอิทธิพลน้อย

Abstracts

The purposes of this study were to study the history of village development, the local wisdom of the village, the ways of life of the villagers and the factors that influenced the village development. The participation observation and proved interview were used in the study. One hundred Leaders of the villagers were interviewed as the samples. The major findings were as follows:

1. All of Phonsai villagers were Thai-Lao racial. They immigrated from Vientiane to settle at the village of Phonsai about 250 years ago. Most of the traditional cultures of Phonsai were conserved and transmitted to the new generation of the villagers.

2. The village was developed through the wisdom of the villagers for along time. The success of the village development was achieved by the potential of the villagers.

3. Most of Phonsai villagers were in good health, good characters and they were proud of their village.

4. Folkways and mores of the village were conserved and integrated to modernization. The traditional culture uas significantly inffuenced to the success of the village development.

5. Most of the Phonsai villagers earn their living at a moderate stage, not poor but not rich. They can self-help on the base of Bhudhist agicultural culture.

6. The leaders of the villagers play sigmficant roles in the village development.

7. Most of the villagers are ready to participate in the village development and hope to develop their village more effectively.

8. The shortage of water in summer is the main problem which must be solved.

9. The villagers themselves, the leaders, the traditional cultures and the inside environments of the village are the factors that have influenced in achieving of village development. The outside village factors are less influential in the village development.

สารบาญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ความมุ่งหมายของการศึกษา	6
	ความสำคัญของการศึกษา	6
	ข้อตกลงเบื้องต้น	7
	ขอบเขตของการศึกษา	7
	คำนิยามศัพท์เฉพาะ	8
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
	ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม	10
	วิเคราะห์ส่วนสภาพปัญหาทางวัฒนธรรม	15
	กรอบและทิศทางการดำเนินงานทางวัฒนธรรมแห่งชาติ	21
	แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาชนบท	24
	แนวคิดและทางเลือกในการพัฒนาชนบทไทย	31
	แนวคิดในการพัฒนาอีสานของบุคคลสำคัญชาวอีสานและบุคคลทั่วไป ...	42
	วัฒนธรรมกับการพัฒนาชนบท	58
	อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง	65
	สาระของอุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทองของจังหวัดอุบลฯ	69
	แนวคิดในการสร้างหมู่บ้านแผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง	79
	ลักษณะหมู่บ้านตามอุดมการณ์ฯ	87
	แนวทางและขั้นตอนในการพัฒนาหมู่บ้านตามอุดมการณ์	96
	ยุทธวิธีในการพัฒนาเศรษฐกิจหมู่บ้านตามอุดมการณ์ฯ	100

บทที่ หน้า

3 ประวัติการพัฒนาหมู่บ้าน 106
ที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์ 106
ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน 107
สภาพปัจจุบันและปัญหาของหมู่บ้าน 112
การศึกษาและวัฒนธรรม 113
การสร้างอยู่ทำกิน 114
การพัฒนาหมู่บ้าน 115
เกียรติยศที่ได้รับ 117
แผนพัฒนาหมู่บ้าน 118
โครงการพัฒนาหมู่บ้าน (2532-2533) 119
โครงการในอนาคต 120

4 วิธีดำเนินการศึกษา 121
แหล่งข้อมูล 121
กลุ่มตัวอย่าง 121
เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือ 122
การวางแผนและการเก็บรวบรวมข้อมูล 124
การวิเคราะห์ข้อมูล 125

5 ภูมิปัญญาชาวบ้าน (บางประการ) 127
ผู้นำและการสืบผู้นำหมู่บ้าน 128
การทำมาค้าขาย 132
การขายข้าว 135
การค้าขายวัว-ควาย 138
การหาปลาและการพัฒนาบ่อปลา 142

บทที่		หน้า
	ประเพณีแบ่งปันกันกินหรือขอกันกิน	146
	น้ำกับการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ	148
	นาและการพัฒนาไร่นา	153
	การพึ่งตนเองและการพึ่งกันเอง	157
	กรดอมิโนกลือสินเธาว์และการแก้ไขปัญหาดินเค็ม	160
	ป่าไม้ชุมชนกับการแก้ปัญหาเรื่องเชื้อเพลิง	165
	การเลี้ยงเด็กและการพัฒนาด้านสุขภาพอนามัย	167
	การจัดงานประเพณีและการพัฒนาประเพณี	170
	การทอผ้าและเครื่องนุ่งห่ม	175
6	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	179
	ผลการวิเคราะห์สถานภาพบางประการของกลุ่มตัวอย่าง	180
	ผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพรายประเด็นคำถามในแบบสัมภาษณ์	187
	ลักษณะทั่วไปของชาวบ้าน	187
	เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน	196
	การปฏิบัติตามฮีต-คลอง หรือจารีตประเพณี	199
	เกี่ยวกับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของหมู่บ้าน	204
	เกี่ยวกับการพัฒนาด้านการปกครอง	212
	เกี่ยวกับบทบาทผู้นำและแนวทางการพัฒนาหมู่บ้านบางประการ ..	217
7	สรุป อภิปรายผลและเสนอแนะ	227
	สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล	229
	เกี่ยวกับสถานภาพบางประการของชาวบ้าน	229
	สรุปผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพรายประเด็นคำถาม ในแบบสัมภาษณ์	230

บทที่ หน้า

สรุปสาเหตุหรือปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้าน 243

สรุปเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน 249

อภิปรายผล 256

บรรณานุกรม

ภาคผนวก 292

ก แบบสัมภาษณ์ 293

ข รายชื่อชาวบ้านที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง 303

ค รายชื่อผู้เฒ่าผู้แก่ 308

ง รายชื่อกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน 310

จ ระเบียบข้อบังคับหรือกฎหมู่บ้าน 312

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
1	แสดงค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่างที่ให้สัมภาษณ์	180
2	แสดงค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่างตามอายุ	181
3	แสดงค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่างตามระดับการศึกษา	182
4	แสดงค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่างตามสถานที่เกิด	183
5	แสดงค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่างตามอาชีพ	184
6	แสดงค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่างตามรายได้เฉลี่ยของครอบครัว/ปี	185
7	แสดงค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่างตามจำนวนสมาชิกในครอบครัว	186
8	แสดงค่าร้อยละของความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของชาวบ้าน	187
9	แสดงค่าร้อยละของความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน	196
10	แสดงค่าร้อยละของความคิดเห็นเกี่ยวกับความเชื่อและจารีตประเพณีของชาวบ้าน	199
11	แสดงค่าร้อยละของความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจของหมู่บ้าน	205
12	แสดงค่าร้อยละของความคิดเห็นเกี่ยวกับการปกครองของหมู่บ้าน	213
13	แสดงค่าร้อยละของความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำและแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านบางประการ	217

บทที่ 1

บทนำ

ประเทศไทยได้พัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม ฯ เป็นเวลาเกือบ 30 ปี รัฐบาลได้มีการหมุนเวียนกันเข้ามาบริหารประเทศ ภายในกรอบของแผน ฯ ดังกล่าว หลายรัฐบาล ด้วยเงินงบประมาณสำหรับการพัฒนาด้านต่าง ๆ จำนวนนับหลายแสนล้านบาทและยังได้หุ้มเหกำลังคน กำลังความคิดอีกสุดที่จะประมาณค่าได้อีกมากมาย แต่หาได้เป็นผลตามเจตนารมณ์ที่ตั้งไว้ไม่ โดยเฉพาะด้านความอยู่ดีมีสุขในการดำรงชีวิตซึ่งรวมไปถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมโดยส่วนรวม แม้เราจะเห็นความเปลี่ยนแปลงในเชิงทันสมัย ความสะดวกรวดเร็วในการสื่อสารและคมนาคม มีไฟฟ้า ประปา อาคารสถานที่ ยานพาหนะประเภทต่าง ๆ ตั้งแต่เครื่องบินจนถึงรถจักรยานยนต์ ตั้งแต่วิทยุที่มีราคาเพียงไม่กี่บาท จนกระทั่งโทรทัศน์ วิดีโอ เรามีตู้เย็น เตาแกส หม้อหุงข้าวไฟฟ้า ไปจนถึงเครื่องซักผ้า–อบผ้าอัตโนมัติ ฯลฯ แต่สังคมไทยก็ยังประสบปัญหาพื้นฐานที่ยังแก้ไม่ตกนั่นก็คือ ประชาชนไม่น้อยกว่า 20 ล้านคน ยังถูกตรึงความและวนเวียนอยู่ในวัฏจักรของความจน ความเจ็บไข้ และความไม่รู้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ หรือทางวัตถุและทางความคิดจิตใจ เราทันสมัยขึ้นก็จริงแต่เราไม่พัฒนา เพราะคนส่วนใหญ่ยังมีค่าครองชีพต่ำ ทรัพยากรมนุษย์และธรรมชาติ ไม่ได้นำมาใช้อย่างถูกต้องและเหมาะสม การพัฒนาของเรานั้นดำเนินไปอย่างผิดธรรมชาติ คือไม่ได้ให้การเติบโตและเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจากข้างใน แต่เราเอามาสวมใส่และครอบลงไปจากภายนอก (นิพนธ์ พัวธเสวี 2528 : 1)

ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2529 – 2534) จะมี 1 ใน 4 แนวทาง ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนมากขึ้น เพื่อมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพคนให้มีคุณธรรม จริยธรรม ความเป็นระเบียบ และเคารพกฎหมาย ร่วมพัฒนาสังคมเพื่อการพึ่งตนเอง มีผู้วิพากษ์วิจารณ์ว่า 1 ใน 4 แนวทางของแผน 6 ที่มุ่งเน้นประเด็นเรื่องคนและสังคมพึ่งตนเองนั้นสืบเนื่องมาจากปัญหาสังคม ในระยะหลังที่แสดงการขาดคุณธรรม ขาดจริยธรรม ตลอดจนปัญหาคุณภาพคนในด้านต่าง ๆ อย่างมากมาย

ความจริงสังคมไทยได้ชื่อว่าเป็นสังคมพุทธ ถ้าพิจารณาในแง่แก่นแท้ของพุทธศาสนาหรือความเป็นพุทธแท้แล้ว น่าแปลกใจมากกว่า ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ไม่ได้สะท้อนความเป็นพุทธแท้เลย การละเมิดศีลธรรม การเอารัดเอาเปรียบ เบียดเบียนกัน การทำลายล้างชีวิตกัน ฯลฯ เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันในแต่ละวันจนเป็นความเคยชิน ถ้าชาวไทยส่วนใหญ่มีความเป็นพุทธแท้จริง การมีวินัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การมีชีวิตเรียบร้อย ประหยัดและออม จะเกิดขึ้นเอง การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเพื่อสร้างสังคมพึ่งตนเอง ก็จะเกิดขึ้นเอง โดยอาจจะไม่จำเป็นจะต้องกำหนดเป็นแนวทางในแผนฯ 6 ก็ได้ (วิวัฒน์ชัย อัตถากร 2530 : 19)

ในด้านการพัฒนาชนบท ประเทศไทยก็มิได้พัฒนากันมาเพียง 30 ปี ตามแผนฯ ดังกล่าวแล้ว ตามความเป็นจริงแล้วรัฐบาลทุกยุคทุกสมัย ได้ตระหนักเสมอว่า การพัฒนาชนบทเป็นภารกิจหลักอันสำคัญและจำเป็นของทุกรัฐบาล การมุ่งเน้นการพัฒนาชนบทถือว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการพัฒนาประเทศ เพราะประชาชนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชนบท ประเทศไทยได้เริ่มงานพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2457 ซึ่งเป็นฐานของการเริ่มต้นที่แท้จริง อันมีพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่เป็นกฎหมายที่ระบุหน้าที่ของรัฐ ในการบำรุงบ้านเมืองไว้อย่างชัดเจน ต่อมาได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมแก่กาลสมัยและภาวะกาลของโลก เมื่อปี พ.ศ.2499 ได้จัดให้มีสภาตำบลขึ้นเป็นครั้งแรก และได้เกิดหน่วยงานพัฒนาขึ้นตามมาอีกมากมาย ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่แม้กระนั้นประเทศไทยของเรายังประสบปัญหาพื้นฐานที่เกิดกับประเทศด้อยพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และดูจะรุนแรงมากขึ้นทุกขณะในบางปัญหา เช่น

- ปัญหาความยากจน
- ปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างประชาชนในเมืองกับชนบท
- ปัญหาการไร้การศึกษา
- ปัญหาความเจ็บไข้ได้ป่วย
- ปัญหาป่าถูกทำลายจนเกิดภาวะวิกฤติทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ ดินเค็ม ดินเปรี้ยว ฯ
- ปัญหาผลผลิตต่ำ

- ปัญหาการตลาด
- ปัญหาโสเภณี
- ปัญหาการใช้แรงงานเด็ก
- ปัญหาการอพยพแรงงานจากชนบทสู่เมืองใหญ่และต่างประเทศ
- ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรมในเมือง
- ปัญหาอาชญากรรมในรูปแบบต่าง ๆ
- ปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคม
- ปัญหาไม่เคารพกฎหมายและขาดระเบียบวินัย

ฯลฯ

ปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาที่เกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของคนไทย หรือเป็นปัญหาในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทยหรือ ปัญหาทางวัฒนธรรม นั่นเอง

กรณีภาคอีสาน เป็นผลสะท้อนที่เห็นได้ชัดมาก และเป็นแรงถ่วงรั้งของการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวมอย่างน่าวิตก ทั้งนี้เนื่องจากภาคอีสานเป็นภาคที่มีพื้นที่ 105,533,963 ไร่ หรือร้อยละ 32.91 ของประเทศ มีประชากรชาวอีสานเฉพาะที่ยังอาศัยในพื้นที่กว่า 18 ล้านคน หรือประมาณ 1 ใน 3 ของประชากรทั้งประเทศ ในขณะที่ประเทศไทยมีแนวโน้มที่ค่อนข้างชัดเจนว่าจะพัฒนาประเทศไปสู่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ แต่ทรัพยากรมนุษย์ในภาคอีสานอันเป็นแหล่งแรงงานสำคัญของประเทศยังคงไม่ได้รับพัฒนาให้มีคุณภาพเท่าที่ควรจะเป็น เนื่องจากหลายสาเหตุโดยเฉพาะสาเหตุจากความยากจน ทำให้ประชาชนในภาคอีสานส่วนใหญ่ปฏิเสธสารส่งบุตรหลานศึกษาต่อในโรงเรียนมัธยมศึกษา ในจำนวนจังหวัดที่มีอัตราการเรียนต่อในระดับมัธยมต่ำสุด 25 อันดับในปี พ.ศ.2531 ก็ยังคงเป็นจังหวัดในภาคอีสานทั้งหมด 17 จังหวัด มีอัตราการเรียนต่อมัธยมศึกษาของนักเรียนที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ระหว่างร้อยละ 22.3 - 32.9 เท่านั้น ขณะเดียวกันประชากรในภาคอีสานรายได้เฉลี่ยต่ำที่สุดเพียง 8,100 บาทต่อปี ในปี พ.ศ.2528 ในขณะที่รายได้เฉลี่ยของประชากรทั้งประเทศสูงถึง 20,300 บาทต่อปี นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่นๆ อีกมากมาย และที่น่าสนใจมากในขณะนี้คือปัญหา ความแตกสลายของชุมชน หมู่บ้านชนบทอีสาน

ซึ่งหมายถึงความเสื่อมสลายทางวัฒนธรรมอีสาน ซึ่งเคยถูกขนานนามให้เป็น "ถิ่นไทยดี" ในอดีต กำลังเกิดขึ้นกับสังคมอีสาน คณะกรรมการจัดทำเอกสารประกอบการสัมมนาเพื่อกำหนดแนวทางพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ของสหวิทยาลัยอีสานเหนือ - ใต้ ได้สรุปปัญหาไว้ในเอกสาร "สหวิทยาลัยอีสานเหนือ-ใต้ : บทบาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อีสาน" ว่า

จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดปัญหาคนอีสานหลายประการ อันมีผลทำให้คนในภาคอีสานกลายเป็นภูมิภาคที่คนมีคุณภาพชีวิตโดยเฉลี่ยต่ำที่สุดของประเทศ ปัญหาโดยสรุปเกี่ยวกับคนอีสานที่สำคัญในปัจจุบันคือ

1. <u>คนอีสานทอดทิ้งประเพณีการพึ่งพาอาศัยกัน</u> ซึ่งแต่ก่อนเคยเป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนาน แต่ด้วยความเจริญ เปลี่ยนแปลงด้านวัตถุที่เข้าถึงทั่วไป ทำให้วิถีชีวิตคนอีสานเปลี่ยนจากน้ำใจมาเป็นน้ำเงินแทน จึงเกิดปัญหาด้านอื่น ๆ ตามมา

2. <u>ผลกระทบของแรงงานที่ถูกดึงจากไปทำงานในต่างประเทศ</u> ตั้งแต่ปี 2514-2529 มีการส่งแรงงานชาวอีสานไปทำงานในต่างประเทศ ไม่ต่ำกว่า 300,000 คน สามารถทำเงินเข้าประเทศไม่ต่ำกว่า 20,000 ล้านบาท ก่อผลให้เกิดพฤติกรรมทันสมัยแต่ไม่พัฒนา ที่กระทบต่อวัฒนธรรมหมู่บ้านอย่างมากและน่าวิตก เช่น ทิ้งการงานในไร่นา ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยและไม่ได้ใช้คุณค่าและศักยภาพของตนเองพัฒนาถิ่นฐาน แต่นำไปขายให้คนต่างชาติ เพื่อแลกเงินมาใช้ในการดำรงชีวิต

3. <u>แรงงานอพยพ</u> เนื่องจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจทำให้คนอีสานในวัยเรียนและวัยทำงาน (หนุ่มสาว) หลั่งไหลไปทำงานในกรุงเทพฯ และทั่วทุกภาคของประเทศในทะเลและในต่างประเทศ เฉพาะในกรุงเทพฯ ประมาณกันว่าประชากรกว่าร้อยละ 20 เป็นชาวอีสาน ที่หมู่บ้านในชนบทอีสานจำนวนมาก จึงคงเหลือแต่เด็กและคนแก่ ส่วนหนุ่มสาวเข้าเมือง

4. <u>เกิดจิตสำนึกที่ไม่พึงประสงค์ในการพัฒนา</u> ได้แก่ การไม่คิดพึ่งตนเอง เพราะคุ้นเคยกับที่ทางราชการเข้าไปสั่งการให้ทำ หรือนำไปให้มาเป็นเวลาช้านาน

5. <u>เกิดความเฉื่อยชา ไม่กระตือรือร้น</u> ไม่มีการวางแผนชีวิตล่วงหน้า ใช้ชีวิตเพื่อความอยู่รอดวันต่อวัน

6. <u>เกิดความมักง่ายและไม่ชอบ</u> เนื่องจากความเฉื่อยชาจึงทำให้คนอีสานส่วนใหญ่ไม่ละเอียดละออ มักง่าย ขาดวินัย ต้องถูกบังคับ ควบคุมให้ทำงานในลักษณะลูกจ้าง จึงจะทำได้ดี และทรหดอดทน ควบคุมคนเองให้ทำงานเพื่อตนเองไม่ค่อยได้ฯ ซึ่งนับว่าเป็นพฤติกรรมที่ด้อยพัฒนาและอันตรายมาก

7. <u>ไม่รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์</u> เป็นอีกลักษณะหนึ่งของพฤติกรรมที่เป็นจุดอ่อน คือ การชอบจับกลุ่มกันเฮฮา มั่วเมาหลงไหลในการดื่มสุรา และเล่นการพนัน นอกฤดูทำไร่ทำนา

8. <u>ขอบขอ</u> สืบเนื่องจากการแบ่งปันกันกิน อันเป็นความดีงามในอดีต ทำให้คนอีสานไม่ค่อยเคร่งครัดหิดีพิถันต่อการรับสิ่งของจากคนอื่น เพราะคิดว่าคนอื่นเป็นคนมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เหมือนตน "ประเพณีขอกันกิน" ได้เปลี่ยนไปเมื่อสังคมเปลี่ยนไป จนบางแห่งเป็นลักษณะของการขอทาน ไม่พึ่งตนเอง และในปัจจุบันนี้ก็มีการใช้ "การขอกันกิน" ของคนอีสานไปในทางทำลาย เช่น การแจกเงินและสิ่งของ เพื่อผลทางการเมือง อันเป็นอันตรายต่อระบบประชาธิปไตยอย่างมากในปัจจุบัน

9. <u>การเชื่อโชคลาง</u> จัดว่าเป็นลักษณะเด่นของคนอีสาน ทำให้เกิดการไม่เชื่อมั่นในตนเองและพึ่งตนเอง ฝากชีวิตไว้กับโชควาสนา ผลา ชะตากรรม

10. <u>อื่น ๆ</u> ยังมีลักษณะพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของประชากรชาวอีสานอีกมากที่ควรได้รับการป้องกันและแก้ไข (ทองคูณ หงส์พันธุ์ และคณะ 2532 : 22 - 25)

ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาสัมพันธ์ผูกพันกัน เป็นปัญหาร่วมของคนไทย ที่จะต้องได้รับการแก้ไขร่วมกัน ผลของการพัฒนาในอดีต ได้ปรากฏชัดเจนแล้วว่า การละเลยพัฒนาคนอย่างจริงจังและทุ่มเท จะก่อให้เกิดปัญหานานาประการดังที่กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้เพราะคนคือทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ และการพัฒนาคนในสาระแท้ก็คือ การพัฒนาให้คนมีวิถีชีวิตที่ดีงาม มีความสงบสุข หรือมีวัฒนธรรมนั่นเอง

การจะพัฒนาประเทศไปสู่ความมั่นคงและมั่งคั่งได้แท้จริงนั้นต้องเริ่มที่การพัฒนาชนบท ซึ่งก็คือการพัฒนาคนชนบท เพราะหมู่บ้านในชนบทว่าหากหมู่บ้านคือ ฐานวัฒนธรรมที่สำคัญของบ้านเมือง หากสามารถพัฒนาคนชนบท ให้สามารถพัฒนาหมู่บ้านของตนเองให้มีความมั่นคงและมั่งคั่ง อยู่ดีกินดี โดยส่วนใหญ่แล้ว การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติโดยส่วนรวมจึงจะ

ประสบผลสำเร็จอย่างแท้จริง หรือเรียกว่า คำตอบของการพัฒนาประเทศไทยอยู่ที่หมู่บ้านนั่นเอง

กรณีบ้านโพนทราย ตำบลไทย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นกรณีตัวอย่างความสำเร็จในระดับหนึ่งของการพัฒนาหมู่บ้าน ที่มีลักษณะเด่นและเป็นธรรมชาติอย่างต่อเนื่องมานาน โดยภูมิปัญญาชาวบ้าน นับเป็นกรณีตัวอย่างที่น่าศึกษาให้ทราบถึงพื้นฐานของการพัฒนาวิถีชีวิตของชาวบ้านเพื่อจะได้นำความรู้ความเข้าใจไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาวิถีชีวิต และเป็นพื้นฐานในการศึกษาวิจัยหมู่บ้านอื่น ๆ ต่อไป

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาเรื่อง การศึกษาหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง "บ้านโพนทราย" มีความมุ่งหมายดังนี้

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของ หมู่บ้านจากอดีต-ปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาการพัฒนาวิถีชีวิตของชาวบ้าน (วัฒนธรรม)
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาหมู่บ้านเพื่อการพึ่งตนเอง
4. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน
5. เพื่อศึกษาผลกระทบอันเกิดจากกระแสความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมต่อสังคมหมู่บ้าน

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้า มีความสำคัญดังนี้

1. ช่วยให้ผู้ศึกษาค้นคว้ามีความรู้ ความเข้าใจหมู่บ้านถึงฐานแท้ และสามารถนำความรู้ความเข้าใจที่ได้รับ ไปใช้ในงานพัฒนาชนบทต่อไป
2. เพื่อให้มีความรู้และเข้าใจวิถีชีวิตชาวบ้านหรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน
3. ช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจภูมิปัญญาชาวบ้าน และสามารถนำเอาภูมิปัญญาชาวบ้านมาผสมผสานกับวิทยาการสากลได้อย่างเหมาะสม

4. ผลการศึกษาสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการทำงานพัฒนาชนบท ในโครงการต่าง ๆ ของวิทยาลัยครูอุบลราชธานี และสถาบันอื่น

5. ผลการศึกษาจะเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยด้านวัฒนธรรมและด้านอื่น ๆ ในระดับหมู่บ้านต่อไป

6. การศึกษาจะเป็นการพัฒนาคุณภาพในการวิจัยเชิงคุณภาพของผู้วิจัย

ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการศึกษาครั้งนี้ มีข้อตกลงเบื้องต้นดังต่อไปนี้

1. ประชาชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างให้ข้อมูลตามสภาพที่เป็นจริงและเชื่อถือได้

2. สภาพความเป็นอยู่และความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านในระหว่างที่ศึกษา (2532-2533) เป็นไปตามปกติ

3. หมู่บ้านที่ศึกษาเป็นหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง โดยอาศัยเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และอุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทองเป็นเครื่องชี้วัด

4. การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้วิธีผสมผสานทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ แต่จะมุ่งเน้นเชิงคุณภาพมากกว่าเชิงปริมาณ

5. การกำหนดกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ จะไม่เน้นเป็นตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของชาวบ้านในทุกแง่ทุกมุมเหมือนการวิจัยเชิงปริมาณทั่วไป แต่จะมุ่งเน้นให้กลุ่มตัวอย่าง ให้เป็นกลุ่มที่น่าจะให้ข้อมูลที่ต้องการเชิงวัฒนธรรมได้มากที่สุด

ขอบเขตของการศึกษา

1. เป็นการศึกษากรณีหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง บ้านโพนทราย (หมู่ที่ 3-4) ตำบลบ้านไทย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

2. มุ่งเน้นการศึกษา การพัฒนาวิถีชีวิตของชาวบ้านหรือวัฒนธรรม ทั้งโดยทั่วไปและเจาะลึกบางประเด็นที่น่าสนใจ

3. กลุ่มตัวอย่างที่ให้ข้อมูลด้วยการให้สัมภาษณ์–จำนวน 100 คน เป็นกลุ่มตัวอย่างที่เลือกจากกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

3.1 ผู้นำโดยตำแหน่งในคณะกรรมการหมู่บ้าน

3.2 ผู้นำโดยธรรมชาติ

3.3 ครูในโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

3.4 พระสงฆ์

3.5 ผู้นำกลุ่มสตรี

3.6 ผู้นำกลุ่มเยาวชน

3.7 ผู้เฒ่าผู้แก่ (ที่ปรึกษา)

3.8 ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้มีส่วนในการพัฒนาหมู่บ้าน แต่ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในถิ่นอื่น(ในเมือง)

ทั้งนี้ผู้นำตามข้อ 3.2–3.7 ได้ใช้คุ้มซึ่งหมู่บ้านได้แบ่งออกเป็น 16 คุ้มเป็นหลัก

<u>คำนิยามศัพท์เฉพาะ</u>

1. หมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง หมายถึงหมู่บ้านพัฒนาที่ได้รับการยกย่องจากทางราชการว่าเป็นหมู่บ้านพัฒนาดีเด่นระดับจังหวัด ระดับเขตพัฒนาชุมชนหรือระดับประเทศ โดยมีรางวัลชนะเลิศ รองชนะเลิศ หรือรางวัลชมเชย จากการประกวดหมู่บ้านพัฒนาประเภทใดประเภทหนึ่งที่ทางราชการจัดขึ้น

2. หมู่บ้านกรณีศึกษา หมายถึง หมู่บ้านโพนทราย ตำบลบ้านไทย อำเภอเชื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดระดับจังหวัด ของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ.2531 และชนะเลิศการประกวดระดับเขตพัฒนาชุมชน 2532 และชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านปฐสัตว์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ.2533

3. หมู่บ้าน หมายถึง สถานที่ตั้งบ้านเรือนรวมทั้งสิ่งแวดล้อมทั้งหมดในเขตที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน ในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ อาจมีหลายหมู่ที่ เช่น กรณีหมู่บ้านโพนทรายหรือบ้านโพนทรายแบ่งเขตปกครองออกเป็นหมู่ที่ 3 และ หมู่ที่ 4

4. คุ้มหรือคุ้มบ้าน หมายถึงกลุ่มของครัวเรือนที่ถูกแบ่งโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อสะดวกในการปกครองและพัฒนาหมู่บ้าน

5. หมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง หมายถึง หมู่บ้านที่ผู้นำผ่านการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาตามอุดมการณ์ฯ และดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง

6. ผู้นำ หมายถึง ผู้ที่ได้รับยกย่องให้ได้รับหน้าที่เป็นผู้นำของกลุ่มคน คณะกรรมการมีตำแหน่งชัดเจนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเรียกว่าผู้นำ โดยตำแหน่ง เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ประธานคุ้ม เจ้าอาวาส ฯลฯ หรือบุคคลผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ เชื่อฟัง โดยมิได้ทำหน้าที่ในตำแหน่งใด ๆ เรียกว่าผู้นำโดยธรรมชาติ

7. ผู้นำสามเส้าหรือผู้นำ "บวร" หมายถึง ผู้นำฝ่ายบ้านทั้งที่เป็นผู้นำโดยตำแหน่งและผู้นำโดยธรรมชาติ ผู้นำฝ่ายวัดคือเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ในวัด และผู้นำฝ่ายโรงเรียนคือครูใหญ่และครูในโรงเรียนทุกคน

8. ผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้นำอาวุโส หมายถึง ชาวบ้านที่มีอายุเกินกว่า 60 ปี ที่เป็นผู้นำ

9. ฮีต คือ จารีต กฎ, ระเบียบ, ประเพณี สิ่งที่ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ฮีตไม่จำเป็นต้องมีบทบังคับเหมือนกฎหมายหรือกฎศีลธรรมทางศาสนา แต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อรวมคนให้เป็นหมู่เป็นคณะ และสะดวกแก่การปกครองและร่วมกันสร้างบ้านเมืองเป็นอันดี

10. คลองหรือคอง คือตัวบทกฎหมายของชาวอีสานโบราณ มี 14 อย่าง เรียกคลองสิบสี่ ใช้เป็นแนวปฏิบัติในการปกครองบ้านเมือง มักจะเรียกควบกันกับฮีต ว่าฮีต-คลอง หรือ ฮีตสิบสอง - คลองสิบสี่

11. ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ที่ชาวบ้านเรียนรู้สืบทอดกันมาหรือเรียนรู้ด้วยตนเอง และสามารถนำมาใช้แก้ปัญหาในวิถีชีวิตของชาวบ้านได้อย่างเหมาะสม

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทและงานพัฒนาวัฒนธรรมมีมากมาย แต่ผู้วิจัยได้นำเอาเฉพาะเอกสารและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาวิถีชีวิตของชาวบ้านหรือการพัฒนาวัฒนธรรม เน้นกรณีหมู่บ้านชนบทอีสาน มาประกอบการศึกษาดังนี้

1. ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม
2. วิเคราะห์สรุปสภาพปัญหาทางวัฒนธรรม
3. กรอบและทิศทางการดำเนินงานทางวัฒนธรรมแห่งชาติ
4. แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาชนบท
5. แนวคิดและทางเลือกในการพัฒนาชนบทไทย
6. แนวคิดในการพัฒนาอีสานต่อบุคคลสำคัญชาวอีสานและบุคคลทั่วไป
7. วัฒนธรรมกับการพัฒนาชนบท
8. อุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง
9. สาระของอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทองจังหวัดอุบลราชธานี
10. แนวคิดและแนวทางการสร้างหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของจังหวัดอุบลราชธานี
11. ลักษณะหมู่บ้านตามอุดมการณ์ฯในระยะเริ่มต้น
12. แนวทางและขั้นตอนในการพัฒนาหมู่บ้านตามอุดมการณ์ฯ
13. ยุทธวิธีในการพัฒนาเศรษฐกิจหมู่บ้านตามอุดมการณ์ฯ

1. ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม

ความหมาย

เสถียร โกเศส ให้ความหมายว่า "วัฒนธรรมคือวิถีหรือทางดำเนินแห่งชีวิตของชุมนุมชนหมู่หนึ่งซึ่งอยู่รวมกันในที่หนึ่งหรือประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ"

โฮเบล(Hoebel) กล่าวว่า "วัฒนธรรมคือระบบรวมแห่งกระสวนพฤติกรรมที่ต้องเรียนรู้ ซึ่งเป็นลักษณะของสมาชิกทั้งหลายทั้งบางแห่งสังคมหนึ่งหรือประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ"

บาร์นาว(Barnouw) ให้ความหมายว่า "วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของกลุ่มชนหนึ่งเป็นรูปแบบทั้งสิ้นของกระสวนพฤติกรรมการเรียนรู้ที่ค่อนข้างจะมีลักษณะเป็นพิมพ์เดียวกัน ซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกคนรุ่นหนึ่ง โดยอาศัยภาษาและการเลียนแบบเป็นสื่อ"

เกษม อุทยานิน ให้ความหมายว่า "วัฒนธรรมเป็นบรรดาแบบอย่างทั้งปวงที่ควบคุมความเป็นอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ให้มนุษย์ได้รับความสำเร็จในความต้องการทางสังคม" (วิเชียร รักการ 2529 : 29)

พะนอม แก้วกำเนิด ให้นิยามวัฒนธรรมง่าย ๆ ว่า "วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งดี สิ่งงาม สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม สิ่งที่จะสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสุขสมบูรณ์ ความสามัคคีกลมเกลียว เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชน ในชุมชนที่บรรพบุรุษของเราสร้างขึ้น (คณะกรรมการการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2532 : 31)

สมชัย วุฒิปรีชา ให้คำจำกัดความว่า "วัฒนธรรมคือทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างและสมาชิกในสังคมยอมรับมาประพฤติปฏิบัติดีร่วมกันเป็นวิถีชีวิตของส่วนรวม" (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2532 : 35)

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องให้ใช้แนวทางในการรักษาส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม พ.ศ.2529 ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า "วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิด ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน ดังนั้น วัฒนธรรมไทย คือ วิถีชีวิตที่คนไทยได้สั่งสม เลือกสรร ปรับปรุงแก้ไข จนถือว่าเป็นสิ่งดีงาม เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และได้ใช้เป็นเครื่องมือ หรือเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคม" (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2532 : 65)

พระเทพเวที (ประยุทธ ปยุตโต) ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมหมายถึง ผลรวมแห่งการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์ และภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา ของสังคมนั้น ๆ" (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2532 : 16)

เซอร์ เอดวาร์ด ไทเลอร์ (Tylor) ให้ความหมายว่า "วัฒนธรรมคือทุกสิ่งทุกอย่างที่ได้มาจากการเรียนรู้ของสังคมและสมาชิก และสมาชิกได้มีส่วนร่วมในการใช้สิ่งนั้น ๆ สมาชิกจะได้รับวัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม และเขาอาจปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้น ๆ เพื่อเป็นมรดกแก่ชนรุ่นต่อไป"

ไคลด์ คลักคอห์น (Clyde Kluckhohn) และเคลลี (Kelly) ได้ให้นิยามไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นระบบการดำเนินชีวิต ที่จดจำสืบเนื่องกันมา มีการแสดงออกที่เห็นได้โดยแจ่มชัดและโดยปริยาย สมาชิกทุกคนหรือสมาชิกที่ตั้งขึ้นเป็นกลุ่มพิเศษ ได้มีส่วนร่วมในการแสดงนั้นๆ ด้วย (ชบวน พลศรี 2530 : 12)

<u>ลักษณะร่วมบางประการของวัฒนธรรม</u> มีดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็น
2. วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งติดตัวมาแต่กำเนิดและถ่ายทอดได้ทางพันธุกรรม
3. แต่ละสังคมมีความแตกต่างกัน และความแตกต่างนี้ไม่อาจนำมาเปรียบเทียบพิจารณาว่าวัฒนธรรมใดดีกว่ากัน
4. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้
5. วัฒนธรรมเป็นผลรวมของหลายสิ่งหลายอย่างเข้าด้วยกัน ในวัฒนธรรมใหญ่ของสังคมหนึ่ง ๆ อาจมีวัฒนธรรมย่อยเฉพาะท้องถิ่นเฉพาะกลุ่มชน
6. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้
7. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม ต้องมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นใหม่เรื่อยๆไปไม่ขาดสาย
8. วัฒนธรรมอาจพบจุดจบหรือตายได้ในที่สุด

(วิเชียร รักการ 2529 : 30)

องค์ประกอบของวัฒนธรรม มีดังนี้

1. องค์มติ (Concepts) หมายถึง แนวความคิดร่วมของสังคม
2. องค์พิธีการ (Usages) หมายถึงสิ่งที่แสดงออกเป็นพิธีกรรมต่าง ๆ
3. องค์การ (Oganizations) ได้แก่สถาบันและองค์การต่าง ๆ
4. องค์วัตถุ (Instrumental and Symbolic Obiects)

ได้แก่วัตถุต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น รวมทั้งสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ภาษา ตัวเลข เครื่องหมายฯ

ประเภทของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ 2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Culture)
2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Nonmaterial Culture)

อาจแบ่งวัฒนธรรมเป็น 3 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมทางแนวความคิด (Ideas-Thinking)
2. วัฒนธรรมทางบรรทัดฐาน (Norms-Doing)
3. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material-Having)

ตามประกาศตั้งกระทรวงวัฒนธรรมของประเทศไทย แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. คติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต
2. เนติธรรม คือ วัฒนธรรมทางด้านจารีตประเพณีและกฎหมาย
3. วัตถุธรรม คือ วัตถุต่าง ๆ
4. สหธรรม คือ วัฒนธรรมทางสังคม รวมถึงคุณธรรมต่าง ๆ ในสังคม

(ชบวน พลตรี 2530 : 13)

สาขาของวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้แบ่งวัฒนธรรมอย่างกว้าง ๆ เป็น 5 สาขา

1. สาขาศิลปะ ได้แก่ ภาษา วรรณกรรม จิตรกรรม สถาปัตยกรรม คีตกรรมฯลฯ

2. สามนุษยศาสตร์ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรม ศีลธรรม ศาสนาฯลฯ

3. สาขาคหกรรมศิลป์ ได้แก่ การอาหาร ยำ การแต่งกาย การจัดบ้าน ฯลฯ

4. สาขากีฬาและนันทนาการ ได้แก่ การละเล่นและกีฬาต่าง ๆ

5. สาขาช่างฝีมือ ได้แก่ เย็บปัก แกะสลัก ทอผ้า จักสาน ปั้นดินเผา ฯลฯ

(คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2521 : 81)

ในเวลาต่อมา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้จัดแบ่งใหม่เพื่อความเหมาะสมและสะดวกในการพิจารณาคัดเลือกบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม คือ มี 5 สาขา ดังนี้

1. สาขามนุษยศาสตร์

2. สาขาศิลปะ ช่างศิลปะและการช่างฝีมือ

ศิลปะ ทัศนศิลป์ในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ภาพพิมพ์ สื่อประกอบการออกแบบ วรรณศิลป์ ดนตรี นาฏศิลป์ ฯลฯ

การช่างศิลปะและช่างฝีมือ หมายถึง การช่างศิลปะและการช่างในเมืองและพื้นบ้าน เช่น การเขียน การปั้น การแกะ การหล่อ การแทง (หยวก) จักสาน การทำเครื่องใช้เครื่องมือ ทำของเล่น การสร้างบ้าน ฯลฯ

3. สาขาคหกรรมศาสตร์

4. สาขากีฬาและนันทนาการ

5. สาขาพัฒนาคุณภาพชีวิต (ภูมิปัญญาชาวบ้าน) ได้แก่ การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นเป็นประโยชน์ต่อสังคม

(คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2533 : 3)

<u>หน้าที่ของวัฒนธรรม</u> ที่สำคัญมีดังนี้

1. เป็นตัวกำหนดรูปแบบของสถาบัน

2. เป็นตัวกำหนดบทบาทความสัมพันธ์หรือพฤติกรรมของมนุษย์

3. ทำหน้าที่ควบคุมสังคม

4. ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์

5. ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม
6. เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้าง หล่อหลอม บุคลิกภาพทางสังคมให้แก่สมาชิก
7. ทำให้สมาชิกแต่ละคนและสังคมตระหนักถึงความหมายและวัตถุประสงค์ของตน
8. สร้างหรือจัดแบบความประพฤติการปฏิบัติ

2. วิเคราะห์ สรุป สภาพและปัญหาวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้วิเคราะห์สรุปสภาพและปัญหาวัฒนธรรมไว้ในกรอบและทิศทางแผนวัฒนธรรมแห่งชาติ (พ.ศ.2535 - 2539) ดังนี้

การพัฒนาเศรษฐกิจและการใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ในหลายทศวรรษที่ผ่านมาได้มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศจากพื้นฐานรากเหง้าเกษตรกรรมจนมาเป็นอุตสาหกรรม นับว่าประสบผลสำเร็จระดับหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจของประเทศก้าวหน้า ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุและมีผลต่อเนื่องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและจิตใจอย่างมากด้วย กล่าวคือ ในทางด้านวัตถุได้มีการนำวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการผลิตและดำรงชีวิตมากขึ้น ทางด้านสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสับสนในเรื่องของมโนทัศน์ และค่านิยม มีความขัดแย้งระหว่างบทบาทหน้าที่ของบุคคล และสถาบันต่าง ๆ ทางสังคมมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างและแบบประเพณีดั้งเดิมของสังคมไทยให้แปรเปลี่ยนไปด้วย ในขณะเดียวกันระบบความสัมพันธ์ของสังคม "ประชาธิปไตย" ก็เป็นไปอย่างสับสนด้วยการใช้เงินและอิทธิพลเป็นฐาน ขาดแนวทางที่เป็นธรรม ทางด้านจิตใจ คนไทยถอยห่างออกจากศรัทธาความเชื่อในศาสนธรรม ซึ่งเคยใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต ทำให้เกิดภาวะความเสื่อมทรามทางศีลธรรมและจริยธรรมอย่างน่าวิตก ประกอบกับการที่ระบบข่าวสารและการติดต่อสื่อสารเป็นไปอย่างรวดเร็วมาก กระแสวัฒนธรรมต่าง ๆ จึงไหลบ่าเข้าสู่สังคมไทย เป็นผลให้มีการรับวัฒนธรรมต่าง ๆ ภายใต้อิทธิพลของความต้องการที่จะทันสมัย และก้าวหน้าอย่างขาดการเลือกสรรให้ประสานสอดคล้องกับรากฐานเดิมของวัฒนธรรมไทย

เพื่อให้สังคมไทยดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง มีการพัฒนาอย่างก้าวหน้าและเหมาะสมจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนดแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยยึดมิติทางวัฒนธรรม

เป็นกรอบความคิด แม่บทที่ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุล และมีประสิทธิภาพมากกว่าอดีต ในการนี้จำเป็นอยู่เองที่จะต้องศึกษา วิเคราะห์ปัญหาทางสังคม และวัฒนธรรมที่ประเทศไทย กำลังเผชิญอยู่ และคาดว่าจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นในห้วงเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าวพอจะจำแนกได้ ดังนี้ คือ

1. <u>ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและการขาดดุลยภาพระหว่างความเจริญเติบโต ทางเศรษฐกิจกับทางสังคม/วัฒนธรรม</u>

การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ แร่ธาตุ ทรัพย์ในดินสินในน้ำ เพื่อ สนองความต้องการที่ไม่จำกัดของมนุษย์ ทำให้ระบบนิเวศวิทยาเปลี่ยนแปลงไป สูญเสียเนื้อที่ ป่า เสียดุลวงจรชีวิตของพืชและสัตว์ขาดแคลนทรัพยากรที่เคยอุดมสมบูรณ์มาแต่กาลก่อนตลอดจน เกิดมลพิษทั้งในอากาศและในดิน กล่าวได้ว่า มนุษย์เอาเปรียบธรรมชาติเล็งเห็นทรัพยากร ธรรมชาติเป็นสิ่งที่ได้เปล่าต้องรีบไขว่คว้ามาปรนเปรอความสุขของมนุษย์ ซึ่งมีความโลภและ ความเห็นแก่ตัวเป็นเหตุ

การเอาเปรียบธรรมชาติแวดล้อมดังกล่าว มีเหตุที่มาจากการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ตามระบบเศรษฐกิจทุนนิยม พาณิชย์นิยม และวัตถุนิยม ที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ทำให้คนส่วนใหญ่ มีความคับแค้นทางจิตใจ ความอิจฉาริษยา ความเครียด ซึ่งนำไปสู่การต่อสู้ด้วยเล่ห์กล เกิด วิกฤติการณ์ทางวัฒนธรรมมากเท่า ๆ กับวิกฤติการณ์ทางสังคม ดังจะเห็นได้ว่า การส่งเสริม การส่งออกในผลิตผลการเกษตร อุตสาหกรรม แรงงานและการบริการทางเพศ ทำให้เกิด ความเสื่อมทรามทางศีลธรรมในวิถีการดำรงชีวิตของคนไทย ทั้งในชนบทและในเมือง ทุกคน ต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอด ภายใต้อิทธิพลของเศรษฐกิจทุนนิยมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีช่องว่างมหาศาลระหว่างผู้ได้เปรียบกับผู้เสียเปรียบในสังคม ชาวไร่ ชาวนา และผู้ใช้แรงงาน เป็นหนี้สินตลอดชีวิต เงินเป็นปัจจัยหลักในสังคมสมัยใหม่ แต่เงินก็มิได้ให้ความสุขอันแท้จริง แก่ใคร แม้แต่ผู้ได้เปรียบ

2. <u>ความสัมพันธ์ ความอบอุ่น และความเป็นปึกแผ่นของสมาชิกในครอบครัวและสังคม เสื่อมทรามลง</u>

แต่เดิมคนไทยส่วนใหญ่อยู่รวมกันในชุมชนหมู่บ้านตามท้องถิ่นต่าง ๆ ในระบบเครือญาติ

และสังคมที่สภาพแวดล้อมมีอิทธิพลทำให้ชุมชนที่อยู่ในท้องถิ่นเดียวกันต้องพึ่งพาอาศัยกันในทางสังคม เศรษฐกิจและการปกครอง จนเกิดความมั่นคงและความเป็นปึกแผ่นทางสังคมร่วมกัน ในปัจจุบันการติดต่อสื่อสารที่รวดเร็วและการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เช่นเครื่องจักรกลมาใช้ในการประกอบอาชีพ ทำให้ชนบทต้องพึ่งเมืองมากขึ้น และชนบทบางแห่งก็เปรสภาพกลายเป็นเมือง คนรุ่นใหม่เรียนรู้เทคโนโลยีและวัฒนธรรมใหม่จากเมือง ทำให้เกิดค่านิยมและทัศนคติใหม่ ๆ จนเกิดความไม่เข้าใจและขัดแย้งกันกับคนรุ่นเก่า

นอกจากนั้น จากแนวทางการพัฒนาในทศวรรษหน้า สังคมไทยจะก้าวเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมตามระบบทุนนิยมอย่างแน่นอนจะมีผลทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นฐานและทิ้งการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเข้ามาประกอบอาชีพอุตสาหกรรมและบริการ การอพยพดังกล่าวจะทำให้ครอบครัวในชนบทกระทบกระเทือนเพราะผู้ที่อยู่ในแรงงานก็จะแยกตัวออกจากพ่อแม่ ญาติพี่น้องเข้ามาหางานทำในเมือง ครอบครัวที่มีความสัมพันธ์อันอบอุ่นแบบแผน ระหว่างพ่อ แม่ ลูกจะต้องพลัดพรากจากกันไป จะมีครอบครัวจำนวนมากที่ทิ้งลูก ๆ ในวัยเรียนไว้กับปู่ย่า ตายาย ส่วนพ่อแม่ก็จะอพยพเข้าเมือง ที่น่าวิตกก็คือ การที่พ่อแม่อพยพเอาลูกจากชนบทเข้ามาอยู่ในเมืองด้วย การปรับตัวของครอบครัวที่เคยอาศัยอยู่ในชนบทให้เข้ากับสังคมเมืองอันอยู่ในภาวะอัตคัดของหัวหน้าครอบครัวนั้นเป็นภาวะที่มีผลกระทบต่อเด็ก ๆ มาก พ่อแม่ต้องหาเช้ากินค่ำ ไม่มีเวลาดูแลอบรมลูกหลาน เด็ก ๆ ก็เติบโตขึ้นข้างกองขยะ วัสดุก่อสร้างอย่างเสี่ยงต่ออันตรายหรือไม่ก็มีชีวิตอย่างด้อยคุณภาพ อยู่ในชุมชนแออัด ในส่วนของชนชั้นกลางในเมืองก็ต้องทำงานหนักขึ้น เพราะถูกหลอมให้อยู่ในกรอบของวัฒนธรรมเมืองแบบวัตถุนิยม มุ่งแต่หาเงินผ่อนบ้าน ผ่อนรถ และเครื่องใช้เงินผ่อนนานาชนิด จนหมดเวลาหมดอารมณ์ที่จะมาดูแล อบรม สั่งสอน และให้ความอบอุ่นแก่ลูกหลานได้เพียงพอ สถาบันครอบครัวที่เคยทำหน้าที่ดูแลควบคุมแนะนำให้ความรัก ความเข้าใจ อันเป็นสายที่โยงใยเชื่อมชีวิตในครอบครัวให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างมั่นคงปลอดภัยและมีคุณธรรม จึงเสื่อมลงเป็นลำดับ คนเฒ่าคนแก่ ซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรมดังเช่นในอดีต ไม่ได้แสดงบทบาทหน้าที่ตามระบบดั้งเดิมของวัฒนธรรมไทย ทั้งยังถูกละเลยทอดทิ้งจากคนรุ่นใหม่ เด็กและเยาวชนมีโอกาสถูกดึงเข้าสู่อบายมุขนานาประเภทได้โดยง่ายขึ้น ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาโสเภณีเด็ก ปัญหาอาชญากร จึงมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างน่าวิตก

3. การขาดการยอมรับภูมิปัญญาชาวบ้าน

การปกครองประเทศโดยการรวมศูนย์อำนาจทุกแง่ทุกมุมไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้ "วัฒนธรรมกรุงเทพฯ หรือ วัฒนธรรมเมืองหลวง" ซึ่งรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาผสมผสาน มีอิทธิพลแผ่กระจายครอบงำไปทั่วประเทศ ส่งผลให้ความเป็นตัวของตัวเอง และความมีศักดิ์ศรี ความภูมิใจในวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีมาในอดีตทั้งหัวเมืองฝ่ายเหนือ ฝ่ายใต้และอีสานได้ถดถอย เหือดหายไปทุกขณะ วัฒนธรรมชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เคยพัฒนาขึ้นมาใช้ให้เหมาะสมแก่ สภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นอันแสดงออกมาในรูปของภาษา ขนบธรรมเนียม การละเล่นและ วิธีการกินอยู่ ถูกดูแคลนว่าโง่เขลา ป่าเถื่อนไม่เท่าเทียมวัฒนธรรมจากเมืองกรุง ชาวบ้านใน ส่วนภูมิภาคได้รับอิทธิพลหลายรูปแบบ โดยเฉพาะทางการศึกษาและสื่อมวลชน ให้สูญเสียความ ภาคภูมิใจในพื้นเพวัฒนธรรมของตนเอง หมดความภูมิใจในถิ่นกำเนิด และรกรากวัฒนธรรมของ ตนซึ่งเท่ากับได้สูญเสียจิตวิญญาณบนพื้นฐานที่บรรพบุรุษสั่งสมไว้ให้เป็นมรดกวัฒนธรรม คนจำนวน มากเหล่านี้เป็นมหาชนของประเทศที่มีสภาพไม่เป็นตัวของตัวเองอีกต่อไป แต่ได้รับเอาวัฒนธรรม ส่วนกลางโดยปราศจากความรู้ ความเข้าใจอันถ่องแท้

4. การปรับปรนทางวัฒนธรรมไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจและสังคมเกษตรกรรม เพื่อกิน เพื่ออยู่เป็นสังคมเกษตรกรรมเพื่อขาย จนมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมและกำลังจะเป็นสังคมข้อมูล ข่าวสารภายในระยะเวลาอันสั้นเพียง 2-3 ทศวรรษ ทำให้ประชาชนเกิดความสับสน จนทำให้ ไม่สามารถปรับตัวได้เหมาะสมกับวัฒนธรรมในแต่ละสังคม ซึ่งมีอยู่ในกาลเทศะเดียวกัน ประกอบ กับความไม่เข้าใจความคิด วิธีการและเทคโนโลยีที่รับเข้ามาใหม่ จึงขาดความสามารถใน การปรับปรนทางวัฒนธรรมให้สมสมัย เป็นต้นว่า การนำเอาสหกรณ์เข้ามาใช้ แต่ไม่สร้างกลไก หรือกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติที่เหมาะสมกับนิสัยของไทย ทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ระบบ การเมืองแบบประชาธิปไตยที่รับมาจากตะวันตก ในทางปฏิบัติตกอยู่ใต้อิทธิพลของเงินและอำนาจ ทำให้เกิดการหาผลประโยชน์ในทางที่ผิด ประชาชนส่วนใหญ่ไม่สามารถทานกุลอำนาจได้เพียงพอ ประชาธิปไตยจึงไม่อาจอำนวยประโยชน์ให้กับประชาชนได้เท่าที่ควรจะเป็น

5. ประชาชนมีความสับสนและเสื่อมศรัทธาในสถาบันทางศาสนา

วิถีชีวิตตามกระแสเศรษฐกิจสมัยใหม่ ทำให้คนเร่งรีบทำมาหากิน แข่งขันชิงดีชิงเด่น จนไม่เห็นความสำคัญของศาสนา ว่าจำเพาะพุทธศาสนา ระบบการให้การศึกษา และการปกครองคณะสงฆ์หย่อนยานและไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร อีกทั้งความสามารถ วิธีการเผยแพร่ธรรมของพระสงฆ์ให้เป็นที่พึ่งทางใจแก่ประชาชนส่วนใหญ่ก็มีข้อจำกัดมากผู้ที่เข้าไปอุปสมบทบางส่วนไม่มีความพร้อม และความรู้ความสามารถเพียงพอที่จะชี้แนวทางที่ถูกต้องได้ และบางกรณีเมื่อบวชไปนาน ๆ ก็เกิดมีการกระทำให้สถาบันมัวหมอง หรือเข้าไปบวชเพื่อใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ส่วนตน จึงเกิดการปฏิบัติกิจตามพิธีกรรมทางศาสนาที่ผิดแผกออกไปจนตกเป็นข่าววิพากษ์วิจารณ์กันทั่วไป ประชาชนเกิดความสับสนแยกแยะไม่ได้ว่าอะไรผิด อะไรถูก เป็นผลให้ขาดความเชื่อมั่นในศาสนา ลดความศรัทธาความเลื่อมใสลงเป็นลำดับ

6. กระบวนการและเครื่องมือในการสืบทอดวัฒนธรรมบางส่วนไม่เหมาะสม

ระบบการศึกษาซึ่งได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ สร้างความคิดค่านิยมและพฤติกรรมของคนไทยไปสู่ครรลองของความทันสมัยโดยไม่สอดคล้องเชื่อมโยงกับพื้นฐานวัฒนธรรมของไทยซึ่งนำให้เกิดความแปลกแยกบุคคลออกจากบริบททางสังคมที่ตนถือกำเนิดมาโดยเฉพาะในชนบท นอกจากนี้ การศึกษายังเสริมสร้างการสืบทอดของวัฒนธรรมส่วนกลางไม่ให้ความสำคัญการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการศึกษายังไม่สามารถสืบทอด และถ่ายทอดทัศนคติและระเบียบวินัยที่จะต้องมีการปรับตัว เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการเท่าที่ควร นอกจากนี้บุคลากรผู้นำในการสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนแหล่งกลางในการสืบทอด ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ ศูนย์เยาวชน ศูนย์วัฒนธรรม ห้องสมุด ฯลฯ ยังไม่แพร่หลายไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ เฉพาะที่มีอยู่แล้ว การดำเนินงานก็ยังอยู่ในวงจำกัดขาดประสิทธิภาพและยังไม่บรรลุเป้าหมายเท่าที่ควร

7. การอนุรักษ์ ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมทำได้ไม่ครอบคลุมและทั่วถึง

ในกรณีที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ และ/หรือประจำท้องถิ่น ที่จัดว่ามีคุณค่าสูงแก่การอนุรักษ์ โดยเฉพาะขนบธรรมเนียมประเพณี โบราณสถาน โบราณวัตถุ ภาษาและวรรณกรรมในรูปแบบและหลักฐานอันหลากหลาย ซึ่งได้บรรจุและสั่งสมความรู้ ความหมายและคุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีมาแต่อดีตให้คนรุ่นต่อมาได้เรียนรู้เพื่อรู้จักตัวเอง และมีความภาคภูมิใจ

ในความเป็นชาติไทยโดยส่วนรวม สิ่งเหล่านี้กำลังสูญหายไป เนื่องจากขาดการเอาใจใส่ในการอนุรักษ์และส่งเสริมในทางที่ถูกที่ควร การขาดความเข้าใจในเรื่องความหมายและความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมเหล่านี้ ทำให้การอนุรักษ์และส่งเสริมเป็นไปได้เพียงการรักษาและซ่อมแซมแต่สิ่งที่เป็นรูปธรรม โดยหน่วยราชการเท่านั้น ซึ่งไม่อาจทำได้อย่างรวดเร็ว ทันเหตุการณ์และครอบคลุมทั่วถึง เนื่องจากขาดบุคลากรและงบประมาณ ประกอบกับวัฒนธรรมของไทยได้สั่งสมสืบทอดมาเป็นระยะเวลานานกว่าหนึ่งพันปี ทำให้มีสิ่งที่เป็นเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมากมายและกระจัดกระจายอยู่ทั่วทุกหัวระแหง นอกจากนี้แนวความคิดและมาตรการที่จะทำให้ประชาชนสำนึกและมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการพิทักษ์รักษาศิลปวัฒนธรรมดังกล่าว ยังไม่ได้รับการส่งเสริมพัฒนาให้ถึงขั้นที่จะเป็นกำลังหลักในการดำรงรักษาทรัพย์เหล่านี้ไว้ได้ดีเท่าที่ควร

8. <u>ระบบและโครงสร้างการบริหารงานด้านวัฒนธรรมหย่อนประสิทธิภาพ</u> การระดมสรรพกำลังและทรัพยากรเพื่อดำเนินงานด้านวัฒนธรรมยังอยู่ในวงจำกัดมาก

ระบบบริหารงานวัฒนธรรมของชาติในปัจจุบัน เป็นระบบที่ไม่มีประสิทธิภาพและมีลักษณะครอบงำ กล่าวคือ หน่วยงานและองค์กรที่กำหนดนโยบายและแผนวัฒนธรรมมีหลายระดับ ตั้งแต่แผนวัฒนธรรมแห่งชาติ แผนวัฒนธรรมของกระทรวงและแผนวัฒนธรรมระดับกรมตลอดจนองค์กรที่ให้การสนับสนุนอีกหลายองค์กร ทั้งภาครัฐและเอกชนอื่น ๆ ยังไม่มีประสิทธิภาพในการประสานนโยบายและแผนวัฒนธรรมแห่งชาติ หน่วยงานปฏิบัติขาดการประสานนโยบายและแผนปฏิบัติงานต่างฝ่ายต่างทำ ขาดระบบการประสานงานระหว่างภาครัฐและเอกชนซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของชาติ อีกทั้งกฎหมายเกี่ยวกับงานวัฒนธรรมไม่ทันสมัย มีช่องโหว่และไม่เอื้ออำนวยให้หน่วยงานด้านวัฒนธรรมนั้น ยังไม่เปิดโอกาสแก่องค์กรหรือบุคลากรในท้องถิ่นซึ่งจะสามารถเป็นกำลังในการดำเนินงานวัฒนธรรมของชาติได้เป็นอย่างดี เช่น สภาตำบล กำนันผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัคร ชมรม คณะสงฆ์ และองค์กรภาครัฐและเอกชนอื่น ๆ ได้แก่ สมาคม มูลนิธิ ตลอดจนองค์กรต่างประเทศและระหว่างประเทศ ซึ่งล้วนแต่มีกำลังความสามารถที่จะช่วยรับภาระในการดูแลศิลปวัฒนธรรมได้ทั้งสิ้น

(คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2533 : 3 – 10)

3. <u>กรอบและทิศทางการดำเนินงานวัฒนธรรมแห่งชาติ</u> (พ.ศ.2535-2539)

จากความเป็นมา สภาพปัจจุบันและปัญหาดังวิเคราะห์โดยสังเขปข้างต้น จะเห็นว่า วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป เกิดจากผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจ และระบบการบริหารงานวัฒนธรรม ดังนั้นการดำเนินงานวัฒนธรรมในอนาคต จำเป็นต้องคำนึงถึงหลักการสำคัญอย่างน้อย 2 ประการ คือ

ก. จะต้องทำให้เกิดภาวะสมดุล ระหว่างองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา กล่าวคือ การพัฒนาใด ๆ ก็ตามจะต้องคำนึงถึงมิติทางวัฒนธรรมเป็นกรอบ และความคิดแม่บทในการพัฒนาให้ประสานสอดคล้องและสัมพันธ์กันอย่างเหมาะสม ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมเน้นความเจริญงอกงามทางจิตใจและคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ ให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้อย่างมีความสุข มีความเป็นอยู่สะดวกสบายอย่างพอเหมาะพอดี การใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีควรเลือกเฟ้นให้เกื้อกูลมนุษย์และสังคมโดยไม่สูญเสียดุลยภาพของสิ่งแวดล้อม

ข. จะต้องให้ประชาชนมีการเรียนรู้รากวัฒนธรรมดั้งเดิมเข้าใจพัฒนาการตามยุคสมัย และเข้าใจสภาพปัจจุบัน ตลอดจนแนวโน้มในอนาคตของโลก ทันกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เพื่อปรับวิถีชีวิตให้เข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างเหมาะสม และสามารถตัดสินใจในการจะเก็บหรือจะทิ้งวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมด้วยตัวของเขาเอง โดยที่หน่วยงานของรัฐทำหน้าที่ในการเสนอแนะ ให้ข้อมูลและเฝ้าระวังในกรณีที่เห็นภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นทางวัฒนธรรม ไม่มีหน้าที่และบทบาทในการครอบงำประชาชน

ดังนั้นช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535 - 2539) แผนวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงมีกรอบและทิศทางการดำเนินงาน 14 ประการ ดังต่อไปนี้

1. เสริมสร้างค่านิยม และลักษณะนิสัยให้คนในชาติมีระเบียบวินัย มีคุณธรรม มีความซื่อตรง มีความยุติธรรม และเคารพในจรรยาบรรณในอาชีพของตน รวมทั้งปรับปรุงข้อกฎหมาย ระเบียบปฏิบัติ และให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชน และกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เพื่อถ่วงดุลในการรักษาประโยชน์ของส่วนรวม

2. เน้นความสำคัญของสถาบันครอบครัว ระบบเครือญาติ และสถาบันชุมชน โดยการสร้างสื่อ

ให้การศึกษา ความรู้ ความเข้าใจ เพื่อป้องกันความแปลกแยกแตกร้าวของสมาชิกทั้งในเมืองและชนบท

3. ให้การศึกษา ค้นคว้า วิจัย ภูมิปัญญาชาวบ้านอันเป็นรากฐานการดำเนินชีวิตให้ประชาชนเห็นคุณค่า ยอมรับและนำไปใช้ให้เหมาะสมและแพร่หลาย

4. ส่งเสริมให้รัฐ และประชาชนเห็นคุณค่า และร่วมกันรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติและของท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้าใจและมั่นใจแก่ประชาชนในการปรับปรนและตอบสนองกระแสวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่มีอิทธิพล โดยวิธีการเผยแพร่ให้ความรู้และเน้นการรู้ความหมาย รู้คุณค่าของวัฒนธรรมทั้งของเราเองและวัฒนธรรมอื่นอย่างเหมาะสม

5. ขยายขอบเขตการมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมโดยรณรงค์ให้ประชาชนและภาคเอกชนตลอดจนหน่วยงานของรัฐ เห็นความสำคัญและตระหนักว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องของทุกคนที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกัน หน่วยงานของรัฐจะส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน บริการด้านความรู้วิชาการและงบประมาณจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและในทำนองเดียวกัน หน่วยงานของรัฐจะขอความร่วมมือจากประชาชน และภาคเอกชนที่มีศักยภาพสูง ในการสนับสนุนงานวัฒนธรรมเช่นนั้น หรือร่วมมือกันจัดกิจกรรมด้วยความยอมรับนับถือ

6. ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรม ภายในประเทศ และระหว่างประเทศ โดยใช้ศิลปวัฒนธรรมเป็นสื่อสร้างความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนหลาย ๆ รูปแบบด้วยการเลือกเฟ้นศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณภาพ ทั้งในแง่ผู้รับและผู้ให้ และใช้วัฒนธรรมเป็นปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้าใจและภาพพจน์อันดีระหว่างประเทศ

7. สร้างทัศนคติ ความรู้และความเข้าใจว่า สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมเป็นสมบัติของทุกคนและมีผลต่อชีวิตและความเป็นอยู่โดยตรง ทุกคนมีหน้าที่ในการเสริมสร้างฟื้นฟูและดูแลรักษา

8. เร่งสร้างความสำนึกว่า มรดกทางวัฒนธรรมของชาติเป็นสมบัติของทุกคนที่จะต้องร่วมกันรับผิดชอบในการทำนุ บำรุง และดูแลรักษา นอกจากนั้นรัฐจะต้องให้การสนับสนุน กำหนดมาตรการในการบริหาร การจัดการ การจัดสรรงบประมาณ และกำลังคนในการดำเนินงานเพิ่มขึ้นอย่างเหมาะสมและจริงจัง โดยเฉพาะในด้านการวิจัยและพัฒนา

9. ประสานการดำเนินงานระหว่างหน่วยงานที่ดำเนินการด้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยวกับการดำเนินงานวัฒนธรรมเพื่อให้เป้าหมายและวิธีการสอดคล้อง ส่งเสริม สนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างเหมาะสม

10. สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่อการที่ประชาชนจะได้ร่วมแสดงออก และได้รับความรู้ความเข้าใจ ความเพลิดเพลินเจริญใจ จากกิจกรรมทางวัฒนธรรมอันหลากหลายและทั่วถึง เพื่อขยายขอบเขตการมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมของประชาชน โดยการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมประจำภูมิภาค เพื่อแสดงกิจกรรมทางวัฒนธรรมให้เกิดความรู้ความเข้าใจในคุณค่า จนสามารถเชื่อมโยงสืบทอดวัฒนธรรมให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยการจัดหาวัสดุอุปกรณ์จัดทำสื่อ จัดสถานที่แสดง เป็นต้น

11. ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องเชื่อมโยงกับ รากฐานวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยบรรจุเนื้อหาวัฒนธรรมของท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้านไว้เป็นสาระในการเรียนรู้ทุกระดับ เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความภูมิใจ ในมรดกทางความคิดและวัฒนธรรมที่เป็นรากเหง้าของประชาชนเพื่อให้เกิดการยอมรับ สืบทอด และเปลี่ยนแปลงให้สมสมัย

12. ส่งเสริมและสนับสนุนให้สถาบันทางพุทธศาสนา เป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชนอย่างแท้จริงด้วยการจัดการศึกษาของสงฆ์ ปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์และการดูแลรักษาศาสนสมบัติ และศิลปกรรมในวัด โดยให้ประชาชนและสื่อมวลชนมีบทบาทในการแสดงออกและร่วมมือเพื่อการพัฒนาศาสนาให้เหมาะสมแก่กาลสมัย รวมทั้งดำเนินการอันเหมาะสมเพื่อยกระดับการยอมรับนับถือในศาสนาอื่น ๆ ด้วย

13. ปรับปรุงองค์กรและประสิทธิภาพการบริหารงานวัฒนธรรม เพื่อให้สะดวกในการประสานนโยบายและแผนการดำเนินงาน รวมทั้งกระจายอำนาจและความรับผิดชอบไปสู่องค์กรท้องถิ่น โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากขึ้น ในฐานะเจ้าของวัฒนธรรม สร้างและพัฒนากำลังคนที่มีความรู้ความสันทัดในงานด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

14. จัดทำระบบเครือข่ายข้อสนเทศทางด้านวัฒนธรรม เพื่อเป็นศูนย์กลางเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานให้ประชาชนเข้าใจ สามารถเลือกสรรตัดสินใจและปรับปรนให้เหมาะสมในการดำเนินชีวิต เพื่อขยายผลในการเสริมสร้าง และโน้มน้าวให้เกิดการระดมความคิด ระดมทุนและระดมความร่วมมือในการดำเนินงานวัฒนธรรม ในการนี้ รัฐจะต้องส่งเสริมสนับสนุนบทบาทของสื่อมวลชนในด้านวัฒนธรรมให้มากยิ่งขึ้น (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2533 : 11-15)

4. แนวความคิดและทฤษฎีการพัฒนาชนบท

แนวความคิดและทฤษฎีในการพัฒนาชนบท มีมาก แต่ที่สำคัญที่ใช้กันอยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก มีดังนี้

1. แนวการพัฒนาชนบทด้วยการพัฒนาการเกษตร (Rural Development as Agricultural Development)

แนวความคิดนี้มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องมาจากทฤษฎีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยมีสาระสำคัญว่าในประเทศกำลังพัฒนานั้นเศรษฐกิจชนบทคือเศรษฐกิจการเกษตร เป็นสาขาใหญ่ แต่ล้าหลัง มีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 3 ใน 4 ของประเทศ และมีรายได้ต่ำ ดังนั้นแนวทางการพัฒนาชนบทจึงควรพัฒนาที่การเกษตร เพราะเมื่อพัฒนาการเกษตรแล้ว ย่อมจะทำให้ประชาชนในชนบทมีรายได้และมาตรฐานการเป็นอยู่ดีขึ้น

ลักษณะของการพัฒนานั้น เนื่องจากสาขาการเกษตรมีลักษณะล้าหลังการพัฒนาจะต้องมุ่งไปที่การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างในระบบเศรษฐกิจ จากสาขาเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเป็นสาขาหลัก สู่การเป็นสาขาอุตสาหกรรมเป็นสาขาหลัก โดยสาขาเกษตรกรรมจะเป็นแหล่งให้อุปทานด้านแรงงาน อาหาร วัตถุดิบและทุนจากเงินออม เป็นตลาดหรืออุปสงค์สำหรับสินค้าอุตสาหกรรมอุปโภคและบริโภคที่ผลิตขึ้น และการผลิตใช้ปัจจัยการผลิตจากภาคที่มิใช่เกษตรกรรมอื่นๆ

การพัฒนาชนบทการเกษตรนี้ต้องอาศัยปัจจัยสำคัญดังนี้ คือ

1. ตลาดสำหรับผลิตผลการเกษตร
2. เทคโนโลยีที่ทันสมัยที่มีการปรับปรุงอยู่เสมอ
3. สามารถจัดหาเครื่องมือและปัจจัยการผลิตในระดับท้องถิ่นได้
4. มีแรงจูงใจในการผลิตสำหรับเกษตรกร
5. การคมนาคมขนส่งสะดวก
6. การศึกษาเพื่อการพัฒนา
7. สินเชื่อทางการเกษตร
8. การดำเนินการกลุ่มร่วมกันของเกษตรกร
9. การปรับปรุงและการขยายเนื้อที่เพาะปลูก

10. การวางแผนระดับชาติเพื่อการพัฒนาเกษตร

(หมายเหตุ : ปัจจัย 5 ตัวแรกเป็นปัจจัยสำคัญ ส่วนปัจจัย 5 ตัวหลังถือเป็นปัจจัยเร่งต่อการพัฒนา)

มีผู้ให้ข้อสังเกตว่า การพัฒนาชนบทการเกษตรในฐานะเป็นวิถีทางของการพัฒนาดังกล่าว ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่ที่เกษตรกรรายใหญ่ เพราะเทคโนโลยีสมัยใหม่ทางการเกษตรส่วนมากเป็นแบบใช้ทุนหรือเครื่องจักรมาก ประโยชน์จึงไม่ถึงมือเกษตรกรรายย่อย ครัวเรือนยากจนซึ่งไม่มีที่ดินทำกินแต่อาศัยการรับจ้างแรงงานในการเกษตร เป็นพวกที่อยู่นอกขอบข่ายของการได้รับประโยชน์โดยตรงจากบริการของรัฐ เช่น การส่งเสริมการเกษตร สินเชื่อ การประกันราคา การชลประทาน เป็นต้น นอกจากนั้น เมื่อมีการนำเครื่องจักรกลการเกษตรมาใช้ในการผลิต โอกาสการจ้างงานของกลุ่มครัวเรือนยากจนดังกล่าวก็น้อยลงด้วย อันมีผลทำให้มีความแตกต่างในรายได้และมาตรฐานความเป็นอยู่มากขึ้น ความยากจนและการว่างงานยังมิได้ลดน้อยลง แต่จะกลับมีมากขึ้น

2. แนวการพัฒนาชนบทแบบการพัฒนาชุมชน (Rural Development as Community Development)

แนวความคิดนี้เป็นของนักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาในด้านต่าง ๆ ต่อประเทศกำลังพัฒนา มีหลักการที่สำคัญคือ ตัวแทนของรัฐบาลที่ทำงานในระดับตำบลและหมู่บ้าน จะทำงานในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยร่วมมือกับผู้นำในท้องถิ่น เพื่อรวมกลุ่มชาวบ้านชนชนบทในการกำหนดปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น มีการกำหนดแนวทางและดำเนินการแก้ปัญหาหรือพัฒนาท้องถิ่นร่วมกัน โดยพยายามให้มีการใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นแบบช่วยตนเอง (Self - Help) ในกรณีที่ทรัพยากรท้องถิ่นมีจำกัด รัฐบาลมักให้ความช่วยเหลือในเรื่องการเงิน สิ่งของ หรือวิชาการเพิ่มเติม

แนวความคิดนี้ภายหลังพบว่ามีข้อบกพร่องบางประการ คือ

1. การพัฒนาชุมชนมิได้เป็นมาตรการที่ประสบความสำเร็จ ในการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ด้านอาหาร (เช่นในอินเดีย) หรือด้านส่งเสริมกิจกรรมการผลิตต่าง ๆ

2. การพัฒนาชุมชนมิได้ประสบความสำเร็จ ในการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริง คนยากจนในชนบทส่วนใหญ่ยังคงยากจน หวาดระแวงและอยู่นอกวงการพัฒนาเช่นเดิม

3. การพัฒนาชุมชนช่วยเสริมสร้างโครงสร้างอำนาจเดิมของท้องถิ่นให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยการที่พัฒนากรร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับผู้นำท้องถิ่นที่มีอยู่เดิม ทำให้เป็นผู้ได้ประโยชน์สำคัญจากการพัฒนา และเป็นอุปสรรคต่อความคิดริเริ่มอย่างแท้จริงของท้องถิ่น โดยเฉพาะถ้าความคิดริเริ่มของท้องถิ่นขัดแย้งกับความคิดเห็นของผู้นำ

4. บทบาทของพัฒนากรในฐานะของหัวหน้างานผู้ประสานงานพัฒนาด้านต่าง ๆ ไม่เป็นที่ยอมรับของหน่วยงานซึ่งมีความเชี่ยวชาญเฉพาะอย่างในด้านต่าง ๆ เช่น การเกษตร การสาธารณสุข และการศึกษา เป็นต้น เพราะเห็นว่าไม่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์เพียงพอ

3. แนวความคิดการพัฒนาแบบบูรณาการ (Integrated Rural Development)

แนวความคิดนี้คล้ายคลึงกับแนวความคิดการพัฒนาชุมชนอยู่มาก คือ เป็นกระบวนการเพื่อปรับปรุงงานในหลาย ๆ ด้าน เช่น การผลิต การสื่อสาร การคมนาคม การศึกษา การสาธารณสุข เป็นต้น ส่วนที่แตกต่างกันคือ การพัฒนาแบบบูรณาการนั้นพยายามดำเนินการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ให้ผสมผสานกลมกลืนพร้อม ๆ กัน หรือตามลำดับขั้นตอนที่เหมาะสมอย่างมีบูรณภาพ และเป็นการดำเนินการภายใต้ขอบข่ายของการบริหารอันเดียวกันของหน่วยงานเดียว มากกว่าที่จะเป็นการดำเนินการประสานกันระหว่างหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการมีเป้าหมายพื้นที่ของการพัฒนาที่แน่นอน

การพัฒนาชนบทแบบบูรณาการมีหลักการสำคัญดังนี้ คือ

1. ถือเป็นความรับผิดชอบของรัฐบาลที่จะต้องดำเนินการให้ชาวนารายย่อยได้เข้าถึงบริการ และปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ที่รัฐจัดขึ้น เพื่อปรับปรุงฐานะความเป็นอยู่ของคนให้ดีขึ้น โดยการปรับปรุงกลไกทางการบริหารระดับท้องถิ่นให้มีการประสานร่วมมือกันดีขึ้น

2. การวางแผนงานพหุสาขา (Multi-sector Planning) ในระดับท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ เช่น เกี่ยวกับสาธารณูปโภคและโอกาสการจ้างงาน ทั้งในภาคเกษตรกรรมและ

ภาคอุตสาหกรรม เป็นต้น และเป็นการวางแผนซึ่งเน้นพื้นที่ จัดให้มีศูนย์ความเจริญเติบโตของชนบท ซึ่งทำหน้าที่ทั้งเป็นตลาดผลผลิตการเกษตร และแหล่งซื้อหาปัจจัยการผลิตและบริการต่าง ๆ เป็นต้น

3. มีการเลือกพื้นที่เพื่อทุ่มการพัฒนาในท้องที่นั้น

4. การกระจายอำนาจการบริหารและการตัดสินใจไปสู่ระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่น เพราะถือว่าการพัฒนาชนบทนั้น จำเป็นจะต้องสนองตอบอย่างทันกับความต้องการ ต่ออุปสรรค และต่อโอกาสต่าง ๆ ในระดับท้องถิ่น ซึ่งทำได้โดยการให้เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับท้องถิ่นมีอำนาจในการกำหนดแผนงาน ปฏิบัติตามแผนงาน การเงิน และมีบุคลากรบริหารงานมากขึ้น เพื่อให้เกิดผลดีต่อการควบคุมงานและการประสานงานพัฒนาในระดับท้องถิ่น

ในทางปฏิบัติ การพัฒนาชนบทแบบบูรณาการเป็นสิ่งที่ต้องใช้กำลังคนและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายสูง เพราะต้องดำเนินการหลายด้านไปพร้อม ๆ กันหรือตามลำดับขั้นในท้องที่ใดท้องที่หนึ่ง มีปัญหาและมีความสับสนในการบริหารงานโดยเฉพาะ เมื่อหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาลในท้องถิ่นให้ความสำคัญต่อคำสั่งที่มาจากส่วนต่าง ๆ มากกว่างานพัฒนาในระดับท้องถิ่น ดังนั้น ความหวังที่จะใช้การพัฒนาตามแนวความคิดนี้ ดูเหมือนว่าจะให้ประโยชน์ได้น้อยกว่าปัญหาที่จะเกิดขึ้นเสียอีก

4. แนวการพัฒนาชนบทแบบเน้นปัญหาความยากจน (Poverty-focused Rural Development)

เป็นแนวความคิดที่ปรับปรุงจากแนวความคิดต่าง ๆ แต่เดิมที่ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะแนวทางพัฒนาเดิมนั้น คนยากจนไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาหรือไม่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเท่าที่ควร ดังนั้นแนวความคิดใหม่นี้จึงเสนอว่า ในการพัฒนานั้น จะต้องมีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่จะรับประโยชน์จากการพัฒนาอย่างชัดเจน เพื่อให้การจัดทำโครงการพัฒนาต่าง ๆ จะได้มีการกำหนดเป้าหมายและแนวทางการดำเนินงานแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่แน่นอน แคบและเฉพาะเจาะจงยิ่งขึ้น ซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนงบประมาณได้ และนอกจากนั้น หากโครงการพัฒนาต่าง ๆ เน้นการเพิ่มระดับรายได้ของกลุ่มยากจนเป็นพื้นฐาน ก็จะทำให้การพัฒนาเป็นการพัฒนาที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้

5. แนวการพัฒนาชนบทตามแบบของจีนแผ่นดินใหญ่ (The Chinese Model of Rural Development)

การพัฒนาชนบทของจีนแผ่นดินใหญ่ ต้องการขจัดแบบแผนการพึ่งพาแบบอาณานิคม ทั้งจากภายในและภายนอกประเทศโดยสิ้นเชิง และพิจารณาเห็นว่าโครงสร้างชนชั้นภายในชนบท และการเป็นเจ้าของที่ดินและทุนแบบเดิม เป็นสาเหตุสำคัญของความยากจน และเป็นอุปสรรคต่อการทำการผลิต

การพัฒนาชนบทของจีนแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนคือ

1. การปฏิวัติของชาวนาและการกระจายที่ดิน

2. การจัดรูปแบบสหกรณ์และการผลิตการเกษตรแบบกึ่งสังคมนิยม โดยที่กลุ่มชาวนารายย่อย ซึ่งมีการจัดรวมกันเป็นกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกันดังกล่าว มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มสหกรณ์จากกลุ่มเล็ก ๆ เป็นกลุ่มใหญ่ ที่ดินและอุปกรณ์การผลิตต่าง ๆ ใช้ร่วมกัน

3. การเปลี่ยนเปลงเข้าสู่แบบแผนการผลิตทางการเกษตรแบบสังคมนิยมในขั้นนี้ ปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ทั้งหมดเป็นของส่วนรวม มีการจัดตั้งชุมชน หน่วย และทีมทำงานในระดับต่าง ๆ ในขั้นที่สามนี้เป็นขั้นที่ชาวชนบทพร้อมสำหรับการก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีต่าง ๆ

หลักการสำคัญของการพัฒนาชนบทของจีนมี 3 ประการ คือ

1. การพัฒนาเกษตรกรรมนั้น ได้รับการจัดอันดับความสำคัญเท่าเทียมกันกับการพัฒนาอุตสาหกรรม

2. การสร้างสถาบันชนบทต่าง ๆ ซึ่งมีขนาดพอเหมาะ โดยที่ส่วนกลางยอมให้สถาบันเหล่านั้นมีอิสระในการดำเนินการต่าง ๆ ในระดับที่สมควร

3. การมีระบบการทำงานร่วมกัน ซึ่งมีการยืดหยุ่นและปรับตัวภายในได้อย่างเต็มที่ ทำให้เกิดแรงจูงใจเพื่อการผลิตแก่ชุมชน ทีมงาน และบุคคลที่เป็นสมาชิก

ในปัจจุบัน แม้ว่าหมู่บ้านชนบทต่าง ๆ ในประเทศยังอยู่ในสภาพยากจน หากเปรียบเทียบกับมาตรฐานทางตะวันตกหรือยุโรป แต่ปัญหาพื้นฐานต่าง ๆ คือ ความขาดแคลน ช่องว่างระหว่างความเป็นอยู่ และความไม่พึงพอใจในเรื่องต่าง ๆ ได้ลดน้อยลงอย่างมาก วงจรของความยากจนและอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ถูกทำลายลงไป ความสำเร็จดังกล่าว กล่าวว่าเป็นผลจากปัจจัยสำคัญ ๆ คือ

ความมุ่งมั่นในการพัฒนาอย่างจริงใจของผู้นำจีน การให้องค์กรส่วนท้องถิ่นริเริ่มและดำเนินการพัฒนาอย่างแท้จริง โดยผู้นำจีนมีความเชื่อในความกล้าหาญ การรวมพลัง และการใช้สามัญสำนึกของชาวนา แทนทัศนคติแบบเดิมที่ว่า ผู้นำเป็นผู้รู้ดีกว่า มีความสามารถมากกว่า และควรเป็นผู้เกื้อกูลอุปถัมภ์ให้แก่การพัฒนา โดยวิธีการที่รัฐบาลส่วนกลางคัดเลือกพัฒนากรหรือพนักงานส่งเสริมการเกษตร เป็นต้น ส่งมาเป็นผู้นำการพัฒนา

6. การพัฒนาชนบทแบบคิบบุตส์ (Kibbutz) ของอิสราเอล

คิบบุตส์เป็นนิคยมสร้างตนเองประเภทแรกเกิดขึ้นเมื่อปี ค.ศ.1909 เป็นนิควมมีลักษณะคล้ายกับครอบครัวใหญ่ ซึ่งสมาชิกทุกคนจะร่วมกันทำร่วมกันใช้ร่วมกันทำงาน ซึ่งเป็นส่วนรวม ส่วนใหญ่มักจะทำไร่ รายได้ซึ่งเกิดจากการทำงานเป็นของส่วนกลาง คือ เป็นของคิบบุตส์ สมาชิกไม่มีทรัพย์สินเป็นของตนเอง ทุกคนจะได้รับผลตอบแทนเสมอภาคเท่าเทียมกัน คิบบุตส์จะจัดหาปัจจัยสี่บริการให้สมาชิก เช่น บ้านพัก อาหาร เสื้อผ้า และยารักษาโรค ตลอดจนการดูแลลูก ๆ ทุกคนของสมาชิก รับผิดชอบให้การศึกษาแก่ลูก ๆ ของสมาชิกโดยที่พ่อแม่ไม่ต้องเป็นห่วง

นอกจากปัจจัยพื้นฐานและการศึกษาของลูก ๆ แล้ว คิบบุตรส์ยังให้บริการต่าง ๆ แก่สมาชิก เช่น สระว่ายน้ำ โรงภาพยนตร์ สนามกีฬา เป็นต้น สมาชิกไม่ต้องมีเงินเลย เพราะไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น แนวความคิดของการพัฒนาแบบนี้มีข้อดี คือ สามารถรวมพลังต่าง ๆ ได้เป็นหน่วยเดียวกัน สามารถเร่งผลผลิตได้อย่างรวดเร็ว และเสียค่าลงทุนน้อย แต่มีข้อเสียคือ ชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัวไม่สมบูรณ์ เด็กเติบโตโดยไม่ได้ใกล้ชิดพ่อแม่ ชีวิตประจำวันซ้ำซากไม่เปลี่ยนแปลง

7. แนวการพัฒนาชนบทแบบโมชาฟ(Moshav) ของอิสราเอล

โมชาฟเป็นนิคมสร้างตนเองอีกรูปแบบหนึ่งที่ปรับปรุงหลักการมาจากคิบบุตส์ให้ดีขึ้นและให้สมาชิกพอใจยิ่งขึ้น คือสมาชิกทุกคนสามารถทำงานในที่ดินผืนเดียวกันไม่แยกรับผิดชอบเป็นส่วนย่อย แต่จะได้รับค่าแรงงานตามความต้องการ จำเป็น เช่น ครอบครัวมีลูกก็ได้รับค่าจ้างสำหรับลูกด้วย สมาชิกทุกคนรับผิดชอบชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัวเอง ตลอดจนการให้การศึกษาลูก และทุกคนสามารถมีทรัพย์สินเป็นของตนเองได้

9. แนวการพัฒนาชนบทของศาสนาจารย์ยงกีคิม แห่งเกาหลีใต้

ศาสนาจารย์ยงกีคิมได้เสนอทัศนะการพัฒนาประเทศต่อประธานธิบดีปาร์ค จุงฮี ก่อนเริ่มโครงการ ซามาอีล อุนคง เมื่อปี พ.ศ.2514 ว่า

1. การพัฒนาประเทศต้องพัฒนาหมู่บ้านในชนบทก่อน เพราะประเทศส่วนใหญ่เป็นชนบท ชนบทเป็นแหล่งผลิต

2. การพัฒนาประเทศต้องแบ่งการพัฒนาออกเป็น 3 ระดับคือ พัฒนาจิตใจก่อน แล้วจึงพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ

3. เลิกวิธีการแจกเครื่องอุปโภคบริโภคแบบยื่นให้

4. ขอให้เลิกใช้เงินนำการพัฒนาแต่ใช้วัสดุแทน

5. จงแบ่งกำลังของชาติออกเป็น 2 ประเภท คือ ทหารมีหน้าที่ป้องกันศัตรูจากภายนอกเอาชนะศัตรูด้วยอาวุธ ครูหรือผู้นำการพัฒนามีหน้าที่ป้องกันศัตรูภายในคือความยากจน โดยใช้ความขยันทำงานหนักเป็นอาวุธทำสงครามขับไล่ความยากจน โดยนำคนในหมู่บ้านทำงานด้วยความพร้อมเพรียงและมีเป้าหมาย

6. ผู้นำการพัฒนาจะต้องเกิดขึ้นในหมู่บ้านนั้น และร่วมมือกับครูในการพัฒนาและฝังตัวเองอยู่ในหมู่บ้านนั้น การเลือกหมู่บ้านที่จะพัฒนาต้องเลือกหมู่บ้านที่มีความต้องการทางใจพร้อมที่จะพัฒนาตนเอง

7. ต้องมีศูนย์ฝึกอบรมระดับชาติ อบรมผู้นำหมู่บ้านที่เป็นอาสาสมัครนำการพัฒนา ให้รู้จักจริยธรรมในการทำงาน รู้วิธีการเพิ่มพูนรายได้ วิธีการออมทรัพย์แบบเครดิตยูเนี่ยน รู้วิธีทำงานในพื้นที่เกษตรร่วมหรือที่สาธารณะ การสร้างคำขวัญ การเพิ่มผลผลิตในไร่นา การทำป้ายสถิติ การวางโครงการพัฒนา การสร้างคลังเก็บสินค้าของหมู่บ้าน การสร้างคอกปศุสัตว์รวม การสร้างโรงงานขนาดเล็กประจำหมู่บ้าน การสร้างถนนเข้าสู่ไร่นา การสร้างคลองชลประทานขนาดเล็ก การสร้างอ่างเก็บน้ำประจำหมู่บ้าน การสร้างศาลาประชาคม โครงการเหล่านี้ รัฐบาลหรือผู้มีใจกุศลเลือกช่วยด้านวัสดุ ส่วนแรงงานนั้นเป็นของชาวบ้าน เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน (วิโรจน์ สารวัฒนะ 2532 : 22-28)

5. แนวความคิดและทางเลือกในการพัฒนาชนบทไทย

มีนักวิชาการและนักพัฒนาจำนวนมากได้เสนอแนวคิดและทางเลือกในการพัฒนาชนบทไทย ดังนี้

วีระ สมบูรณ์ เสนอแนวความคิดการพัฒนาชนบทโดยการประยุกต์ใช้พุทธธรรม ดังนี้

1. ศาสนามุ่งที่จะขจัดทุกข์ของมนุษย์หรือให้มนุษย์ได้รู้จักขจัดทุกข์ของตนเองได้มากที่สุด ดังนั้นในการพัฒนาจะมุ่งไปที่ การมองให้เห็นปัญหา(ทุกข์) ของแต่ละท้องถิ่นในชนบท มองหาเหตุผลของปัญหา (สมุทัย) ตั้งเป้าหมายที่จะขจัดปัญหาเหล่านั้น (นิโรธ) และร่วมกันหาทางออกของปัญหานั้น (มรรค)

2. เป้าหมายของการพัฒนาควรเน้นที่หลักการพึ่งตนเอง (อตฺตาหิ อตฺตโน นาโถ) มิใช่หลักการที่ต้องอาศัยทรัพยากรจากที่อื่นหรือผู้เชี่ยวชาญจากที่อื่น ความช่วยเหลือจากภายนอกควรจะเป็นเรื่องรองที่จะช่วยเสริมให้การพึ่งตนเองของชาวชนบทเป็นไปได้

3. การพัฒนาควรแก้ไขปัญหาความยากจนและขาดปัจจัยในการดำรงชีพ ให้เกิดความอยู่ดีกินดีเพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาด้านอื่น ๆ ทั้งทางร่างกายและจิตใจต่อไป

4. การพัฒนาควรจะเน้นที่ความค่อยเป็นค่อยไปหรือวิวัฒนาการอย่างเป็นลำดับมากกว่าที่จะเป็นการกระโดดจากสภาพหนึ่งโดยทันที หรือหลุดจากสภาพเก่าสู่สภาพใหม่ทันที

5. การพัฒนาจักต้องไม่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ หากรู้จักความพอดีในการเอาทรัพยากรมาใช้อย่างรอบคอบ

6. การพัฒนาไม่ควรเป็นระบบพัฒนาที่ใหญ่โต ควรเน้นที่จุดเล็ก ๆ คือ หมู่บ้านหรือชุมชนเล็ก ควรเน้นให้แต่ละชุมชนมองให้เห็นปัญหาของตน แก้ไขปัญหาของตนด้วยความพยายามของตนเองให้มากที่สุด

7. การพัฒนาควรปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพของชุมชนให้มากที่สุด หลักสูตรการศึกษาควรเป็นหลักสูตรที่เกิดขึ้นจากสภาพเป็นจริงในหมู่บ้านแต่ละแห่ง

8. การพัฒนาไม่ควรจะปฏิเสธวิทยาการสมัยใหม่ แต่ก็ควรจะนำมาใช้ในระดับกลาง ให้เครื่องมือเครื่องจักรเหล่านั้นเกื้อกูลการทำงานของมนุษย์ มิใช่ทำลายคุณค่าของมนุษย์

9. การพัฒนามิใช่มุ่งที่ผลทางวัตถุ แต่ควรมุ่งผลทางจิตใจเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้น ก่อให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันและกัน และระหว่างท้องถิ่นมากขึ้น

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร ได้เขียนไว้ในเรื่อง "กรอบความคิดในการฟื้นฟูสมดุลทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชนบทไทย" โดยมีสาระสำคัญดังนี้ว่า รัฐบาลที่ผ่านไปทุกยุคทุกสมัยได้แสดงความวิตกกังวลในสภาพล้าหลังและการด้อยพัฒนาของชนบทและได้ทุ่มเททรัพยากรมหาศาลในการพัฒนาชนบทไทยภายใต้นโยบาย แผนงานและมาตรการหลายรูปแบบ ผลจากความพยายามนั้น ปรากฏว่าพื้นที่ชนบทโดยทั่วไปมีความเจริญขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการคมนาคมและการขนส่งสาธารณูปการ การศึกษาและการสาธารณสุข และแม้กระทั่งความเจริญเติบโตในเชิงธุรกิจและการเงิน อย่างไรก็ตาม การพินิจพิเคราะห์สิ่งที่เรียกว่า "ความเจริญ" ต่าง ๆ เหล่านั้นจะให้ความรู้สึกว่าเป็นความเจริญเฉพาะในรูปแบบ มิใช่สาระ อีกทั้งมีลักษณะเป็น "ภาพลวงตา" มากกว่าจะเป็นการพัฒนาโดยแท้จริง นอกจากนั้น ยิ่งพิจารณาอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งเท่าใด ก็ยิ่งจะประจักษ์ว่าชนบทไทยมีความเสื่อมโทรมลงตามลำดับ

ผลพวงจากการพัฒนาในระยะที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดการเสียความสมดุลระหว่างความต้องการและการตอบสนองความต้องการขึ้นในชนบท อันก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมามากมาย เช่น ความยากจน การว่างงาน ภาวะหนี้สิน ความเสียเปรียบเชิงธุรกิจกับภายนอก เป็นต้น เพราะสิ่งต่าง ๆ ที่รัฐได้มุ่งพัฒนาไปนั้น เช่น การคมนาคม การสาธารณูปโภค การศึกษา การสาธารณสุข ตลอดจนการชักจูงธุรกิจภายนอกเข้าไปในชนบท เป็นต้น ได้เป็นตัวกระตุ้นความต้องการของชาวชนบทให้สูงขึ้น ในขณะที่ขีดความสามารถในการผลิตที่จะตอบสนองความต้องการนั้นมิได้สูงขึ้นอย่างได้สัดส่วนกัน สภาพดังกล่าวนับว่าจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น

เพื่อแก้ปัญหาการเสียความสมดุลในพื้นที่ชนบทดังกล่าว จะต้องฟื้นฟูสมดุลระหว่าง "ความต้องการขีดความสามารถในการสนองความต้องการ" โดย

1. ควบคุมการเพิ่มขึ้นของความต้องการด้านหนึ่ง

2. ส่งเสริมขีดความสามารถในการสนองความต้องการในอีกด้านหนึ่ง โดยจะต้องทำควบคู่กันไป จนกว่าการฟื้นฟูสมดุลจะบรรลุผลสำเร็จ และจะต้องอยู่ในกรอบความคิดแห่ง "การพึ่งตนเอง"

เพื่อให้บรรลุผลดังกล่าวการพัฒนาชนบทจะต้องพัฒนา "คน และ ระบบ" โดยการพัฒนาคนนั้นต้องมุ่งไปที่คุณภาพ มิใช่ปริมาณ และมุ่งพัฒนาสองด้านดังต่อไปนี้คือ

1. คุณภาพด้านจิตใจ เช่น ความรู้สึกมั่นคง คุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความรับผิดชอบ ความขยันขันแข็ง ความรู้คิดรู้ชั่ว เป็นต้น

2. คุณภาพด้านความรู้ความสามารถในการผลิต การบริการและการประกอบอาชีพ และสุขภาพพลานามัย

การพัฒนาจิตใจนั้น ต้องมุ่งไปที่การฟื้นฟูจิตสำนึกเป็นอันดับแรก โดยเฉพาะการฟื้นฟูจิตใจที่รู้สึกสิ้นหวัง ทอดอาลัย เฉื่อยชาต่อการพัฒนา การหวังพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก การตกอยู่ใต้อิทธิพลของการบริโภคสินค้าและบริการที่เป็นสิ่งฟุ่มเฟือยและไร้ประโยชน์ ความสุกร่อนของจิตใจอันเนื่องจากอิทธิพลของเงินและธุรกิจภายนอก เป็นต้น จากนั้นจึงมุ่งพัฒนาที่ยึดความสามารถเชิงเทคโนโลยี สำหรับการผลิตเพื่อสนองความต้องการในพื้นที่ ซึ่งส่วนหนึ่งต้องอาศัยการวิจัยและพัฒนาโดยผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่าง ๆ นอกพื้นที่ และอีกส่วนหนึ่งโดยการพัฒนาเทคโนโลยีดั้งเดิมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ในการพัฒนา "ระบบ" นั้น ต้องทำควบคู่ไปกับการพัฒนาคน โดยจะต้องจัดระบบเศรษฐกิจในพื้นที่ในลักษณะที่เป็นการรวมกลุ่มรวมพลังการผลิต การจัดการและการตลาด และอื่น ๆ โดยเบ็ดเสร็จ เพื่อพัฒนาตนเองให้พึ่งตนเองได้และมีอำนาจต่อรองกับธุรกิจภายนอกเมื่อบรรลุสภาพสมดุลแล้ว โดยแต่ละพื้นที่ชนบทควรมีฐานะเป็น "หน่วยเศรษฐกิจ" มีองค์กรเรียกว่า "ระบบเศรษฐกิจสหกรณ์" ดำเนินการ ซึ่งจะต้องเน้นที่การผลิตอันเป็นหัวใจของการฟื้นฟูสมดุลในพื้นที่ชนบท โดยในระยะแรกต้องเน้นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการในพื้นที่ การติดต่อกับธุรกิจภายนอกควรกระทำเมื่อได้พัฒนาขีดความสามารถในด้านต่าง ๆ พอที่จะแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการได้โดยไม่เสียเปรียบ

กาญจนา แก้วเทพ เสนอแนวความคิดการพัฒนาแนว "วัฒนธรรมชุมชน" โดยให้ข้อคิดที่น่าสนใจในการนำเสนอแนวคิดว่า "จะไม่นำเสนอว่าเราคือคำตอบไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จในการพัฒนา" เพราะการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนี้ ในฐานะเครื่องมือชนิดหนึ่งในงานพัฒนา ก็น่าจะจำเป็นต้องใช้ควบคู่กับการพัฒนาแบบอื่น ๆ ซึ่งต่างก็มีจุดเด่นและจุดด้อยในตัวเอง นักพัฒนาควรรู้จัก

ธรรมชาติของเครื่องมือแต่ละชนิดและนำไปใช้ให้ถูกต้อง

แนวความคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนค่อนข้างจะตรงข้ามกับแนวคิด การพัฒนาแบบความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เชื่อว่าบรรดาวัฒนธรรม ธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้านต่าง ๆ ที่เคยมีอยู่ในชุมชนนั้น ล้วนแต่เป็นอุปสรรคขัดขวางความเจริญก้าวหน้าและความทันสมัย ในขณะที่แนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้น เป็นสิ่งที่ทำให้เป็นตัวของตัวเอง มีเอกลักษณ์ เป็นพลังสร้างสรรค์

อย่างไรก็ตามใน 2-3 ช่วงศตวรรษที่ผ่าน ประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่มุ่งพัฒนาตามแนวความคิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งในระยะปัจจุบันมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์กันมาก ๆ ไม่มีทางเป็น "ตัวแก้ปัญหา" สังคมได้ เพราะการมุ่งเน้นแต่เศรษฐกิจเป็นสรณะนั้นต่างหากที่เป็น "ตัวต้นเหตุของปัญหาทั้งหมด" หากจะแก้ปัญหาของสังคมแล้ว ต้องขจัดต้นตอกันที่รากเหง้ากันเลย ทั้งนี้เพราะการพัฒนาที่ผ่านมาก เป็นการนำจากภายนอกเข้าไป ไม่ว่าจะเป็นความต้องการที่จะพัฒนา แนวคิดและวิธีการทำงานพัฒนา แบบจำลองต่าง ๆ รวมทั้งการทำงานแบบจากบนสู่ล่าง (Top-down) ซึ่งทำให้ผู้วางแผนละเลยความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน หรือมองเห็นแต่ด้านลบ ดังนั้นแนวทางพัฒนาในอนาคต น่าจะปรับทัศนะการมองและประเมินวัฒนธรรมชุมชน และเศรษฐกิจเสียใหม่ มองหาข้อดีข้อบกพร่องของทั้งสองฝ่าย และหาทางประสานข้อดีเข้าด้วยกัน พร้อมทั้งพยายามลดข้อบกพร่องให้เหลือน้อยที่สุด

จุดเริ่มต้นในแนวคิดการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน นอกจากเสียงวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวแล้ว ยังเนื่องจากแนวการพัฒนาของไทยในระยะที่ผ่านมาด้วย ซึ่งในระยะแรกมีลักษณะเป็นแบบ "การสงเคราะห์แบบให้เปล่า" ต่อมาเป็นแบบ "กึ่งสงเคราะห์กึ่งพัฒนา" และยกระดับเป็น "งานพัฒนาเต็มรูปแบบ" ในระยะต่อมา ที่เป็นที่รู้จักกันดีเช่น งานธนาคารข้าว ขุดบ่อปลา ธนาคารควาย ธนาคารปุ๋ย สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ซึ่งพบว่า ได้รับผลสำเร็จระดับหนึ่ง แต่ก็พบว่ามีข้อจำกัดหลาย ๆ อย่าง และบางกรณีกลายเป็นการสร้างปัญหา หรือทำให้เกิดผลเสียแก่ชุมชนด้านอื่น ๆ เช่น

1. คนยากจนจริง ๆ ขาดโอกาสร่วมในกิจกรรมพัฒนานั้น

2. บางกรณีก่อให้เกิดความแตกแยกกันขึ้นในระหว่างชาวบ้าน เพราะแก่งแย่งผลประโยชน์กัน การคอรัปชั่นคดโกง

3. การดึงกลุ่มคนที่อยู่ในโครงการออกจากบุคคลอื่นในชุมชน ทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมที่กิจกรรมทุกอย่างในชุมชนทั้งพ่อบ้านแม่บ้าน เด็กจะร่วมกันทำทั้งหมด

4. การทำลายผู้นำตามธรรมชาติ อันเนื่องจากโครงการที่นำเข้าไปทำให้ผู้นำเหล่านั้นบางคนซึ่งแต่เดิมเป็นคนดี มีความซื่อสัตย์สุจริตเปลี่ยนพฤติกรรมเป็นคนเห็นแก่ตัว ขาดความยุติธรรม คดโกง ทำให้ไม่เป็นที่ยอมรับของชุมชน หลายคนต้องหนีจากชุมชนไป และ

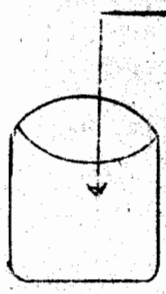
5. ปัญหาอายุที่ไม่ยืนยาวของงานพัฒนา คือ จะกระชุ่มกระชวยในระยะแรกที่นักพัฒนาเข้าไปเท่านั้น พอนักพัฒนาออกจากหมู่บ้าน โครงการก็มักจะล้มตามนักพัฒนานั้นออกไป ดังนั้นจึงมักจะเห็นสิ่งเหล่านี้เสมอ คือ บ่อน้ำร้าง ธนาคารข้าวที่มีแต่ยุ้งไม่มีข้าว ธนาคารยาที่มีแต่ป้าย เป็นต้น

ปรัชญาการพัฒนาแนวัฒนธรรมชุมชน คือ "กินพอดี อยู่พอดี" มิใช่ "กินดีอยู่ดีขึ้นเรื่อย ๆ" เช่นที่ผ่านมา การพัฒนาต้องมุ่งยกระดับจิตใจชาวบ้านให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างศีลธรรมในหมู่บ้านให้เข้มแข็ง บำรุงรักษาวัฒนธรรมแต่ละชุมชน มุ่งชุมชนที่มีศีลธรรมดีงาม

กรอบแนวคิดและความเชื่อพื้นฐานบางประการเปลี่ยนแปลงไป คือ เดิมเมื่อนักพัฒนาเข้าไปในหมู่บ้าน สิ่งที่นักพัฒนามีอยู่แล้วในสมองคือ "หมู่บ้านที่เรากำลังเข้าไปนั้นมีปัญหา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจน ขาดข้าว หนี้สิน ความเจ็บป่วยแล้วจะมีคำถามว่า ชาวบ้านมีปัญหาอะไร แล้วก็จะเสนอวิธีการและรูปแบบการแก้ปัญหาให้ เช่น ขาดข้าว ก็เสนอให้ตั้งธนาคารข้าว เป็นต้น ก็จะเปลี่ยนไปเป็นการตั้งคำถามว่า หมู่บ้านมีปัญหาอะไร แล้วหมู่บ้านนั้นเคยแก้ปัญหานั้นกันมาอย่างไร มีเงื่อนไขอะไรหรือเพราะเหตุใดจึงทำให้การแก้ปัญหานั้นใช้ได้ไม่เต็มที่ ชาวบ้านมีอะไรอยู่บ้างแล้ว ในวัฒนธรรมชุมชนที่มีอยู่ และจะเอามาใช้ประโยชน์ได้อย่างไร

หากเปรียบเทียบกันแล้ว แนวคิดเดิมดูเหมือนจะเชื่อว่าชาวบ้านมีแต่ด้านที่เป็นปัญหาเท่านั้น ส่วนด้านที่เป็นวิธีแก้ปัญหานั้นว่างเปล่า ส่วนแนวคิดใหม่นั้นเชื่อว่าในวัฒนธรรมชุมชนนั้นไม่ว่างเปล่า ในนั้นบรรจุด้วยพลังความสามารถ พลังภูมิปัญญา พลังสร้างสรรค์ที่จะแก้ปัญหาชุมชน ดังภาพประกอบ

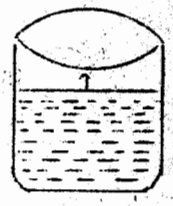
แบบเดิม

ภายในชุมชนนี้ว่างเปล่า

สำรวจพบว่าชุมชนมีปัญหา เราเทวิธีแก้ปัญหา จากภายนอกลงไปเลย

แบบใหม่

ในวัฒนธรรมดั้งเดิมไม่ว่างเปล่า มีศักยภาพและพลังสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาอยู่แล้ว เราเริ่มต้นทำงานต่อจากที่ชาวบ้านมีอยู่แล้ว

การพัฒนาชนบทแบบวัฒนธรรมชุมชนต้องคำนึงถึง "แนวการพัฒนาจากล่างขึ้นบน" (Bottom-Up) ซึ่งเป็นที่ตรงกันข้ามกับการทำงานแบบบนลงล่าง แต่ลักษณะของการใช้แนวทางล่างขึ้นบน สำหรับการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั้นมีหลายมิติ

มิติแรก เริ่มด้วยความต้องการว่าจะพัฒนาอะไรนั้น จะต้องถูกกำหนดมาจากฝ่ายของชาวบ้านเอง โดยที่นักพัฒนาไม่จำเป็นต้องเตรียมเอาไว้ล่วงหน้าว่า ทุกหมู่บ้านจะต้องมีปัญหาทางเศรษฐกิจ ต้องทำธนาคารข้าวหรือธนาคารปุ๋ย หากหมู่บ้านใดมีความสนใจที่จะรวมกลุ่มกันเพื่อรื้อฟื้นธรรมเนียมประเพณีของตน เช่น รวมกลุ่มกันบูรณะปฏิสังขรณ์ศาลปู่ตา ก็ต้องเริ่มจากความต้องการอันนั้น เพราะลำดับความต้องการบ่งบอกถึงระดับความสำคัญของสิ่งที่ชาวบ้านปรารถนาอย่างแท้จริง (ซึ่งอาจไม่ใช่เรื่องราวทางเศรษฐกิจก็ได้)

มิติที่สอง คือ การกำหนดรูปแบบวิธีการในการตอบสนองความต้องการหรือวิธีการแก้ปัญหานั้น ซึ่งจำเป็นต้องใช้วิธีการของชาวบ้านด้วยกัน จากคำถามที่ว่า "แต่ก่อนนั้นชุมชนเคยมีวิธีการในการเผชิญปัญหาต่าง ๆ นั้นอย่างไรบ้าง" โดยถือว่าความรู้ในการแก้ปัญหาดังกล่าวเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษของชุมชนจะต้องไม่โยนทิ้งไป เช่น ในอดีตชาวบ้านมีวิธีการแก้ปัญหาการขาดแคลนควายกันอย่างไรและคำตอบที่ได้อาจหมายถึง การเลี้ยงควายแบบผ่ากึ่งตามแบบประเพณีทางเหนือ

ประการที่สาม คือ หลังจากรับรู้ความต้องการของชาวบ้านและได้ศึกษาสำรวจวิธีการแก้ปัญหาที่เคยมีอยู่ในวัฒนธรรมชุมชนนั้นแล้ว ในขั้นตอนการวางแผนงานเพื่อแก้ปัญหาในปัจจุบัน

จะต้องใช้วัฒนธรรมชุมชนนั้นเองเป็นตัวตั้ง เป็นจุดเริ่มต้น โดยอาจจะประสานกับความรู้ที่นำไปจากภายนอก เช่น แม้ว่าจะจำเป็นต้องมีการทำธนาคารข้าว เพื่อแก้ปัญหาการอดข้าวของชาวบ้าน แต่ธนาคารข้าวในชุมชนภาคเหนือ ชุมชนภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาจจะไม่เหมือนกัน แต่จะมีรูปแบบแตกต่างกันออกไปตามท่วงทำนอง และกลิ่นอายของวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น เป็นต้น (ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้จากวารสาร "สังคมพัฒนา" ฉบับที่ 1-2/ 2531)

เอนก นาคะบุตร ได้เขียนไว้ในเรื่อง "ชนบทไทยในสามทศวรรษที่ผ่านมากับบทเรียนของภูมิปัญญาชาวบ้าน สู่ทิศทางการพึ่งตนเองของชนบทในอนาคต" โดยมีสาระสำคัญดังนี้ว่า ความคิดพื้นฐานหรือนโยบายสูงสุดของการพัฒนาชนบทในสามทศวรรษที่ผ่านมา หาใช่เป็นไปเพื่อบรรลุเป้าหมายที่จะให้ชาวชนบทได้มีขีดความสามารถที่จะบรรลุเป้าหมายของการแก้ปัญหาปากท้อง การพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเองได้ไม่ ในทางเจตนารมณ์และการปฏิบัติจริง ความคิดพื้นฐานของการพัฒนาชนบทที่ผ่านมามุ่งเป้าหมายหลักไปสู่การตอบสนองความมั่นคงภายในของรัฐและการปกครองของทหาร ตลอดจนการปรับตัวของประเทศต่อภาวะการเติบโตของระบบเศรษฐกิจพื้นฐานของประเทศในภาคกรุงเทพ ภาคธุรกิจ ภาคอุตสาหกรรม และที่สำคัญคือระบบรัฐราชการที่มีกองทัพเป็นผู้มีอำนาจทางการเมืองสูงสุด และรวมศูนย์อยู่ที่กรุงเทพมหานคร ทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ

ฐานความคิดในการพัฒนาที่แท้จริงในตลอดสามทศวรรษที่ผ่านมา จึงมุ่งเน้นที่จะทำให้เกิดความมั่นคงในฐานการเมืองและโครงสร้างเศรษฐกิจพื้นฐาน ที่รองรับอำนาจการเมืองที่รวมศูนย์ที่กรุงเทพมหานคร โดยมีกองทัพเป็นแกนกลางและมีระบบราชการและการจัดตั้งประชาชนในชนบทเป็นฐานรองรับ ในขณะที่การจัดการทรัพยากรที่จะเป็นปัจจัยความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกระจุกตัวอยู่ที่กรุงเทพมหานคร เพื่อรองรับภาคธุรกิจการเงินการธนาคาร ภาคธุรกิจอุตสาหกรรม ภาคการเสริมสร้างอำนาจการเมืองของกองทัพ และภาคระบบราชการ โดยเฉพาะในส่วนกลาง การกระจายตัวของโครงสร้างทางระบบธุรกิจ ระบบอุตสาหกรรม การเงินการธนาคาร และระบบบริหารราชการจึงเป็นไปในลักษณะ "แตกสาขา" ออกจากศูนย์กลางอำนาจที่กรุงเทพมหานคร เพื่อปฏิบัติภารกิจรองรับเจตจำนงดังกล่าวในวรรคแรกเป็นหลัก ระบบต่าง ๆ เช่น ระบบการเงินการธนาคาร ระบบการศึกษา ระบบภาษี ระบบการพัฒนา ระบบจัดสรรงบประมาณ จึงมิได้

มุ่งเน้นเพื่อตอบสนองเนื้อหาของแต่ละภูมิภาคและแต่ละท้องที่เป็นหลัก แต่กลายเป็น "แขนขา" ให้ "ศูนย์กลาง" กรุงเทพมหานครเท่านั้นเอง

พื้นฐานความคิดที่จะยอมรับสิ่งที่ดำรงอยู่ในแต่ละชุมชนท้องถิ่น มองเห็นถึงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่น ชนชาติ ภูมิ-นิเวศน์วิทยา ตลอดจนภูมิปัญญา ศักยภาพของท้องถิ่น ถูกมองเป็นศูนย์ (0) หรือไม่มีหรือมีสภาพติดลบ การส่งออกไปจากส่วนกลางเพื่อทดแทน แทนที่และการขึ้นต่อการครอบงำ การดูดทรัพยากรท้องถิ่นและมูลค่าส่วนเกินมารับใช้ "ศูนย์กลาง" จึงกลายเป็นผลที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติ แม้จะจงใจหรือไม่ก็ตาม ช่องว่างของความแตกต่างดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดวิกฤติทางการเมืองกับ "ศูนย์กลาง" เป็นครั้งคราว ในขณะที่โครงสร้างรวมของชนบทประสบวิกฤติที่สะสมในตัวเองอยู่ตลอดเวลา และมีลักษณะซับซ้อนละเอียดอ่อน และยากแก่การคลี่คลายมากขึ้นอย่างทวีคูณ

สิ่งที่เป็นรูปธรรมสะท้อนถึงความคิดพื้นฐานดังกล่าว คือ ระบบการศึกษาและระบบการพัฒนาชนบทที่ผ่านมาตลอดสามทศวรรษ ซึ่งได้ทำหน้าที่เป็นแขนขา เข้าไปครอบงำ ทดแทน และกลบศักยภาพความเป็นสถาบันชุมชน ที่มีประวัติศาสตร์ มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น มีวิถีชีวิต วิถีการผลิตตามลักษณะเกษตร นิเวศน์และวัฒนธรรมที่แตกต่าง มาเป็นไปในทิศทางเดียวกันหมดที่กำหนด "ความคิดพิมพ์เขียวแห่งชาติ" ให้ชนบททุกแห่งหนเดินตาม โดยขาดการจำแนก ยืดหยุ่นและมียุทธวิธีที่จะทำให้ได้สมดุลย์และไม่แปลกแยกอย่างที่เป็นอยู่

ที่สำคัญ "ความคิดพิมพ์เขียวแห่งชาติ" ทำให้มีรากฐานที่จำลองมาจากฐานวัฒนธรรมและพัฒนาการของสังคมไทยอันยาวนานไม่ หากมีลักษณะเป็น "ตัวแทนความคิด" และเป็นผลพวงของการถูกครอบงำจากลัทธิ "ตะวันตกนิยม" และ "ความทันสมัย" จนขาดการประยุกต์ที่เหมาะสม

ฐานความคิดของระบบการพัฒนาประเทศและชนบท ตลอดจนระบบการศึกษาจึงเริ่มแปลกแยกและแยกตัวออกจากฐานความคิด สถาบันหลักและตัวบุคคลที่มีบทบาทเดิมของสังคมไทย เช่น ระบบการศึกษาแผนใหม่ทั้งหมด โดยเนื้อหาแยกเรื่องของชีวิต วิถีชีวิต วิถีคิด วิถีเรียนรู้และปฏิบัติในพุทธศาสนา ออกจากวัด ทดแทนบทบาทของพระและวัดด้วยครูและระบบโรงเรียนทันที ยิ่งกว่านั้น ยังแยกความรู้ออกเป็น 3 ศาสตร์ตามแบบตะวันตกคือ Natural Science , Social Science และ Liberal Science ผลคือทำให้ไม่สามารถพัฒนาองค์ความรู้ในแต่ละ Science เหล่านี้ให้เกิดสติปัญญาที่ลึกซึ้งรอบด้าน แตกฉาน ผลกระทบได้ตกไปถึงบัณฑิต

ที่นอกจากจะเอาความรู้ที่ได้แบบแยกส่วนมาเข้าใจสังคมไทยและชนบทไทยไม่ได้แล้ว ยังไม่สามารถเอามาเชื่อมโยงเข้ากับชีวิตและการครองเรือนของตนเองได้ด้วย ปริญญาจึงเป็นเพียง "เครื่องประดับ" หรือเป็นสินทรัพย์ที่ใช้เพื่อการซื้อขายไปในที่สุด

ระบบการพัฒนาก็ไม่ต่างกับระบบการศึกษา ที่มีเป้าหมายสูงสุดอยู่เพียงเพื่อการได้มาที่มากขึ้นของ "เงิน" หรือ "ความเติบโตทางเศรษฐกิจ" ส่วนความสงบสุขและสันติสุขของชีวิตและสังคม ความสมดุลย์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติหรือการเห็นคนเท่ากัน และไม่ใช่ "กำลังคน" หรือ "เครื่องมือของอีกคนหนึ่ง" ได้ลดคุณค่าอันดีงามลงไป เหลือเพียงเพื่อให้ทุกคนมีเงินมาก ใช้มาก บริโภคมาก โดยหวังว่าทุกคนหรือบางคนจะบรรลุความสุขในชีวิต

มากกว่านั้น คุณค่าและความสำเร็จของการพัฒนาประเทศและชนบท คือ ทำให้กรุงเทพมหานครและรัฐศูนย์กลาง มั่นคง เติบโต มีหน้าตาทันสมัยเท่าเทียมอารยประเทศ ในอีกภาพหนึ่ง เมื่อทรัพยากรจำกัด และกรุงเทพมหานครคือสิ่งสุดยอด หมู่บ้านทุกหมู่บ้าน ชุมชนทุกชุมชน วัฒนธรรมท้องถิ่นอันดีงาม ระบบนิเวศน์และธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น จึงหามีค่าในตัวของมันเอง นอกจากจะต้องทำให้(GNP) และความมั่นคงของกรุงเทพมหานครอยู่ในฐานะที่ "สูงที่สุด"

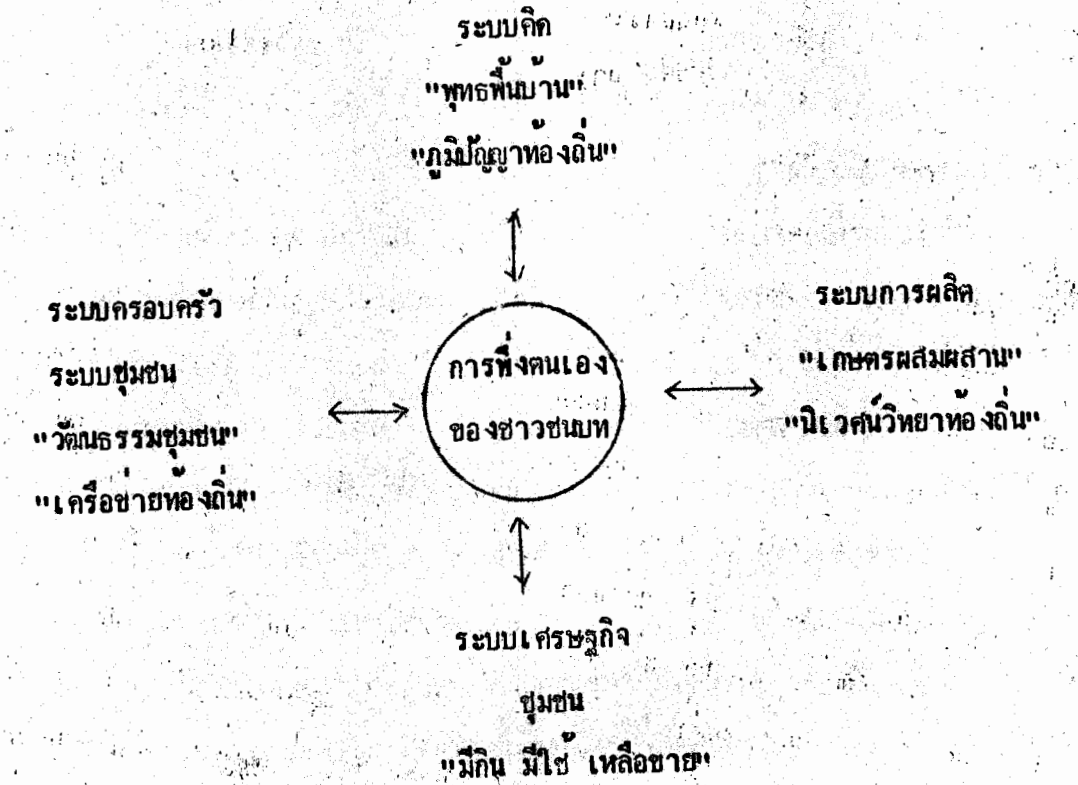
ยิ่งพัฒนาตามแนวนี้ จึงยิ่งพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมอันดีงามแต่ละท้องถิ่น ความสุนทรีของธรรมชาติอันสวยงามสมดุลย์ของแต่ละท้องถิ่น ปราชญ์ชนพื้นบ้าน นักเทคนิควิทยาพื้นบ้าน เศรษฐกิจจุลภาค ตลาดท้องถิ่น เหล่านี้จะต้องมารับใช้และเป็นสาขา หรือเปลี่ยนเป็น "ระดับชาติ" และ "กรุงเทพมหานคร" เท่านั้น ความสวยงามของถนนหนทาง ตึกราม สะพานแขวน สะส่งผลถึงความพัฒนาของทุกท้องถิ่น

การภาคภูมิใจในวัฒนธรรมต่างชาติ การแต่งตัว การดำเนินชีวิต การกินอาหารฝรั่งเป็นสิ่งเดียวที่ทุกคนในชนบทต้องพันพฤติกรรม วิถีชีวิตเข้าสู่ทิศทางนี้ เพราะเป็นเครื่องบอกอันเดียวว่า ชาวไทยและชาวชนบทพัฒนาแล้ว หากจะพูดคำลาว คำเมือง กันแจ๋ว ย่อมต้องรู้สึกอดสู ขวยเขินเป็นธรรมดา

การเริ่มต้นพึ่งคนอื่น คอยรัฐสวัสดิการที่จะขยายสาขามาให้ การไต่เต้าดิ้นรนเข้าสู่ระบบเมือง และแสดงออกแบบคนกรุงเทพฯ(ฝรั่ง) คือแบบวิถีเดียวที่คนชนบทจะได้ชื่อว่าพัฒนาแล้วหรือมีการศึกษาแล้วเท่านั้น

ประการสุดท้าย ความดีงามและหลักปฏิบัติทางศาสนาหากไม่สอดคล้องกับการเดินเข้าสู่การพัฒนาดังที่กล่าวมา คนชนบทอาจจำเป็นจะต้อง "ขาย" ทรัพย์สิน ไร่นา ลูกสาว แรงงาน ความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีความเป็นคนของคนชนบทก็ได้ เพื่อต้องแลกมาซึ่งแบบแผนชีวิตที่เรียกว่า "ทันสมัยเหมือนคนกรุงเทพฯ"

เอนก นาคะบุตร ให้ความสำคัญต่อ "ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่การพึ่งตนเอง" โดยกล่าวว่า ในประเทศใดประเทศหนึ่งหรือชุมชนใดชุมชนหนึ่งซึ่งมีประวัติมายาวนาน จะต้องมีปรีชาญาณแห่งชาติหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น Holistic Model จึงทำให้สืบทอดความเป็นประเทศหรือชุมชนได้ และได้ทำการสังเคราะห์เชื่อมโยงกระแสภูมิปัญญาชาวบ้านอีสานที่ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการพึ่งตนเอง และได้เสนอเป็นแผนภาพดังต่อไปนี้

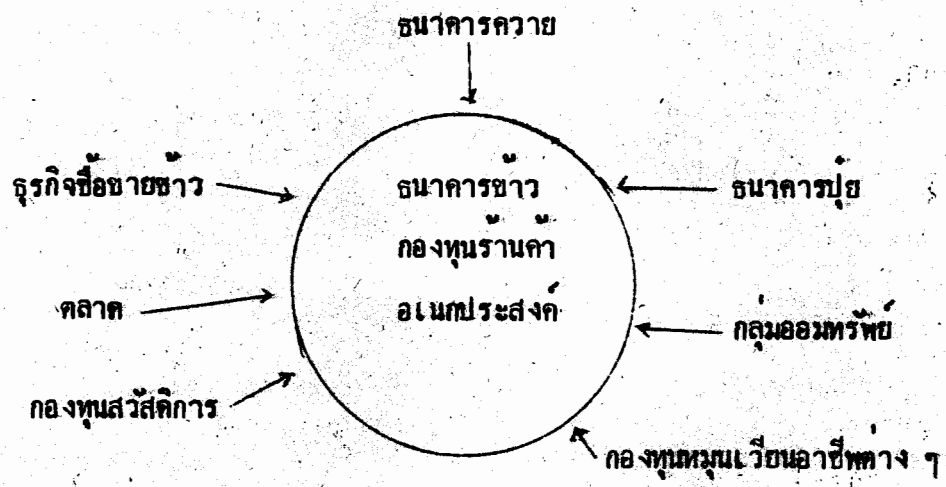
จากแผนภาพแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบในเชิง Holistic Model ต่อการพัฒนาไปสู่ทิศทางการพึ่งตนเองของชาวชนบทซึ่งประกอบด้วย 4 องค์ประกอบที่สัมพันธ์เกื้อกูลกันดังนี้

1. องค์ประกอบด้านระบบคิด วิธีคิดในการพัฒนา ซึ่งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อของ "พุทธพื้นบ้าน" ที่มุ่งการบรรลุความสงบสุขของชีวิต มุ่งการทำให้ชีวิตอิ่มท้อง อิ่มใจไร้โรคา พาให้สุขสมบูรณ์ ตลอดจน "การยึดถือคุณค่าที่จะยึดจิตใจนำวัตถุสรุปง่าย ๆ คือ ให้ทำงานเลี้ยงชีวิตด้วยศีลธรรม พูดจาให้โน้มน้าวให้ใฝ่ธรรม สร้างสรรค์ความดีและมีทัศนคติที่งดงามด้วยธรรม มีความดำริที่จะละกิเลส (พัฒนา) จิตใจ ฝึกสติ ฝึกสมาธิให้ใจมีความมั่นคง ผ่องใส เยือกเย็น เป็นสำคัญ

2. องค์ประกอบด้านระบบการผลิตทางการเกษตร จากบทเรียนของมหาอยู่ สุนทรชัย ซึ่งยึดมั่นทำการเกษตรผสมผสานมากกว่า 30 ปี โดยยึดหลักผสมผสานระหว่างการปลูกข้าวกับการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่เดียวกัน ให้เกื้อกูลประโยชน์ต่อกัน ผสานต่อสิ่งที่เหลือใช้จากพืชและสัตว์อย่างต่อเนื่องครบวงจร จะก่อประโยชน์ต่อการเลี้ยงชีวิตพืชและสัตว์พร้อมกัน ก่อให้เกิดผลตามมา คือ การฟื้นฟูและอนุรักษ์ "ระบบนิเวศน์วิทยาท้องถิ่น" ในระดับครัวเรือน ส่งผลถึงระดับชุมชนได้ในระดับหนึ่ง โดยมีต้นทุนที่ต่ำกว่าการปลูกป่าไม้โตเร็ว หรือการเก็บกักน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งได้ประโยชน์ด้านเดียวดังประสบการณ์ที่ผ่านมา

3. องค์ประกอบด้านระบบเศรษฐกิจชุมชน ในอดีตที่ผ่านมา แนวคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจชนบท เน้นการพึ่งพาระบบอุปถัมภ์จากตลาดและภาคธุรกิจนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากบริษัทธุรกิจข้ามชาติ ผลก็คือ ระบบเศรษฐกิจของชนบทต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและการครอบงำจากภายนอกโดยสิ้นเชิง แต่จากบทเรียนการทำการเกษตรผสมผสานของมหาอยู่ ได้ยืนยันว่าระบบเศรษฐกิจการเกษตรแบบนี้มุ่งเน้นเพื่อ "มีกิน มีใช้ เหลือจึงขาย" เป็นหลัก

เมื่อระดับครอบครัวมีหลักประกันขั้นพื้นฐาน ทางด้านมีกิน มีใช้ การจัดตั้งระบบธนาคารข้าว ธนาคารควาย ธนาคารปุ๋ย หรือกองทุนร้านค้าอเนกประสงค์ต่าง ๆ ก็จะมาเชื่อมโยงให้ชุมชนหมู่บ้านมีสถาบันการเงินหรือทุนหมุนเวียนแบ่งเบาชดเชยหรือรองรับระบบเศรษฐกิจระดับหมู่บ้านกับภายนอก ซึ่งในหลายหมู่บ้านมีการเชื่อมโยงกองทุนต่าง ๆ ดังรูป

4. องค์ประกอบด้านระบบวัฒนธรรม ระบบครอบครัวและสถาบันเครือข่าย กระแสภูมิปัญญาชาวบ้านที่เคลื่อนไหวในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา ชี้ให้เห็นว่า ศักยภาพขององค์สถาบันชุมชนต่าง ๆ พระ วัด ผู้นำอาวุโส เครือข่ายต่าง ๆ ที่ยังมีบทบาทอยู่ บุคลากรและสถาบันเหล่านี้มีบทบาทให้สังคมชนบทยังไม่แตกสลายทางด้านจิตใจและทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ระบบวัฒนธรรมชุมชนที่มีวัด พระ ความเชื่อทางศาสนา และที่เป็นองค์รวมของหมู่บ้านนับเป็นค่ามหาศาล ที่เป็นหลักประกันของการพัฒนาคนทางด้านจิต วิญญาณ ความเป็นคนเป็นชุมชน เป็นประเทศชาติที่มีศักดิ์ศรี มีอิสรภาพ มีอธิปไตย (วิโรจน์ สารรัตนะ 2532 : 46-57)

6. <u>แนวความคิดที่มีต่ออีสานของบุคคลสำคัญชาวอีสาน</u>

ในทัศนะของคนอีสานผู้ได้โอกาสทางการศึกษา และมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมสูง มีตำแหน่งการงานในระดับชาติ มีอายุมากกว่า 50 ปี ผู้มีความห่วงใยมาตุภูมิและได้ย้อนกลับคืนมามองอีสานด้วยความห่วงใย ท่านให้ความเห็นต่อกรณีปัญหาของอีสานในหลายลักษณะ คือ

บุญย์ เจริญชัย ได้กล่าว ดินแดนอีสานเคยเป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์มาแล้วในอดีต โดยยกเอาคำกลอนที่ได้กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ขึ้นมากล่าวอ้างว่า

---

[1]นายบุญย์ เจริญชัย อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม

"บ้านของข้อยคือน้ำชุ่ม
ปลากุ่มบ่อนคือใย[2]แก่วงหาง
ปลานางบ่อนคือยางฟ้าสั่น
จักจั่นย่องคือม่องสั่นยาม"

คำกล่าวขานนี้ คงมิใช่คำกล่าวลอย ๆ โดยปราศจากความจริง เพราะในปัจจุบันได้ค้นพบหลักฐาน บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรืองในอีสาน เช่น บ้านเชียง พระธาตุดอนตูม เป็นต้น สิ่งค้นพบเหล่านี้นอกจากจะชี้บ่งถึงความอุดมสมบูรณ์แล้ว ยังบ่งชี้ถึงคุณภาพของบุคคลในดินแดนแห่งนี้ ที่สามารถเก็บเกี่ยวเอาความอุดมสมบูรณ์ มาสร้างความเจริญในด้านต่าง ๆ ดังปรากฏ ข้าพเจ้าขอพูดด้วยความมั่นใจว่า ภาคอีสานของเรานั้น มิได้ด้อยกว่าภาคอื่นของไทยเลย ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติหรือทรัพยากรบุคคล... (ชุมรมข้าราชการชาวอีสาน 2530 : ก)

ศาสตราจารย์บุญชนะ อัตถากร อดีตรัฐมนตรีกระทรวงพาณิชย์ ได้มีบทบาทสำคัญที่ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศตั้งแต่ พ.ศ.2500 เป็นต้นมา ได้ระบุไว้ชัดเจนว่า ปัญหาทางเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดของประเทศในขณะนี้ไม่ใช่ไม่มีอะไรมากนักคือ ปัญหาเรื่องขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและเพื่อการบริโภคในฤดูแล้ง (บุญชนะ อัตถากร 2530 : 5)

นายบุญย์ เจริญชัย ได้กล่าวถึงอีสานว่า โดยข้อเท็จจริง แม้อีสานจะมีภูมิประเทศและดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวยให้มีผลผลิตเชิงเศรษฐกิจเท่าเทียมภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศก็ตาม

---

[1]บ้อน คืออาการที่ปลาผุดขึ้นผิวน้ำเพื่อหายใจ

[2]เย้ คือ จ

[3]ยาง คือ คาน เช่น คานบ้าน เป็นต้น

[4]ย่อง คือ ร่อง

แต่นั่นหมายถึงดินที่เป็นไปตามธรรมชาติโดยบริสุทธิ์เท่านั้น ปัญหาจากธรรมชาติบริสุทธิ์ต่าง ๆ ดังกล่าว ไม่อาจเป็นอุปสรรคในการพัฒนาภาคอีสานให้เจริญรุ่งเรืองได้เลย แต่ในทางตรงข้าม ทรัพยากรณ์มีเฉพาะ และแตกต่างจากภูมิภาคอื่นจะเป็นสิ่งที่เอื้อให้เป็นข้อได้เปรียบในการพัฒนาในบางด้าน ซึ่งสามารถทำได้เฉพาะในภาคนี้เท่านั้น

ภาคอีสานมีความสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรมนุษย์ มีแรงงานพร้อมในการผลิตภาคเศรษฐกิจทุกสาขา และปฏิบัติงานอยู่ในทุกสาขาวิชาชีพและทุกระดับ นับตั้งแต่ ทำนา ทำงานบ้าน กรรมกร รับราชการ เป็นอธิบดี ตลอดจนถึงรัฐมนตรี โดยเฉพาะแรงงานผลิตในโรงงานอุตสาหกรรมและการก่อสร้างนั้น ภาคอีสานมีอย่างเหลือเฟือ

ส่วนทรัพยากรธรรมชาตินั้นก็มีไม่น้อย ใต้แผ่นดินอีสานพบว่ามีก๊าซธรรมชาติคุณภาพดีที่สุดจำนวนมาก มีแร่ทองแดง ทองคำ โปแตส เกลือหินและแร่ก้มมันตภาพรังสี ซึ่งถือเป็นสินแร่ที่มีคุณค่าสูงสุด

ในประเด็นความแห้งแล้งนั้น ความจริงภาคอีสานมีเวลาและปริมาณน้ำฝน ในปีหนึ่ง ๆ พอ ๆ กับภาคเหนือและภาคกลางเฉลี่ยประมาณ 120 วัน ประมาณ 1,360 ม.ม. ในปี 2528 หากเราเอาชนะธรรมชาติ โดยการเก็บกักน้ำที่มีในฤดูฝนไว้ให้เพียงพอกับความต้องการในฤดูแล้ง โดยการนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ ทุ่มทุนสร้างและปรับปรุงแหล่งน้ำ และสร้างระบบชลประทาน ให้เพียงพอและสมบูรณ์ก็จะแก้ปัญหาได้

ปัจจุบันในภาคอีสานยังมีหนองน้ำธรรมชาติที่รอการพัฒนา ขอยความสามารถใช้ประโยชน์ได้ไม่น้อยกว่า 9,000 แห่ง และยังต้องการระบบชลประทานย่อยอีกเป็นจำนวนมาก ... (บุญย์ เจริญชัย 2530 : 7-8)

พล.ท.ชวาล กาญจนกูล กล่าวว่า ปัญหาที่แท้จริงของชาวอีสานนั้นอยู่ที่ปัญหาการขาดเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการที่จะช่วยปรับปรุงดินให้เกิดประโยชน์ต่อผลผลิตทางการเกษตร ให้มีปริมาณผลผลิตต่อไร่สูง และมีคุณภาพดีพอที่จะทำให้เกษตรกรมีรายได้สูงขึ้น เกษตรกรจึงดิ้นรนในการขยายที่ทำกินให้มากขึ้น โดยบุกรุกเข้าไปทำลายป่ามากขึ้นจนหมดสภาพป่า อันเป็นสาเหตุให้ฝนที่ทั่วทั้งภาคอีสานขาดความชุ่มชื้นพอที่จะทำให้ฝนตก จนเกิดความแห้งแล้งมากยิ่งขึ้น...(ชวาล กาญจนกูล 2530 : 162)

พล.ต.ต.ชาติชาย อุปพงศ์ สรุปปัญหาสำคัญของภาคอีสานไว้ 6 ปัญหา คือ

1. ปัญหาการขาดแคลนน้ำ
2. ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า
3. ปัญหาดินเสื่อมโทรม
4. ปัญหาการแย่งอาชีพจากคนต่างด้าวและผู้ลี้ภัย
5. ปัญหาด้อยการศึกษา
6. ปัญหาของข้าราชการ (ชาติชาย อุปพงศ์ 2530 : 159)

นายส่า จันทรสาขา กล่าวว่า เมื่อ 50–60 ปีก่อนที่จะมีการคมนาคมเช่นปัจจุบันนี้ อีสานไม่เคยประสบกับความแห้งแล้ง เพราะยังมีป่าดง ห้วยหนอง คลองบึงอยู่ทั่วไป แต่ปัจจุบันประชากรมีมากขึ้น การคมนาคมก็มีโดยทั่วถึง ป่าไม้ถูกทำลายลงเป็นไร่นา เป็นที่อยู่อาศัย หนองบึงตื้นเขิน หมู่บ้านที่ชื่อว่าหนอง เช่น บ้านหนองเอี่ยน บ้านหนองยี่ ปรากฏว่าหนองหายไป สืบถามได้ความว่า เป็นนาไปหมด ความแห้งแล้งและขาดแคลนจึงเกิดขึ้น (ส่า จันทรสาขา 2530 : 140)

นายวงศ์ พลนิกร นักการเมืองอาวุโสชาวอีสาน ได้ให้ข้อคิดไว้ว่า

อีสานกับความแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำมีมานานตั้งแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว เพราะภูมิประเทศไม่อำนวย แม้ว่าน้ำฝนที่ตกลงมาจะมีจำนวนมากแต่ก็ไหลลงแม่น้ำโขงหมด แหล่งน้ำธรรมชาติซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติมากมายก็ตื้นเขิน เก็บน้ำไว้ไม่เพียงพอ ประกอบกับในระยะ 30–40 ปีที่ผ่านมาทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายลงอย่างมาก ปัญหาความแห้งแล้งและขาดแคลนจึงยิ่งรุนแรงมากขึ้น

ปัญหาของอีสานเป็นปัญหาที่กว้างขวาง และเกี่ยวโยงกับปัญหาอื่นอีกมาก การแก้ไขปัญหาทั้งในระยะสั้นและระยะยาวจะต้องอาศัยความเข้าใจ ความศรัทธาและความร่วมมือของคนอีสาน โครงการต่าง ๆ ของรัฐบาลหลายอย่าง ไม่ได้ผลเท่าที่ควรหรือล้มเหลวไป เป็นผลมาจากการขาดความเข้าใจ ความศรัทธาและความร่วมมือของราษฎร...

สิ่งเดียวที่คนอีสานปรารถนาร่วมกันคือ อยากจะเห็นการพัฒนาอีสานให้มีความอุดมสมบูรณ์ในพื้นดินและน้ำ หรือเป็นคำอีสานว่า "ดินดำน้ำซุ่ม" คำ "ดินดำน้ำซุ่ม" จึงน่าจะกำหนดให้เป็นเป้าหมายสุดยอดและคำขวัญในการพัฒนาอีสาน... (วงศ์ พลนิกร 2530 : 13-17)

พล.ต.อ.วิศิษฐ เดชกุญชร ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับภาคอีสานไว้ว่า "ภาคอีสานในความทรงจำคือ ทุ่งนาอันเวิ้งว้างและห้วยหนองเล็ก ๆ ตื้น ๆ ซึ่งปู่ย่าตายายของผมอาศัยเป็นที่หาเลี้ยงชีพด้วยการเพาะปลูกและจับสัตว์น้ำ ภาคอีสานของผมมิใช่ดินแดนแห่งความอดหยาก เพราะผมจำได้ว่าเขาไม่เคยอดหรือหิว เรามีกินเพียงพอทั้งข้าวและกับ แต่เราไม่ร่ำรวย จนมีเงินเหลือใช้ เราไม่รู้ว่าพรุ่งนี้จะเป็นอย่างไร เรารู้แต่ว่าวันนี้เรามีกินและไม่อดเท่านั้น

ราชการทำให้ผมได้กลับไปภาคอีสานอีกเมื่ออายุใกล้ 40 ครานี้ภาคอีสานของผมกลายเป็นดินแดนแห่งความหวาดกลัว คนอีสานซึ่งครั้งหนึ่งผมเคยนึกว่าเป็นคนที่ไม่สนใจในอนาคต ลุกขึ้นจับอาวุธต่อสู้กับรัฐบาล รัฐบาลบอกว่าคนอีสานเหล่านั้นถูกคอมมิวนิสต์ยุยงส่งเสริมและหลงผิด ทั้งคอมมูนิสต์และคนอีสานถูกรัฐบาลปราบปราม การต่อสู้ลุกลามไปเกือบทั่วภาคอีสาน และทำให้ภาคอีสานเต็มไปด้วยอันตราย

ผมได้รับมอบหมายให้ฝึกกสิกรชาวอีสานทั้งชายและหญิงต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ และก็ทำสำเร็จ... ทำให้ผมรู้ความสำคัญอย่างหนึ่งคือ คนอีสานนั้น คอมมิวนิสต์ฝึกให้รบก็ได้ ผมฝึกให้รบก็ได้ อันที่จริง ใครก็ตามที่ให้เหตุผลเพียงพอ ทำให้คนอีสานเชื่อได้ คนนั้นก็ฝึกคนอีสานได้ คนอีสานต้องการผู้นำ ผู้นำที่เขาเชื่อถือได้เท่านั้นเอง... คนอีสานไม่ต้องการผู้นำที่เชื่อถือได้อย่างเดียวเท่านั้น แต่คนอีสานยังต้องการโครงการระยะยาวที่ครอบคลุมและประกันความต่อเนื่องอีกด้วย

ผมเดินทางผ่านหมู่บ้านบางแห่งที่ตั้งอยู่ใกล้ ๆ อ่างเก็บน้ำพระราชทานและได้เห็นด้วยความผิดหวัง ทั้ง ๆ ที่น้ำเต็มจนเกือบล้นอ่าง แต่บริเวณใกล้เคียงไม่มีร่องรอยของการเพาะปลูกพืชพันธุ์ชนิดใด ๆ มีแต่ข้ายังมีหญ้าและวัชพืชอย่างอื่นขึ้นอยู่งามและเขียวชะอุ่ม ถามว่าทำไมไม่ปลูกอะไร ทั้ง ๆ ที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ ก็ได้รับคำตอบว่า "ปลูกแล้วไม่รู้จะเอาไปขายที่ไหน ?" (วิศิษฐ เดชกุญชร 2530 : 127)

สมพร กลิ่นพงษา สรุปไว้ว่า ไว้ในบทความเรื่อง "รีบลงมือเสียเถอะ" ว่า ภาคอีสานมีเรื่องพูดกันอยู่ 2 เรื่องใหญ่ ๆ ที่ไม่รู้จืดและไม่รู้จบ คือ เรื่องน้ำ และแรงงาน

เราพูดกันมา 30 ปี แล้วใช่ไหมว่า จะดึงน้ำจากแม่น้ำโขงไปไว้ในระดับหนึ่งแล้วระบายลงไปเลี้ยงลำน้ำสายต่าง ๆ ของภาคอีสาน แล้วทำเขื่อนเป็นระยะ ๆ ตามลำน้ำต่างๆ เหล่านั้น เพื่อยกระดับน้ำเข้าสู่เรือกสวนไร่นาเพื่อการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ ...

ด้านแรงงาน อีสานมีแรงงานเหลือเฟือ อพยพเข้ามาในกรุงเทพฯ และจังหวัดต่างๆ ลงทะเล และเลยไปถึงต่างประเทศ ทำไมเขาทิ้งบ้านเกิดเมืองนอน ท้องใช่ไหมท่าน ท้องคือผลจากภาการอาชีพ เอาอุตสาหกรรมไปไว้ที่อีสานไม่ดีหรือ อีสานจะเป็นภาคอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดในเอเชีย "รีบทำเถอะกรับผม" (สมพร กลิ่นพงษา 2530 : 63)

จารุอุดม เรืองสุวรรณ ยิ่งยง ศรีทอง และจำรูญ มาลัยกรอง ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับ ปัญหาในการพัฒนาอุตสาหกรรมภาคอีสานไว้หลายประการคือ

1. ปัญหาร่วม ที่สำคัญคือ เงินทุน ซึ่งผูกพันกับปัญหาทำเลที่ตั้งโรงงาน สิ่งอำนวยความสะดวกด้านโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ซึ่งกรณีอีสานยังเสียเปรียบอยู่มาก

2. ปัญหาเฉพาะของโรงงานในอีสาน เช่น

2.1 ห่างไกลตลาด ซึ่งอยู่ในส่วนกลาง

2.2 ขาดแคลนน้ำเพื่อการอุตสาหกรรม

2.3 ภูมิประเทศและทำเลที่ตั้ง/การคมนาคม

2.4 คุณภาพแรงงานต่ำและขาดแคลนบางฤดูกาล

2.5 ขาดแคลนนักบริหารอุตสาหกรรม

2.6 อื่น ๆ

นอกจากการเสนอปัญหาดังกล่าวแล้ว ผู้มีความรู้ความเข้าใจด้านอุตสาหกรรมชาวอีสานทั้งสามท่าน ยังได้เสนอแนวทางพัฒนาไว้ด้วยอย่างสมบูรณ์ (จารุอุดม เรืองสุวรรณ ยิ่งยง ศรีทอง และจำรูญ มาลัยกรอง 2530 : 172-188)

ปลอดประสพ สุรัสวดี ได้กล่าวถึงสภาพปัญหาและความจำเป็นด้านการประมง ในบทความเรื่องการพัฒนาประมงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไว้ว่า ภาคอีสานมีประชากรถึง 18.5 ล้านคน หรือร้อยละ 35 ของประชากรทั้งประเทศ แต่เนื่องจากข้อจำกัดต่าง ๆ ทำให้การตอบสนองของทรัพยากรต่อความต้องการของประชากรไม่ได้สัดส่วน จึงทำให้มีปัญหาความยากจน และขาดแคลนอาหารโปรตีนบริโภคอยู่มาก

ปลาเป็นโปรตีนที่มีราคาถูก หาได้ง่าย ประมาณกันว่าในภาคอีสานมีความต้องการบริโภคปลาประมาณ 370,000 ตันต่อปี หรือ 20 ก.ก./คนต่อปี แต่ผลผลิตปลาน้ำจืดในภูมิภาคนี้มีประมาณ 15,200 ตันต่อปี ส่วนใหญ่ได้จากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ หรือประมาณร้อยละ 65 นอกนั้นเป็นผลผลิตที่ได้จากการเพาะเลี้ยง จึงจำเป็นรีบด่วนจะต้องเพิ่มกำลังผลิตให้เพียงพอ (ยังขาดอีกประมาณ 354,800 ตัน) ทั้งด้วยการเพาะเลี้ยงและขยายการเพิ่มปริมาณปลาธรรมชาติ

ปัจจุบันถึงแม้ภาคอีสานจะมีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าภาคอื่น แต่ยังมีความหวังและลู่ทางในการพัฒนา ทั้งนี้เนื่องจากราษฎรชาวอีสานมีความเข้มแข็งทรหดอดทน อีกทั้งการยอมรับฟังคำแนะนำและการนำไปปฏิบัติมีอยู่สูง ดังนั้น กรมประมงจึงให้ความสำคัญพื้นที่ภาคอีสานเป็นพิเศษ (ปลอดประสพ สุรัสวดี 2530 : 152)

ทรงศักดิ์ ศรีกาฬสินธุ์ ได้กล่าวถึงปัญหาของอีสานไว้ว่า สิ่งที่อีสานดูจะเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง มิหนำซ้ำจะเสวร้ายลงไปอีกด้วยก็คือ ความแห้งแล้งและความยากจน เพราะปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมาเริ่มน้อยลง ๆ ทุกทีและเหือดแห้งไปอย่างรวดเร็ว อีสานกำลังจะเป็นทะเลทราย ภูเขาก็เริ่มโล้น ป่าไม้ต้นไม้ที่เป็นต้นน้ำลำธารก็ถูกโค่นทำลาย ห้วยหนองคลองบึงที่มีมาแต่กาลก่อน บัดนี้หาดูยากรอยดูไม่เห็น ที่มีให้เห็นอยู่ขณะนี้ก็ตื้นเขินตามวัน-เวลาที่ผ่านไป ขาดการเอาใจใส่ดูแลรักษา

คงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่า ป่าไม้อันเป็นสมบัติล้ำค่าของอีสานได้ถูกโค่นทำลายลงโดยผิดกฎหมาย โดยความร่วมมือของเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ประพฤติมิชอบวันแล้วไปเล่า ผู้มีอิทธิพลที่ได้ทำลายป่าอีสาน นอกจากจะสร้างความร่ำรวยให้แก่วงศาคณาญาติของเขาเองแล้ว ยังใช้เงินที่ได้มานี้ดำเนิน "ธุรกิจการเมือง" ซึ่งเป็นการค้าอีกประเภทหนึ่งในวงการเมืองไทยปัจจุบัน

เพื่อสร้างความมีอำนาจในทางการเมือง คือในรัฐสภา เพื่อทรงไว้ซึ่งอำนาจที่จะเหยียบอีสานไว้ในอุ้งมืออุ้งเท้าอีกตลอดไป

อีสานจะเขียวได้ในไม่อีกกี่ปีข้างหน้า เมื่อเรามีน้ำ ซึ่งไม่ได้หมายถึงน้ำในตุ่มซีเมนต์ แต่หมายถึงน้ำในห้วยหนองคลองบึงที่ต้องขุดลอก กัก กัน กั้นทดน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง

อีสานมีมหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มีวิทยาลัยครู 8 แห่ง วิทยาลัยอาชีวศึกษา และสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ อีกมาก ต้องออกไปให้บริการทางวิชาการแก่ท้องถิ่นทั้งในและนอกระบบร่วมกับหน่วยงานในสังกัดกระทรวงอื่น ๆ ด้วยอย่างจริงจัง (ทรงศักดิ์ ศรีกาฬสินธุ์ 2530 : 71-73)

นายชำนาญ พจนา กล่าวว่า ภาคอีสานก็ได้รับการพัฒนาภายใต้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มาทุกแผน แต่ทำไมคนภาคอีสานจึงจนมากกว่าภาคอื่น มีบุคคลอื่นมิใช่น้อยเข้าใจว่า "คนภาคอีสานขี้เกียจจึงยากจน" ข้าพเจ้าในฐานะคนอีสานโดยกำเนิด เห็นว่า "คนอีสานขยันก็ยังจน" เมื่อพิจารณาดูให้ลึกซึ้งถึงแก่นแท้ของชีวิตการทำงานแล้ว จะพบว่า "คนอีสานขยันทำงาน แต่ทำโดยขาดวิธีการที่ประหยัดแรงงาน ประหยัดที่ดิน ประหยัดทุนแต่ให้ผลมาก เรียกว่าขาดการทำงานอย่างมีเทคโนโลยี..." คนที่ร่ำรวยอยู่ในภาคอีสานนั้น เป็นคนที่มีความรู้หรืออย่างน้อยก็เป็นคนที่รู้วิธีทำงานที่ออกแรงน้อยแต่ได้ผลผลิตมาก...

คนอีสานหลั่งไหลไปทำงานในกรุงเทพฯ ในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ อันที่จริงแล้วชาวอีสานเป็นคนรักถิ่นถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ แล้ว ก็จะไม่ทอดทิ้งถิ่นฐานของตนเองไปอยู่ที่อื่น ชาวอีสานทุกคนถ้ามีงานทำ มีรายได้พอยังชีพอยู่ได้ก็จะไม่อพยพออกไปจากถิ่นฐานภูมิลำเนาของตนเอง (ชำนาญ พจนา 2530 : 100-101)

สมิทธ์ คำเพิ่มพูล ให้ทรรศนะว่า ใคร ๆ ก็ยอมรับกันว่าอีสานขาดน้ำ หนทางที่จะแก้ปัญหานั้นน่าจะมีอยู่ แต่จะทำกันจริงหรือเปล่าเท่านั้น... แม่น้ำโขงนั้นเป็นสายเลือดที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศที่อยู่ข้างเคียงเป็นอันมาก ผมได้ทราบว่าเคยมีการศึกษาเรื่องการนำน้ำจากแม่น้ำโขงมาใช้ในภาคอีสาน โดยเปิดช่องน้ำเข้าแถวจังหวัดเลย และส่งน้ำตามท่อบ้างคลองเปิดบ้าง ชักน้ำเข้าสู่ภาคอีสานได้ โครงการนี้เป็นไปได้มาก แต่อาจต้องลงทุนสูง และ

ต้องเจรจากับเพื่อนบ้านที่กำลังได้รับประโยชน์จากแม่น้ำโขงร่วมกัน ถ้าจะถามว่า แล้วงานใหญ่ๆ อย่างนี้จะทำได้ไหม ผมในฐานะวิศวกรที่เคยผ่านงานมาพอสมควร กล้าพอที่จะตอบว่า ทำได้ครับ เพราะเทคโนโลยีระดับนี้เป็นของที่ทำได้แล้ว ๆ แทบอยากจะรับอาสาว่า ใครไม่ทำผมก็ทำได้ แต่เกรงว่าจะมีคนว่าเป็นคนอวดดี (สมิทธ์ คำเพิ่มพูล 2530 : 40-41)

นายเจริญ ปานทอง อดีตผู้ว่าราชการหลายจังหวัดชาวอีสาน ผู้หนึ่งได้ชี้ให้เห็นปัญหาของสังคมหมู่บ้านชนบทอีสานว่า มีรายได้ต่ำ รายได้จากการทำไร่ทำนาอย่างแต่ก่อนไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันในหมู่บ้านปัจจุบัน ต้องหาเพิ่มเติม

ความเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านที่สำคัญและน่าเป็นห่วงคือ "คนไม่อยู่บ้าน" คนวัยทำงาน คนหนุ่มคนสาวออกไปจากหมู่บ้านไปหาเงินในที่อื่น โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ถึงฤดูทำนาบางคนก็กลับ บางคนก็ส่งเงินไปจ้างเขาทำนา บางคนก็ขนครอบครัวไปปักหลักอยู่กรุงเทพฯ ทิ้งไร่ทิ้งนาให้รกร้างว่างเปล่า ทิ้งคนเฒ่าคนแก่ให้อยู่เดียวดายก็มี (สังคมชนบทเริ่มแตกสลาย)

ผู้เขียนได้ยกตัวอย่าง หมู่บ้านพัฒนาซึ่งน่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีที่สังคมหมู่บ้านยังอบอุ่น คือ หมู่บ้านสร้างมิ่ง อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นแหล่งเจียรนัยพลอยที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของจังหวัดอุบลฯ เป็นอาชีพเสริมหลังการทำนาที่สร้างรายได้ที่พออยู่ได้อย่างสบายให้แก่ชาวบ้าน โดยไม่ทิ้งถิ่นไปขายแรงงานในถิ่นอื่น จากปากคำของชาวบ้าน ว่า ไม่ต้องการไปหางานทำที่อื่น เพราะ "ไม่อยากเสี่ยง อยู่บ้านอบอุ่นกว่า รายได้ก็พอกินพอใช้" ดังคำอีสานที่ว่า

"สิบตำลึงอยู่ฟากน้ำ อย่าโอ้อ่าวคะนึงหา
สองสลึงอยู่ในมือ ให้กอบกำเอาไว้"

ซึ่งความจริงมีงานอาชีพใช้ฝีมือที่เหมาะสมแต่ละพื้นที่อีกมากมายเกินกว่า 108 อย่าง ที่สามารถนำมาให้ชาวบ้านทำที่หมู่บ้าน ซึ่งจะยังคงความเป็นสังคมชนบทที่ไม่แตกสลายไว้ได้ (เจริญ ปานทอง 2530 : 59-61)

อุทัย สุดสุข นายแพทย์ชาวอีสานได้กล่าวถึงปัญหาด้านการสาธารณสุขของอีสานไว้ว่า ก็คล้ายคลึงกันกับภาคอื่น ๆ คือมีทั้งโรคภัยไข้เจ็บที่พบในประเทศกำลังพัฒนา ได้แก่ โรคขาดอาหาร โลหิตจาง โรคระบบทางเดินการหายใจ วัณโรค โรคระบบย่อยและ

ทางเดินอาหาร ท้องร่วง มาลาเรีย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีส่วนหนึ่งที่จัดว่าเป็นปัญหาของประเทศที่เจริญแล้ว เช่น กลุ่มโรคเรื้อรัง โรคหัวใจ ความดันโลหิต มะเร็ง อุบัติเหตุ โรคติดเชื้อ โรคจิตประสาท และการใช้ยาเกินความจำเป็น จากการวิเคราะห์ในระดับภาค ในปี 2521 ปรากฏว่าภาคอีสานมีอัตราการตายด้วยโรคต่าง ๆ คือ โรคหัวใจ โรคท้องร่วง วัณโรค ระบบหายใจ และปอดอักเสบ สูงกว่าทุกภาค เฉลี่ยประมาณ 63.1 ต่อประชากรแสนคน

จากข้อมูลการเพิ่มประชากรจำแนกตามภาค พบว่าอีสานมีอัตราการเพิ่มของประชากรต่ำกว่าภาคอื่น ๆ มีอัตราผู้รับบริการวางแผนครอบครัวสูง ในปี 2530 มีอัตราการเพิ่มประมาณ 1.47 เด็กต่ำกว่า 1 ปี ตายสูงเป็นอันดับสองรองจากภาคเหนือ หรือประมาณ 10.1 รายต่อการเกิดมีชีพ 1,000 ราย และมีอัตราการตายของแม่เป็นที่ 2 รองจากภาคใต้ คือ 0.5 รายต่อการคลอด 1,000 ราย

ปัญหาที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับปัญหาสาธารณสุขได้แก่

1. ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนทั้งทางบวกและทางลบ

2. ปัญหาความด้อยการศึกษา ซึ่งด้อยกว่าภาคอื่น ๆ โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษา เด็กอีสานมีโอกาสน้อยมาก การพัฒนาในเรื่องสุขศึกษา ยังไม่อำนวยให้เกิดการปฏิบัติตนหรือเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่เหมาะสมและเป็นผลดีต่อสุขภาพอนามัย ชาวบ้านส่วนหนึ่งในปัจจุบันยังคงงดของแสลงในยามเจ็บป่วย ตั้งครรภ์ คลอดและอยู่ไฟ ยังคงนิยมในการรับประทานอาหารดิบ ซึ่งเป็นสาเหตุต่อโรคภัยไข้เจ็บ จึงยังพบว่าชาวบ้านบางหมู่บ้านเป็นโรคพยาธิใบไม้ในตับเกือบทุกคน (เพราะกินปลาดิบ) (อุทัย สุดสุข 2530 : 190-196)

นิเชต สูนทรพิทักษ์ ได้ให้ข้อคิดว่า อีสานคู่เป็นสัญลักษณ์ของความแห้งแล้ง ยากจน และเป็นปัญหา และบ่อยครั้งถูกละเลยจนเกินสมควรเมื่อ 40 ปีที่แล้วคนอีสานต้องใช้เวลากว่าครึ่งค่อนวันเพียงเพื่อตักน้ำบ่อมาดื่ม หาบด้วยระยะทางกว่า 10 กิโลเมตร เวลาของคนอีสานจึงราคาถูกเหลือเกินเมื่อเทียบกับคนภาคอื่น มาจนบัดนี้แม้ไฟฟ้าจะเข้าไปให้แสงสว่างที่ได้จากการจุดตะเกียงน้ำมันและจุดไต้ แต่น้ำก็ยังเป็นปัญหาที่แทบไม่ต่างไปจากเดิม...โรงเรียน

หลายแห่งยังขาดน้ำแทบไม่น่าเชื่อ... ในฤดูแล้งของแต่ละปีเป็นเรื่องโกลาหลที่จะต้องมีหลายหน่วยงานขนน้ำไปช่วยชาวบ้านแทบทุกจังหวัด...

แม่น้ำหลัก ๆ ที่เป็นสายเลือดของอีสาน ที่ไม่เคยได้รับการทำนุบำรุงเมื่อ 30–40 ปีบัดนี้ก็ยังคงมิได้รับการดูแล สำรวจ ทำนุบำรุง ไม่ว่าจากหน่วยงานใดเป็นการเฉพาะ ยังคงถูกปล่อยปะละเลยให้ถูกรังแก นับว่าสายเลือดของคนอีสาน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่ล้ำค่าที่สุดจากธรรมชาติ ถูกรังแก และถูกทิ้งช่วางอย่างไร้ค่า รายกาจยิ่งไปกว่าป่าไม้เสียอีก

การพัฒนาชนบทที่ดำเนินต่อเนื่องกันมาในแผนฯ 5 เพื่อพัฒนาแหล่งน้ำเป็นเป้าหมายหลัก กลับเป็นการมุ่งกระจายรายได้และแรงงานเป็นเงิน จึงกระจายไปแหล่งน้ำใหม่ขนาดเล็กและตื้น ที่เก็บกักน้ำไม่ได้ผลนัก การขุดสระและขุดลองในที่ใหม่ที่มีอัตราการชุมหายสูง ไม่คุ้มเท่ากับการขุดลอก ขุดลองที่มีอยู่เดิม ซึ่งเวลาและธรรมชาติได้ช่วย อัดบดพื้นดินให้แน่นพอที่จะเก็บน้ำไว้ได้เป็นอย่างดี การที่ไม่มีโครงการหรือสถาบันที่จะดูแลรักษาแหล่งน้ำใด ๆ และในภาคอีสานอย่างเป็นเรื่องเป็นราว โดยอาศัยหลักวิชาการและการวิจัยที่ถูกต้อง ได้ทำลายแหล่งน้ำอีสานอย่างน่ารันทดที่สุด

เหตุเพราะไม่มีน้ำ และถูกบังคับให้เป็นสังคมเกษตรที่ไม่อยู่จะมีน้ำอุดมสมบูรณ์ ต้องอาศัยธรรมชาติมาช้านาน ได้สร้างคุณภาพพื้นฐานของคนอีสานที่มีคุณค่าที่หาได้ยากลักษณะหนึ่งคือ ความบริสุทธิ์ใจ จริงใจ เปิดเผย ตรงไปตรงมา เป็นมิตร บึกบึน ทรหด ผ่อนปรน และปลง จนบางครั้งจะดูเหมือนเฉื่อยชา จนบางคนกล่าวเลยเถิดไปว่า เกียจคร้าน ซึ่งพื้นฐานจิตใจเช่นนี้เป็นทรัพยากรที่หายากและมีค่ายิ่งนัก ยิ่งหลายประเทศหลายชุมชนต่างก็แสวงหา มีตัวอย่างอยู่มากมายที่พบว่า ยิ่งมั่งคั่งร่ำรวย ยิ่งแก่งแย่งชิงรันเห็นแก่ตัว ยิ่งเป็นใหญ่ มากด้วยเกียรติ ยิ่งยึดมั่นด้วยตัวตน ด้วยจิตใจของคนอีสานที่ไม่แก่งแย่ง ดิ้นรนจนเกินไป ชอบสงบและยอมวาง จึงเป็นดุลยภาพธรรมชาติอันสำคัญในการสร้างสามัคคีในชาติ แต่ภาวะพื้นฐานทางจิตใจที่ดีงามเช่นนี้ ไม่ควรจะเกิดอยู่และเป็นอยู่ในภาวะอดอยากแร้นแค้นต่อไป ควรจะได้นำมาใช้ให้มีคุณค่า และปรับแต่งจุดอ่อนให้แข็งขึ้นเพื่อสร้างความสำเร็จในการพัฒนาอีสานต่อไป

ทรัพยากรในดินของอีสานยังขาดการสำรวจที่แท้จริง แม้กระนั้นก็ยังมีแนวโน้ม

ในเชิงบวกหลายชนิด มีโรงงานที่จะสร้างโรงงานอุตสาหกรรมตามแหล่งต่าง ๆ เพื่อให้คนอีสานได้อยู่ติดพื้นที่

เพราะความแห้งแล้งเกินกว่าที่จะเอาชนะได้ด้วยตนเอง แต่ละครอบครัวจึงดิ้นรนสุดฤทธิ์เพียงเพื่ออยู่รอด ชาวอีสานที่เป็นคนคอน หัวหน้าครอบครัวและลูกรุ่นหนุ่มสาว จะทิ้งครอบครัวไปแสวงโชคบ้างกลายเป็นชาวประมงที่สามารถในทุกย่านน้ำ เป็นช่างทุกอย่างในกะวันออกกลางและหลาย ๆ ประเทศ เป็นอะไรที่ไม่เคยคิดว่าจะเป็นได้ ศักยภาพด้านความรู้ ความสามารถ สู้งานและฝีมือนั้นมิได้ด้อยเลย เพียงเพราะขาดโอกาสเท่านั้นเอง ชีวิตครอบครัวจึงอับเฉา

ศักยภาพของคนอีสานจำนวนมหาศาล เป็นศักยภาพซ่อนเร้นที่มีคุณค่าที่น่าเสียดายยิ่งนักที่ไม่ได้รับการส่งเสริมให้เหมาะสมอย่างถูกจังหวะอย่างมีประสิทธิภาพ งานและความเจริญจากฝีมือของคนอีสานจึงไปเกิดที่อื่นอื่น ไม่ได้เกิดในถิ่นกำเนิดของตนเอง พิสูจน์ได้แต่ว่าเป็นคนมีฝีมือ แต่ไม่เคยได้ทำอะไรให้กับตนเอง บ้านรกอย่างไร แล้งอย่างไร จนอย่างไร ก็ยังเป็นเช่นนั้น น่าเสียดาย

สถาบันอุดมศึกษาระดับมหาวิทยาลัยในอีสานยังไม่เพียงพอ ควรจะได้รับการสนับสนุนให้ตั้งเพิ่มขึ้นอย่างน้อยอีก 3 แห่ง อีสานใต้ที่อุบลฯ อีสานกลางที่โคราช อีสานเหนือที่อุดรหรือหนองคาย โดยให้มหาวิทยาลัยเป็นศูนย์ทางวิชาการในการที่จะพัฒนาทั้งภาคเกษตรและอุตสาหกรรมเป็นความหวัง เป็นเกียรติภูมิ เป็นที่ปรึกษาที่พึ่งได้และเป็นผู้นำทางวิชาการของชุมชนและสถาบันต่าง ๆ ในทุกวิชาชีพ การขยายโอกาสทางการศึกษาระดับอุดมศึกษา เป็นเสมือนเขื่อนกั้นคนพื้นที่ไม่ให้ทิ้งถิ่นและเป็นการแข่งขันเพื่อพัฒนาคุณภาพของมหาวิทยาลัย...

ถ้าจะพัฒนาอีสานอย่างมีคุณภาพ และให้เกิดผลอันไพบูลย์ นอกจากการจัดตั้งมหาวิทยาลัยแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาภาคอีสาน ซึ่งอย่างน้อยควรมี 2 แห่ง

อีกปัญหาหนึ่งคือ การศึกษาในระดับต่ำกว่าอุดมศึกษา พบว่าเยาวชนอีสานปฏิเสธระบบการศึกษาระดับที่สูงกว่าภาคบังคับ ผู้เข้าเรียนต่อมัธยมต่ำกว่าค่าเฉลี่ยทั่วประเทศทุกจังหวัด บุรีรัมย์และศรีสะเกษต่ำลงไปถึงร้อยละ 20 ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยทั่วประเทศถึงร้อยละ .23 และต่ำกว่ากรุงเทพฯถึงร้อยละ 60 ... (นิเชต สุนทรพิทักษ์ 2530 : 42-58)

ระพี สาคริก ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการแก้ปัญหาเรื่องน้ำ ในบทความเรื่อง "สร้างเขื่อนสนองแหล่งน้ำ เพื่อการเกษตรจริงหรือ" ว่า "...การสร้างเขื่อนได้ผ่านพ้นมาแล้วหลายต่อหลายแห่ง ปรากฏการณ์ใหม่ซึ่งหากรู้สึกตัว น่าจะฉุกคิดได้เองบ้างไม่มากก็น้อย นั่นคือเขื่อนเป็นสิ่งก่อสร้างโดยคน สร้างเขื่อนขึ้นมาแล้วน้ำอาจเหือดแห้งเหลือแต่สิ่งก่อสร้าง ซึ่งจริง ๆ แล้วก็เป็นสิ่งที่ปราศจากตัวตนให้ยึดมั่นถือมั่น... หากยังมีสติหลงเหลืออยู่บ้าง

หวนกลับไปมองสู่อดีต เมืองไทยเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ คนในแต่ละท้องถิ่นซึ่งก็คือบรรพบุรุษของเราแต่ละคน จึงถืองานเกษตรเป็นพื้นฐานชีวิตกันมาช้านาน และจิตสำนึกนี้น่าจะได้รับการสืบทอดมาสู่ปัจจุบันอย่างชัดเจน...

แต่หากยามใดคนเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะ <u>ขาดการรู้คนเองทำให้ขาดการรู้เหตุผล</u> ขาดความเข้าใจจริงในสิ่งที่ทุกคนเกี่ยวข้องมากขึ้น การเกษตรก็จะถูกแปรสภาพไปเป็นเพียง <u>ข้ออ้างเพื่อพฤติกรรมบางอย่าง</u> ที่ผู้อ้างหวังเป็นเครื่องมือสำหรับสัมฤทธิ์ผลยิ่งคนอยากได้ ภายใต้ภาวะแอบแฝง... ประเทศไทยยังมีความจำเป็นที่จะต้องเป็นภาระพัฒนาสู่การพัฒนาชีวิตคนที่ดำรงอยู่ในระดับพื้นฐานล่างอีกมาก เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมาแล้วสะท้อนภาพผลให้รู้สึกว่า ยิ่งพัฒนามากยิ่งทำให้ชีวิตคนซึ่งยืนอยู่กับพื้นล่าง และเป็นคนส่วนใหญ่ประสบกับภาวะยากจนและด้อยโอกาสมากขึ้น จนถึงจุดที่ต้องนำแรงงาน แม้คุณค่าชีวิตตนออกไปขายให้กับคนต่างชาติต่างถิ่น

เมื่อกล่าวถึง แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและแหล่งน้ำเพื่อการดำรงชีพพื้นฐาน คงเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก ควรศึกษาทบทวนกันอีกว่า แหล่งน้ำที่เป็นพื้นฐานจริง ๆ นั้นคืออะไรและอยู่ที่ไหน

เราน่าจะรู้ว่า <u>ป่าไม้เป็นแหล่งน้ำพื้นฐานของทุกสิ่ง ทุกชีวิตที่รวมกันและพึ่งพาอาศัยกันและกันอยู่อย่างมีเหตุผล</u>... หากป่าไม้สูญเสียไปก่อน ไม่ว่ารูปแบบใดที่คนสร้างขึ้นมาทดแทน โดยที่กำหนดเอาว่าเป็นแหล่งน้ำ นอกจากจะไม่อาจเป็นแหล่งน้ำได้ต่อไปแล้ว ในอีกด้านหนึ่งยังเป็นโอกาสให้กระแสแทรกซ้อนรูปลักษณะต่าง ๆ เข้ามาแพร่อิทธิพลปรากฏผลสูญเสียแก่ชีวิตคนท้องถิ่นรุนแรงยิ่งขึ้น

เมื่อพูดถึงการพัฒนาแหล่งน้ำ ศาสตราจารย์ระพี สาคริก ได้เน้นย้ำให้คำนึงถึงการกระจายอำนาจสู่ชุมชน คือให้กระจายแหล่งน้ำโดยถือเอาชุมชนท้องถิ่นเป็นพื้นฐานของการจัดการเพื่อการพึ่งตนเอง ดังที่รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยได้ประกาศไว้ด้วยคำพูดและบนแผ่นกระดาษว่า

จะพัฒนาชาวบ้านให้สามารถพัฒนาตนเองได้ และอีกประการหนึ่งคือ เน้นให้มองแหล่งน้ำ ซึ่งสร้างขึ้นกับแหล่งน้ำธรรมชาติด้วยภาพที่มีผลเชื่อมโยงกันและกัน... การกระจายแหล่งน้ำ ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้าง จึงควรมองเห็นความสำคัญสู่แหล่งน้ำในระดับหมู่บ้าน และเพื่อพัฒนาจิตสำนึกที่แท้จริง ก็ควรให้โอกาสและอิสรภาพชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น มีองค์กรเป็นของตนเอง และร่วมกันรับผิดชอบในการตัดสินใจ ตลอดจนรับผลได้ผลเสีย...

การเน้นการสร้างเขื่อนเพื่อแก้ปัญหา เป็นภาพสะท้อนที่สารภาพ ความล้มเหลวของการพัฒนาชนบท..." น้ำจริงจะเหือดหาย แต่น้ำเหงื่อของคนยากคนจนจะเพิ่มขึ้นมาแทนที่" (ระพี สาคริก 2533 : 5)

7. <u>กรณีตัวอย่างความสำเร็จ</u>

พ่อจารย์ทองดี นันทะ กรณีตัวอย่างความสำเร็จผู้ใช้ภูมิปัญญาอีสานเป็นแนวในการพัฒนาวิถีชีวิตของชาวชนบทอีสาน ชาวบ้านตลาด ตำบลกานเหลือง อำเภอแวงน้อย จังหวัดขอนแก่น พ่อจารย์ทองดี นันทะ เลิกเกษตรกรรมเพื่อขื่อเพื่อขายซึ่งไม่มีอนาคต ยิ่งทำมากยิ่งเหนื่อยมาก รายได้ไม่คุ้มค่าแรงงาน เพราะเกษตรกรไม่มีความสามารถในการจัดการการตลาด ราคาผลผลิตแล้วแต่พ่อค้าคนกลางจะกำหนด เคยฝันว่าทำไปแล้วจะมีกำไร แต่ความเป็นจริงแล้วไม่คุ้มทุน ทำจนปวดเนื้อปวดตัว เจ็บป่วย ก็ยังอดอยากอยู่เหมือนเดิม ฯ ความเจ็บปวดจากประสบการณ์ชีวิตอันยาวนานของพ่อจารย์ทองดี ทำให้ท่านคิดถึง คำที่พ่อแม่เคยสั่งสอนไว้ว่า "เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน" หรือทำเพื่ออยู่เพื่อกิน จึงกลับมาทำอยู่ทำกินตามจารีตประเพณีเดิม เมื่ออายุ 66 ปี ในที่ดิน 6 ไร่ 3 งาน จนประสบผลสำเร็จ มีอยู่มีกิน ไม่อดอยาก และยังมีเหลือขายเป็นรายได้ มีฐานะมั่นคง ซึ่งนับว่าเป็นกรณีตัวอย่างความสำเร็จที่น่ายกย่อง และควรนำไปขยายผลในการพัฒนากรณีอีสาน

พ่อจารย์ทองดี ยึดหลัก 7 ประการ คือ

1."เฮ็ดน้อยได้หลาย เฮ็ดหลายได้น้อย" หมายถึง ทำอย่างละเล็กละน้อย เอาใจใส่ดูแลให้ทั่วถึง จะได้ผลิตผลในแต่ละอย่างดี ไม่ทำมาก ลงทุนสูงจะไม่ได้ผลคุ้มค่าโดยเฉพาะการปลูกพืชในกรณีอีสาน

2. ทำทุกอย่างด้วยคนในครอบครัว

3. เน้นการปลูกผักพื้นบ้านในไร่-นา ที่ใช้กินเป็นประจำวันทุกอย่าง ปลูกสลับกับไม้ผลยืนต้น ปลูกทุกวัน ๆ ละ 2-3 ต้น ในฤดูปลูก

4. เลี้ยงสัตว์ที่ช่วยเหลือตัวเองได้หรือสัตว์ที่กินเศษอาหารที่เหลือจากคนและสัตว์อื่น และพืชผักในนาในสวน เช่น ปลา ไก่ หมู วัว ควาย ห่าน ฯ

5. ไม่ใช้สารเคมีทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลง หันมาใช้การปรับปรุงบำรุงดินกับสภาพแวดล้อมด้วยวิธีดั้งเดิมที่บรรพบุรุษเคยใช้

6. ปลูกพืชสมุนไพรเพื่อใช้รักษาโรคด้วยสมุนไพรและแพทย์พื้นบ้าน จะพึ่งหมอและโรงพยาบาลเฉพาะที่จำเป็น

7. ตำข้าวกินเป็นประจำ เพื่อเอารำมาเลี้ยงสัตว์

หลักการเกษตรกรรมดังกล่าวเป็นลักษณะของเกษตรกรรมเพื่อพึ่งตนเองที่เป็นจริงและเป็นไปได้ ในการพัฒนาเศรษฐกิจครอบครัวในระยะเริ่มต้นของชาวชนบทอีสาน (ทองดี นันทะ 2530 : สัมภาษณ์)

นายอยู่ สุนทรชัย หรือพ่อมหาอยู่ สุนทรชัย เกษตรกรนักพัฒนา แห่งหมู่บ้านตะแบก ตำบลสลักได อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เป็นอีกผู้หนึ่งที่ประสบผลสำเร็จ เป็นกรณีตัวอย่างในการต่อสู้ภัยแล้งในแผ่นดินอีสาน ด้วยเกษตรกรรมแบบไร่นาสวนผสม หรือเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า น่าจะเป็นทางเลือกที่ดีที่สุดในการพัฒนาชนบทอีสานในปัจจุบัน

พ่อมหาอยู่ได้ใช้วิถีชีวิตที่เรียบง่ายสมถะ ยึดหลัก "กินแต่พอดี จ่ายแต่พอดี และมีให้เหลือเก็บ" ได้ใช้ความบากบั่นด้วยแรงกายของตนเองปรับปรุงที่ดินนาด้วยการ ขุดบ่อเลี้ยงปลาเป็นแหล่งน้ำส่วนตัว และปลูกพืชหมุนเวียนตามฤดูกาล ตามคูบ่อปลาและคันนาก็ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นต่าง ๆ เลี้ยงควาย วัว เป็ด ไก่และหมู ควบคู่ไปกับการทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลัก จนสามารถแก้ไขปัญหาเรื่องขาดแคลนน้ำและความอดอยากได้อย่างสิ้นเชิง

ปัจจุบันพ่อมหาอยู่ ได้รับการยกย่องและได้รับเกียรติจากองค์กรและสถาบันต่าง ๆ อย่างมากมายทั้งในและต่างประเทศ บ้านซึ่งเป็นไร่-นา-สวนผสม ของพ่อมหาอยู่ จึงเป็นเสมือน

"วิทยาลัยชาวบ้าน" ที่ประชาชน นักศึกษา นักวิชาการ ฯ เดินทางไปศึกษาดูงานอยู่ตลอดเวลา นับเป็นกรณีตัวอย่างที่มีคุณค่ายิ่งต่อการพัฒนาแหล่งน้ำ การเกษตรกรรมและวิถีชีวิตของชาวชนบทอีสาน (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2532 : 39)

นายชาลี มาระแสง หรือลุงชาลี มาระแสง ชาวนาแห่งบ้านกุดชวย ตำบลดำพระ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นบุรุษเหล็กที่ได้ตั้งปณิธานที่จะเอาชนะความแห้งแล้งของแผ่นดินอีสาน เพื่อถวายเป็นราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้วยแรงกายของตนเองต้องใช้เวลาถึง 18 ปีจึงประสบผลสำเร็จได้ โดยลุงชาลีได้ขุดดินเป็นคันกั้นน้ำ เพื่อสร้างแหล่งน้ำส่วนตัวเพื่อการเกษตร ที่ชาวบ้านโดยทั่วไปไม่เชื่อว่าไม่สามารถทำให้น้ำขังได้ ลุงชาลีขุดเป็นคันดินขนาดใหญ่สูงท่วมหัวยาวกว่า 150 เมตร ไขบ่อตามแนวคันดินลึก 2-2-50 เมตร เพื่อกักเก็บน้ำในฤดูฝน และใช้ในการเกษตรในฤดูแล้ง ทำให้ลุงชาลีพบความจริงจากประสบการณ์ว่า "ที่ใคร ๆ เข้าใจว่า ผืนดินอีสานไม่อุ้มน้ำและเก็บน้ำไว้ไม่ได้ในฤดูแล้งนั้นไม่เป็นความจริงโดยสิ้นเชิง" จากประสบการณ์อันยาวนานของลุงชาลี พบว่า น้ำที่ขังไว้ในปีแรก ปีที่ 2 ปีที่ 3 และ 4 จะเหือดแห้งไป ไม่สามารถเก็บไว้ได้ตลอดหน้าแล้งจริง แต่ปีที่ 5 จะเริ่มขังน้ำและเก็บน้ำได้มากขึ้นเรื่อย ๆ จนสามารถเลี้ยงปลาได้ แม้จะเป็นที่ดอนเหมือนนาลุงชาลี ส่วนในท้องทุ่งนาโดยทั่วไปบ่อที่ขุดลึก 2-3 เมตร จะสามารถขังน้ำได้ทันทีในปีแรก หรือปีที่ 2-3 แล้วแต่พื้นที่ โดยไม่ต้องปูพลาสติก ส่วนเหตุผลที่ลุงชาลีสรุป คือ ที่บ่อหรือสระขังน้ำได้เพราะตะกอนซึ่งเกิดขึ้นจะช่วยอุดกันบ่อทีละเล็กละน้อยทุกปี จนทำให้น้ำซึมผ่านได้น้อยลงเรื่อย ๆ จนขังน้ำได้ในฤดูแล้งเช่นเดียวกับหนองน้ำที่ขังน้ำได้ หากขุดลอกลึกลง 2-3 เมตร ก็สามารถจะขังน้ำได้ทันทีในปีนั้น เพราะบริเวณพื้นก้นหนองน้ำนั้นถูกอุดจนเหมือนกาชนะขังน้ำแล้ว

จากประสบการณ์และภูมิปัญญาของลุงชาลี มาระแสง เกี่ยวกับเรื่องแหล่งน้ำ เป็นเสมือนประกายไฟที่ได้จุดคบเพลิงให้เกิดแสงสว่างขึ้น ทำลายความเชื่อที่ผิด ๆ ว่า "อีสานแล้งไม่มีวันฉ่ำน้ำได้ เพราะดินไม่อุ้มน้ำ ขังน้ำไว้ไม่ได้ "ให้กลับมาเชื่อว่า เราสามารถทำให้อีสานฉ่ำน้ำได้ หากเข้าใจในสัจจธรรมของแผ่นดินอีสานและภูมิปัญญาชาวบ้าน ปัญหาอีสานเรื่องน้ำไม่ใช่ "ไม่มีน้ำ" แต่เป็นปัญหาเรื่องของ การเก็บ กัก กัน กั้น หด และนำน้ำไปใช้ หรือการชลประทานนั่นเอง

แนวคิดในการพัฒนาของลุงชาลี คือ ชาวนาในชนบทอีสานน่าจะสามารถพัฒนาตนเองให้มีอยู่มีกินได้ด้วย ระบบ บ่อปลา-นาข้าว-สวนผลไม้ และเลี้ยงสัตว์ ซึ่งก็คือ ไร่-นา-สวนผสมนั่นเอง แต่ลุงชาลีให้ความคิดเห็นว่า จะต้องมีบ่อปลาก่อนเพื่อเป็นทั้งแหล่งน้ำส่วนตัว ต้องใช้ในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์อื่น ๆ นอกจากปลา ที่ต้องเลี้ยงปลาเพราะเป็นอาหารหลักของชาวไทยอีสาน เลี้ยงง่าย นับวันจะหาจากแหล่งน้ำธรรมชาติได้ยากขึ้น นอกจากนั้นปลายังสามารถจับมาเป็นอาหารได้ง่ายทีละตัวสองตัว

จากประสบการณ์อันเจ็บปวดของลุงชาลี ในการไปเป็นลูกจ้างหลายท้องที่ในภาคกลางและในกรุงเทพฯ ทำให้ลุงชาลี สรุปว่า "กรรมกรหรือลูกจ้างชาวอีสาน ไปทำให้คนอื่นร่ำรวยมากมายทั่วบ้านทั่วเมือง ทำไมจึงไม่กลับมาเป็นลูกจ้างของตนเองในท้องถิ่น ให้ตนเองร่ำรวยบ้าง" นับเป็นจุดเปลี่ยนแปลงทางความคิดครั้งสำคัญที่ทำให้ลุงชาลีเริ่มชีวิตด้วยการเป็นนายจ้างและลูกจ้างตนเอง จนสามารถพึ่งตนเองได้ มีอยู่มีกินและมีความสงบสุขตามอัตภาพ แนวความคิดของลุงชาลี มาระแสง นับว่าเป็นกรณีตัวอย่างความสำเร็จและภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง (ชาลี มาระแสง 2531 : สัมภาษณ์)

บุคคลทั้งสามดังกล่าวมาแล้วนับเป็นตัวอย่างความสำเร็จของการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนาชนบทอีสานที่มีความสำคัญที่ผู้เกี่ยวข้องควรศึกษาอย่างยิ่ง ความสำเร็จกรณีอื่น ๆ ในผืนแผ่นดินอีสานยังมีอีกมากมายในทุกพื้นที่ ทั้งที่เป็นหมู่บ้านหรือกลุ่มบุคคลและเอกชนรายบุคคล จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาค้นคว้าแล้วนำมาขยายผลต่อไป

8. <u>วัฒนธรรมกับการพัฒนาชนบท</u>

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แยกสังคมมนุษย์ให้แตกต่างจากแหล่าสัตว์ วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่องค์ประกอบที่สำคัญของสังคม การพัฒนาวัฒนธรรมจึงเป็นการพัฒนาสังคม ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันที่ว่า

"การรักษาวัฒนธรรม คือ การรักษาชาติ"

ประเทศไทย เป็นประเทศเกษตรกรรมซึ่งมีประชาชนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร อาศัยอยู่ในชนบท การจะพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าอย่างแท้จริงนั้น จึงจำเป็นต้องทุ่มเทกับการพัฒนาหมู่บ้านในชนบท ให้เป็นชนบทที่มีความมั่นคง สงบและเป็นสุข หรือมีคุณภาพชีวิต ดังนั้นใน

การพัฒนาชนบทจึงต้องพัฒนาวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของชาวบ้าน หรือใช้วัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

นายพะนอม แก้วกำเนิด กล่าวว่า "ปัญหาในเรื่องวัฒนธรรมขณะนี้คือเยาวชน ไม่ได้เรียนรู้ในเรื่องสาระ แก่นสารของวัฒนธรรมไทยเราแต่ละเรื่อง" ... พวกเราทุกคนต้องช่วยกันวิเคราะห์วัฒนธรรมของเรา แล้วช่วยกันอนุรักษ์สาระแก่นสาร คุณความดีของวัฒนธรรมเหล่านั้น ด้วยการสั่งสอนลูกหลานและเยาวชน ให้ได้เรียนรู้ ยึดถือ เป็นแนวปฏิบัติที่ถูกต้อง จึงจะเรียกได้ว่า เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย" (พะนอม แก้วกำเนิด 2532 : 31)

นายชงค์ วงษ์ขันธ์ ได้ให้ข้อคิดไว้ว่า สังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นปัญหาของเราขณะนี้คือ เราได้เตรียมการเกี่ยวกับเรื่องนี้เพียงใด เราควรดำเนินการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในช่วง "รอยต่อทางวัฒนธรรม" ที่กำลังจะมาถึงอย่างไร

วัฒนธรรมที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงมีมากมาย แต่เรื่องที่น่าจะมีความสำคัญมากคือ

1. ความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว
2. ความมั่นคงและบริสุทธิ์ของสถาบันศาสนา
3. ความมีวินัยและเคารพกฎหมาย
4. การรู้คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมและความนิยมไทย
5. การส่งเสริมธุรกิจหรืออุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม

ที่ยกมาเป็นเพียงบางส่วน และมิใช่เรื่องใหม่ เป็นเรื่องที่พูดกันมานานแล้ว แต่ยังขาดการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม ลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังเสียที มิฉะนั้นก็คงหนีไม่พ้นคำกล่าวที่ว่า "มีแต่เสียงฟ้าร้องครืน ๆ แต่ไม่มีฝนตก" หาประโยชน์อันใดมิได้ (ชงค์ วงษ์ขันธ์ 2532 : 35)

นายสมชัย วุฒิปรีชา กล่าวว่า "งานวัฒนธรรมถูกปล่อยปละละเลยมานานทำให้เกิดปัญหาวัฒนธรรมของชาติมากขึ้น ตามอัตราการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ รัฐบาลและประชาชนผู้รักชาติก็ตระหนักและมองเห็นปัญหานี้เช่นกัน ได้มีการจัดตั้งมูลนิธิ สมาคมและสถาบันเอกชน

เป็นจำนวนมาก มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติ แต่อยู่ในสภาพที่ต่างคนต่างทำ จึงมีการประกาศใช้ พระราชบัญญัติสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2522 ขึ้น แต่ก็ยังมีปัญหาในการดำเนินการอยู่มาก ... สิ่งที่น่าวิตกในส่วนที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยในปัจจุบันและอนาคตก็คือคนไทยเวลานี้รับเอาวัฒนธรรมต่างประเทศเข้ามามาก เป็น "วัฒนธรรมทางวัตถุและแสงสี" และการรุกรานทางด้านภาษาจากต่างชาติ ทางสถาปัตย์ที่ผิดไปจากรูปทรงไทย และการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในประเทศไทย โดยการนำเอาขนบธรรมเนียมชีวิตความเป็นอยู่เข้ามาเผยแพร่ให้คนไทยได้ยึดถือปฏิบัติ นับเป็นอันตรายต่อความสูญเสียทางวัฒนธรรมอย่างยิ่ง... (สมปัย วุฒิปรีชา 2532 : 36)

นายเรือง เจริญชัย ได้เขียนไว้ในเรื่องมิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนาหรือปัจจัยด้านวัฒนธรรมในการพัฒนา ว่า..." ในการพัฒนาใด ๆ ควรได้คำนึงถึงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เราจะพัฒนา เช่น เราจะพัฒนาชนบท เราจะต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมของชนบทนั้น ๆ ในกระบวนการพัฒนาของเราไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวิถีชีวิตอื่น ๆ

วัฒนธรรมเป็นได้ทั้งเป้าหมายของการพัฒนา และเครื่องมือที่จะช่วยในการพัฒนา คือใช้เนื้อหาหรือรูปแบบของวัฒนธรรมช่วยในการพัฒนาสังคม

ประเด็นแรกเป็นการพัฒนาวัฒนธรรมโดยตรง เช่น พัฒนาการแต่งกายจากการนุ่งผ้าถุงหรือโจงกระเบน มาเป็นชุดสมัยนิยม ฯลฯ

ประเด็นที่สอง คือการใช้หรือนำเอาวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เช่น การร่วมมือกันพัฒนาชนบทโดยการฟื้นฟูและส่งเสริมประเพณีลงแขกทำงานมาใช้พัฒนาชนบท หรือการพัฒนาสุขภาพอนามัยของแม่และเด็ก ซึ่งในชนบทบางแห่ง มีความเชื่อว่ามารดาที่กำลังตั้งครรภ์ จะกินอาหารที่มีประโยชน์บางอย่างไม่ได้ ซึ่งขัดกับหลักโภชนาการ ผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ จึงต้องศึกษาให้ทราบถึงความเชื่อเรื่องนี้ และหากลวิธีชี้แจงแนะนำให้สตรีที่มีครรภ์ในชนบทมีความเชื่อที่ถูกต้องและปฏิบัติตาม ฯลฯ (เรือง เจริญชัย 2532 : 38)

เอกวิทย์ ณ ถลาง เลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติคนปัจจุบัน ได้เสนอปัญหาทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาที่ควรได้รับการพิจารณาอย่างรีบด่วนบางประการ ดังนี้

1. ความเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมของชาวชนบท บางแห่งกำลังขยายวงกว้างขึ้นในเรื่องการยอมให้ลูกสาวไปเป็นโสเภณี เพราะได้ผลตอบแทนเป็นเงินเข้ามาแก้ไขปัญหาการครองชีพของเขาได้ เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นได้อย่างไร

2. คนส่วนใหญ่ทั้งในชนบทและในเมืองเสียเปรียบในฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นคนที่สับสนทางวัฒนธรรม หลงทางไม่รู้จะไปทางไหน ไม่รู้จะยึดอะไร ศาสนธรรมก็ไม่เข้าใจ วิถีชีวิตพุทธเกษตรกรรมก็ละทิ้งมากลับไปก็ไม่ได้ การศึกษาก็มีไม่มาก ได้แต่ขายแรงงาน หรือประกอบอาชีพทั้งสุจริตและทุจริตเพื่อความอยู่รอด...

3. ใน เพื้นที่ชนบทรวมถึงพื้นที่ชายแดนบนภูเขา ยังมีคนไทยและชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม จนสูญเสียความภาคภูมิใจในพื้นฐานทางวัฒนธรรมของตนเอง...

4. เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แร่ธาตุ ทรัพย์ในดินสินในน้ำ เราได้ใช้ไปอย่างล้างผลาญ ทำให้ระบบนิเวศวิทยาเสียดุลไปเป็นอันมาก

นายเอกวิทย์ ณ ถลาง ได้เสนอประเด็นเพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข ดังนี้คือ

1. ปรับบทบาทของราชการเสียใหม่ ให้เป็นผู้ที่มีหูตากว้างไกล รู้ปัญหาทางวัฒนธรรม ทางเศรษฐกิจสังคม เทคนิควิทยาและอื่น ๆ อย่างมีเอกภาพ รู้ความต้องการและปัญหาของประชาชนอย่างถ่องแท้ และปรับบทบาทให้เป็นผู้นำร่อง ส่งเสริม ประสานประโยชน์ และเฝ้าระวัง หรือสรุปว่าเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการปรับปรนวัฒนธรรมมากกว่าจะเป็นเจ้าของวัฒนธรรม

2. ในเมื่อประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นพลังเงียบ ได้สูญเสียความมั่นใจทางวัฒนธรรมที่เป็นรกรากของเขาเองไปมาก ราชการจะต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะยกศักดิ์ศรี การนับถือปัญญาชาวบ้านให้กลับคืนมา... ให้ชาวบ้านได้เกิดความมั่นใจ เกิดปัญญาความสามารถที่จะพัฒนาตนเองต่อไป ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

3. ต้องให้การศึกษาเป็นเครื่องมือ ในการถ่ายทอด ปรับปรุงและพัฒนาวัฒนธรรม

4. การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ควรทำอย่างมีดุลยภาพระหว่างความเติบโตทางเศรษฐกิจกับความเหมาะสมทางวัฒนธรรมและศีลธรรม...

5. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ควรเป็นหน่วยงานที่มีสติปัญญา ความรอบรู้ มีจิตสำนึกที่ถูกต้อง และมีขีดความสามารถที่จะประสานประโยชน์โน้มน้าวเอาพลังของประชาชน สถาบันภาคเอกชน สถาบันอุดมศึกษาและหน่วยงานราชการต่าง ๆ มาร่วมมือกันพัฒนาวัฒนธรรมให้เหมาะสมต่อไป ... (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2532 : 40-45)

นายสมุทร วรรณพงษ์ กล่าวว่า การพัฒนาเป็นงานของคน ดำเนินการโดยคน และเพื่อคน จึงจำเป็นจะต้องเริ่มต้นที่การพัฒนาสภาพของคนให้สมบูรณ์ คือ "ความมีคุณภาพชีวิต" ก่อน... การพัฒนาคุณภาพชีวิต จะต้องให้คนรู้จักใช้ความคิด คือ คิดช่วยกัน เพราะต้องอยู่ด้วยกัน ต้องพึ่งพาอาศัยกันตามสภาพคนซึ่งเป็นสัตว์สังคม มีการช่วยกันเป็นหัวใจ การพัฒนาคุณภาพชีวิตจะต้องยึดการพระศาสนากับการศึกษาควบคู่กันไป... เมื่อชีวิตคนส่วนใหญ่มีคุณภาพ การพัฒนาสิ่งต่าง ๆ จักสัมฤทธิ์ผล ดังปรารถนาอย่างแน่นอน... (สมุทร วรรณพงษ์ 2532 : 49)

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความผิดพลาดของการพัฒนาในยุคที่ผ่านมาไว้ว่า เป็นการพัฒนาที่มุ่งความเจริญทางด้านวัตถุ การขยายตัวเจริญเติบโตด้านปริมาณการเพิ่มพูนของตัวเลข ด้วยการพัฒนาที่เน้นหนักด้านเศรษฐกิจ โดยให้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีบทบาทเป็นตัวเอก... แม้จะก่อความเจริญ เป็นประโยชน์ แก้ปัญหาให้แก่มนุษย์ได้อย่างมากมายก็จริง แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นมาใหม่จากการพัฒนานั้นก็มีความร้ายแรงเป็นอันมาก จนกระทั่งทำให้รู้สึกกันว่าความเจริญนั้นได้ถึงจุดติดตันแล้ว ถ้ายืนดำเนินต่อไปในทิศทางนั้น มนุษยชาติอาจถึงกับประสบความพินาศสูญสิ้นไปก็ได้...

จากการพิจารณาทบทวนวิธีการพัฒนาที่ผ่านมา พบว่า องค์ประกอบที่ขาดหายไปในกระบวนการพัฒนา คือ วัฒนธรรม จึงได้ประกาศให้ปี พ.ศ.2530 - 2540 เป็น "ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม" กรณีประเทศไทย พระเทพเวที ได้เสนอแนวทางพัฒนาในยุคต่อไปจะต้อง

"พัฒนาให้เกิดภาวะสมดุลหรือมีดุลยภาพ" ได้แก่

1. สมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุและการพัฒนาด้านจิตใจ
2. สมดุลระหว่างการพัฒนาสังคมและการพัฒนาสิ่งแวดล้อม

3. สมดุลระหว่างเก่ากับใหม่

4. สมดุลระหว่างการพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยกันและกัน

5. สมดุลระหว่างสัจธรรม จริยธรรมและบัญญัติธรรม

(พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) 2532 : 16-28)

จากรายงานการสำรวจผลสำเร็จของแผนงานพัฒนาชนบทครั้งหนึ่งได้สรุปว่า "กิจกรรมการพัฒนาเขตชนบท ไม่เคยก่อให้เกิดผลที่น่าพอใจใด ๆ เลยต่อการลดการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เขตเมือง แท้จริงแล้วหลักฐานปรากฏชัดเจนว่า การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมือง บางทีอาจจะได้รับการกระตุ้นจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ก่อนหน้านั้นในเขตชนบทเกือบทุกกรณี กิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ในชนบท ไม่สามารถจะถือได้ว่าเป็นกิจกรรมที่ทำให้ชะลอการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมือง" (เชษฐ์ บุญประเทือง และ สุปาณี บุญประเทือง 2528 : 128)

8. อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง

ความหมายและคุณลักษณะของอุดมการณ์

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 อุดมการณ์หมายถึง "อุดมคติอันสูงส่งที่จูงใจให้มนุษย์บรรลุเป้าหมาย"

จากความหมายดังกล่าว อุดมการณ์จะต้องเป็นอุดมคติอันสูงส่งกล่าวคือ เป็นความคิดหรือความเชื่อที่เป็นสิ่งที่ดีงาม อุดมการณ์ทำหน้าที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. เป็นเป้าหมายหรือจุดหมายปลายทางที่ต้องการบรรลุถึง

2. เป็นสิ่งจูงใจที่จะกระตุ้นให้มนุษย์พยายามดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

3. เป็นมโนธรรมที่คอยกำกับพฤติกรรมของมนุษย์ให้มั่นอยู่ในความถูกต้องและความดีงาม

อุดมการณ์อาจจะเป็นอุดมการณ์ชีวิตของแต่ละบุคคลหรือหมู่คณะ หรืออุดมการณ์ชาติซึ่งเป็นอุดมการณ์แห่งรัฐที่กำหนดขึ้นหรือที่คนทั้งชาติยอมรับ (สมพร เทพสิทธา 2531 : 1)

จากการศึกษาความหมายของนักวิชาการต่าง ๆ พอสรุปได้ว่าอุดมการณ์ หมายถึงระบบความคิดและความเชื่อถือที่มีแบบแผน มีเหตุผลเป็นหลักเป็นฐานและเป็นวิถีชีวิต สามารถให้เกิดแรงดลใจและสามารถถ่ายทอดได้ โดยการสั่งสอนหรือชักจูงใจ ให้กระทำหรืองดเว้นการกระทำในอันที่จะให้บรรลุถึงสภาวะดีเลิศ โดยการแยกแยะและอธิบายสภาพทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่ดีเลิศไว้อย่างละเอียด ชุมชนยอมรับและเชิดชูรักษาไว้ มีการจัดองค์การอย่างมีระบบ และมีขบวนการที่จะนำอุดมการณ์นั้นไปปฏิบัติให้เป็นผลออกมา เช่น อุดมการณ์ประชาธิปไตยของบรรพบุรุษชาวอเมริกัน ที่ก่อตั้งประเทศและใช้ในการเมืองการปกครองสหรัฐอเมริกา หรืออุดมการณ์ดอมินิวนิสต์ของบุคคลในบรรพบอลเชวิก ผู้ก่อตั้งสหภาพโซเวียตฯ

คุณลักษณะของอุดมการณ์

อุดมการณ์เป็นระบบความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตและสังคม อุดมการณ์ที่เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชนจะช่วยผนึกประชาชนกลุ่มต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และวางแผนความประพฤติปฏิบัติให้แก่ประชาชน ถ้าประชาชนได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติตามอุดมการณ์นั้น อุดมการณ์นั้นจะกลายเป็นอุดมการณ์ของสังคมนั้นในที่สุด อุดมการณ์จึงมีคุณลักษณะหลายประการต่อสังคมดังนี้

1. อุดมการณ์มีบทบาทในการผูกพันชนในชาติเข้าด้วยกัน ความคิดความเชื่อในรูปของอุดมการณ์เอง อาจเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดการเห็นพ้องต้องกัน ภายในรัฐ ๆ หนึ่งได้

2. อุดมการณ์ช่วยให้คนในสังคม สำนึกถึงความสัมพันธ์ของเขาในฐานะสมาชิกคนหนึ่งกับสภาพแวดล้อม อันจะก่อให้เกิดความมุ่งมาดปรารถนาที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสังคมหรือสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น

3. อุดมการณ์จะชี้ให้เห็นถึงความเสื่อมโทรมของสังคมปัจจุบัน และแนะแนวทางสำหรับชีวิตที่ดีกว่าในอนาคต ซึ่งมีลักษณะเป็นอุดมคติ

4. อุดมการณ์สามารถทำให้สังคมเฉื่อยชา พัฒนาเป็นสังคมที่มีพลังผลักดันภายในสามารถปรับตัวเข้ากับกาลเวลา และสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง

5. อุดมการณ์มีเหตุผลอ้างอิงสำหรับความประพฤติและการปฏิบัติประจำวันของมนุษย์ซึ่งนำไปสู่ความยุติธรรมทางสังคม พร้อมทั้งกำหนดบทบาทและสิทธิของบุคคลในสังคมไว้ด้วย

6. อุดมการณ์ทำให้มวลสมาชิกยอมรับในระบบการเมือง เศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศ

7. อุดมการณ์นำมาซึ่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

8. อุดมการณ์เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลจูงใจให้ผู้เลื่อมใสศรัทธากระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อก้าวไปสู่สภาวะที่ดีเลิศ หรืองดเว้นการกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการไปสู่สภาวะที่ดีเลิศนั้น (ศูนย์ส่งเสริมและประสานการเผยแพร่อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง 2529 : 3 - 5)

<u>อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง</u>

อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง เป็นอุดมการณ์ของชาติ ที่คณะรัฐมนตรี มีมติรับรองเมื่อวันที่ 21 เมษายน 2530 เป็นอุดมการณ์ที่สืบทอดมาจากพระปฐมบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว "เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม" อันเป็นพระราชประกาศสำคัญยิ่งที่แสดงถึงพระบรมราชปณิธานแห่งพระมหากษัตริยาธิราชพระองค์ปัจจุบันว่า จะทรงปกครองมหาชนชาวไทยให้ร่มเย็นเป็นสุข และทรงสร้างสรรค์แผ่นดินไทยให้สมบูรณ์พูนสุข เป็นแผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง ของคนไทย ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ณ

วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ.2493 (ศูนย์ส่งเสริมและเผยแพร่อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง 2529 : 12 - 13)

ความหมายของแผ่นดินธรรม - แผ่นดินทอง

โดยสรุปก็คือ ชุมชนหรือสังคมที่คนมีคุณภาพและคุณธรรมมีความสงบและเป็นสุข มีการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความสมดุลระหว่าง คน และสิ่งแวดล้อม และมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจ นำการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมหรืออาจเรียกได้ว่า เป็นแผ่นดินที่คนมีธรรมและมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม (ประจักษ์ บุญอารีย์ 2530 : 3)

จากเอกสารประกอบการประชุมสมัชชาแผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง เมื่อวันที่ 1 - 3 ธันวาคม 2531 ให้ความหมายของแผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง ไว้คือ

แผ่นดินธรรม คือ แผ่นดินที่ประชาชนมีคุณธรรม ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม ระเบียบและประเพณีอันดีงาม สังคมมีความสงบร่มเย็นเป็นสุขและปลอดภัย

แผ่นดินทอง คือแผ่นดินที่ประชาชนมีเสรีภาพ ขยันทำมาหากิน ทำนุบำรุงผืนแผ่นดินให้อุดมสมบูรณ์ อนุรักษ์ทรัพยากรและพัฒนาสังคมที่คนมีส่วนร่วมให้เจริญ มั่งคั่งและมั่นคงจึงเป็นแผ่นดินที่มีค่าประดุจทอง

ในภาพรวมของประเทศ คือ ประชาชนมีคุณภาพและคุณธรรม สร้างสรรค์แผ่นดินที่อยู่อาศัยของตนให้เจริญรุ่งเรืองทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง และการป้องกันประเทศ (กรมการฝึกหัดครู 2532 : 2)

พลตรี ยิ่งยศ โชติพิมาย เสนาธิการกองทัพภาค 3 ให้ความหมายของคำว่า "แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง" ว่า หมายถึง แผ่นดินที่เจริญรุ่งเรืองทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ กล่าวคือ เป็นแผ่นดินที่ประชาชนอยู่ในศีลในธรรม นำหลักศาสนธรรมเป็นแนวทางปฏิบัติและดำเนินชีวิต สังคมมีความสงบสุข โดยใช้วิถีทางประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ประเทศมีความเจริญมั่นคงทางเศรษฐกิจ หมู่บ้าน ชุมชนแผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง จะต้องได้รับความสำเร็จในการพัฒนา 3 ด้าน คือ การพัฒนาด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ (ยิ่งยศ โชติพิมาย 2532 : 1)

คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจประสานงานการเผยแพร่อุดมการณ์ เพื่อสร้างสรรค์แผ่นดินไทย

ให้เป็นแผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ให้ความหมายของอุดมการณ์ แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทองไว้ว่า

คำว่า แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง หมายถึง แผ่นดินที่เจริญรุ่งเรืองทั้งทางโลกและทางธรรม หรือทางวัตถุและจิตใจ กล่าวคือ เป็นแผ่นดินที่ประชาชนอยู่ในศีลธรรม มีความร่มเย็นเป็นสุข สังคมมีความสงบสุขเรียบร้อย ประเทศชาติมีความสมบูรณ์พูนสุข เจริญมั่นคงทางเศรษฐกิจ

อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง เป็นอุดมการณ์ของชาติ มุ่งหมายที่จะให้ประเทศไทยและคนไทยพัฒนาจิตใจควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านวัตถุ (อนุกรรมการเฉพาะกิจประสานงานเผยแพร่อุดมการณ์ฯ 2530 : 1)

ท่านพุทธทาส กล่าวว่า แผ่นดินธรรม คือ แผ่นดินที่คนทุกคนทำหน้าที่ของตนโดยไม่บกพร่อง เมื่อทุกคนทำหน้าที่ของตนโดยไม่บกพร่อง นั่นเกิดแผ่นดินธรรมขึ้นก็เพราะธรรมะแปลว่าหน้าที่ (พุทธทาส 2529 : 45)

หากพิจารณาความหมายของคำว่า "แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง" บางคนบางกลุ่มก็ยังนำไปใช้ปนกันกับคำ "อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง" ซึ่งเป็นคนละส่วนกันแต่ละความเข้าใจคำว่า "แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง" มีความใกล้เคียงกัน คือ "แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง" เป็นเป้าหมายไม่ใช่สาระของอุดมการณ์ ตัวอุดมการณ์เป็นระบบความคิด ความเชื่อ ที่ระบุไว้เป็นแบบแผนในการปฏิบัติ และถ้าหากคนส่วนใหญ่หรือแต่ละบุคคลได้นำแบบแผนดังกล่าวมาปฏิบัติเป็นวิถีชีวิตแล้ว ก็จะทำให้มีวิถีชีวิตที่สงบสุข มั่นคงในถิ่นฐานที่อยู่ของตนเอง ซึ่งทำให้ถิ่นที่นั้นเป็นเสมือน "แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง" ดังนั้นหากกล่าวถึง "แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง" จึงเป็นการกล่าวถึงอุดมการณ์ของชาติ แต่ไม่ใช่สาระของตัวอุดมการณ์ หรือเรียกง่าย ๆ ว่า "แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง" ไม่เหมือนหรือไม่ใช่ "อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง"

ดังที่กล่าวมาแล้วเป็นความหมายของแผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง ซึ่งหมายถึงชุมชน หมู่บ้าน อันประกอบด้วยพื้นที่ บุคคล พืชพันธุ์ อาชีพ สัตว์เลี้ยง ป่าไม้และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ฯลฯ ที่เกิดมีอุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง ถูกนำไปปฏิบัติโดยคนที่มีอุดมการณ์แล้ว

อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง เป็นนามธรรมเป็นระบบความคิดที่ชี้ให้เห็นว่าสภาพการพัฒนาประเทศในอดีตมีความผิดพลาดและบกพร่อง เพราะเป็นการพัฒนาที่เป็นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและวัตถุ ละเลยการพัฒนาคุณภาพกำลังคนเท่าที่ควรจะเป็น โดยเฉพาะด้านจิตใจ

ทำให้ประเทศไทยประสบความสำเร็จเฉพาะด้านวัตถุและด้านเศรษฐกิจอย่างชั่วคราว ก่อให้เกิดภาวะการขาดดุลยภาพขึ้นในสังคมและธรรมชาติ และเป็นอุดมการณ์ที่เชื่อว่าการจะพัฒนาประเทศให้มั่นคงและมั่งคั่งอย่างแท้จริงและถาวรนั้น จะต้องทุ่มเทพัฒนาคุณภาพกำลังคน โดยเฉพาะด้านจิตใจ นำการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ หรือที่เรียกว่า จ.ส.ศ. เพื่อให้เกิดดุลยภาพทั้งทางด้านจิตใจและวัตถุ ประชาชนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม มีความสมดุลและสมบูรณ์ในโภคทรัพย์ เจริญมั่นคงทางเศรษฐกิจและความสงบสุขของสังคม อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทองจึงเน้น แนวความคิด ความเชื่ออันเป็นอุดมคติในการพัฒนาบุคคล ชุมชนและสังคมไทย มีที่จะพยายามไปให้ถึงถ้าบุคคล กลุ่มบุคคล ใดนำแนวคิดอันเป็นอุดมการณ์ดังกล่าวไปปฏิบัติ ในการพัฒนาตนเอง ครอบครัว หมู่บ้าน และชุมชนของตนแล้ว ก็จะเรียกบุคคล กลุ่มบุคคลเหล่านั้นว่า มีอุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง หรือครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน ตามอุดมการณ์แผ่นดินทอง

อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง เป็นอุดมการณ์ที่มุ่งพัฒนาคนเพื่อพัฒนาวัตถุ หรือพัฒนาคนเพื่อพัฒนางานโดยมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจ ทำการพัฒนาสังคม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจคือมุ่งให้เกิดแผ่นดินธรรมนำแผ่นดินทองและผสมกลมกลืนกันไป อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทองจึงไม่ใช่โครงการ ไม่ใช่กิจกรรม ซึ่งอาจจบลงด้วยกำหนดเวลาหรือเงินงบประมาณ แต่เป็นอุดมการณ์ของชาติ ที่จะต้องนำไปเผยแพร่กับชุมชนทุกหมู่เหล่าในทุกพื้นที่ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ (ประจักษ์ บุญอารีย์ 2530 : 2 ข.)

9. สาระของอุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง กรณีจังหวัดอุบลราชธานี

อุดมการณ์ที่คณะกรรมการการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจวิทยาลัยครูอุบลราชธานี ได้ยึดถือและเผยแพร่ตลอดมาร่วมกับคณะอื่น ๆ หลายคณะ ก่อนมีการประกาศอุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทองและจังหวัดอุบลราชธานีได้ใช้เป็นอุดมการณ์ ในการส่งเสริมและเผยแพร่ในปัจจุบันมีสาระโดยย่อ 5 ประการ คือ

1. ขยันอย่างฉลาดปราศจากอบายมุข ผลของความขยันจะส่งผลให้มีความเป็นอยู่และฐานะดีขึ้น รัฐหรือผู้นำพัฒนาจะต้องเสนอวิธีการที่เร้าใจให้ประชาชนขยัน และเป็นการขยันอย่างฉลาดด้วยความสมัครใจ และเกิดผลประโยชน์ต่อตัวเขาเองในระยะสั้นทันตาเห็น เพื่อเป็นเงื่อนไขหรือแรงกระตุ้นที่จะพัฒนาตนเองต่อไป ทั้งนี้จักต้องเป็นการขยันที่ปราศจากอบายมุข ซึ่งเป็นสิ่งที่

ขัดขวางต่อการพัฒนาด้วย ใช้เงินอย่างฉลาดไม่ตกเป็นทาสของอบายมุข

2. การประหยัดและการออม ผลจากความขยันจะได้มาซึ่งเงินทองสิ่งของ ต้องรู้จักใช้จ่ายอย่างประหยัด และรู้จักออม ควบคู่ไปด้วย ผู้นำทางพัฒนาจะต้องหาทางให้ประชาชนในแต่ละหมู่บ้านรู้จัก เข้าใจ เห็นคุณค่าและร่วมกิจกรรมการประหยัดและการออมทรัพย์จากกิจกรรมที่ง่าย ๆ ทั้งระยะสั้นและระยะยาว

3. การพึ่งตนเอง ต้องกระตุ้นเร่งเร้าทุกวิถีทางที่จะให้ประชาชนต้องพัฒนาตนเองโดยตนเอง เพื่อตนเอง รักศักดิ์ศรีของความเป็นคน แต่ละคนเป็นหน่วยของสังคม เมื่อแต่ละคนพึ่งตนเองได้ ก็ย่อมหมายถึงสังคมนั้นพึ่งตนเองได้ เร่งเร้าให้เริ่มพัฒนาจิตใจของตนเอง ขยายออกไปสู่ครอบครัว และเพื่อนบ้าน งดรับแจกสิ่งของในทุกรูปแบบ การให้เงินทองสิ่งของจะต้องให้ในลักษณะเป็นเครื่องต่อรองให้ชาวบ้านพัฒนาตนเอง ไม่ส่งเสริมให้เป็นขอทานยกเว้นเป็นการช่วยเหลือกรณีเกิดภัยพิบัติอย่างร้ายแรง

4. การร่วมมือช่วยเหลือ ชี้นำให้ประชาชนเห็นคุณค่าของการร่วมมือร่วมใจกันทำงานอันเป็นวัฒนธรรมไทยมาแต่โบราณ ไม่ดับแคบเห็นแก่ตัวต่างคนต่างอยู่ ผู้นำพัฒนาจักต้องเสนอวิธีการชักนำให้ประชาชนร่วมมือกันสร้างสรรค์ให้เกิดคุณธรรมนี้ขึ้น ระหว่างตนเองกับเพื่อนบ้าน ข้าราชการกับประชาชน ประชาชนกับรัฐบาล เพื่อขับไล่ความยากจนออกไปจากชนบทให้ได้

5. มีความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ เชื่อมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (ประจักษ์ บุญอารีย์ และคณะ 2527 : 6)

<u>ความรู้ ความเข้าใจ และสำนึกในอุดมการณ์</u>

ประชาชาติไทยทุกผู้ทุกนามมีส่วนร่วมในการสร้างชาติทั้งสิ้น จึงควรมีความรู้ความเข้าใจและสำนักในอุดมการณ์ ดังนี้

1. มีความขยันอย่างฉลาด ปราศจากอบายมุข

- ความขยันจะเป็นบ่อเกิดแห่งทรัพย์สิน และปัจจัยในการดำรงชีพ
- การขยันทำงานคือการปฏิบัติธรรม สร้างฐานะความมั่นคง คุณงามความดีแก่ตนเอง ครอบครัวและสังคม
- คนขยันอย่างฉลาดจะมีผลได้จากความขยันคือการประหยัด และรู้จักเก็บออม

ไม่ฟุ่งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย

– คนขยันจะใช้เวลาอย่างคุ้มค่าและมีชีวิตอยู่อย่างมีค่า ไม่มัวเมาอยู่ในอบายมุข และตั้งมั่นอยู่ในเบญจศีล เบญจธรรม

– และความขยันประกอบการงานและคุณงามความดีเป็นการถ่ายทอดภูมิธรรมและวัฒนธรรมแก่ลูกหลานและเยาวชนที่ดีที่สุด

– ความขยันเป็นบ่อเกิดของประสบการณ์และความชำนาญในกิจการงานที่ทำหรือเกิดปัญญา เกิดความคิดที่เป็นสัมมาทิฐิ

– เพราะความขยันช่วยให้บุคคลรู้จักและเข้าใจตนเอง เอาชนะตนเอง เคารพนับถือ ศรัทธา และเชื่อมั่นในตนเอง

– และสืบเนื่องจากความขยันนี้เองส่งผลถึงสุขภาพแห่งกายและจิตมีความสงบและเป็นสุขในชีวิตและ

– ความขยันนั่นเองคือการสร้างตน สร้างตน สร้างครอบครัว สร้างสังคมและสร้างชาติ

2. ประหยัดและออม

– การประหยัดและออมทรัพย์อันเป็นผลได้จากความขยันจะเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่ตนเองและครอบครัว

– การประหยัดและเรียบง่าย เป็นฐานที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรีและมีเหลือเผื่อแผ่ผู้อื่น

– การประหยัดเวลา วัสดุสิ่งของ ทรัพยากรธรรมชาติ เงินทองฯ ทุกรูปแบบเป็นการพัฒนาตนเอง พัฒนาครอบครัวและพัฒนาสังคม

3. สามารถพึ่งตนเองได้อย่างสมศักดิ์ศรี

– ผลจากความขยันอย่างฉลาดปราศจากอบายมุข จะได้มาซึ่งทรัพย์สินสิ่งของอันเป็นปัจจัยในการพึ่งตนเองได้ทางด้านปัจจัยในการดำรงชีพ

– การพึ่งตนเองได้เป็นการปกป้องรักษาศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และสามารถสร้างเสริมคุณค่าแห่งตน

– การพึ่งตนเองได้ด้านการงานเป็นพื้นฐานของการสร้างความมั่นคงแก่ชีวิต และ

การร่วมมือร่วมใจทำงานกับผู้อื่น

- การพึ่งตนเองได้เป็นพื้นฐานของการริเริ่มสร้างสรรค์และพัฒนา

- การพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานก่อให้เกิดความสุข

- การพึ่งตนเองได้ในทางปัญญาช่วยให้บุคคล คิด แสวงหาความรู้ประสบการณ์เลือก และตัดสินใจได้อย่างถูกต้องแม่นยำ กว้างไกล

- ผู้ที่พึ่งตนเองได้ทางจิตใจเป็นผู้ที่มีสมาธิมั่น เชื่อมั่น ควบคุมสติให้มั่น ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสทั้งปวง เป็นบ่อเกิดแห่งปัญญายึดมั่นในทางแห่งความดีงาม ผู้ที่พึ่งตนเองได้ในทางความคิดจะมีความสามารถในการวิเคราะห์สูง คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาได้ถูกต้อง

- และด้วยการพึ่งตนเองอย่างมีศักดิ์ศรีนั่นเอง คือการสร้างตน สร้างคน สร้างครอบครัว สร้างสังคม และสร้างชาติ

4. ร่วมมือกัน

- การร่วมมือกันเป็นผลรวมของคุณธรรมต่าง ๆ คือ ความมีวินัย ความรับผิดชอบ ความยุติธรรม ความซื่อสัตย์ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ ความอดทนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมฯ

- การร่วมมือกันก่อให้เกิดพลังในการสรรค์สร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิต

- การร่วมมือกันจะช่วยให้รู้จักเข้าใจในคุณค่าของตนเองและผู้อื่น

- การร่วมมือกันเป็นพื้นฐานของการสร้างความสงบ และเป็นสุข มั่นคงและมั่งคั่ง

- การร่วมมือเป็นการเพิ่มพลังแห่งความขยันขันแข็ง เพื่อการมุ่งสู่การพึ่งตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี

- การร่วมมือกันช่วยให้บุคคลไม่ติดยึดในอัตตา สร้างความเป็นเราอันเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างชาติ

- พลังประชาชาติจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าขาดการร่วมมือ ประสานใจเพื่อหุ่มพลังสร้างชาติ

- ปัญหาความยากจน อวิชชาและปัญหาต่าง ๆ จะถูกขับไล่ออกไปได้ก็ด้วยการร่วมมือกันเท่านั้น

- การร่วมมือกันสร้างสรรค์เป็นการพัฒนาทั้งทางด้านจิตใจ สังคมและเศรษฐกิจ ควบคู่กันไป กลุ่มคนที่น้อมใจเข้าถึงกันได้เท่านั้นจึงจะพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- ด้วยผลแห่งการร่วมมือกันจะก่อให้เกิดพลังประชาชาติ อันมหาศาลที่จะสร้างความมั่นคงและมั่งคั่งแก่ประชาชาติไทย

5. ยึดมั่นในธรรมาธิปไตย

- ชาติไทยมีหลักไทย 3 เส้า คือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นฐานสำคัญในการปกครองและการสร้างพลังประชาชาติ

- ไทยเป็นชาติและรุ่งเรืองอยู่ได้ เพราะผู้ปกครองแผ่นดินโดยธรรม องค์พระประมุขของชาติไทยรัชกาลปัจจุบันได้ทรงประกาศพระปณิธานของพระองค์อย่างแน่วแน่ว่าพระองค์จะทรงปกครองแผ่นดินไทยโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขของมหาชน

- องค์พระมหากษัตริย์และสถาบันกษัตริย์จะต้องคงอยู่คู่กับการปกครองระบอบประชาธิปไตยตลอดไป

- ประชาชาติจะพัฒนาได้นั้นจะต้องมีความมั่นคงทางการเมือง การปกครองและเน้นความมั่นคงที่สร้างฐานรากจากประชาชน

- ด้วยพลังแห่งความจงรักภักดีต่อพระประมุข และด้วยพลังแห่งความร่วมมือร่วมใจของประชาชาติ จะช่วยสรรสร้างการปกครองที่มีธรรมะเป็นเครื่องชี้นำให้ชาติไทยเป็นแผ่นดินธรรม

- จุดเริ่มของการสร้างธรรมาธิปไตย เริ่มที่ตัวบุคคลแต่ละคนสู่ครอบครัวธรรมาธิปไตย และส่งผลให้เป็นชาติธรรมาธิปไตยโดยแท้จริงในที่สุด

- คำตอบของการพัฒนาธรรมาธิปไตยอยู่ที่หมู่บ้าน และเมื่อใดหมู่บ้านทั่วถิ่นไทยปกครองด้วยธรรมาธิปไตยแล้ว สังคมจะร่มเย็น

- พระภิกษุสงฆ์จักปฏิบัติภารกิจของศาสนาอย่างถูกต้อง เข้มแข็ง และมีระบบเพื่อนำธรรมะสู่การปฏิบัติของประชาชาติไทยทุกหมู่

<u>พฤติกรรมตามอุดมการณ์</u>

การสร้างชาติจะบรรลุได้ตามอุดมการณ์นั้น อยู่ที่การปฏิบัติหรือการแสดงออกทางพฤติกรรม ดังนี้

1. ความขยันอย่างฉลาด

- ตื่นนอนแต่เช้าตรู่ และใช้เวลาปฏิบัติการกิจประจำวันอย่างคุ้มค่า
- ออกกำลังกายเป็นวิถีชีวิตทุกวัน เพื่อความมีสุขภาพดี
- ทนงานหนักได้ทั้งงานที่ใช้สมองและใช้แรงกาย
- รับผิดชอบต่อผลงาน และพร้อมที่จะแก้ไขข้อบกพร่อง
- ทุ่มเททำงานในหน้าที่ด้วยความมานะอดทน
- ร่วมมือ ร่วมใจ ทำงานกับผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยความบริสุทธิ์ใจ
- ไม่มัวเมาในอบายมุข อันเป็นอุปสรรคของการพัฒนา
- ถือการประหยัดและออมเป็นภารกิจประจำของชีวิต
- หมั่นศึกษาหาความรู้ และพัฒนางานอยู่เสมอ
- มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่ฟุ่งเฟ้อ เห่อเหิม ประหยัดวัสดุสิ่งของในทุกรูปแบบ
- กระทำกิจอันใดโดยคำนึงผลกระทบที่มีต่อเยาวชนและลูกหลานเสมอ ระลึกเสมอว่าการกระทำของผู้ใหญ่นั้นเองคือการสืบส่งวัฒนธรรมที่ดีที่สุด
- ตั้งใจมั่นในการแก้ปัญหาโดยใช้สติและปัญญา
- ทำงานและพักผ่อนอย่างสมดุล เพื่อรักษาสุขภาพจิตและกาย
- มีเวลาอุทิศเพื่อทำงานเสียสละแก่ส่วนรวมตามโอกาสอันสมควร
- ปฏิบัติการงานที่กอปรด้วยธรรมะอย่างน้อยที่สุดจะต้องมีอิทธิบาท 4 และพรหมวิหารธรรม 4

2. ประหยัดและออม

- ประหยัดเรียบง่ายในการกิน - ดื่มโดยคำนึงประโยชน์สูงสุดต่อร่างกาย ไม่เป็นผู้ตกอยู่ในความประมาทในการดื่มกิน
- ประหยัดใช้เครื่องอุปโภค - บริโภค ทั้งนี้เป็นของส่วนตัวและสาธารณสมบัติ
- ไม่เสียเวลาในการพูดคุย หรือทำกิจกรรมที่ไร้สาระและเป็นโทษแก่ตนเอง ครอบครัวและผู้อื่น
- ร่วมกันทำนุบำรุง ซ่อมแซม รักษา และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัด

ทุกรูปแบบ

- ประหยัดเงินให้มีเหลือเก็บออมเพื่อใช้จ่ายในคราวจำเป็นตามควรแก่อัตภาพ

3. พึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี

- มีงานอาชีพทำเป็นหลักฐานเป็นอาชีพหลัก อาชีพรองและอาชีพเสริมตามควรแก่อัตภาพ

- ไม่ดำรงตนอยู่ในฐานะของคนที่กินอนาคต ซ่อมอดีต มีหนี้สินจนก่อความเดือดร้อนแก่ตนเองและครอบครัว หากมีหนี้ก็เป็นหนี้เพื่อนำมาลงทุนเพื่อแสวงหาผลได้

-สามารถจัดหาให้มีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของตนและครอบครัวอย่างเพียงพอตามอัตภาพ

- มีความเชื่อมั่นในตนเอง และพร้อมที่จะป้องกันสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และใช้สิทธิเสรีภาพของตนอย่างเสรี ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย

- มีความมั่นคงในครอบครัวเพียงพอที่พร้อมจะให้ความช่วยเหลือร่วมมือกับผู้อื่น

- มีพื้นฐานทางความคิดและปัญญาพอที่จะแสวงหาความรู้และประสบการณ์ เพื่อการพัฒนาตนเอง ครอบครัว และสังคม

- เป็นผู้มีสมาธิมั่น มีสุขภาพจิตดี และสามารถเผชิญปัญหาด้วยความมีสติ มีเหตุผล

- ยึดและเชื่อมั่นในแนวทางของความดีงาม คิดและทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อความถูกต้องดีงาม ไม่ฝากชีวิตไว้กับโชคชะตา ฟ้าดิน ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ ฯ

- เชื่อมั่นว่าตนเองจะเป็นผู้ที่จะลิขิตชีวิตตนเองได้ เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

- ไม่นิยมชมชื่นในระบบการช่วยเหลือ อุ้มชู ช่วยเหลือ ที่ไม่ยุติธรรม

- มีความเชื่อและถือเป็นสภาวะปกติในการรักษาความยุติธรรม ทั้งนี้ต้องเป็นไปด้วยการประสานประโยชน์ หลีกเลี่ยงการหักล้างทำลาย หรือด้วยสันติวิธี ยึดหลักของการร่วมมือและระลึกอยู่เสมอว่า เรามิอาจจะสร้างสังคมให้เจริญก้าวหน้าขึ้นได้ ด้วยการทำลายคนเลวให้หมดไป แต่เราจะพัฒนาบ้านเมืองด้วยการสร้างคนดีให้เกิดขึ้นมาก ๆ ในสังคม

- พร้อมที่จะยืนหยัดป้องกันตนเองจากอบายมุขทั้งปวง

4. การร่วมมือกัน

- ไม่ดับแคบเห็นแก่ตัว และเป็นกบในกะลา น้ำชาล้นถ้วย ป่วยแล้วไม่รักษา

- มีจิตใจสะอาดพร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นด้วยเหตุผล
- สามารถตกลง ร่วมใจ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข
- พร้อมที่จะเป็นผู้ตามพอ ๆ กับเป็นผู้นำ
- สามารถจัดสรรผลได้จากความร่วมมือกันอย่างยุติธรรม
- สามารถจำกัดสิทธิของตนเองบางประการเพื่อความสงบสุขของส่วนรวม
- สามารถแสดงออกทางความคิดในทางสร้างสรรค์ต่อส่วนรวม
- ยินดีให้เงินทองสิ่งของ เวลา ความคิดตามเงื่อนไขข้อตกลงของส่วนรวมด้วยความเสียสละ
- แสดงออกซึ่งความรัก ความยุติธรรม เสมอภาคและสิทธิเสรีภาพภายใต้ขอบเขตแห่งกฎหมาย
- ร่วมกันยกย่องเชิดชูคนดี และรณรงค์ต่อความชั่ว
- ร่วมมือกันประกอบกิจต่าง ๆ โดยคำนึงถึงผลกระทบในทางสร้างสรรค์ต่อเยาวชนและประชาชน
- ร่วมกันสร้างสรรค์ ทำนุบำรุงรักษาศิลปะวัฒนธรรมและพัฒนาสิ่งแวดล้อม
- แสดงออกซึ่งความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ด้วยความจริงใจจริงจัง
- ร่วมมือกันทำนุบำรุงรักษาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน
- ร่วมกันซื้อร่วมกันขายและจัดสรรผลประโยชน์ในรูปของสหกรณ์
- รวมพลังกันป้องกันและขจัดภัยพิบัติอย่างสุดความสามารถ
- พร้อมที่จะร่วมป้องกัน รักษาอธิปไตยของชาติ

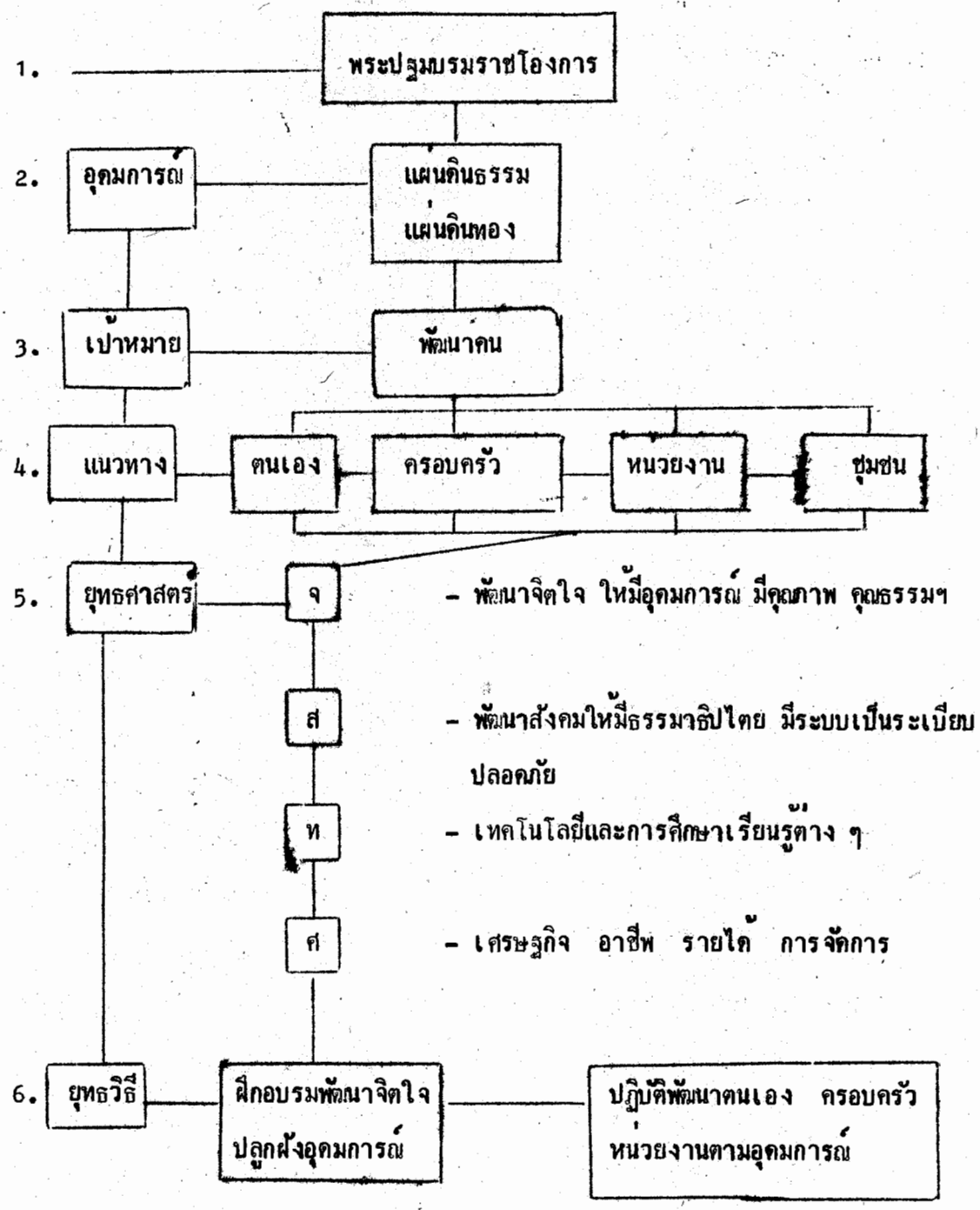
5. ยึดมั่นในธรรมาธิปไตย
   - มีความเชื่อและสำนึกเสมอว่าประชาชาติไทยจะต้องปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
   - ใช้สิทธิในการเลือกตั้งอย่างสม่ำเสมอ และเป็นตัวของตัวเอง
   - มีส่วนร่วมในการปกครองและสร้างพื้นฐานการปกครองประชาธิปไตยจากพื้นฐานตัวเอง ครอบครัวสู่ชุมชนด้วยจิตสำนึก

- ใช้สิทธิเสรีภาพ, เคารพในสิทธิเสรีภาพและประโยชน์ของผู้อื่นและส่วนรวม

- เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมะ ใช้ธรรมะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวโดยเริ่มต้นที่ตนเอง สู่ครอบครัว หน่วยงานและสังคม เห็นความทุกข์ของเพื่อนบ้านเป็นภารกิจของเราที่จะต้องช่วยกันแก้ไข

- ถือเป็นภาระรับผิดชอบในฐานะประชาชนไทย ที่จะต้องปฏิบัติธรรมเป็นวิถีชีวิตเพื่อเป็นตัวอย่าง และส่งผ่านสำนึกในธรรมาธิปไตยสู่ลูกหลาน เยาวชนเพื่อการสืบทอดต่อไป (ประจักษ์ บุญอารีย์ และคณะ 2527 : 49-156)

แผนภูมิแสดงสาระของอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง

10. แนวคิดและแนวการสร้างหมู่บ้านแผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง จังหวัดอุบลราชธานี

1. การพัฒนาประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน

การพัฒนาเป็นเรื่องของประชาชน ที่จะพัฒนาตนเอง โดยประชาชนเอง เพื่อประชาชนเป็นเรื่องของคนแต่ละคน ของในแต่ละหมู่บ้าน แต่ละสังคมที่จะขึ้นมาวิเคราะห์ตนเอง สังคมของตนเอง แล้วหาทางแก้ไขโดยตนเอง เพื่อตนเอง ชนบทจะต้องถูกพัฒนาโดยคนชนบทเพื่อคนชนบท รัฐโดยข้าราชการควรจะทำหน้าที่แสวงหามรรควิธีในการปลุกเร้าให้ประชาชนได้เห็นสภาพปัจจุบันและปัญหาอันจะก่อให้เกิดอันตรายแก่คนชนบท ปลุกจิตสำนึกพี่น้องชาวชนบทให้ตื่นขึ้นร่วมกันต่อสู้ ป้องกัน แก้ไข ขับไล่ สิ่งเหล่านั้นให้สูญสิ้นไป เพื่อให้ประชาชนในแต่ละหมู่บ้านได้มีความสงบและเป็นสุข พึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี โดยรัฐบาลเป็นผู้ให้คำแนะนำช่วยเหลือด้านปัจจัยที่จำเป็นเท่านั้น

รัฐบาลไม่ควรใช้งบประมาณอันมหาศาลทุ่มเทลงพัฒนาชนบท เพียงเพราะได้วิเคราะห์วิจัย มีข้อมูลพร้อมว่า ประชาชนอดอยาก ยากจน ขาดแคลน จึงต้องให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือคนที่มีจิตใจที่เหนื่อยหน่ายหิวโหย ท้อแท้ สิ้นหวัง มัวเมาในอบายมุข ก็คงไม่แตกต่างอะไรกับการให้อาวุธกับทหารที่ขาดแคลนขวัญและกำลังใจ ไปต่อสู้ข้าศึกศัตรูหรือการให้อาหารแก่คนที่ท้อแท้หิวโหย ได้กินเพื่อประทังชีวิต โดยที่มิได้ปลุกเร้าให้คิดจะสู้ ยังอยู่ในสภาพท้อแท้ สิ้นหวังเหนื่อยหน่ายต่อไป ไม่พร้อมที่จะลุกขึ้นมาแก้ไขต่อสู้เพื่อตนเองในแนวทางที่ถูกต้อง ก็ไม่มีวันที่เขาจะชนะได้ พึ่งตนเองได้ คงต้องมีฤทธิกรรมพึ่งพา คอยรับการสงเคราะห์จากผู้อื่นเรื่อยไป เปรียบเสมือนเหน้าสงในทุ่งที่รั่วซึม ก็ไม่มีวันที่น้ำจะเต็มทุ่งได้

บนความเชื่อว่า ประชาชนทุกคนในทุกหมู่บ้าน ในทุกชุมชน ต้องการพัฒนาไปสู่ความสงบและเป็นสุข และประชาชนทุกคนในทุกหมู่บ้าน มีศักดิ์ศรีและรักษาศักดิ์ศรีของตนเองและของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นธรรมะหรือธรรมชาติในคนและในสังคม และธรรมชาติดังกล่าวนี้ควรจะได้นำมาเป็นเงื่อนไขในการปลุกเร้าให้ประชาชนลุกขึ้นร่วมกันพัฒนาตนเอง โดยการสร้างหมู่บ้านพัฒนาแกนนำขึ้นและผลกระทบที่ตามมาคือ หมู่บ้านใกล้เคียง เกิดความอยาก ต้องการพัฒนาตนเอง เกิดการแข่งขัน เอาอย่างกันขึ้น หากราชการเพียงแต่ไปช่วยกระตุ้นเร่งเร้า ชี้นำเล็กน้อย ชาวบ้านก็สามารถร่วมกันพัฒนาตนเองได้ ดังผลที่ปรากฏที่ได้กล่าวมาแล้ว และกำลังดำเนินอยู่ต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง

คนไทยมีความยึดมั่นในพุทธศาสนาและศาสนาที่นับถืออย่างลึกซึ้ง ด้วยความเชื่อมั่นบนความศรัทธาเชื่อมั่นดังกล่าวแล้ว ศาสนาจึงมีบทบาทอย่างสำคัญและมีโอกาสที่จะทำหน้าที่ของศาสนา คือให้ความรู้ความคิดในทางที่ดีงาม ถูกต้องแก่ประชาชน ให้ประชาชนปฏิบัติตนปฏิบัติชอบซึ่งนั่นก็คือการพัฒนาจิตใจให้สะอาดผ่องใส รัฐบาลจึงควรได้ใช้องค์กรทางศาสนา ให้ผู้นำทางศาสนา เป็นผู้นำในการพัฒนาวิถีชีวิตของประชาชน ให้ศาสนาได้ทำหน้าที่ของศาสนาอย่างแท้จริงแทนการทำหน้าที่อันเป็นเปลือกนอก ดังเช่น การเน้นในพิธีกรรมต่าง ๆ ค่านิยมเกี่ยวกับการสร้างพระ สร้างโบสถ์ไว้ให้คนกราบไหว้ บูชา แทนที่จะสร้างคนไว้เพื่อกราบไหว้พระ หรือผู้นำทางศาสนาบางรูปบางองค์มัวเมาในเครื่องฉานวิชา มอมเมาชาวบ้าน เป็นต้น ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระศาสนาดังกล่าวแล้ว หากศาสนาได้ทำหน้าที่ของศาสนาอย่างแท้จริงแล้ว ประชาชนก็พร้อมที่จะเสียสละ บริจาคทานอุทิศแรงกาย กำลังทรัพย์ กำลังใจ เพื่อพัฒนาหมู่บ้านเพื่อประชาชนในหมู่บ้านได้ โดยรัฐบาลใช้เงินงบประมาณสนับสนุนแต่เพียงเล็กน้อย หากเมื่อใดสามารถผสมผสานใช้สิ่งที่มีอยู่แล้ว ด้วยวิธีการและแนวทางผสมผสานดังกล่าวได้แล้ว เมื่อนั้นประชาชนชนบทจะร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้านโดยชาวบ้านและเพื่อชาวบ้านอย่างแท้จริง

2. <u>ต้องพัฒนาคนที่จะไปพัฒนาชนบท</u>

ในปัจจุบันเราเชื่อมั่นว่า ประชาชนต้องการและพร้อมที่จะพัฒนาตัวเอง แต่ไม่ทราบว่าจะเริ่มอย่างไร ใครจะเป็นผู้นำในการเริ่มต้น ในระหว่างชาวบ้านเองก็มีภูมิปัญญาเท่า ๆ กัน จึงไม่มีใครนำใครได้ ไม่มีใครกล้าริเริ่ม จึงต่างคนต่างอยู่ปล่อยไปตามมีตามเกิด การสร้างผู้นำชาวบ้านจึงจำเป็นเบื้องต้น และก่อนที่จะสร้างผู้นำชุมชนด้วยวิธีการที่มีประสิทธิภาพ จะต้องพัฒนาคน "ความเป็นผู้นำ" ในคนที่จะไปสร้างความเป็นผู้นำแก่ชาวบ้านก่อน ดังนั้นควรมีการฝึกอบรมผู้นำแบบเข้มสำหรับข้าราชการในหน่วยงานพัฒนาของกระทรวงหลัก ในทุกระดับอย่างรีบด่วน โดยเฉพาะในระดับปฏิบัติการที่สัมผัสกับประชาชนโดยตรงต้องมีความเป็นผู้นำ มีอุดมการณ์ของนักพัฒนาชนบทและมีวิธีการที่เหมาะสมที่จะไปชี้นำประชาชน ดังนั้นในแต่ละจังหวัดควรมีการฝึกอบรมผู้นำแก่ข้าราชการในระดับจังหวัด โดยมีศูนย์ดำเนินการโดยเฉพาะดำเนินการอย่างจริงจัง ไม่ปล่อยให้ต่างคนต่างทำตามคำสั่งของหน่วยเหนือ เพื่อใช้งบประมาณในแต่ละปีให้ผ่าน ๆ ไป การฝึกอบรมผู้นำแก่ข้าราชการที่จะไปร่วมกับประชาชนต้องจัดไว้เป็นหลายระดับ หลายหลักสูตร เมื่อผ่านหลักสูตรในแต่ละระดับ

ก็กลับไปปฏิบัติงานในหน่วยที่สังกัด เมื่อปฏิบัติงานได้ผลดีก็สามารถเข้าอบรมในหลักสูตรที่สูงขึ้นไป สิทธิประโยชน์จากการได้รับการฝึกอบรมและการปฏิบัติงานก็ตามมาด้วย ไม่ปล่อยให้ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างอยู่ดังเช่นในปัจจุบัน

3. ไม่ต่างคนต่างทำ

ภาวะที่ทำให้การพัฒนาชนบทของประเทศไทยล้มเหลว สูญเงินงบประมาณนับแสนล้าน ที่ต้องได้รับการพัฒนาโดยรีบด่วน คือ การที่หน่วยงานพัฒนาชนบทได้กระจัดกระจายอยู่ในกระทรวง ทบวงกรมต่าง ๆ มากมาย และต่างคนก็ต่างทำ โดยคิดว่าของตนก็ถูกต้อง ยึดมั่นถือมั่นในอัตตา บางหน่วยงานถึงกับเอาหมู่บ้านเข้าอยู่ในสังกัด หมู่บ้านนั้นของหน่วยงานนั้น หมู่บ้านนี้ของเรา หมู่บ้านนั้นของเขา โดยลืมไปว่า ประชาชนในหมู่บ้านในชนบท ไม่มีสังกัด ไม่มีกรม กอง ไม่มีกระทรวง ก่อนที่ข้าราชการจะลงไปสู่หมู่บ้าน เพื่อการชี้นำ ควรไปในนามของ นายอำเภอ จังหวัด ประเทศ ที่มีหนึ่งเดียว เลิกยศ ลดมานะ ละทิฐิ ร่วมมือกันอย่างจริงใจและจริงจัง ดังเช่น การดำเนินการตามโครงการโครงการโครราชพัฒนา ที่กำลังดำเนินการอยู่ ซึ่งนับว่าเป็นตัวอย่างของการประสานงานเพื่อพัฒนาชนบทในแนวทางที่ถูกต้องที่น่าจะได้ยึดถือเป็นตัวอย่าง (คณะทำงานโครงการโครราชพัฒนา : 2527 : มปป)

ในปัจจุบันแม้จะมีการจัดองค์กรร่วมระดับประเทศ จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน แต่ด้วยความเป็นจริงแล้ว ยังมีการดำเนินงานที่ไม่เป็นหนึ่งเดียวแต่อย่างใดและยังไม่มีการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ที่จะลงดำเนินงานในพื้นที่ร่วมกัน และลงไปดำเนินงานร่วมกัน เช่นในที่ประชุมคณะกรรมการพัฒนาจังหวัด (ก.พ.จ.) ก็เป็นการประชุมหัวหน้าหน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการต่าง ๆ เพื่อฟังนโยบาย เพื่อรับนโยบายไปสั่งการให้ปฏิบัติ โดยต่างคนต่างปฏิบัติในระดับหมู่บ้าน จึงมักปรากฏให้พบเห็นเสมอในหมู่บ้านเป้าหมายที่หลายหน่วยงานลงไปดำเนินการพร้อมกัน ผู้นำคนเดียวกันต้องไปฝึกอบรมถึงปีละ 4-5 ครั้ง จนไม่เป็นอันทำมาหากิน ข้อเท็จจริงเหล่านี้พิสูจน์ได้ที่หมู่บ้านในชนบทเกือบทุกหมู่บ้าน เพื่อให้การฝึกอบรมข้าราชการได้ผลอย่างแท้จริง จึงควรมีศูนย์ฝึกอบรมที่ดำเนินการโดยนักฝึกอบรมและมีเครื่องมือและสื่อต่าง ๆ อย่างพร้อมเพรียงในระดับจังหวัด

4. โรงเรียนเป็นที่พึ่งทางปัญญาของประชาชน

อุดมการณ์ของการศึกษาเพื่อปวงชน หรือการศึกษาเพื่อชีวิตจะบรรลุไม่ได้หากประชาชน

ในแต่ละหมู่บ้านยังมีความเข้าใจว่า โรงเรียนเป็นของรัฐบาล โรงเรียนเป็นของครู ในขณะเดียวกับครูในโรงเรียนก็ยังมีความคิดแบบ ๆ ว่าโรงเรียนเป็นของรัฐที่จะต้องจัดสอนเด็กตามหลักสูตร โดยมีครูเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการชาวบ้านไม่เกี่ยว หรือจะเกี่ยวของก็ต้องเป็นไปตามความต้องการของครู บรรยากาศของความสัมพันธ์ระหว่างบ้านกับโรงเรียน เป็นไปตามกฎหมาย ชาวบ้านมีหน้าที่ส่งลูกหลานเข้าเรียนตามเกณฑ์ ครูมีหน้าที่สอนตามหลักสูตร จะพัฒนาหรือจะทำอะไรก็ต้องรองบประมาณจากรัฐ

ในความรู้สึกของประชาชน และครูจะต้องตรงกันว่า โรงเรียนเป็นของประชาชน จะต้องร่วมกันพัฒนาโดยประชาชน เพื่อประชาชน เป็นโรงเรียนของหมู่บ้าน ครูเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ ประชาชนทุกคนจะต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับการดำรงอยู่ ความเจริญ ความเสื่อมของโรงเรียน ถือเป็นภารกิจร่วมกันที่จะให้การศึกษาแก่ลูกหลานของชาวบ้านและประชาชนในหมู่บ้าน ภารกิจของโรงเรียนมิได้มีเพียงแต่การจัดการเรียนการสอนแก่เยาวชนในโรงเรียนเท่านั้น โรงเรียนต้องเป็นสถาบันที่นำในการเปลี่ยนแปลงพัฒนาของหมู่บ้าน โรงเรียนจะต้องให้บริการทางวิชาการและวิชาชีพแก่ประชาชนของหมู่บ้าน ในระดับหมู่บ้านแล้ว โรงเรียนเป็นสถาบันเดียวที่มีผู้ทรงคุณวุฒิมากที่สุด และเป็นผู้ที่ผ่านการอบรมในระบบมาแล้ว คือครู โรงเรียนจึงควรจะเป็น "ผู้นำทางปัญญา" หรือเป็นที่พึ่งทางปัญญาของประชาชน ทำหน้าที่ทั้งในระบบ คือ การสอนนักเรียน และให้การศึกษานอกโรงเรียนแก่ประชาชนในหมู่บ้าน ปัญหาในโรงเรียนที่เกิดขึ้นย่อมโยงไยมาจากบ้าน แต่ถ้าชาวบ้านซึ่งเป็นผู้นำที่มีความใกล้ชิดเด็กมากกว่าครู ได้เข้าใจ ร่วมรับผิดชอบในการอบรมสั่งสอนแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะแก้ไขได้โดยง่าย

ไม่มีองค์กรใดในหมู่บ้านที่มีความพร้อมทางด้านบุคลากร ที่จะช่วยในการพัฒนาหมู่บ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพและเข้าถึงประชาชนได้มากและกว้างขวางเท่ากับโรงเรียน โรงเรียนมีกำลังพลของกองทัพที่มีประสิทธิภาพที่จะต่อสู้กับไล่ความยากจน คือนักเรียนจำนวนมากมายในโรงเรียนประถมศึกษาของหมู่บ้าน และกำลังพลเหล่านี้เป็นคนที่ชาวบ้านรักอยู่แล้ว เพราะพวกเขาคือลูกหลานของประชาชนที่มาจากเกือบทุกครอบครัว กิจกรรมพัฒนาจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิถีชีวิตของประชาชน ซึ่งก็คือกิจกรรมในหลักสูตรประถม-มัธยมศึกษา ถ้าครูและผู้ปกครองได้ร่วมกัน "สอนคน" อันได้แก่ ลูกหลานของเขาร่วมกัน กิจกรรมการเรียนการสอนเกิดขึ้นแบบผสมผสาน ทั้งที่บ้านและโรงเรียน ก็จะสามารถให้การพัฒนาวิถีชีวิตของประชาชนอย่างแน่นอน

5. วัดเป็นที่พึ่งทางวิญญาณของประชาชน

เราสามารถรู้สถิติว่าประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประชาชนนับถือพุทธศาสนาถึงร้อยละ 98.6 และมีวัดในแทบทุกหมู่บ้าน แต่แนวโน้มที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งในขณะนี้ คือ ประชาชนคงนับถือพุทธศาสนากันตามบรรพบุรุษเป็นส่วนใหญ่ การบวชเป็นการบวชตามประเพณี คนบวชเรียนน้อยลง ในหน้าออกพรรษาชาดแคลนพระจำวัด และที่เห็นได้ชัดอย่างยิ่งคือชาดแคลนพระที่มีความรู้ในพระศาสนา พระสูตร พระวินัยอย่างแท้จริง พระนักเทศน์ที่จะเทศนาสั่งสอนประชาชนให้ประชาชนได้รับความรู้ตามพระไตรปิฎกหายากขึ้นทุกวัน สิ่งเหล่านี้จึงทำให้วัดไม่ได้ทำหน้าที่ของวัดอย่างแท้จริงอย่างเช่นในอดีต เมื่อยุคที่วัดเป็นที่ "บวชเรียน" ซึ่งผู้ที่บวชจะต้องเรียนพระธรรมวินัยให้แตกฉาน พร้อม ๆ กับการฝึกวิชาชีพบางอย่างและจริยธรรมพร้อม ๆ กันไปด้วย เรียกได้ว่าวัดเป็นที่พึ่งทางปัญญาและทางวิญญาณของประชาชน ถือเป็นสถาบันที่ให้การศึกษาอบรมแก่ประชาชน เป็นแหล่งที่สร้างสรรค์และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของสังคม พระสงฆ์เป็นดวงตาของประชาชน

ในหมู่บ้านวัดเป็นองค์กรที่ประชาชนให้ความเลื่อมใส ศรัทธา ในระดับสูงและลึกซึ้ง ระหว่างพระกับชาวบ้านมีช่องว่างอยู่น้อย และวัดเป็นสมบัติของประชาชนที่เกิดขึ้นด้วยพลังเลื่อมใสพร้อมที่จะนับถือ และปฏิบัติตาม การพัฒนาชาวบ้านโดยผ่านวัดจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เพราะเป็นมาแล้ว และเป็นกิจของสงฆ์โดยตรงที่จะต้องเป็น "ที่พึ่งของประชาชน" หรือ สงฺฆ สรณ คจฺฉามินั่นเอง ดังนั้นหากได้ฟื้นฟูบทบาทของวัดให้ได้มีส่วนนำในการให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งในทางธรรม อันได้แก่ปริยัติธรรม และทางโลก อันได้แก่ การศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษานอกระบบและสร้างความเป็นผู้นำแก่พระภิกษุสงฆ์เพื่อเป็นผู้นำนักพัฒนาแล้ว วัดก็จะสามารถเป็นที่พึ่งทางปัญญาและทางวิญญาณของประชาชนได้อย่างแท้จริง ประชาชนก็จะไม่ได้นับถือศาสนาและหลงไหลในเปลือกนอกของศาสนา ไม่เข้าถึงธรรมะอันเป็นแก่นแท้ของศาสนาอย่างแท้จริง

6. ขจัดความท้อแท้สิ้นหวัง

มีหลายสิ่งหลายอย่างที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาคุณภาพกำลังคนในชนบทซึ่งเป็นปัญหาด้าน "ความคิด-จิตใจ" ทั้งนี้ปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่มีอยู่ในจิตสำนึกของผู้ที่จะไปพัฒนา และชาวบ้านในลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ความท้อแท้ สิ้นหวัง เช่น

- การดูถูกอาชีพของตนเองของชาวบ้าน ไม่พอใจและภูมิใจในสถานะภาพของตนเอง ถ้ามีโอกาสทิ้งไร่นาสู่อาชีพอื่นที่ดีกว่า ก็จะเลิกในทันที

- ชาวบ้านจะมีจิตสำนึกอยู่เสมอว่า ตนอื่นจะดูถูกว่าโง่เขลาหรือต่ำต้อยจึงมักจะได้ยินจากปากชาวบ้าน "บนทุกข์บนยาก" ให้ได้ยินเสมอ

- ลังเลที่จะรับหน้าที่ผู้นำ ลำบากที่จะหาผู้นำที่ดีได้ ชาวบ้านจึงมักเลือกบุคคลที่มีทรัพย์สินมีอำนาจทางสังคมที่ดีกว่าตนเป็นผู้นำ และมีความหวังว่าผู้นำเหล่านี้จะอุปถัมภ์ตนได้

- มีการพึ่งพาธรรมชาติสูง และเคยพึ่งพาได้ในอดีตจนเคยตัว เมื่อทรัพยากรธรรมชาติลดลง พึ่งพาได้น้อยจึงโทษธรรมชาติ ฝนแล้ง ขาดน้ำ ดินไม่ดี ตนยื่นไม่ดี ไม่ร่วมมือ ฯลฯ ขาดความรู้ ความสามารถ ที่จะนำมาใช้ในการแก้ไข ควบคุมธรรมชาติ จึงท้อแท้ ถดถอย เบื่อหน่าย หวังพึ่งการเสี่ยงโชค หันเข้าหาอบายมุข ดื่มเหล้า เล่นการพนัน รอโชคชะตาฯลฯ

สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นแนวความคิดหรือพฤติกรรมที่เป็นมิจฉาทิฐิ ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคนอย่างยิ่ง ทั้งที่ประเทศไทยไม่ว่าภูมิภาคใด ๆ ซึ่งมีทรัพยากรอยู่อย่างมากมาย แม้แต่ในภาคอีสานที่ยังมีฝนตกให้น้ำท่วมได้ทุกปี น้ำยังไหลในแม่น้ำชี แม่น้ำมูล อยู่ชั่วนาตาปี น้ำใต้ดินยังมีทุกหนทุกแห่งพร้อมที่จะถูกนำมาใช้ แม้จะอยู่ลึกในบางท้องที่ แต่ถ้าน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติถูกควบคุมเก็บกักก็ทำให้น้ำใต้ดินสูงขึ้นทันทีอย่างกว้างขวาง ที่ดินก็มีมากมายและพร้อมที่จะปลูกพืชใด ๆ ก็ได้ ถ้ามีน้ำเพียงพอใส่ปุ๋ยให้ถูกต้องอย่างคนที่มีความรู้และเจตคติที่ถูกต้อง ดังตัวอย่างความสำเร็จที่ปรากฏให้เห็นได้อยู่ทั่วไปว่า ถ้ามีจิตใจมุ่งมั่นขยันขันแข็ง ไม่ท้อแท้สิ้นหวังและมีความคิดในทางที่ถูกต้องแล้ว ความมั่นคงและมั่งคั่งในแต่ละหมู่บ้านจะมีขึ้นได้โดยง่าย

7. <u>การพัฒนาวิถีชีวิตของประชาชนคือการพัฒนาวัฒนธรรม</u>

วัฒนธรรมคือ วิถีชีวิต การดำเนินชีวิตของคนในแต่ละถิ่นแต่ละที่แตกต่างกัน แต่ก็มีส่วนร่วมกันดังที่ได้แบ่งวัฒนธรรมเป็นสาขาต่าง ๆ 5 สาขานั่นเอง และสิ่งเหล่านั้นก็คือ กิจกรรมชีวิตของมนุษย์ทุกด้านนั่นเอง การพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์คือการพัฒนาวัฒนธรรมมนุษย์คือผู้ที่จะไปสร้างสรรค์วัฒนธรรมส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนาวัฒนธรรม การพัฒนาวัฒนธรรมจึงต้องเริ่มด้วยการทุ่มเทด้วยการพัฒนา "คน" ให้คนมีความรู้ ความคิดที่ถูกต้อง อันจะนำไปสู่การกระทำหรือ การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม พูดดี ทำดี เล่นดี คิดดี เขียนดี กินดี อยู่ดี ไปดีมาดี ฯลฯ เมื่อคนดีแล้วสังคมและสิ่งแวดล้อมก็จะสงบและเป็นสุข นั่นคือมีวัฒนธรรมอันดีงาม ดังนั้น

จึงควรได้มุ่งพัฒนาคนเพื่อพัฒนาสังคมใช้การพัฒนาวัฒนธรรมนำการพัฒนาประเทศ ทุ่มเทและใจถึง และฐานทางวัฒนธรรมอันเฉพาะเป็นของชาติไทยก็มีอยู่แล้วอย่างเฉพาะในทุกหมู่บ้าน คือพระศาสนา

8. <u>การพัฒนาสิ่งแวดล้อมคือการพัฒนาวัฒนธรรม</u>

สิ่งแวดล้อมกับชีวิตคนเป็นความสัมพันธ์ที่แยกกันไม่ได้ การมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในสังคมโดยละเลยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมย่อมกระทำไม่ได้ ในทำนองเดียวกันกับการมุ่งพัฒนาสิ่งแวดล้อมโดยละเลยการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนก็ย่อมเป็นไปไม่ได้เช่นเดียวกัน

สิ่งแวดล้อมเป็นความรับผิดชอบของ คนทุกคนในสังคม เพราะคนมีส่วนในการสร้างสรรค์หรือทำลายสิ่งแวดล้อม และผลที่บังเกิดขึ้นจากสิ่งแวดล้อมที่ดีหรือเสื่อมโทรมนั้น จะต้องมีผลกระทบต่อชะตากรรมของคนในสังคมนั้น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ทนุบำรุงรักษาและส่งเสริมสิ่งแวดล้อมให้ดี จึงเป็นภารกิจในชีวิตหรือวิถีชีวิตของคนทุกคน ซึ่งก็คือวัฒนธรรม นั่นเอง การพัฒนาสิ่งแวดล้อมจะมีประสิทธิภาพไม่ได้เลย หากไม่ได้รับความร่วมมืออย่างจริงจังและจริงใจจากคนในสังคม ถ้าคนในสังคมตระหนักหรือมีจิตสำนึกในการที่จะพัฒนาสิ่งแวดล้อมในสังคมของเขาร่วมกันแล้ว แน่นอนที่สุดเมื่อสิ่งแวดล้อมดีก็จะช่วยให้วิถีชีวิตดีไปด้วย และสิ่งแวดล้อมนั่นเองแสดงถึงความมีวัฒนธรรมสูงหรือต่ำของสังคมมนุษย์

ป่าไม้ ดิน และการใช้ดิน น้ำ แร่ธาตุ ทรัพยากรทางทะเล การใช้สารเป็นพิษ ขยะมูลฝอย มลพิษทางอากาศ มลพิษทางเสียงและการสั่นสะเทือน มลพิษทางน้ำ การจัดตั้งบ้านเรือน ถนนหนทาง รั้วบ้าน ศิลปกรรมต่าง ๆ ฯลฯ ล้วนเป็นสิ่งแวดล้อมของคน ที่ทุกคนจะช่วยกันป้องกัน ทนุบำรุง รักษา สร้างเสริม ให้อยู่ในสภาพที่ดีงามร่วมกัน (คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ : มปท : 9-15)

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้สะอาดสวยงามในหมู่บ้านแสดงว่า จิตใจของชาวบ้านพัฒนาไปมากน้อยเพียงใด การพัฒนาสิ่งแวดล้อมเป็นภารกิจของชีวิตที่จะต้องทำตลอดชีวิตไม่มีที่สิ้นสุด มิใช่ทำเพื่อประกวด แข่งขัน แต่เป็นการพัฒนาเพื่อชีวิตและสังคม ซึ่งก็คือ การพัฒนาวัฒนธรรม

9. <u>เลิกการสงเคราะห์แต่ให้ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล</u>

ประสบการณ์อันเจ็บแสบที่รัฐบาลทุ่มเทเงินงบประมาณลงพัฒนาชนบทกว่าห้าแสนล้านในระยะเวลาที่แล้วมา หรือใช้งบประมาณจากองค์กรระหว่างประเทศจำนวนมหาศาล เช่น ยูนิเซฟ

ยูเนสโก ฯลฯ น่าจะเป็นบทเรียนให้เราได้คิด เปลี่ยนเจตคติได้หันมาสร้างตนเพื่อไปสร้างงานไปพัฒนาตนเอง โดยทรัพยากรที่มีอยู่แล้วในหมู่บ้าน ด้วยพลังกายที่กล้าแกร่งและพลังใจที่เคยท้อแท้เบื่อหน่าย สิ้นหวังที่ได้ถูกปฏิวัติแล้วให้มีพลังเข้มแข็ง รวมทั้งความศรัทธายึดมั่นในพระศาสนาและพระมหากษัตริย์อย่างแน่นแฟ้น ลึกซึ้ง ผนึกด้วยความรักในศักดิ์ศรีของความมีชาติ มีแผ่นดินเกิด

การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจกรรมระดับหมู่บ้านใช่ว่าจะตัดไป แต่ต้องให้มากขึ้นอย่างมีเงื่อนไข ใช้เงินหรือวัสดุสิ่งของ เป็นเครื่องต่อรองให้ประชาชนพัฒนาจิตใจ ร่วมมือกลมเกลียวกันพัฒนาตนเองกันมากขึ้น หมู่บ้านใดมีความร่วมมือประสานใจกันได้มาก รัฐควรสนับสนุนมาก หมู่บ้านใดเฉื่อยชาสิ้นหวังก็เข้าไปกระตุ้นเร่งเร้าให้เกิดความอยาก ความต้องการจึงให้ เลิกใช้แนวคิดว่าประชาชนขาด ไม่มี ยากจน น่าสมเพทเวทนา น่าสงสาร ซึ่งจะเป็นการสร้างความอ่อนแอให้แก่ประชาชน การเอื้อเฟื้อเกื้อกูลควรจะก่อให้เกิดความฮึกเหิม ฮึดสู้ เพื่อขับไล่ความยากจน ท้อแท้สิ้นหวัง ไม่ใช่ไปส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทอยากจน

สิ่งที่ต้องการให้ความเกื้อกูลคือ บุคลากรด้านต่าง ๆ เช่น ช่างเทคนิค นักวิชาการเกษตรและสหกรณ์ ฯลฯ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือผู้นำในหมู่บ้านที่ได้รับการพัฒนาจิตใจแล้ว เข้าไปช่วยเหลือเกื้อกูลชาวบ้าน ควรเลิกให้เงินงบประมาณ แต่ควรจัดหาวัสดุให้โดยรัฐ ในขณะเดียวกันก็จะต้องควบคุมการส่งเคราะห์แบบให้เปล่าโดยเอกชน ต้องผ่านองค์กรของรัฐบนเงื่อนไขหลักเกณฑ์เดียวกัน

การเอื้อเฟื้อเกื้อกูลที่ชาวบ้านต้องการและได้ผลอย่างมากคือ การเสริมพลังใจ หมู่บ้านใดทำดีต้องเชิดชูยกย่องให้เป็นตัวอย่าง ดังเช่น สำนักนายกรัฐมนตรีนำไปยกย่องการพัฒนาต่าง ๆ ทางโทรทัศน์ เป็นต้น หรือจัดในรูปแบบอื่น ๆ เช่น ไปพบปะผู้นำ จัดคนไปศึกษาดูงานที่หมู่บ้านจัดชุมนุมผู้นำเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ จัดนิทรรศการในโอกาสวันสำคัญ ฯลฯ ทั้งนี้มุ่งไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีความสงบและเป็นสุข

10. <u>ต้องติดตามผล ไม่ทำแล้วทิ้ง</u>

จากข้อสรุปจากผลการวิเคราะห์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์สรุปได้ว่า การพัฒนาชนบทตามรูปแบบปกติไม่บรรลุเป้าหมาย โดยสรุปว่าวิธีดำเนินการพัฒนาชนบทเท่าที่ทำกันมาแล้วมีลักษณะดังนี้ คือ

1. การจัดสรรงบประมาณจากส่วนกลางสู่ส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น

2. ส่วนกลางกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และกิจกรรมให้ชนบทดำเนินการตาม

3. กิจกรรมหรือโครงการจะเป็นทางด้านวัตถุมากกว่าจิตใจ

4. มีหน่วยงานของรัฐเป็นผู้เข้ามาดำเนินการและควบคุมการทำงานของประชาชนในชนบท

5. เมื่อพัฒนาสิ่งใดแล้วจะไม่มีการดำเนินการต่อเนื่องหรือติดตามผลคุ้มค่ากับการลงทุน มีลักษณะ "ทำแล้วทิ้ง" (สถาบันบัณฑิตบริหารศาสตร์ : 2524 : 50)

การพัฒนาสังคมเป็นเรื่องที่ต้องทำตลอดไป ไม่ว่าสังคมชนบทหรือสังคมเมือง เพราะเป็นวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของมนุษย์นั่นเอง ต้องทำอยู่ตราบเท่าที่มีสังคมมนุษย์ ต้องกระทำต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ได้เป็นการทำตามเงินของข้าราชการที่ได้รับคำสั่งจากหน่วยเหนือให้ทำ ทำแล้วทิ้งเพราะสิ้นเงินหมดงบประมาณสิ้นสุดโครงการ ซึ่งจะไม่ก่อให้เกิดผลอันใดทั้งในด้านคนและสังคม

การพัฒนาชนบทในบทบาทของรัฐบาลหรือข้าราชการจึงไม่ควรอยู่ในบทบาทของผู้ "ไปทำให้" แต่ต้องเป็นการใช้หลัก ประชาชนพัฒนาวิถีชีวิตของประชาชน รัฐให้การสนับสนุนเกื้อกูลตามวิถีทางของราชการ เช่น อำนวยความสะดวกในด้านพิธีการทางราชการ สนับสนุนทางด้านวิชาการช่างเทคนิค วัสดุอุปกรณ์ให้ประชาชนนำไปดำเนินงานพัฒนาวิถีชีวิตของพวกเขาเองร่วมกัน ผลการกระทำที่เกิดขึ้นในทางวัตถุ จะเป็นผลความพยายามร่วมมือ อันแสดงถึงระดับการพัฒนาจิตใจของแต่ละหมู่บ้าน สิ่งที่เกิดขึ้นจะเป็นสมบัติของประชาชนทวงแหนและหมู่บำรุงรักษาร่วมกัน ไม่ใช่ของหลวง การกระตุ้นปลุกเร้าให้ประชาชนลุกขึ้นมาร่วมแก้ปัญหาและการเกื้อกูลให้กำลังใจ อำนวยความสะดวกแก่ประชาชน ควรเป็นภารกิจเจ้าหน้าที่ของรัฐ เลิกให้ข้าราชการไปดำเนินการ ไปพัฒนาชนบทในลักษณะของการทำแล้วทิ้ง เสียที (ประจักษ์ บุญอารีย์ 2527 : 20-35)

11. <u>ลักษณะหมู่บ้านพัฒนาตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทองในระยะเริ่มต้น</u>

ลักษณะของหมู่บ้านที่พึงประสงค์ หรือหมู่บ้านพัฒนาตามอุดมการณ์ ในระยะเริ่มต้นควรมีลักษณะทั่วไป ดังนี้

ประเพณีวัฒนธรรมเหล่านั้น ไม่ใช้งานประเพณีเป็นเงื่อนไขของการประกอบอาชีพมุ่ง และเพื่อผลประโยชน์ส่วนบุคคล หรือสร้างความเดือดร้อนแก่คนในหมู่บ้าน

10. ประชาชนให้ความร่วมมือร่วมใจกันในการประกอบกิจกรรมที่หมู่บ้านจัดขึ้น และให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อดำเนินโครงการต่าง ๆ อย่างดียิ่ง

ประชาชนสามารถร่วมมือกันลงแรงทำงานเพื่อพัฒนาสาธารณสมบัติของหมู่บ้านอย่างพร้อมเพรียง และยึดถือประเพณีสืบไป

11. ผู้หญิงมีสถานภาพและบทบาทเท่าเทียมกับผู้ชาย ในการมีส่วนร่วมในการบริหารและบริการชุมชน เช่น มีโอกาสเป็นกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนันฯ ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบในการใช้แรงงานในครอบครัวและสังคมหมู่บ้าน ไม่มีการขายแรงงานเด็กและผู้หญิงสู่อาชีพที่น่ารังเกียจของสังคม และไร้มนุษยธรรม

12. มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ประหยัดและออม ไม่ฟุ่งเฟ้อเห่อเหิมตื่นรน ขวนขวายสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการดำรงชีวิตให้สะดวกสบาย โดยไม่คำนึงถึงฐานะและรายได้จนเป็นผู้ที่อยู่ในลักษณะของคนกินอนาคต เพื่อชดเชยอดีต

13. ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง และการปกครองมีอิสระในการออกเสียงเลือกตั้ง ไม่มีใครไปซื้อสิทธิซื้อเสียงได้ในขณะเลือกตั้งในทุกระดับ ชาวบ้านได้รับการศึกษาอบรมให้เข้าใจ เรื่องการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอย่างสม่ำเสมอ จากผู้นำฝ่ายบ้าน วัด และโรงเรียน ร่วมกันและการปกครองหมู่บ้านเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยการนำของผู้นำสามเส้า และความร่วมมือจากประชาชน ประชาชนไม่ขาดประชุม เมื่อมีการประชุมชาวบ้าน และไปออกเสียงเลือกตั้งไม่น้อยกว่า 85 % เมื่อมีการเลือกตั้งในระดับต่าง ๆ

14. โรงเรียนเป็นของประชาชน และเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่มีความรู้สึกว่า โรงเรียนเป็น "ของหลวง เป็นของครู" แต่เป็นองค์กรส่วนหนึ่งของหมู่บ้าน เป็น "โรงเรียนหมู่บ้าน" ชาวบ้านจะต้องรับผิดชอบในการบำรุงรักษา รับผิดชอบในความเจริญ ความเสื่อมโดยมีครูเป็นผู้ประสานงาน และเป็นผู้นำให้โรงเรียนเป็นที่พึ่งทางปัญญาของประชาชน โรงเรียนทั้งประถมและมัธยม (ถ้ามี) มีทั้งหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่เยาวชนในวัยเรียน และให้บริการทางด้านความรู้ และวิชาการแก่ประชาชนในหมู่บ้าน โดยการนำของครู

ในโรงเรียน เป็นการจัดการศึกษาเพื่อชีวิต และสังคมถ้าเปรียบเหมือนว่า ตัวคน คือหมู่บ้าน วัดเปรียบเหมือนหัวใจ ที่จะให้ชีวิตวิญญาณ โรงเรียนเปรียบเหมือนสมอง ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย จะขาดส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือส่วนใดส่วนหนึ่งพิการไป ก็จะกระทบกระเทือนแก่ร่างกายทั้งหมด

15. ทุกคนมีสิทธิและได้รับบริการสังคมขั้นพื้นฐานทางการศึกษา เล่าเรียนอย่างเท่าเทียมกัน

15.1 เด็กอายุ 6–10 ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับ

15.2 เยาวชนมีโอกาสศึกษาในระดับมัธยม หลังจากจบประถมมากกว่าร้อยละ 30

15.3 ประชาชนผู้ไม่รู้หนังสือ มีโอกาสเรียนให้รู้หนังสือ

15.4 ประชาชนนอกโรงเรียน มีโอกาสได้ฝึกฝนอบรมให้มีความรู้ในวิชาชีพขั้นพื้นฐานต่าง ๆ

16. ประชาชนได้รับข้อมูลและข่าวสารเกี่ยวกับความรู้วิชาการ การประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต อย่างสม่ำเสมอ โดยผ่านวัด โรงเรียน และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน หรือผ่านทางสื่ออื่น ๆ

17. สามารถใช้ความรู้ วิชาการและนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้เพื่อการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต เช่น เทคนิคง่าย ๆ เกี่ยวกับการขยายพันธุ์พืช การใช้ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืช บ่อก๊าซธรรมชาติจากมูลสัตว์ การอุมกำเนิด ฯลฯ ไม่ทำอะไรตามมีตามเกิด

18. ประชาชนทุกเพศ ทุกวัยเห็นความสำคัญของการกีฬาและนันทนาการมีการบริหารร่างกายเป็นวิถีชีวิต ควบคู่ไปกับการบริหารจิตใจ และไม่ใช่การกีฬาเป็นเงื่อนไขในการประกอบอบายมุข

19. หมู่บ้านมีการทะนุบำรุง ส่งเสริม และพัฒนา ศิลปวัฒนธรรมให้คงเป็นเอกลักษณ์และเป็นวิถีชีวิตอันดีงามของคนในหมู่บ้านสืบไป

20. ผลิตได้เพียงพอแก่การบริโภค และมีเหลือขายเป็นรายได้บ้างตามสมควร ทั้งยังสามารถลดรายจ่ายจากการผลิตเครื่องอุปโภค บริโภคในทุกครัวเรือนโดยไม่ต้องซื้อหาจากชุมชนอื่นๆ

21. มีการร่วมมือกันเพื่อจัดกิจกรรม การออมทรัพย์ จัดตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านในรูปแบบใดแบบหนึ่งหรือหลายรูปแบบ อันแสดงว่าจิตใจของคนในหมู่บ้านได้เกิดสามัคคีธรรม เช่น

กลุ่มเงินฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มสัจจออมทรัพย์ กองทุนกลางเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน ฉางข้าว กองทุนกลางหมู่บ้าน กลุ่มเครดิตยูเนี่ยน สหกรณ์ เป็นต้น

22. ประชาชนทุกคนในวัยทำงาน มีงานทำตลอดปี มีอาชีพหลัก อาชีพรอง และอาชีพเสริม ไม่อพยพโยกย้ายไปทำงานถิ่นอื่นในฤดูแล้ง มีการรวมมือ รวมกลุ่มกันประกอบอาชีพ เช่น มีควายเพื่อใช้แรงงานทำนาทุกครัวเรือน

23. ประชาชนมีการพัฒนาการใช้พื้นที่และเวลาอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ไม่อยู่ในสภาพของผู้ประมาท ปล่อยเวลาให้เสียไปกับอบายมุข ปล่อยพื้นที่ให้ว่างเปล่าโดยมิได้ทำประโยชน์ทั้ง ๆ ที่อยู่ในวิสัยที่ทำได้ เมื่อเป็นประชาชนในหมู่บ้านพัฒนาจิตใจชั้นสมบูรณ์ จะต้องใช้เวลาทุกนาทีให้มีค่าใช้พื้นที่ทุกตารางวาให้เป็นประโยชน์

24. พึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี ไม่รับวัตถุสิ่งของแจกฟรี จากหน่วยงานหรือองค์กรใดๆ ที่ประสงค์มาแจกจ่ายเพื่อสงเคราะห์ โดยพื้นฐานความเข้าใจว่า ชาวบ้านอดอยาก ยากจน นอกจากกรณีที่เกิดภัยพิบัติอย่างร้ายแรง และเป็นบริการที่พึงมีพึงได้ที่ทางราชการจะต้องให้บริการแก่ประชาชน ซึ่งสิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ประชาชนในหมู่บ้านไม่อยู่ในวิสัยที่จะทำหรือจัดหาเองได้

25. ทุกครัวเรือนมีบ้านเรือนที่ถาวร ถูกสุขลักษณะ มีส่วมใช้ทุกครัวเรือน มีการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน เช่น ถนนหนทาง ร้วบ้าน คอกสัตว์ฯ ให้ดูแลสวยงาม เป็นระเบียบถูกสุขลักษณะ ปราศจากการเสี่ยงภัยต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจทั้งยังมีการร่วมมือ เฝ้าระวังควบคุมการระบาดของโรคอยู่สม่ำเสมอ

26. ทุกครัวเรือนมีอาหารที่ถูกสุขลักษณะเพียงพอแก่การบริโภค ลดการพึ่งพาอาหารจากแหล่งตามธรรมชาติ มาสู่การบริโภคอาหารจากการผลิตของตนในครอบครัว หรือแหล่งกลางที่ชุมชนร่วมกันพัฒนาขึ้น

27. มีน้ำสะอาดไว้ดื่มและใช้อย่างเพียงพอ ด้วยวิธีการ ได้มาที่ถูกสุขลักษณะ เช่น ขุดบ่อหรือที่เก็บน้ำฝน บ่อบาดาลหมู่บ้าน ประปาหมู่บ้าน แล้วแต่กรณี

28. เด็กก่อนวัยเรียนอายุระหว่าง 3-5 ปี ได้รับการเอาใจใส่ดูแลตามโครงการที่เหมาะสมเกินร้อยละ 50 เช่น ศูนย์พัฒนาเด็กวัยก่อนเกณฑ์เข้าเรียน

29. เด็กและหญิงมีครรภ์ได้รับการสร้างภูมิคุ้มกันโรคต่าง ๆ ตามหลักเกณฑ์ขั้นต่ำของกระทรวงสาธารณสุข

30. ทุกครัวเรือนมีการกำจัดขยะมูลฝอย และน้ำโสโครกที่ถูกสุขลักษณะ และใช้ประโยชน์ได้จากขยะมูลฝอยและสิ่งโสโครกเหล่านั้นได้

31. มีการวางแผนผังหมู่บ้านไว้ล่วงหน้าระยะยาว ไม่ปล่อยให้ความเจริญเติบโตของหมู่บ้านเป็นไปตามมีตามเกิด ในแต่ละหมู่บ้านจะมีแผนผังแบบที่แสดงความคาดหมายเกี่ยวกับการขยายตัวของหมู่บ้านในอนาคตไว้ล่วงหน้า เช่น ถนนหนทาง สถานีศึกษา สถานีตำรวจ สำนักงานสาธารณสุขหมู่บ้าน ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน สนามกีฬา สวนสาธารณะ หอสมุดหมู่บ้าน

32. หมู่บ้านมีสิ่งสาธารณูปโภค เช่น ประปา ไฟฟ้า ฯ ตามความจำเป็นและอยู่ในวิสัยที่จะมีได้ในแต่ละหมู่บ้าน

33. ประชาชนมีส่วนช่วยเหลือกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ดิน แหล่งน้ำฯ เพื่อประโยชน์ร่วมกัน

ลักษณะหมู่บ้านพัฒนาจิตใจดังกล่าวแล้ว เป็นลักษณะที่คาดหมายไว้กว้าง ๆ ยังมิได้กำหนดเกณฑ์ขั้นต่ำไว้ เป็นเพียงแนวความคิดที่คณะผู้ดำเนินการได้เขียนขึ้นจากการวิเคราะห์ประสบการณ์ในอดีต และกำหนดเป็นเครื่องชี้บ่งว่าหมู่บ้านควรจะมีคุณลักษณะพื้นฐานอันจำเป็นอะไรบ้าง เมื่อเราเริ่มต้นฝึกอบรมผู้นำ เราจึงได้ให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ทราบแนวทาง และเป้าหมายเหล่านี้พร้อมกับนำไปปฏิบัติหลังจากการฝึกอบรม การปฏิบัติเรื่องของชาวบ้าน โดยความร่วมมือสนับสนุนของหน่วยงานของกระทรวงหลักที่มีโครงการและแผนงานอยู่แล้ว การฝึกอบรมพัฒนาจิตใจเป็นเพียงจุดเริ่มต้นด้วย การเตรียมคน ปลุกเร้าให้คนลุกขึ้นร่วมกันเพื่อมาทำความดีงามเพื่อตนเองและสังคมหมู่บ้านของตน เมื่อการฝึกอบรมผ่านไปแล้ว ก็มอบภารกิจการเกื้อกูลให้เป็นของเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ อาจจะมีการติดตามผล กระตุ้น เสริมความรู้ และให้กำลังใจเป็นครั้งคราวร่วมกับเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ เพื่อให้ประชาชนมุ่งสู่การพึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี เป็นหมู่บ้านพัฒนาในระดับหมู่บ้านสวัสดิการในที่สุด หมู่บ้านพัฒนาจิตใจในขั้นต้นนี้เป็นเพียงหมู่บ้านระดับแรกเท่านั้น ซึ่งขณะนี้ได้เกิดขึ้นแล้วในหลายหมู่บ้านในท้องที่จังหวัดอุบลราชธานี

ในการประเมิน ความเป็นแผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง ของหมู่บ้านยังไม่มีเกณฑ์ที่เฉพาะขึ้นอยู่กับลักษณะของหมู่บ้านและชุมชน สำหรับจังหวัดอุบลราชธานี ก็ได้ใช้เกณฑ์เดิม ๆ ดังกล่าวมาแล้ว บางจังหวัดอาจใช้เครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จ.ป.ฐ.) หรือใช้แนวทาง

ที่กระทรวงมหาดไทย ได้แจ้งแก่ทุกจังหวัดตามหนังสือที่ มท 0409/ว.624 ลงวันที่ 5 มิถุนายน 2530 เป็นเกณฑ์ชี้วัดซึ่งแนวทางดังกล่าว แนวปฏิบัติดังกล่าวมีรายละเอียดดังนี้

1. ให้ถือว่าอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง เป็นอุดมการณ์ของชาติที่จะต้องส่งเสริมและเผยแพร่ให้ครอบคลุมทุกหมู่บ้านในการพัฒนาคน พัฒนาสังคม และพัฒนาเศรษฐกิจ ทั้งนี้ ให้ยึดหลักการพัฒนาจิตใจเป็นพื้นฐานของการพัฒนาดังกล่าว

2. ให้มีการเตรียมข้าราชการและองค์กรเพื่อรับผิดชอบการดำเนินงานตามอุดมการณ์ดังนี้

2.1 ให้จังหวัด อำเภอ รวมทั้งหน่วยการปกครองท้องถิ่นทุกหน่วยวางระบบงาน จัดตั้งคณะกรรมการหรือคณะทำงานในคณะกรรมการพัฒนาจังหวัด และคณะกรรมการพัฒนาอำเภอ เป็นศูนย์ประสานงานส่งเสริมและเผยแพร่อุดมการณ์กับทุกส่วนราชการและภาคเอกชน โดยให้มีหน้าที่ช่วยเหลือองค์กรประชาชนระดับหมู่บ้าน ตำบล ให้สามารถดำเนินงานไปได้

2.2 ให้จังหวัดและอำเภอประชุมชี้แจงเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและปลูกฝังอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทองแก่ข้าราชการ และภาคเอกชน โดยพิจารณาใช้งบประมาณจากหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นหรือจากภาคเอกชน

3. ในการปฏิบัติงานขององค์กรประชาชนระดับตำบล หมู่บ้าน ให้คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล สุขาภิบาล เทศบาล เป็นองค์กรหลักในการบริหารงาน ทั้งนี้ให้ปลัดอำเภอผู้รับผิดชอบประจำตำบล กปต. ทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้น เร้าให้ประชาชนเกิดการตื่นตัวและร่วมเคลื่อนไหวการพัฒนาตนเอง พัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาสังคม และพัฒนาเศรษฐกิจ โดยยึดหลักการรับรู้ การยอมรับและการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมทั้งให้เจ้าหน้าที่ดังกล่าวคอยเป็นผู้ช่วยเหลือแนะนำการดำเนินงานขององค์กรปฏิบัติงานของประชาชนในการเลือกทำกิจกรรมได้อย่างเหมาะสม ตามสภาพท้องที่ไม่ใช่ลักษณะบังคับให้ปฏิบัติหรือถูกชี้นำจากทางราชการแต่ฝ่ายเดียว

4. ในการดำเนินงานพัฒนาคน พัฒนาสังคม พัฒนาเศรษฐกิจ ให้บังเกิดประสิทธิผลตามแนวอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ให้ยึดถือขอบเขตและกิจกรรมดำเนินการดังต่อไปนี้เป็นหลักการเบื้องต้น คือ

4.1 การพัฒนาคน ให้ใช้การพัฒนาจิตใจเป็นพื้นฐาน โดยการปลูกฝังอุดมการณ์ชีวิตและสร้างนิสัยการพัฒนาให้ยึดมั่นในคุณธรรม ไม่ประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่เบียดเบียนตนเอง

เบียดเบียนครอบครัว เบียดเบียนผู้อื่น และเบียดเบียนสังคม ให้มีความสำนึกในหน้าที่ เกิดความรับผิดชอบต่อตนเอง ส่วนรวม และประเทศชาติ โดยชี้วัดจากกิจกรรมและพฤติกรรมดังต่อไปนี้

4.1.1 ประชาชนส่วนใหญ่เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา และให้การสนใจ ทำนุบำรุงศาสนา

4.1.2 ประชาชนมีความยึดมั่นในสามัคคีธรรม มีความพร้อมเพรียงในการกระทำกิจกรรมส่วนรวม

4.1.3 ประชาชนมีการเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือผู้อื่น โดยมิหวังผลประโยชน์ตอบแทน

4.1.4 ประชาชนไม่ประพฤติตนลุ่มลงในอบายมุข

4.2 การพัฒนาสังคม ให้ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในการคิด วินิจฉัยปัญหา กำหนดกิจกรรมและร่วมกิจกรรมทั้งในส่วนของประชาชน และส่วนของทางราชการตามวิถีทางประชาธิปไตย โดยให้ครอบคลุมในเรื่องการศึกษา วัฒนธรรม การสาธารณสุข ความสงบเรียบร้อย และการเมืองการปกครอง โดยชี้วัดจากกิจกรรมและพฤติกรรม ดังต่อไปนี้

4.2.1 ประชาชนมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

4.2.2 ประชาชนได้รับบริการทางสังคมขั้นพื้นฐานที่สำคัญ ได้แก่ การได้รับภูมิคุ้มกันโรค และการเข้าเรียนการศึกษาภาคบังคับ

4.2.3 ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ไม่ถูกปล้นทรัพย์ ถูกจี้ชิงชิน โจรกรรมหรือทำร้ายร่างกาย

4.2.4 ประชาชนเป็นผู้นำในการบำรุงรักษาสาธารณะสมบัติ มีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

4.2.5 ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในสิทธิหน้าที่ทางการเมือง และการปฏิบัติตนตามกฎหมาย เช่น หน้าที่ในการใช้สิทธิเลือกตั้ง การมีส่วนร่วมในการกำหนดวิถีชีวิตของหมู่บ้าน ชุมชน

4.2.6 ประชาชนในครอบครัวได้กินอาหารถูกสุขลักษณะและเพียงพอกับความต้องการของร่างกาย รวมทั้งมีน้ำสะอาดสำหรับบริโภคอย่างเพียงพอตลอดปี

4.2.7 เด็กและเยาวชนในหมู่บ้านได้รับการพัฒนาทางด้านจิตใจ อารมณ์ และสังคม

4.2.8 ประชาชนมีการอนุรักษ์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น มีเอกลักษณ์ที่งามของหมู่บ้าน

4.3 การพัฒนาเศรษฐกิจ ให้ยึดหลักการพึ่งตนเองและร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการผลิต และการจำหน่ายเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ โดยชี้วัดจากกิจกรรมดังต่อไปนี้

4.3.1 ประชาชนมีการประกอบอาชีพหลัก อาชีพรอง และอาชีพเสริม

4.3.2 ประชาชนมีความสามารถในการเพิ่มมูลค่าผลผลิตโดยใช้หลักวิชาการสมัยใหม่ และมีการนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้

4.3.3 ประชาชนได้รับความเป็นธรรมในการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร

4.3.4 ประชาชนได้รับการคุ้มครองในฐานะผู้บริโภค โดยเฉพาะในเรื่องปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ปุ๋ย และยาปราบศัตรูพืช

4.3.5 ในหมู่บ้านมีการจัดตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน กองทุนเฉพาะกิจและมีการรวมกลุ่มเพื่อการผลิตและการจำหน่าย

5. สำหรับกิจกรรมที่กระทรวง ทบวง กรม ใดลงไปดำเนินการในหมู่บ้านขณะนี้ ขอให้จังหวัดพิจารณาประสานกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านั้นให้สอดคล้องต้องกันโดยยึดหลักของเอกภาพในการทำงานภายใต้กรอบอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง พยายามจัดสรรทรัพยากรการบริหารให้ถึงองค์กรประชาชนโดยตรง เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้องค์กรประชาชนและเพื่อมิให้ประชาชนต้องเข้าร่วมกิจกรรมในลักษณะเดียวกันมากเกินความจำเป็น รวมทั้งป้องกันมิให้มีโครงการอันมิใช่เป็นความจำเป็นพื้นฐานหรือความต้องการของประชาชนเกิดขึ้นด้วย สำหรับกระทรวงมหาดไทยได้มอบหมายให้กรมการปกครองเป็นหน่วยประสานงาน

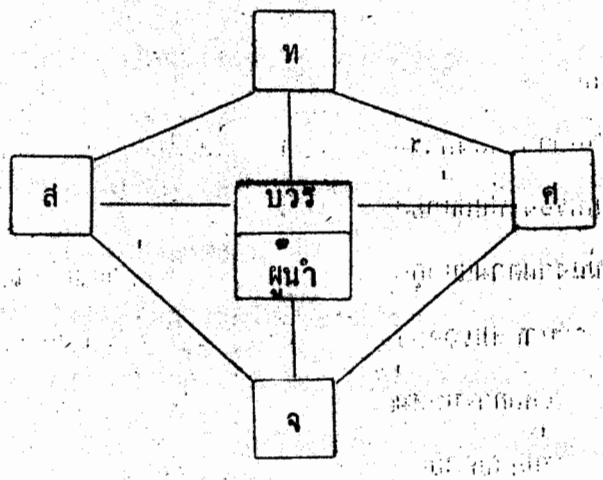
6. ในการดำเนินงานตามแนวอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง เพื่อให้บังเกิดผลเป็นรูปธรรมในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา 5 รอบ ในวันที่ 5 ธันวาคม 2530 ให้ทุกอำเภอกำหนดหมู่บ้านเป้าหมาย อย่างน้อยตำบลละ 3 หมู่บ้าน เพื่อเป็นหมู่บ้านหลักในการเผยแพร่และขยายผลอุดมการณ์ ดังกล่าว

7. การรายงานผลการดำเนินงานตามแนวอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทองในช่วงก่อนวันที่ 5 ธันวาคม 2530 ให้จังหวัดรายงานให้กระทรวงมหาดไทยทราบภายในวันที่ 10

ของเดือน ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2530 เป็นต้นไป (กระทรวงมหาดไทย 2530 : สำเนาหนังสือที่ มท.0409/ว.624)

12. <u>แนวทางและขั้นตอนในการพัฒนาหมู่บ้านตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง จังหวัดอุบลราชธานี</u>

แนวทางการพัฒนาตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง ของจังหวัดอุบลราชธานี เดิมคณะผู้ริเริ่มดำเนินการ เรียกชื่อว่า "การพัฒนาแบบผสมผสาน - บ้าน - วัด - โรงเรียน" หรือเรียกชื่อย่อว่า "การพัฒนาแบบ บวร" ด้วยเห็นว่า องค์กรในหมู่บ้านที่เป็นของชาวบ้านจริง ๆ และมีในทุกหมู่บ้าน คือ บ้าน วัด และโรงเรียน เป็นองค์กรที่จะร่วมกันนำในการพัฒนาหมู่บ้าน โดยชาวบ้าน เพื่อชาวบ้าน ผู้นำ บวร จึงเป็นแกนกลางในการพัฒนา ตามยุทธศาสตร์การพัฒนา จ.ส.ศ. หรือ จ.ส.ท.ศ. ดังแผนภูมิ

จากแผนภูมิ การพัฒนาตามอุดมการณ์จะเริ่มต้นที่ จ. คือการพัฒนาจิตใจ ตามด้วย ส. คือการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม ตามด้วย ท. คือการนำเทคโนโลยีและวิชาการต่าง ๆ เข้าไปช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและด้านอื่น ๆ และจะเน้นให้เกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ คือ ศ. ตามมา และจะผสมผสานเป็นวงจรอย่างนี้เรื่อยไป ไม่มีสิ้นสุด ภายใต้การนำของผู้นำองค์กรพื้นฐานของชาวบ้าน คือ บ้าน - วัด - โรงเรียน (บวร) ดังมีรายละเอียดในแต่ละด้านดังนี้

1. <u>การพัฒนาจิตใจ</u> (จ) โดย

- ประชาชนพร้อมจิตใจร่วมใจจัดหาทุนและร่วมกันจัดการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจผู้นำ

หมู่บ้านตามหลักสูตรการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจ เพื่อการพัฒนาชนบท 45 หรือ 75 ชั่วโมงแล้วแต่ความเหมาะสม การฝึกอบรมจะเป็นไปตามหลักเกณฑ์จึงจะดำเนินการฝึกอบรมให้ ถ้าไม่พร้อมก็ต้องปล่อยให้เตรียมพร้อมก่อน ฝึกอบรมแล้วจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงดังนี้

- ผู้นำ 3 เสาได้ถูกปลุกเร้าให้เข้าใจในสภาพปัจจุบันและปัญหาของหมู่บ้านรู้ตนต่อก่อเกิด
- มีความกล้าที่จะนำในการต่อสู้จัดปัญหาในหมู่บ้าน
- มีความชัดเจนในแนวทางที่จะเอาชนะอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ เพื่อพัฒนาหมู่บ้านให้ก้าวไปสู่อุดมการณ์ แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทองได้
- มั่นใจและพร้อมที่จะใช้ธรรมะนำในการพัฒนา
- บุคคลที่เคยหลงไหลในอบายมุขจะลดละ หรือเลิกไปในที่สุด
- เกิดความพร้อมที่จะร่วมมือเสียสละในการพัฒนาหมู่บ้าน
- ทุกคนเกิดการพัฒนาตนเองในทันที หรือเกิด "ชีวิตใหม่" เช่น คนที่เคยดื่มสุรา สูบกัญชา สูบบุหรี่ เล่นการพนัน ก่อการทะเลาะวิวาท ฯลฯ สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเอง ครอบครัว และสังคมจะลดละ หรือเลิก บางคน บางอย่างเลิกในทันทีจึงเหมือนมีชีวิตใหม่
- แต่ละคนพร้อมที่จะขยันทำกว่ารงาน เพื่อเพิ่มพูนผลได้แก่ตนเองและครอบครัว ทุกคนเริ่มที่ตนเอง สู่ครอบครัว และหมู่บ้าน
- เกิดการดำรงชีวิตอย่างประหยัดเรียบง่าย เวลามีงานบุญไม่มีการกินการดื่มการเล่นอย่างฟุ่มเฟือย
- ทุกคนเข้าใจและพร้อมที่จะร่วมมือกันสร้างคุณงาม ความดี เพื่อสืบส่งให้แก่ลูกหลาน ฯลฯ

ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะเกิดขึ้นทั้งในระยะสั้น ทันที และระยะยาวซึ่งแสดงว่า "จิตใจ" ได้เปลี่ยนแปลงไป จึงเรียกว่าขั้นพัฒนาจิตใจ ผลจากการฝึกอบรมจะสามารถสังเกตได้ทั้งพฤติกรรมของคน และความเปลี่ยนแปลงทางวัตถุจะมากหรือน้อยแล้วแต่สภาพของแต่ละหมู่บ้าน ขั้นนี้จึงเป็นการเตรียมคน ตามหลักการ

จะปลูกพืชต้องเตรียมดิน

จะกินต้องเตรียมอาหาร
จะพัฒนาหมู่บ้านต้องเตรียมคน
จะพัฒนาคน ต้องเริ่มที่ จิตใจ
จะพัฒนาใครเขาต้อง "พัฒนาที่ตัวเราก่อน"
จะพัฒนาอะไรก็ติด ถ้า "จิตไม่พัฒนา"

2. ส. หรือการพัฒนา "สังคมและสิ่งแวดล้อม" เป็นการร่วมกันสร้าง "แผ่นดินธรรม" โดย

- ลดละ และไล่ผีร้ายที่เป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนา คือ อบายมุข ออกจากตนเองและหมู่บ้าน คนใน หมู่บ้านจะนำอุดมการณ์สู่การปฏิบัติคือ
- ขยันอย่างฉลาด
- ประหยัดและรู้จักการเก็บออม
- ร่วมมือร่วมใจกัน เห็นความทุกข์ของเพื่อนบ้านเป็นภารกิจที่จะต้องร่วมมือแก้ไข
- พึ่งตนเอง
- สร้างเสริมธรรมาธิปไตย หรือการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
- ร่วมกันพัฒนาสิ่งแวดล้อมของตนเองและส่วนรวม โดยการนำของผู้นำ 3 เส้า ถนนหนทาง รั้วบ้าน ร่องระบายน้ำ วัด โรงเรียน ปลูกต้นไม้ฯ แล้วแต่ความตกลงของที่ประชุมกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน
- ร่วมกันป้องกันภัยพิบัติ และรักษาความสงบเรียบร้อยของหมู่บ้าน
- ก่อให้เกิดความสวยงาม สะอาดหูสะอาดตา และสงบสุข ปราศจากการทะเลาะเบาะแว้ง การลักขโมยและอาชญากรรมในทุกรูปแบบ
- คนในหมู่บ้านร่วมมือกัน ทำบุญให้ทาน รักษาศีล และปฏิบัติธรรม
- จัดงานบุญ และประเพณีต่าง ๆ อย่างประหยัดและเรียบง่าย มีสาระฯลฯ

ในขั้นนี้จะปรากฏหลังจากฝึกอบรมระยะหนึ่ง ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงจะปรากฏเห็นชัดขึ้นเรื่อย ๆ จนสภาพของความดีงามกลายเป็นปกติหรือเป็นวิถีชีวิตของประชาชนอย่างถาวรเมื่อประชาชนตื่นขึ้นพัฒนาตนเองทางราชการก็นำโครงการพัฒนาปกติ ไปเสริม ช่วยเหลือ เพื่อให้เกิดความสงบสุข หรือสภาวะของ "แผ่นดินธรรม" เกิดขึ้นอย่างแท้จริง

3. ท. หรือ ขั้นนำ "เทคโนโลยีวิทยาการ และปัจจัยพื้นฐาน" ที่เหมาะสมไปช่วยสนับสนุนการพัฒนาหมู่บ้าน เพื่อสร้างความเป็น "แผ่นดินทอง" เช่น พัฒนาแหล่งน้ำ ไฟฟ้าเครื่องยนต์การเกษตรขนาดเล็ก ความรู้เกี่ยวกับการขยายพันธุ์พืช-สัตว์ การเพาะเลี้ยงเทคนิคการเพิ่มคุณภาพผลผลิตต่าง ๆ ความรู้ความสามารถเชิงช่างสาขาต่าง ๆ การขาย การตลาด ฯลฯ

ในขั้นตอนนี้อยู่ในขั้นที่จะต้อง เปลี่ยนจากการดำรงชีพแบบ "หาอยู่หากิน" สู่การ "สร้างอยู่ทำกิน" และ "ทำมาค้าขาย" หรือ การพัฒนาเศรษฐกิจ ความจำเป็นในการนำวิทยาการและเทคโนโลยีต่าง ๆ มาใช้จึงเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับความต้องการ ปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ซึ่งรัฐอาจต้องช่วยเหลือ เช่น แหล่งน้ำ เครื่องจักรกล การฝึกอบรมอาชีพต่าง ๆ การดูแลควบคุมสภาวะแวดล้อม ฯลฯ ทั้งนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการของประชาชน ซึ่งอาจจะเกิดเองหรือการเร่งเร้าของทางราชการ พฤติกรรมและกิจกรรมในช่วงนี้จะปรากฏดังนี้

- คิดอยากมีความรู้เรื่องต่าง ๆ
- ริเริ่มอยากทำสิ่งแปลกใหม่
- รวมกลุ่มทำงาน - เกิดกลุ่มพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ
- ขยันและมีรายได้เพิ่มมากขึ้น
- ใช้เวลาของชีวิตส่วนใหญ่อยู่กับการงาน นอนกลางวันและอยู่เฉย ๆ น้อยลง
- มีกิจกรรมแสวงหาความรู้เพิ่มขึ้น ฯลฯ

4. ศ. หรือขั้น พัฒนา "เศรษฐกิจ" อันเป็นเป้าหมายสุดท้ายที่จะให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีความมั่นคง และมั่งคั่ง เป็น "แผ่นดินธรรม - แผ่นดินทอง" ที่สมบูรณ์

อันที่จริงแล้วในขั้นนี้เริ่มเกิดขึ้นทันทีที่การฝึกอบรมได้สิ้นสุดลง อันได้แก่ การ ละ ลด เลิกอบายมุขต่าง ๆ การประหยัดเรียบง่าย เป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ในทันที ความขยันขันแข็งในการทำงานก็จะเกิดผลได้เป็นเงิน - สิ่งของและหลีกเว้นอบายมุข หรือเกิดผลทางเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบขึ้น สามารถมีรายได้เพิ่มขึ้น พฤติกรรมและกิจกรรมจะมีดังนี้

- ขยันใช้เวลาทำงานมากกว่าพักผ่อน
- สภาพการหาอยู่หากินตามธรรมชาติจะเริ่มหมดไป แต่การสร้างอยู่ทำกินแทน เช่น เลี้ยงปลาไว้กินแทนการไปทอดแหหาปลาทั้งวัน ฯลฯ

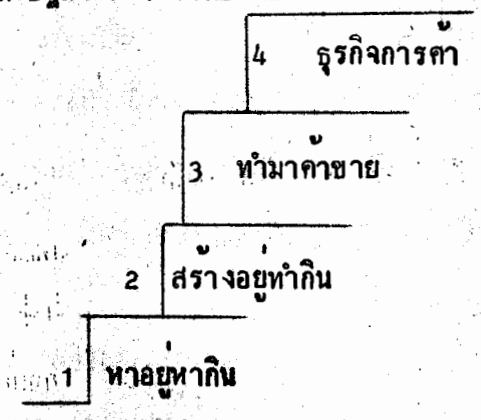
- มีการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ พัฒนาคุณภาพผลผลิต
- มีการรวมกลุ่มเพื่อการผลิตในรูปแบบต่าง ๆ
- มีรายได้และสามารถประเมินรายได้ต่อวัน-ต่อเดือน-ต่อปีได้
- รวมกลุ่มกันซื้อขาย-ลงทุนการผลิต-และทำธุรกิจย่อย ๆ
- มีสหกรณ์ในรูปแบบใดแบบหนึ่ง
- ภาวะหนี้สินลดลงหรือหมดไป หรือ ถ้ามีก็เพื่อการหาผลกำไร
- ความเป็นอยู่ บ้านเรือน การสาธารณสุขดีขึ้น
- ลดการพึ่งพาภายนอกได้ ในปัจจัยในการดำรงชีวิต นอกจากสิ่งของที่ไม่อาจผลิตได้เองซึ่ง ชาวบ้านไม่มีอำนาจการซื้อที่จะซื้อหามาใช้ได้
- มีเครื่องมืออำนวยความสะดวกต่าง ๆ ใช้ในครอบครัวและในงานอาชีพ
- สามารถส่งบุตรหลานให้ศึกษาเรียนรู้ในระดับที่สูงกว่าประถมได้ ฯลฯ

การพัฒนาทั้ง 4 ขั้นตอนดังกล่าวแล้ว มิได้ตัดขาดจากกันเป็นตอน ๆ แต่เป็นการผสมผสานไปพร้อม ๆ กันไปอย่างสมดุลย์ ความเจริญพัฒนาและทันสมัยและพฤติกรรมการแสดงออกจะเป็นเครื่องชี้ชัด ความเจริญก้าวหน้าทางด้านจิตใจหรือผลของความขยันขันแข็ง ประหยัดเรียบง่าย ร่วมมือกันและพึ่งตนเอง ไม่แสดงออกให้เห็นถึงความทันสมัยแต่ไม่พัฒนาหรือพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของคนในหมู่บ้าน เช่น การเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ความคัดแคบเห็นแก่ตัว การลักขโมยสิ่งของ การฟ้องร้อง การทะเลาะเบาะแว้งกัน การอพยพทิ้งถิ่นสู่เมืองใหญ่ ฯลฯ

13. <u>ยุทธวิธีในการพัฒนาเศรษฐกิจในหมู่บ้านตามอุดมการณ์ แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง</u> (การพัฒนาชนบทเพื่อการพึ่งตนเอง)

ที่กล่าวมาแล้วเป็นแนวทางการพัฒนาในระดับแนวคิดกว้าง ๆ หรือยุทธศาสตร์ในระดับยุทธวิธี ในการพัฒนาเศรษฐกิจของหมู่บ้าน เรียกว่า "การพัฒนา เพื่อการพึ่งตนเอง" เพื่อมุ่งสู่การพึ่งตนเองอย่างมีศักดิ์ศรีตามอุดมการณ์ฯ กรณีชนบทหากมองจากสภาพที่เป็นอยู่โดยส่วนรวมแล้ว

แบ่งระดับตามพฤติกรรมทางเศรษฐกิจได้ 4 ระดับ คือ

ในการพัฒนาหมู่บ้านตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง จะต้องพัฒนาให้ประชาชนหนีให้พ้นจากระดับที่ 1 ให้จงได้ ประชาชนส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 80 จะต้องมีศักยภาพสูงพอที่จะสร้างอยู่ทำกินบนฐาน หรือแก่นแกนของตนเองคือการเกษตรกรรม สร้างอยู่ทำกินให้มีพออยู่พอกินในผืนที่ดินของตนเอง มีเหลือขายเป็นรายได้ พึ่งพาภายนอกน้อยที่สุดเฉพาะปัจจัยที่เป็นผลผลิตจากเทคโนโลยีระดับสูง ที่ชาวบ้านไม่สามารถมีหรือผลิตเองได้ ไม่ผลักดันชาวบ้านก้าวข้ามขั้นจากหาอยู่หากิน สู่การทำมาค้าขาย หรือผลิตเพื่อขายเลยในทันที อันอาจจะนำไปสู่การสร้างหนี้สิน การพึ่งพานายทุน หนีจากฐานไร่นา สู่ตลาดแรงงานราคาถูก ๆ เข้าสู่สภาวะทันสมัยแต่ไม่พัฒนา หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "พัดเอาไร่เอานาหนี" หรือ "พัดเอาคนหนีจากนา" ไม่ใช่การพัฒนา

ในระดับที่จะให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ของหมู่บ้านแผ่นดินธรรม-แผนดินทอง ไปให้ถึงเบื้องแรกนี้ คือการพัฒนาให้ :-

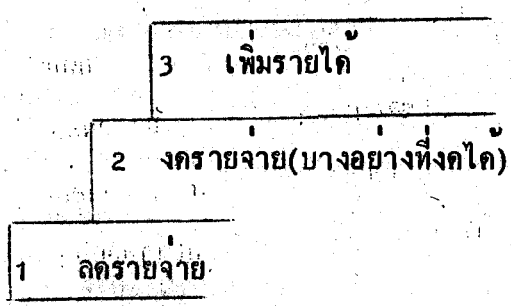
- ในน้ำมีปลา... ขุดบ่อเลี้ยงปลา
- ในนามีข้าว...ทำนาให้ได้ข้าวพอกิน
- ในเล้ามีเป็ด - ไก่....เลี้ยงเป็ด - ไก่ฯ ควบคุมโรคได้
- ในไร่ - สวนมีพืชผักและไม้ผล - ปลูกผัก - ไม้ผล ไม้ยืนต้นฯ
- ในคอกมีหมู - วัว - ควาย.....เลี้ยงวัว - ควาย - หมู ฯ
- อยากรวยก็ต้องร่วมกันซื้อรวมกันขาย...รวมกลุ่มแบบต่าง ๆ
- มีอาชีพรอง - อาชีพเสริม...มีอาชีพรอง อาชีพเสริม

เมื่อสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ตามลักษณะกิจกรรมดังกล่าวแล้ว การค้าขายหรือ ทำมาค้าขาย ก็จะเริ่มขึ้นจากการขายของเหลือกินเหลือใช้จนพัฒนาไปสู่ การทำมาค้าขาย ตามระดับศักยภาพของแต่ละบุคคลในระดับ ทำมาค้าขายนี้อาจจะมีเพียงร้อยละ 5-20 ของคนในหมู่บ้าน

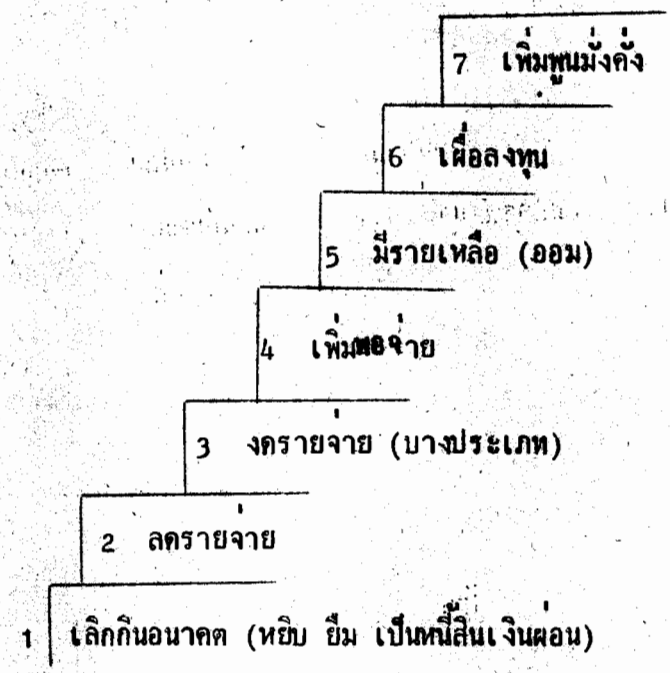
ชาวบ้านที่เฉลียวฉลาด อาจจะกล้าลงทุนทำธุรกิจย่อย ๆ ในหมู่บ้านเป็นคนที่พัฒนาศักยภาพถึงระดับสุดท้าย ซึ่งจะต้องใช้ความรู้ความสามารถในการบริหารและการจัดการ ในระดับนี้อาจมีร้อยละ 1-5 ของคนในหมู่บ้าน เป็นต้น

การพัฒนาหมู่บ้านจะมุ่งเน้นให้คนแต่ละคนพัฒนาตนเอง ครอบครัวของตนเอง ให้เป็นครอบครัวที่พึ่งตนเองได้ และหลาย ๆ ครอบครัวที่พึ่งตนเองได้นั้นเองคือ หมู่บ้านพึ่งตนเอง หรือพึ่งพาช่วยเหลือกันเอง การพัฒนาสู่ระดับต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วต้องเป็นไปตามธรรมชาติ ตามศักยภาพของคนแต่ละคน

การมีอยู่มีกินจากการสร้างอยู่ทำกิน เป็นเป้าหมายอันดับแรกของคนในหมู่บ้านแผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง ไม่ใช่ "รายได้" ซึ่งเป็นเงิน ชาวบ้านบางครอบครัวแทบจะไม่มีรายได้เลยในแต่ละเดือน แต่หากมีอยู่มีกินอย่างเพียงพอ จากผลผลิตในไร่-นา-สวนผสมของเขาก็สามารถที่จะมีความสุขได้ในหมู่บ้านผลผลิตที่เหลือกินเหลือใช้ก็นำไปขายเป็นรายได้บ้างตามอัตภาพการพัฒนารายได้ ที่จะไปสู่ความมั่นคงและมั่งคั่งของชาวบ้านก็จะก้าวไปเป็นขั้น ๆ ตามลำดับ 3 ขั้น ดังนี้

หรือขั้นถึง 7 ขั้น คือ

ชั้นที่ 1 คือการเลิกเป็นหนี้สินแบบกินก่อน ผ่อนภายหลัง ทั้งที่เป็นของจำเป็นและถูกมอมเมาให้เป็นความจำเป็น จนมีหนี้สินล่วงหน้าไว้ก่อนหลายเดือน หรือกินอนาคต ซึ่งจะต้องใช้คืนในอัตราดอกเบี้ยที่สูง เรียกว่า ช่อมอดีต แล้วหาปัจจุบัน (0) ไม่พบ ไม่มีทางจะเพิ่มรายได้ได้เลย

ชั้นที่ 2 คือการลดรายจ่ายจากความไม่จำเป็นหรือจำเป็นที่ต้องซื้อกินซื้อใช้ เช่น จากอบายมุขต่าง ๆ อาหาร เครื่องใช้ ฯ ผลิตเองได้ ก็ผลิตขึ้นมาแทน ลดลงได้ก็ลดลงเรื่อยๆ เป็นต้น

ชั้นที่ 3 คือการงดรายจ่ายที่ไม่ควรจ่ายบางประเภทโดยสิ้นเชิง เช่น งดสูบบุหรี่ งดดื่มสุรา งดซื้อตะไคร้ ขิง ข่า ใบมะกรูด มะนาว มะพร้าว มะขามหวาน ขนุน น้อยหน่า มะม่วง ฯลฯ ซึ่งสามารถปลูกได้เองในไร่-นา-สวน แล้วแต่ลักษณะของแต่ละครอบครัว

ชั้นที่ 4 คือการเพิ่มรายได้ให้พอจ่ายอย่างประหยัด จากผลผลิตที่พอมีเหลือขายเพิ่มขึ้น จากความขยันขันแข็งของคนในครอบครัว

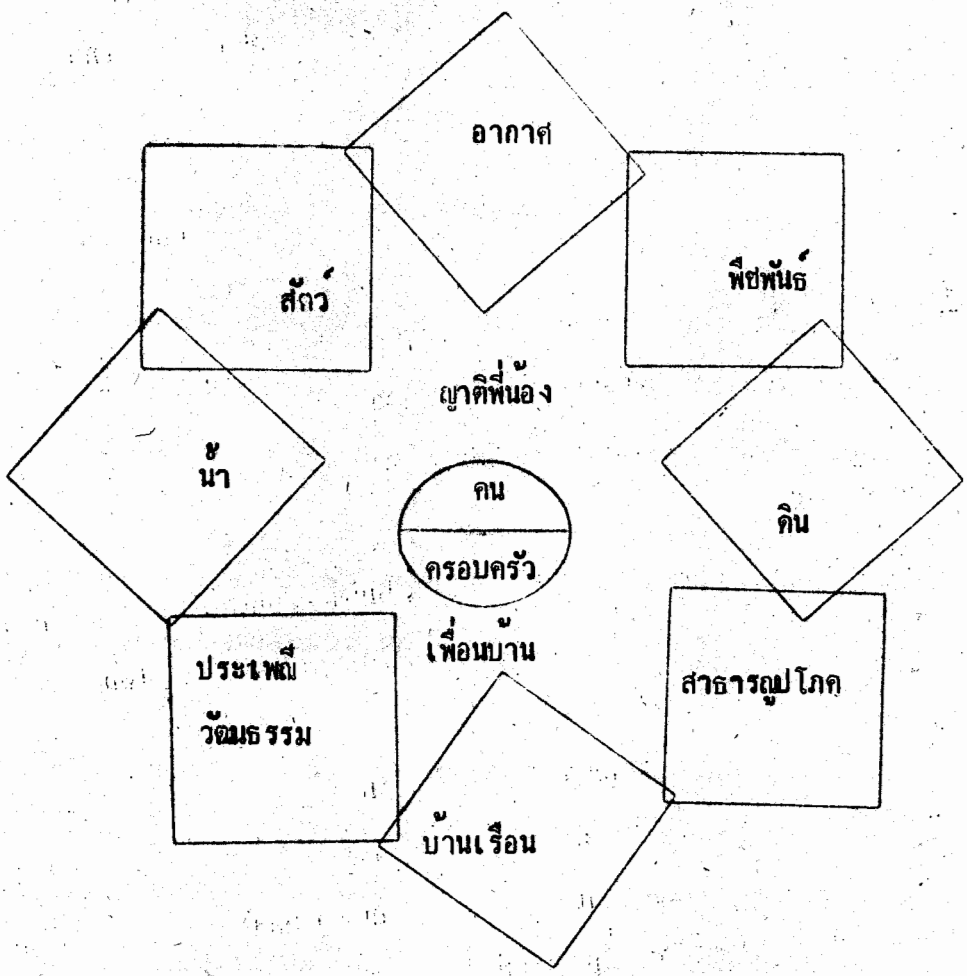
ชั้นที่ 5 คือการเก็บออมในส่วนที่เหลือจากการใช้จ่ายอย่างประหยัด เรียบง่าย เท่าที่อยู่ในวิสัยที่จะเก็บออมได้ อาจจะเฉพาะบุคคล หรือกลุ่มออมทรัพย์แล้วแต่ความเหมาะสม

ชั้นที่ 6 คือการนำเงินที่เก็บออมไว้ มาลงทุนซื้อขายหรือผลิต เพื่อแสวงหากำไร ซึ่งเป็นจุดเริ่ม

ของการทำมาค้าขายทั้งนี้ขึ้นอยู่กับศักยภาพของแต่ละคน

ขั้นที่ 7 คือการเพิ่มพูนผลกำไรและผลผลิตเพื่อความมั่งคั่งมั่นคง ทางเศรษฐกิจ

แนวทางสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของคนในหมู่บ้านแผ่นดินธรรม–แผ่นดินทอง ดังกล่าวมาแล้ว จะต้องอยู่บนพื้นฐานของอุดมการณ์แผ่นดินธรรม–แผ่นดินทอง และฐานแผ่นดินธรรมก่อนแผ่นดินทอง เป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ – สมดุลกันระหว่าง คนที่มีคุณภาพ – คุณธรรม กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และวัตถุ ดังแผนภาพ

จากแผนภาพ องค์ประกอบทุกองค์ประกอบ จะต้องพัฒนาไปอย่างผสมผสานกลมกลืน โดยคนที่มีคุณภาพและคุณธรรม ไม่เกิดการพร่าผลาญทำลายสภาวะแวดล้อม จนเกิดภาวะมลพิษหรือเสื่อมโทรมเป็นอันตรายต่อตนเองในที่สุด ความสมบูรณ์ สมดุลยองการพัฒนา จะมีมากน้อยเพียงใดนั้น

ขึ้นอยู่กับระดับความเข้มของอุดมการณ์แผ่นดินธรรม–แผ่นดินทอง ในผืนดวงจิตของคนในหมู่บ้านหรือสังคมนั้น ๆ รายละเอียดในระดับวิธีการและเทคนิคในการพัฒนาในเรื่องต่าง ๆ ในพื้นที่นั้นเป็นรายละเอียดมากเกินกว่าที่จะกล่าวไว้ ณ ที่นี้

บทที่ 3

ประวัติการพัฒนาหมู่บ้านโพนทราย

1. ที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์

บ้านโพนทรายเป็นหมู่บ้านหลักแห่งหนึ่งของอำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดอุบลราชธานี ทางทิศตะวันตกประมาณ 53 กิโลเมตร หรือห่างจากอำเภอเขื่องในทางทิศตะวันตกประมาณ 13 กิโลเมตร ถ้าเดินทางตามทางหลวงหมายเลข 23 หรือถนนแจ้งสนิท จากตัวจังหวัดอุบลราชธานี ถึงกิโลเมตรที่ 53 ตรง บ้านกอก อำเภอเขื่องใน หรือสถานีโทรทัศน์ช่อง 5 ก็จะมีทางเลี้ยวเข้าสู่หมู่บ้านด้านซ้ายมือ ห่างจากทางหลวงหมายเลข 23 ประมาณ 5 กิโลเมตร ที่ตั้งหมู่บ้านเป็นโพนหรือเนินดินทราย ขนาดกว้างประมาณ 800 เมตร ยาวประมาณ 1 กิโลเมตรซึ่งอยู่ระหว่างหนองบึง 3 ด้าน คือด้านทิศตะวันตกเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ขวางตามแนวเหนือใต้ ด้านทิศใต้สุดของทุ่งใหญ่ ซึ่งเป็นทุ่งกว้างช่วงสุดท้ายของทุ่งกุลาร้องไห้ ด้านทิศเหนือ มีหนองน้ำตื้น ๆ รอบเนินของหมู่บ้าน ตลอดแนวด้านทิศตะวันออก ส่วนด้านทิศใต้ก็มีหนองตื้น ๆ โอบรอบตลอดแนวด้านทิศใต้ ปัจจุบันหนองน้ำด้านทิศเหนือและใต้ได้กลายเป็นนาของชาวบ้านหมดแล้ว เรียกว่า "นาหนอง" ห่างจากหมู่บ้านไปทางด้านทิศเหนือและทิศใต้มีลำห้วยที่เกิดจากหนองน้ำด้านทิศตะวันตกหมู่บ้าน ซึ่งมีต้นน้ำไหลจากทุ่งใหญ่ในฤดูฝน ลำห้วยด้านทิศเหนือคือห้วยใหญ่ หรือห้วยเรือ ซึ่งเป็นลำน้ำสำคัญของอำเภอเขื่องในที่ไหลผ่านตำบลยางขี้นก ตำบลสร้างถ่อ ตำบลเขื่องใน ตำบลท่าไห สู่แม่น้ำชีที่บ้านท่าคว ตำบลท่าไห ส่วนแม่น้ำด้านทิศตะวันตก คือ ห้วยน้อย หรือ ห้วยส้มป่อย เป็นลำห้วยที่เกิดจากหนองสามหงา ด้านทิศใต้ ไหลอ้อมหมู่บ้านโพนทรายด้านทิศใต้ ผ่านตำบลค้อทองสู่แม่น้ำชีที่บ้านกลาง แก้ง- ส้มป่อย ตำบลค้อทอง เป็นแม่น้ำสายสั้น ๆ ปัจจุบันนี้ตื้นเขินมาก และรอรับการขุดลอกเพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้ต่อไป

ห่างจากหมู่บ้านไปด้านทิศตะวันตกจะมีป่าขนานตามแนวลำห้วยน้อยกั้นระหว่างลุ่มน้ำชีในเขตตำบลค้อทอง ซึ่งป่าแห่งนี้เป็นป่าสาธารณะ แต่ปัจจุบันถูกแผ้วถางเป็นที่ทำกินเกือบหมดแล้ว

โดยสภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้าน บ้านโพนทรายจัดอยู่ใน บ้านนม บ้านทุ่ง หรือ บ้านหนอง ประเภทใดก็ได้ ถึงแม้จะชื่อโพนนำหน้าแต่ไม่ได้ตั้งอยู่บน "โคก" หรือ "ดง" โดยภูมิบ้านซึ่งจัดได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่มีความเหมาะสมทางภูมิศาสตร์ อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรพื้นฐาน คือ ข้าว-ปลา-นา-น้ำ

ทิศเหนือ จดบ้านนาแก้ว ตำบลบ้านออก บ้านกลางใหญ่ ตำบลกลางใหญ่ ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และบ้านโพนสิม ต.ยางขี้นก ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีห้วยใหญ่เป็นแนวกั้นเขต

ทิศตะวันออก จดบ้านผักแว่น ต.ยางขี้นก บ้านหนองขุ่นและบ้านนาโพธิ์ ต.ค้อทอง ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ บ้านโนนคู ต.บ้านไทย ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่แยกไปจากบ้านโพทรายภายหลัง

ทิศใต้ จดบ้านค้อทอง ต. ค้อทอง และบ้านโพนทอง ต.บ้านไทย โดยมีแนวป่าเป็นแนวเขต

ทิศตะวันตก จดบ้านไทย ซึ่งตั้งหมู่บ้านอยู่ติดต่อกันกับบ้านโพนทราย บ้านชาด และบ้านทุ่งใหญ่ ต.บ้านไทย โดยมีหนองสามหง่า เป็นแนวกั้นเขต

สภาพภูมิศาสตร์ โดยทั่วไปเป็นทุ่งนา สลับกับลูกเนิน หรือโนน และลุ่มน้ำลำห้วย มีพื้นที่สูง (โคก) บ้างเล็กน้อย ทางด้านทิศตะวันตก จากสภาพดังกล่าวพื้นที่ส่วนใหญ่จึงเหมาะแก่การทำนา และเลี้ยงสัตว์อย่างมาก โดยเฉพาะการเลี้ยงปลาในที่ลุ่ม วัว-ควายในที่ดอน

2. <u>ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน</u>

แม้ว่าโพนทรายเป็นหมู่บ้านหลักของอำเภอเชื่องใน แต่ก็ไม่มีหลักฐานใด ๆ แน่ชัด เป็นแต่เพียงผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบต่อกันมาเท่านั้น จากคำบอกเล่าของหลวงปู่ดี พงษ์สถิต และผู้เฒ่าผู้แก่คนอื่น ๆ ว่า บ้านโพนทรายเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ ตั้งมานานประมาณ 250 ปี ชาวบ้านโพนทรายปัจจุบัน อพยพมาจากบ้านแวง ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ เนื่องจากมีปัญหาน้ำท่วม ในยุคกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย บ้านแวง เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำชี ใกล้จุดบรรจบกับแม่น้ำมูลจึงเกิดน้ำท่วมบ่อย ๆ จึงมีชาวบ้าน

กลุ่มหนึ่งได้ชักชวนกันอพยพมาหาที่ตั้งหมู่บ้านใหม่ที่เนินดินทราย(โพน) ซึ่งเป็นที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ.2277 (ประวัติหมู่บ้านโพนทราย 2530) เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่ตั้งเป็นชุมชนอยู่ก่อนที่จะก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี ในปี พ.ศ.2325-2335 หมู่บ้านโพนทรายคงเป็นหมู่บ้านเก่าแก่เช่นเดียวกับหมู่บ้านชีหวน บ้านท่าไห บ้านโพนทอง บ้านสร้างถ่อ บ้านเขื่องใน บ้านแวง ซึ่งเป็นกลุ่มชาวเขื่องใน ที่มีบรรพบุรุษอพยพมาจากเวียงจันทน์สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ทั้งนี้เพราะในช่วงเวลานั้นเป็นช่วงที่กรุงศรีสัตนคนหุตเกิดความวุ่นวายทางการเมือง แย่งชิงราชสมบัติ ทำให้ราษฎรเกิดความเดือดร้อน จึงหลบหนีข้ามโขงมาตั้งหลักแหล่ง ในพื้นที่อุดมสมบูรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะตามแนวลำน้ำชีและแม่น้ำมูล

เท่าที่ปรากฏหลักฐานเอกสาร มีการอพยพอยู่ 3 ครั้งใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

ครั้งแรกราวพุทธศตวรรษที่ 20 จะเป็นปีใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด เนื่องจากเกิดแย่งชิงราชสมบัติขึ้นในกรุงเวียงจันทน์ ไพร่บ้านพลเมืองจึงอพยพหลบหนีภัยการเมือง เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดและบริเวณใกล้เคียงเรื่อยลงไปจนถึงนครจำปาศักดิ์

ครั้งที่ 2 ในราวปี พ.ศ.2233 (จ.ศ.1052) ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระเพทราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากเกิดเหตุวุ่นวายทางการเมืองในกรุงเวียงจันทน์ครั้งสำคัญ จึงทำให้มีการอพยพไพร่พลหนีข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาตั้งหลักแหล่งในภาคอีสานอีกครั้งหนึ่ง

ครั้งที่ 3 ในปี พ.ศ.2275 (จ.ศ.1094) ก็ได้เกิดความวุ่นวายในกรุงเวียงจันทน์อีกครั้งหนึ่ง และได้มีการอพยพหนีความเดือดร้อนบ้างลำน้ำโขงอีกระลอกหนึ่ง กลุ่มหลังสุดนี้เองเป็นกลุ่มที่นำโดย พระวอ พระตา มาตั้งมั่นอยู่ที่เหมืองหนองบัวลำภู (จังหวัดอุดรธานี)และต่อมาถูกตามรุกรานจากกองทัพพระเจ้าสิริบุญสาร จนต้องพาไพร่พลอพยพมาอาศัยอยู่กับเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ และเป็นกลุ่มที่มาตั้งเมืองอุบลราชธานีในเวลาต่อมา (ระลึก ธานี 2527 : 9-13).

ระลึก ธานี นักประวัติศาสตร์ ชาวอำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี สันนิษฐานว่า บรรพบุรุษชาวชีหวนคงอพยพมาจากเวียงจันทน์เป็นแน่ โดยเฉพาะการอพยพครั้งแรกในพุทธศตวรรษที่ 20 (ระลึก ธานี 2527 : 13) กรณีบ้านแวง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่

เป็นถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวบ้านโพนทรายนั้น เป็นที่แน่นอนว่าเป็นที่มีอายุนานกว่า 250 ปีหรือเป็นชาวเวียงจันทน์ที่อพยพมาก่อนกลุ่มพระวอพระตา ที่เป็นผู้นำไพร่พลมาก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี หากเป็นไปตามหลักฐานว่าตั้งในปี พ.ศ.2277 ชาวโพนทรายอาจจะเป็นกลุ่มแรกที่อพยพในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 หรือกลุ่มที่สองที่อพยพเข้ามาในปี พ.ศ.2233 (จ.ศ.1052) ก็เป็นได้

จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ชาวบ้านโพนทราย ถึงสาเหตุการอพยพหนีจากบ้านแวงมาตั้งหมู่บ้านใหม่ ได้ทราบว่าเพราะ บริเวณบ้านแวง-หนองแก้ว เป็นที่ลุ่มแม่น้ำชีและแม่น้ำมูลจะบรรจบกัน เกิดน้ำท่วมนาข้าวเสียหายบ่อย นอกจากนั้นยังมีที่ทำนาคับแคบ จึงมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งอพยพมาตั้งบ้านใหม่ที่บ้านโพนทรายปัจจุบัน จากคำบอกเล่าดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านแวง เป็นหมู่บ้านที่ตั้งมานานพอควรจนจำนวนครัวเรือนมากขึ้น จนทำให้ที่ทำกินคับแคบ จึงมีผู้แยกตัวไปตั้งหมู่บ้าน (ผู้วิจัย) และมีแนวโน้มว่าชาวโพนทรายและชาวบ้านแวงน่าจะมีบรรพบุรุษเป็นชาวเวียงจันทน์กลุ่มที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในภาคอีสานกลุ่มที่ 2 ใน พ.ศ.2233 มากกว่ากลุ่มแรก เพราะหากพิจารณาจากเหตุการณ์ความวุ่นวายในเวียงจันทน์ในช่วงนั้นยาวนาน และเป็นการอพยพครั้งใหญ่ ชาวอำเภอเขื่องในส่วนใหญ่ โดยเฉพาะหมู่บ้านเล็ก ๆ มีเชื้อสายเวียงจันทน์ซึ่งน่าจะเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาคราวเดียวกัน

กรณีชาวบ้านโพนทราย ซึ่งแยกตัวออกจากบ้านแวง คงตั้งรกรากอยู่ที่บ้านแวงช่วงระยะหนึ่ง จาก พ.ศ.2233 จนถึงประมาณปี พ.ศ 2270 – 2280 หรือประมาณ 40–50 ปี จึงได้อพยพหนีน้ำท่วมมาตั้งอยู่หมู่บ้านโพนทรายในปัจจุบัน ทั้งนี้พิจารณาจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ที่บอกว่า หมู่บ้านโพนทรายมีอายุประมาณ 250 ปี (ผู้วิจัย) กลุ่มผู้นำที่พาพรรคพวกอพยพตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่ตั้งปัจจุบันคือต้นตระกูล "วงศาสนธ์" และต้นตระกูล "กากแก้ว" ตระกูลทั้งสองนับว่าเป็นตระกูลใหญ่ที่สุดของหมู่บ้าน โดยเฉพาะต้นตระกูล วงศาสนธ์เป็นผู้ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ปกครองหมู่บ้านสืบต่อกันมายาวนาน สองคนสุดท้ายที่ยังมีชีวิตอยู่คือ พ่อใหญ่เสือ วงศาสนธ์ และพ่อใหญ่ถนัด วงศาสนธ์ อดีตผู้ใหญ่บ้านของหมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ตำแหน่งผู้ปกครองหมู่บ้านเดิมที่เดียวมักจะสืบทอดให้ทายาทของผู้ปกครองเดิมสืบต่อกันมายาวนาน จนมีการเปลี่ยนแปลงด้วยการสรรหาผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ เป็นคนดีและเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านเป็นผู้ใหญ่บ้านในยุคหลังสุดนี้เอง เริ่มต้นที่ นายเคน กากแก้ว อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3

และกำนัน (ปัจจุบันลาออกไปประกอบอาชีพส่วนตัว) และผู้ใหญ่ละมัย หวังสุข ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 ในปัจจุบัน ส่วนกำนันสมัย ประดับศรี ได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านแทนกำนันเคน กากแก้ว และได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งกำนันตำบลบ้านไทยในปัจจุบัน

เมื่อตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านโพนทรายได้ประมาณ 100 ปี ได้มีชาวบ้านเปือย ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้บ้านแวง ในเขตอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ได้อพยพติดตามมาสมทบอยู่ด้วย เนื่องจากในหมู่บ้านเดิมเกิดโรคระบาด กลุ่มชนชาวบ้านเปือยได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ด้านทิศเหนือหมู่บ้าน ชาวบ้านเรียกว่าคุ้มบ้านเปือย ปัจจุบันคือคุ้มบึงบัวบาน

ประมาณ 100 ปีมาแล้วหรือประมาณปี พ.ศ.2430-2435 ได้มีชาวโคราช ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า "ไทยเบิ้ง" กลุ่มหนึ่งอพยพหนีความแห้งแล้งจากถิ่นฐานเดิมที่นครราชสีมา มาตั้งถิ่นฐานอยู่ด้านทิศตะวันตกประมาณ 1 กิโลเมตร และมีชาวบ้านโพนทรายจำนวนหนึ่งย้ายออกไปอาศัยอยู่ด้วย จึงเกิดหมู่บ้านเล็ก ๆ ติดกับหมู่บ้านโพนทรายขึ้น ชื่อว่าบ้านไทย ชาวบ้านไทยเรียกบ้านโพนทรายว่า "บ้านใหญ่" เรียกชาวบ้านโพนทรายว่า "ไทยบ้านใหญ่" หลังจากมีพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ เมื่อปี 2440 และสืบเนื่องจากพระราชบัญญัติดังกล่าว กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ก็ทรงจัดแบ่งเมืองอุบลราชธานีออกเป็น 3 เมือง คือ เมืองอุบลราชธานี เมืองเขมราฐและเมืองยโสธร และแบ่งเมืองอุบลราชธานีเป็น 11 อำเภอ อำเภอเชื่องใน เมื่อตั้งครั้งแรกได้ชื่อว่าอำเภอปัจจิมูปลนิคม ตำบลบ้านไทย ซึ่งประกอบด้วย บ้านโพนทราย บ้านไทย บ้านโพนทอง บ้านชาด บ้านหุ่งใหญ่ บ้านนาแก้ว บ้านเก่งชาว ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นตำบล และให้ชื่อว่าตำบลบ้านไทย เนื่องจาก ผู้นำในการตั้งหมู่บ้านไทย ซึ่งเป็นผู้คงแก่เรียนและได้รับความไว้วางใจให้เป็นครูสอนหนังสือไทย มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านไทย และได้รับแต่งตั้งให้เป็นกำนันตำบลบ้านไทยคนแรก ทั้ง ๆ ที่บ้านไทยเป็นหมู่บ้านตั้งใหม่ (ผู้วิจัย) บ้านโพนทรายเป็นหมู่บ้านเก่าแก่แต่ไม่เคยปรากฏซึ่งในหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอีสานตอนใดเลย แม้แต่ในยุคของการจัดตั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทยขึ้นในวัด ที่มาตั้งกันที่วัดบ้านไทย เพราะครูผู้สอนเป็นผู้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านไทยซึ่งกำลังอยู่ในระยะก่อตั้งใหม่ โรงเรียนแห่งแรกที่ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2453 ชื่อว่า โรงเรียนวัดบ้านไทย (1 บ้านไทย) อีกโรงเรียนหนึ่งที่ตั้งขึ้นที่ตำบลบ้านไทย คือ โรงเรียนวัดหอไตร บ้านโพนทอง (ปรีชา พิมทอง 2533) ส่วนวัดบ้านโพนทรายซึ่งยุคนี้กำลังรุ่งเรือง ก็คงสอนและเรียนหนังสือใบลานกันตามประเพณีดั้งเดิมสืบต่อกันมา โดยมีอุปัชฌาย์พรหมา

หรือญาท่านพรหมาเป็นเจ้าอาวาสและเป็นพระอุปัชฌาย์

ตามประวัติการจัดตั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทย รุ่นแรก ๆ แสดงให้เห็นว่าบริเวณอำเภอเขื่องใน (ปัจจุบันอนิคม) โดยในปี พ.ศ.2451 ขณะที่พื้นที่เมืองอุบลราชธานี มีการตั้งโรงเรียนในวัดทั้งหมด 99 โรงเรียน (วัด) ในเขตอำเภอเขื่องในได้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทยในวัดไปแล้วถึง 32 วัด ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 32.32 ของโรงเรียนสอนภาษาไทยทั้งหมดของบริเวณเมืองอุบลราชธานี รองลงมาคือ อำเภอบูรพาอุบล (อำเภอเมือง) อำเภออุตรอุบล และอำเภออุไทยธโสธร (อำเภอคำเขื่อนแก้ว) (ระลึก ธานี 2524 : 239)

จากการตั้งโรงเรียนหนังสือไทยอย่างกว้างขวางในท้องที่อำเภอเขื่องใน จึงทำให้ประชาชนอำเภอเขื่องในได้โอกาสทางการศึกษาเล่าเรียนอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่เริ่มแรกของการเรียนภาษาไทย รวมทั้งหมู่บ้านโพนทราย ในขณะเดียวกันการเรียนตามหลักสูตรมูลกัจจายน์ในสำนักเรียนดั้งเดิมที่วัดในหมู่บ้านก็คงดำเนินสืบต่อมา จึงปรากฏว่าชาวโพนทรายมีพหูสูตรที่มีความรู้แตกฉานจำนวนมาก เช่น พ่อจารย์คูแยง บุญรินทร์ อายุ 103 ปี ยังมีชีวิตอยู่ นายสม กากแก้ว นายทวง พงษ์สถิต นายหล้า กากแก้ว จารย์ลังกา บุญครอง จารย์คูพรหมา กากแก้ว จารย์ฆายค์คำ ประกอบศรีฯลฯ บุคคลเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่ได้วางรากฐานด้านการศึกษาและการพัฒนาหมู่บ้านไว้เป็นอย่างดี เป็นคนกลุ่มแรกที่ได้ส่งลูกหลานไปเล่าเรียนในระดับสูงในเมือง และกลับมาเป็นครูในหมู่บ้าน หรือบางคนก็ออกไปรับราชการในท้องถิ่นอื่น นับเป็นชาวโพนทรายที่ได้โอกาสเล่าเรียนสูงกว่าประถมกลุ่มแรก คนเหล่านี้คือคนวัย 60-80 ปีที่เกษียณอายุราชการแล้ว และลูกหลานของชาวโพนทรายในยุคต่อมาก็ได้ให้ความสนใจส่งบุตรหลานเข้าเรียนต่อระดับมัธยมและอุดมศึกษาอย่างแพร่หลาย ซึ่งเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาหมู่บ้านในปัจจุบัน (เอี่ยม ทองแสง 2533)

เนื่องจากหมู่บ้านโพนทราย มีพื้นที่ตั้งบ้านเรือนและที่ทำกินจำกัดเมื่อหมู่บ้านตั้งมานานและประชากรมีมากขึ้น จึงมีการอพยพย้ายถิ่นไปตั้งหลักแหล่งในถิ่นอื่นเป็นจำนวนมาก เมื่อประมาณปี พ.ศ.2495 นอกจากนั้นแล้วที่ดินนาซึ่งเคยอุดมสมบูรณ์เริ่มจืด ดินแข็ง ชาวบ้านเรียก "นาแก่น" ดินเค็มกระจายในนาทั่วไป ชาวบ้านเรียก "นาขี้เอียด" ชาวบ้านบางส่วนเริ่มขยายพื้นที่ทำกินในป่าด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เรียกว่า "นาดง" แต่การทำนาก็ยังไม่ได้ผลผลิต

มากเท่าที่ควรจะได้ เนื่องจากไม่มีการปรับปรุงบำรุงดิน บางปีฝนทิ้งช่วงนาน บางครอบครัวแทบจะได้ข้าวไม่พอกิน จึงมีการอพยพ "ไปบ้านใหม่" เกิดขึ้น เป้าหมายเพื่อ ไปหานากว้างดินดี และทำมาค้าขาย เช่น ที่อำเภอวิเชียรบุรี อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี อำเภอเดชอุดมและอำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี และกลุ่มที่มากที่สุด คือ อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย ผู้ที่ทำมาค้าขายที่ตลาดอำเภอปากคาดเกือบทั้งหมดเป็นชาวบ้านโพนทราย นอกจากนั้นยังมีผู้มีความรู้ความสามารถออก ไปทำมาค้าขายและรับราชการในถิ่นอื่นจำนวนมาก จึงทำให้หมู่บ้านขยายไม่ เร็วและแน่นหนา เพียงแต่ขยายออกทางด้านทิศตะวันตกช้า ๆ

เนื่องจากชาวบ้านโพนทราย มีคตินิยมที่สืบทอดกันมาอย่างหนึ่งว่า "คนที่มีความรู้ความสามารถ จึงควรออกจากหมู่บ้านไปทำมาค้าขายที่อื่น" ดังนั้นกลุ่มผู้กล้าสู้กล้าเสี่ยงอพยพออกจากหมู่บ้าน จึงเป็นเสมือนผู้บุกเบิก ซึ่งส่วนใหญ่ก็ประสบผลสำเร็จในถิ่นใหม่ และลักษณะเด่นอย่างหนึ่งคือมักจะได้รับยกย่องให้เป็นผู้นำชุมชนใหม่ที่ไปตั้งถิ่นฐานเสมอ เมื่อผู้ที่ไปตั้งถิ่นฐานใหม่มีความมั่นคงแล้ว ก็มักจะมาชักชวนญาติ ๆ ไปด้วย ถิ่นฐานใหม่บางแห่งจึงเหมือนหมู่บ้านโพนทรายใหม่ไปก็มี เช่นที่อำเภอปากคาด จังหวัดหนองคาย เป็นต้น โดยปกติกลุ่มผู้ไปตั้งถิ่นฐานในถิ่นอื่นมักจะมีความผูกพันกับญาติในหมู่บ้านโพนทราย จึงมีการติดต่อเยี่ยมเยือนกันเป็นประจำ เป็นทางหนึ่งที่ช่วยให้ชาวบ้านได้รับข่าวสารและกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาหมู่บ้านทางหนึ่ง

นอกจากนั้นยังมีชาวบ้านโพนทรายกลุ่มหนึ่งซึ่งมีที่นาอยู่ไกลหมู่บ้านทางด้านทิศตะวันออก-เฉียงใต้ ได้อพยพแยกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ ชื่อบ้านโนนตู่ ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านกว่าร้อยหลังคาเรือน เป็นหมู่ที่ 5 ของตำบลบ้านไทย

การอพยพย้ายถิ่นและแยกย้ายไปตั้งหมู่บ้านใหม่ดังกล่าวมาแล้วมีส่วนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมต่อการพัฒนาสภาพแวดล้อมและด้านอื่น ๆ ของหมู่บ้านโพนทราย นับว่าการย้ายถิ่นฐานตามแนวความคิดเดิมของชาวบ้านเป็นสิ่งที่ดี

3. <u>สภาพปัจจุบันและปัญหาของหมู่บ้าน</u>

ปัจจุบันมี 263 ครัวเรือน

ประชากร 1,413 คน

แบ่งการปกครองเป็นหมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 และแยกเป็นคุ้มอีก 16 คุ้ม

โรงเรียนประถมศึกษา 1 แห่ง

โรงเรียนมัธยม 1 แห่ง

ศูนย์สภาตำบล 1 แห่ง

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง

ศูนย์รวมผลิตภัณฑ์ 1 แห่ง

วัดพุทธศาสนา 1 วัด

สำนักสงฆ์ (วัดป่า) 1 วัด

โทรศัพท์ทางไกล 1 ที่

หอกระจายข่าว 1 แห่ง

ทำนบกั้นน้ำ 1 แห่ง (พื้นที่เก็บน้ำฤดูแล้ง 200 ไร่)

บ้านโพนทรายเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ ชนชาวบ้านมีเชื้อสายเดียวกันเป็นเอกพันธุ์ จึงเป็นหมู่บ้านที่มีความกลมเกลียว และพัฒนาตนเองก้าวหน้ามาตามธรรมชาติเป็นลำดับ ปัญหาของหมู่บ้านมีน้อย คงมีเรื่องของ "ศักยภาพในการสร้างอยู่ทำกินของชาวบ้าน" ซึ่งรวมไปถึงความสามารถในการนำเทคโนโลยีต่าง ๆ มาใช้และการรวมกลุ่มกันผลิตและซื้อขาย สิ่งที่เป็นปัญหาของหมู่บ้านในปัจจุบันนี้จึงเป็นเรื่องสิ่งแวดล้อมเช่นป่าหมดไป ก่อให้เกิดปัญหาเรื่อง ฟืน-ถ่าน แม่น้ำตื้นเขิน ลำบากแก่การหอดแหหาปลามากินอย่างที่เคยมีเคยเป็นมาก่อน และที่รุนแรงคือปัญหาเรื่องน้ำทำการเกษตร หากมีคลองส่งน้ำจากแม่น้ำชีถึงห้องทุ่งบ้านโพนทราย ปัญหาทั้งหลายแหล่จะเรียกได้ว่าหมดไปเพราะชาวบ้านมีความพร้อมสูงมากในการทำการเกษตรห้องทุ่งกว้างจะกลายเป็นทุ่งทองในทุกฤดูกาลในทันที

4. <u>การศึกษาและวัฒนธรรม</u>

บ้านโพนทรายเป็นหมู่บ้านที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาตั้งแต่ยุคเริ่มปฏิรูปการศึกษา ประมาณ 80 ปีมาแล้ว แต่ก่อนเรียนมูลกัจจายน์ ที่สำนักเรียนวัดหอก่อง อำเภอหนองพอก จ.ยโสธร

และสำนักเรียนอื่น ๆ ในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น สำนักวัดไผ่ใหญ่ อ.ม่วงสามสิบ สำนักวัดหอไตร บ้านโพนทอง สำนักวัดบ้านยางน้อย อ.เขื่องใน ฯลฯ ซึ่งแต่ละหมู่บ้านก็มีครูบาและพระสงฆ์ ชาวบ้านเป็นผู้สอนสืบกันมา เมื่อโรงเรียนบ้านไทยตั้งขึ้นที่วัดบ้านไทย จึงเป็นศูนย์กลางการศึกษาสมัยใหม่มานานกว่า 60 ปี ชาวบ้านโพนทรายตื่นตัวและเห็นความสำคัญของการศึกษามายาวนาน ผู้มีโอกาสทางการศึกษา ได้ไปทำงานราชการในส่วนราชการต่าง ๆ มากมายทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด จนเป็นที่เข้าใจกันโดยทั่ว ๆ ไป ว่า "คนบ้านโพนทราย-โพนทอง เขานิยมไปเรียนหนังสือ" การศึกษาของชาวบ้านโดยทั่วไปจึงอยู่ในเกณฑ์ที่ดี

ทางด้านวัฒนธรรมประเพณี ก็เหมือนชาวอีสานทั่วไป คือยึดฮีต 12 คอง 14 ในการดำเนินวิถีชีวิต ชาวบ้านยังอยู่ในประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม ยังไม่มีปรากฏการณ์ซึ่งเหนือฮีตผิดคองแต่อย่างใด หรือหากมีบ้างในยุคหลังก็พูดจากันได้ ในด้านประเพณีวัฒนธรรม บ้านโพนทรายจึงเจริญก้าวหน้าด้วยดีเสมอมา

5. <u>การสร้างอยู่ทำกิน</u>

ชาวโพนทรายทั้งหมดคือชาวนา มีลูกหลานเป็นพ่อค้าบ้าง 5-6 ครอบครัว ไม่มีคนเชื้อสายต่างด้าวเข้ามาทำมาหากินในหมู่บ้านเลย นอกจากเป็น "เขยสู่" หรือ "สะใภ้สู่" หมดหน้านาก็ทำสวนผักในท้องนา เพื่อปลูกพืชผักจำเป็นกินและเก็บไว้กินตลอดปี เช่น หอม กระเทียม พริก มะเขือ ผักต่าง ๆ ปัจจุบันมีเลี้ยงวัวพันธุ์ดี และทอผ้าเป็นอาชีพเสริม จนทำชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไปของจังหวัดว่าบ้านโพนทรายเป็น "บ้านวัว" หรือ "บ้านหมอนชิด" จนจังหวัดฯ ได้ยกขึ้นเป็นหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง และจะจัดให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวต่อไปในอนาคต

นอกจากบ้านโพนทรายเป็นอู่ข้าวของอำเภอเขื่องในแล้ว ยังเป็นแหล่งปลาธรรมชาติที่จับส่งขายเป็นรายได้ของครัวเรือนจำนวนมากตามท้องนาซึ่งมี "บ่อปลา" ไว้หักปลาธรรมชาติอย่างมากมายเต็มท้องทุ่งซึ่งต่อไปมีโอกาสจะพัฒนาเป็น "นาปลา" เลี้ยงประชากรของจังหวัดอุบลฯ ได้จำนวนมหาศาลบ้านโพนทรายเป็นบ้านที่มีเศรษฐกิจค่อนข้างดี หากมีคลองส่งน้ำสู่ท้องทุ่ง ยิ่งจะพัฒนารุดหน้าไปอย่างรวดเร็วกว่าที่เป็นอยู่มาก สภาพการของหมู่บ้านปัจจุบันนี้กำลังจะหลุดหนีจาก "การหาอยู่หากิน" สู่ยุคของการ "สร้างอยู่ทำกิน" แล้ว

6. การพัฒนาหมู่บ้าน แบ่งเป็นยุค ดังนี้

6.1 ยุคโบราณ (พ.ศ.2277-2485) เป็นยุคสร้างบ้านแปลงเมือง ถนนในหมู่บ้านยังคงคดเคี้ยวไม่เป็นระเบียบ ประชาชนก็ดำรงชีพแบบบรรพกาล อาศัยวัดเป็นสถานศึกษาเรียน "ตัวธรรม" และฝึกอาชีพช่างฝีมือมี "ญาถ่าน" ซึ่งเป็นพระเจ้าอาวาส และพหูสูตรชาวบ้านสั่งสอนกันสืบมา มีปราชญ์ชาวบ้านหลายท่านเป็นผู้นำ เช่น "ญาถ่านพรหมา" ที่เป็นเจ้าอาวาส ต่อมาได้สึกมาเป็น "จารย์ถายพรหมา" เป็นผู้นำในการพัฒนาหมู่บ้านในเวลาต่อมา เนื่องจากท่านเป็นอุปัชฌายะและเป็นครูสอนหนังสือธรรม จึงมีลูกศิษย์มากมาย ซึ่งต่อมาก็เป็นปราชญ์ชาวบ้าน เช่น จารย์สม กากแก้ว จารย์คูแยง บุญรินทร์ จารย์พรม เชียวแดง พ่อใหญ่ทิดหล้า กากแก้ว พ่อหวง พงษ์สถิตย์ หลวงปู่ดี พงษ์สถิตย์ หลวงปู่ดี พงษ์สถิตย์ หลวงปู่เฮือง ฯลฯ ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ล้วนเป็นศิษย์จารย์ถายพรหมา เป็นส่วนใหญ่ และบุคคลเหล่านี้ได้มีส่วนสนับสนุนให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการศึกษาในเวลาต่อมา

6.2 ยุคเริ่มต้น (2485-2500) การพัฒนาหมู่บ้านเริ่มขึ้นเมื่อมีการตัดถนนในหมู่บ้านใหม่เมื่อปี พ.ศ.2486 โดยการสนับสนุนของปลัดตำบล ตัดถนนเป็นล็อก ๆ กว้าง 9 เมตร ตามแนวใต้ 4 สาย ตะวันออก-ตะวันตก 4 สาย ทำให้หมู่บ้านเป็นระเบียบมากขึ้น ส่วนด้านอื่น ๆ ก็พัฒนามาตามธรรมชาติของชนบท ในช่วงปี 2485-2500 เป็นช่วงที่ชาวชนบทอีสานเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว ครอบครัวขยายใหญ่ ดินในไร่นาซึ่งเคยอุดมสมบูรณ์เริ่มหมดปุ๋ยตามธรรมชาติ ผืนนาดินแข็ง ทำนาได้ข้าวน้อย ยังไม่มีปุ๋ยวิทยาศาสตร์ทำให้บางครอบครัวทำนาได้ข้าวไม่พอกิน และในขณะเดียวกันก็เป็นยุคเริ่ม "ขึ้นเขา-เข้าป่า" ของชาวอีสาน ไม่ว่าจะเป็นด้านคงพญาเย็น คงสีชมภู คงบังอี่ การไปบ้านใหม่ เพื่อไป "หาดินกว้างนางาม" จึงเริ่มขึ้นในช่วงปลายยุคนี้ จึงมีคนบางส่วนของหมู่บ้าน ไปบ้านใหม่กันดังกล่าวแล้ว

6.3 ยุคพัฒนาไร่นา (2500-2515) เมื่อชาวโพนทรายถูกแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมทำโดยที่ชาวบ้านเองไม่เคยได้ทำแผน เช่น เดียวกับชาวอีสานอื่น ๆ ต้อง "เพิ่มรายได้" ตามแผนเริ่มด้วยการได้รับเมล็ดพันธุ์ปอมาปลูกในปี 2504 ทำให้ไม้ตามหัวไร่ปลายนาและดง ซึ่งเคยมีความอุดมสมบูรณ์ที่หมดไปภายในไม่ถึง 10 ปี เมื่อป่าหมดแม่น้ำก็ตื้นเขินตามมา แต่ในช่วงนี้ชาวบ้านเริ่มพัฒนาจากปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยเคมี ทำให้ข้าวงามพืชเศรษฐกิจสำคัญจึงยังคงเป็นข้าว ส่วน

อย่างอื่นยังคงเป็นไปตามธรรมชาติ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ในช่วงนี้ชาวบ้านส่งลูกหลานไปเรียนในระดับมัธยมมากขึ้น ๆ ตามลำดับ

6.4 ยุคพัฒนา (2516-2523) ในช่วงหลังเป็นช่วงที่หมู่บ้านถูกย้ายอำนาจการนำพัฒนาจากพระสงฆ์มาอยู่ที่ครู ซึ่งเป็นลูกหลานชาวบ้าน ที่เป็นพหูสูตรรุ่นเก่า การพัฒนาหมู่บ้านจึงเริ่มขึ้นจากการวางผังหมู่บ้านใหม่ต่อจากที่วางไว้เดิมเป็น แถบ แบบในการขยายตัว ไปทางด้านทิศตะวันตกซึ่งเป็นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ และคงป่าข้าติดหนองสามหง่า โดยกำหนดที่ตั้งโรงเรียนประถม โรงเรียนมัธยม สถานีอนามัย สถานีตำรวจ ตลาดสด ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์สภาตำบล โรงทำน้ำประปา ฯลฯ โดยมีนายเอี่ยมสกุล ทองแสง ครูใหญ่เป็นผู้นำ กำนันเคน กากแก้ว เป็นผู้นำฝ่ายบ้าน พระอาจารย์เคน พระอาจารย์ดี เป็นผู้นำฝ่ายวัด ในช่วงนี้จึงมีการย้ายโรงเรียนบ้านไทยจากที่เดิมสร้างที่ใหม่ เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนบ้านไทยโพนทราย ให้มีไฟฟ้า มีฝายทดน้ำ ตั้งโรงเรียนมัธยม ตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ตัดถนนเพิ่มเติมตามแผนแม่บทที่วางไว้ ดังปรากฏที่เห็นในปัจจุบัน ฯลฯ ในด้านการพัฒนาคนยังไม่มีอะไรที่เป็นสาระ คงเป็นไปตามธรรมชาติ แต่ส่วนใหญ่ที่คือดูแล้ว ถ้าเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่น ๆ โดยทั่วไป

6.5 ยุคพัฒนาก้าวหน้า ในช่วงที่รัฐบาลเน้นหนักในการพัฒนาชนบท ตั้งแต่ปี พ.ศ.2523 เป็นต้นมา บ้านโพนทรายเป็นเป้าหมายหนึ่งที่ได้รับเลือกสนับสนุนการพัฒนาจากทางราชการ เนื่องจากชาวบ้านมีความพร้อมสูงจึงเริ่มมีการจัดองค์กรพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ขึ้น ปัจจุบันดังนี้

1. กลุ่มสัจจออมทรัพย์
2. ศูนย์สาธิตการตลาด (ร้านค้าหมู่บ้าน)
3. กลุ่มโรงสีข้าว
4. กลุ่มชาวนา
5. กลุ่มเยาวชน
6. กลุ่มสตรีทอผ้าติดหมอนขวาน
7. กลุ่มเลี้ยงปลาในนาข้าว
8. กลุ่มเลี้ยงโคพันธุ์ดี
9. กลุ่มจักสาน

10. กลุ่มพัฒนาจิตใจ

11. กลุ่มอาชีพนกิจสังเคราะห์

องค์กรชาวบ้านเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการของ 6 กระทรวงหลักด้วยดี พัฒนาหมู่บ้านทั้งการพัฒนาคนและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ให้ก้าวหน้าไปอย่างดียิ่ง จนปัจจุบันได้รับคัดเลือกเป็นหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างดีเด่นอันดับหนึ่งของจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อปี พ.ศ.2531 และหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดหมู่บ้าน ระดับเขต 3 ในปี 2532

7. <u>เกียรติยศที่ได้รับ</u>

- ปี 2526 ได้รับคัดเลือกจากอำเภอเขื่องใน ส่งเข้าแข่งขันหมู่บ้านพัฒนาระดับจังหวัด ได้รับรางวัลชมเชย และเงินสด 5,000 บาท

- ปี 2531 เป็นปีที่นำอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทองเข้าสู่หมู่บ้าน และได้รับรางวัลชนะเลิศของจังหวัดอุบลราชธานี ได้รับรางวัลเงินสด 20,000 บาท พร้อมโล่เกียรติยศ จากผู้ว่าราชการจังหวัด เมื่อวันที่ 26 กันยายน 2531

- ปี 2532 ชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านพัฒนา ระดับเขต ของเขต 3

- ปี 2533 ชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านปศุสัตว์ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ปัจจุบันได้รับยกย่องเป็นหมู่บ้านตัวอย่างในการพัฒนาด้านต่าง ๆ จนจังหวัดให้การสนับสนุนงบประมาณทำถนนและโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อจะได้จัดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวต่อไป

- กลุ่มสตรี ซึ่งมีผลงานดีเด่นในการทอผ้าขิด ทำหมอนขวาน ได้รับอนุมัติเงินจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด จำนวน 300,000 บาท (สามแสนบาท) เพื่อสร้างศูนย์รวมและจำหน่ายผลผลิต

- ในฐานะหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง บ้านโพนทรายจึงได้ต้อนรับแขกผู้มาเยือน เพื่อศึกษาดูงานในหมู่บ้านเป็นประจำ ทำให้บ้านโพนทรายเป็นเสมือน "ตลาด" ที่จะขายผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้านไปในตัวด้วย

- นอกจากคนมาเยี่ยม ศึกษาดูงานแล้ว บ้านโพนทรายยังเป็นตลาดวัวพันธุ์ดีและควายนาขนาดใหญ่ ซึ่งเงินหมุนเวียนในการซื้อขายวัว-ควายปีละหลายล้านบาท

8. <u>แผนพัฒนาหมู่บ้านในปัจจุบัน</u> (2533)

บ้านโพนทรายได้วางแผนพัฒนาหมู่บ้านรวมไว้เป็น 10 แผน

ในแต่ละแผนมีกิจกรรมโดยสังเขปดังนี้

8.1 <u>แผนพัฒนาเด็ก</u> มีกิจกรรมโดยย่อดังนี้

จัดเลี้ยงดูเด็กเล็กในศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน 3-5 ปี เริ่มตั้งแต่ปี 2524 ภายใต้การดูแลของกรรมการพัฒนาเด็ก 13 คน มีเด็กระหว่าง 25 – 30 คน และผู้ดูแลเด็ก 1 คน

8.2 <u>แผนพัฒนาเยาวชน</u> มีกิจกรรมโดยย่อดังนี้

รวมกลุ่มเยาวชน จัดตั้งกรรมการพัฒนาเยาวชนหมู่บ้าน (กยม) 18 คน มีสมาชิก 30 คน จัดฝึกอบรมอาชีพแก่เยาวชน ฝึกอบรมผู้นำเยาวชน

8.3 <u>แผนพัฒนาสตรี</u> มีกิจกรรมคือ

รวมกลุ่มสตรี จัดตั้งกรรมการพัฒนาสตรีตำบล (กพสต) และกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน (กพสม.) สมาชิกกลุ่ม 62 คน ฝึกอบรมอาชีพมาแล้ว 7 ครั้ง (4 ประเภท) อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

8.4 <u>แผนพัฒนาองค์กร</u> มีกิจกรรมดังนี้

จัดเลือกตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) 14 คน กรรมการกลุ่มการพัฒนาต่าง ๆ ฝึกอบรมผู้นำในองค์กรต่าง ๆ 5 ครั้ง จัดตั้งคุ้ม 16 คุ้ม คัดเลือกผู้นำเพื่อเสนอชื่อเป็นผู้นำดีเด่นระดับต่าง ๆ

8.5 <u>แผนอาสาพัฒนาชุมชน</u> มีกิจกรรมดังนี้

เลือกตั้งผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน (อช.) ประชุมสัมมนาอาสาพัฒนาชุมชนปีละ 2 ครั้ง คัดเลือกผู้นำดีเด่น เพื่อเสนอชื่อเป็น อช.ผู้มีผลงานดีเด่น

8.6 <u>แผนพัฒนาจิตใจ</u>

ฝึกอบรมผู้นำเพื่อการพัฒนา 1 ครั้ง (ทั้งตำบล) 90 คน รณรงค์ให้มีการลด ละ และเลิกอบายมุข จัดกิจกรรมวันกตัญญูทุกปี ฝึกอบรมผู้นำเพื่อการพัฒนาตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง 1 ครั้ง 220 คน จัดกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรม สมาชิก 40 คน

8.7 <u>แผนพัฒนาอาชีพและรายได้</u> มีกิจกรรมดังนี้

จัดตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ จัดฝึกอบรมอาชีพ ปัจจุบันมี 2 กลุ่ม สมาชิก 118 คน จัดฝึกอบรมมาแล้ว 3 ครั้ง จัดโครงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจต่าง ๆ เช่น ตลาดนัดโค-กระบือ ไร่นาสวนผสม เลี้ยงโคขุน ฯลฯ

8.8 <u>แผนส่งเสริมการออมทรัพย์</u>

จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต 1 กลุ่ม สมาชิก 142 คน เงินสัจจะรายเดือน เดือนละ 1,420 บาท จัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด 1 แห่ง ธนาคารข้าว 1 แห่ง โรงสีของกลุ่ม 3 โรง

8.9 <u>แผนส่งเสริมกิจกรรมผู้สูงอายุ</u> มีกิจกรรมดังนี้

รวมกลุ่มผู้สูงอายุ สมาชิก 30 คน ฝึกอาชีพผู้สูงอายุร่วมปฏิบัติธรรมที่วัดฯลฯ

9. <u>โครงการพัฒนาหมู่บ้านโพนทราย ที่ดำเนินการในช่วงปี พ.ศ.2532-2533</u>

9.1 ปลูกนุ่นพันธุ์ดีเปลงรวม 15 ไร่ และในที่ดินของทุกครอบครัว

9.2 จัดตลาดนัดโค-กระบือ เดือนละ 2 ครั้ง (ช่วงฤดูแล้ง)

9.3 จัดทำศูนย์รวมผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน ราคา 300,000 บาท เพื่อส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวของจังหวัด งบประมาณขององค์การบริหารฯ

9.4 โครงการเลี้ยงโคขุน โดยกลุ่มผู้เลี้ยงโคพันธุ์ดี

9.5 โครงการจัดแปลงรวมไร่-นา-สวนผสม 10 ไร่

9.6 โครงการสร้างสถานีอนามัยตำบลฯ งบประมาณของกรมอนามัย

9.7 โครงการสร้างประปาหมู่บ้าน งบประมาณกรมอนามัย

9.8 โครงการสร้างโรงงานผลิตหมอนชิด ภาคเอกชนลงทุน

9.9 โครงการถนนราดยางถนนเข้าหมู่บ้าน งบประมาณขององค์การบริหารฯระยะทาง 9 กิโลเมตร จากบ้านกอก - บ้านโพนทอง

9.10 โครงการปรับปรุงถนนลูกรังถนนในหมู่บ้าน

9.11 โครงการเลี้ยงปลาในนาข้าว

10. โครงการพัฒนาในอนาคต

10.1 พัฒนาหมู่บ้านให้เป็นหมู่บ้านแผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง ที่มีการพัฒนาที่สมบูรณ์และสมดุลระหว่างคนและสิ่งแวดล้อม

10.2 มุ่งเพิ่มผลผลิตในไร่นา ด้วยระบบไร่-นา-สวน-ผสม

10.3 พัฒนาการชลประทานสู่ไร่นา

10.4 พัฒนาแหล่งน้ำที่มีอยู่แล้ว ด้วยการขุดลอกและทำฝายควบคุมน้ำ

10.5 หาทางอนุรักษ์ ส่งเสริม และพัฒนาวัฒนธรรมของหมู่บ้านให้ดียิ่งขึ้น

10.6 พัฒนาอุตสาหกรรมขนาดเล็กที่เหมาะสมในหมู่บ้าน ทั้งนี้โดยอาศัยพื้นฐานที่ชาวบ้านมีอยู่แล้ว

บทที่ 4

วิธีดำเนินการศึกษา

วิธีดำเนินการศึกษามีลำดับขั้นดังนี้

1. กำหนดแหล่งข้อมูล (กลุ่มตัวอย่าง)
2. สร้างเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล
3. วางแผนและดำเนินการเก็บข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล

<u>แหล่งข้อมูลและกลุ่มตัวอย่าง</u>

1. <u>แหล่งข้อมูล</u> คือหมู่บ้านโพนทราย ตำบลบ้านไทย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยถือว่าคนและสิ่งแวดล้อมทั้งหมดของหมู่บ้าน ทั้งหมดเป็นแหล่งข้อมูลเพื่อการวิจัย ที่ผู้วิจัยจะต้องเข้าไปปะทะสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างถูกต้องและเจาะลึก และได้ข้อมูลในเชิงคุณภาพให้มากที่สุด ข้อมูลที่ได้จึงมิได้เน้นเฉพาะที่ได้จากเบบสัมภาษณ์เท่านั้น การสังเกต การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ และการรวบรวมข้อมูลจากสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านภาคสนาม เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญมากพอ ๆ กันกับสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการจากกลุ่มตัวอย่าง

2. <u>กลุ่มตัวอย่าง</u> เนื่องจากหมู่บ้านโพนทราย ตำบลบ้านไทย อำเภอเขื่องใน มี 263 ครอบครัว มีประชากร 1413 คน แบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่ คือหมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ทั้งหมู่บ้านแบ่งออกเป็นคุ้ม ๆ อีก 16 คุ้ม มีคุ้มละ 15-20 ครอบครัวโดยประมาณ แต่ละคุ้มจะมีคณะกรรมการคุ้มที่เลือกจากสมาชิกคุ้ม ทำหน้าที่ปกครองดูแลและพัฒนาเหมือนกับคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน มีผู้เฒ่าผู้แก่ในแต่ละคุ้มเป็นที่ปรึกษา ผู้วิจัยตกลงกำหนดจำนวนตัวอย่างเพื่อสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ 100 คน เป็นการกำหนดจำนวนอย่างจงใจ จากหมู่ที่ 3 50 คน หมู่ที่ 4 อีก 50 คน กระจายไปตามคุ้มต่าง ๆ แต่ละคุ้มจำนวนใกล้เคียงกัน โดยคำนึงถึงกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

- ผู้นำโดยตำแหน่งในคณะกรรมการหมู่บ้านทุกคน 45 คน

- ผู้นำโดยธรรมชาติ 27 คน
- ครูในโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา 8 คน
- พระสงฆ์ 1 รูป
- ผู้นำกลุ่มสตรีและแม่บ้าน 8 คน
- ผู้นำกลุ่มเยาวชน 6 คน
- ผู้เฒ่าผู้แก่ 5 คน

นอกจากบุคคลเหล่านี้ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างแล้วยังติดตามสัมภาษณ์เกี่ยวกับภูมิปัญญาและประเด็นวิถีชีวิต (วัฒนธรรม) ของชาวบ้านที่สำคัญและน่าสนใจจากผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องเฉพาะเรื่องอีก 22 คน หลายคนเป็นคนที่ระบุไว้ในกลุ่มตัวอย่าง และอีกหลายคนไม่มีชื่อในกลุ่มตัวอย่าง และมี 2 คนที่ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในตัวจังหวัดอุบลราชธานี (ดังรายชื่อในภาคผนวก)

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องจากกลุ่มตัวอย่างที่สามารถเป็นตัวแทนของประชากรทั้งหมด จึงได้ให้กำนันและผู้ใหญ่บ้านได้มีส่วนกำหนดรายชื่อกลุ่มตัวอย่างร่วมกับประธานคุ้มของแต่ละคุ้มด้วย จำเป็นจะต้องสืบจากผู้รู้ ซึ่งอาจจะเป็นกลุ่มผู้มีอายุ หรือผู้ใหญ่ที่ได้ร่วมรู้เห็นในการพัฒนาวิถีชีวิตมายาวนาน กลุ่มตัวอย่างจึงมุ่งเน้น "ตัวอย่างของผู้จะให้ข้อมูลทางวัฒนธรรม" มากกว่าการเป็นตัวแทนของคนทั้งหมด

3. <u>เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือ</u>

เพื่อให้การศึกษาวิจัยมีขอบเขตจำกัดเหมาะแก่เวลาและเงื่อนไขอื่น ๆ ผู้วิจัยจึงสร้างเครื่องมือ ซึ่งเป็นแบบสัมภาษณ์ เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล แบบสัมภาษณ์มีลักษณะสำคัญดังนี้

3.1 เป็นประเด็นคำถามที่ให้ผู้ตอบ ตอบว่า ใช่-ไม่ใช่ และไม่แน่ใจ หรือแบบถูก-ผิด เพื่อตรวจสอบความเห็นของผู้ตอบเกี่ยวกับประเด็นคำถามนั้น ๆ

3.2 คำถามที่กำหนดในแบบสอบถาม เป็นประเด็นหลักเท่านั้น ผู้สัมภาษณ์อาจใช้การถามด้วยคำถามที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหลัก ในลักษณะของการสนทนาเพื่อให้การเช็ค ถูก-ผิด มีความถูกต้องยิ่งขึ้น

3.3 แบบสัมภาษณ์แบ่งเป็น 3 ตอน คือ

3.3.1 สถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์

3.3.2 คำถามเกี่ยวกับประเด็นที่สัมภาษณ์ มี 18 ประเด็นหลักได้แก่

-บุคลิกลักษณะทั่วไปของชาวบ้าน คำถามข้อ 1-12 (12 ข้อ)

- สิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน คำถาม ข้อ 13-17 (5 ข้อ)

- การปฏิบัติตามฮีต-คลองหรือจารีตประเพณี คำถามข้อ 18-27 (10 ข้อ)

- การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของหมู่บ้าน คำถามข้อ 28-38 (11 ข้อ)

- การพัฒนาด้านการปกครองของหมู่บ้าน คำถามข้อ 39-47 (11 ข้อ)

- ด้านบทบาทของผู้นำและแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้าน คำถาม ข้อ 50-60 (11 ข้อ)

ถ้าแยกละเอียดจาก 6 กลุ่มคำถามดังกล่าวแล้ว สามารถแยกเป็นประเด็นย่อย ๆ 18 ประเด็นดังนี้

1. เผ่าพันธุ์และภูมิหลังชาวบ้าน
2. ลักษณะพิเศษเฉพาะ ๆ ของคนในหมู่บ้าน
3. สิ่งแวดล้อม
4. ความเชื่อและจารีตประเพณี
5. การห้ามาหากินและความเป็นอยู่
6. วิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรมสู่ลูกหลาน
7. การรับวัฒนธรรมจากแหล่งอื่น
8. เจตคติต่อทางราชการและการปกครองบ้านเมือง
9. การพัฒนาด้านจิตใจ
10. การพัฒนาด้านสังคม
11. การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

12. เจตคติต่อการพัฒนาหมู่บ้าน

13. ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา

14. ความคาดหวังในการพัฒนาหมู่บ้านในอนาคต

15. ภูมิปัญญาชาวบ้าน (สัมภาษณ์เจาะลึกเป็นเรื่อง ๆ)

16. การแก้ปัญหาของชาวบ้าน

17. ความต้องการของชาวบ้านบางประการ

18. อุปสรรคและปัญหาในการพัฒนาหมู่บ้าน

ในแต่ละประเด็นการสัมภาษณ์แต่ละข้อ จะเตรียมคำถามที่เกี่ยวข้องไว้ 2.3 คำถาม เพื่อเป็นแนวให้ผู้ช่วยวิจัยที่ไปสัมภาษณ์ชาวบ้าน ใช้เป็นแนวทางในการสนทนากับชาวบ้าน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องชัดเจน

เพื่องการใช้แบบสัมภาษณ์ ไม่อาจจะทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลเชิงคุณภาพเพียงพอ ผู้วิจัยเองถือว่า ตัวนักวิจัยในการวิจัยเชิงคุณภาพเองเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของการวิจัย ดังนั้นจึงได้หาโอกาสที่จะให้ตัวเองและผู้ช่วยวิจัย ได้เข้าไปอยู่ในพื้นที่การวิจัย เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ที่ผ่านการสังเกตและความสัมพันธ์กับชาวบ้านทั้งในรูปแบบและนอกรูปแบบ เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลอื่น ๆ จึงถูกนำมาใช้ตามวาระและโอกาส เช่น

- กล้องถ่ายภาพ
- เทปบันทึกเสียง
- สมุดจดบันทึกจากการสนทนาและการสังเกต
- การถ่ายเอกสาร สำหรับเอกสารสำคัญบางอย่าง

4. การวางแผนและดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

ดำเนินการดังนี้

4.1 ติดต่อทางราชการ ผ่านอำเภอโดยหนังสือราชการ และเข้าไปติดต่อโดยตรงเป็นการส่วนตัวกับกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อแจ้งขอความร่วมมือจากชาวบ้านในการประชุมคณะกรรมการหมู่บ้าน

4.2 กำหนดจำนวนและบุคคลที่จะให้การสัมภาษณ์จากกลุ่มต่าง ๆ

4.3 ปฐมนิเทศเพื่อชักซ้อมความเข้าใจในรายละเอียด ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และด้วยเทคนิควิธีอื่น ๆ ในทุกประเด็นที่ต้องการ รวมทั้งการปฏิบัติตนในระหว่างการไปเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเป็นเวลา 10 วัน

4.4 กำหนดวัน-เวลาเก็บรวบรวมข้อมูลและแจ้งแก่ชาวบ้านผ่านผู้นำหมู่บ้าน

4.5 จัดเตรียมแบบสัมภาษณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ

4.6 เดินทางสู่หมู่บ้าน และเก็บรวบรวมข้อมูลในหมู่บ้าน เป็นเวลา 10 วัน คือ วันที่ 13-22 มีนาคม 2533

ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยอีก 4 คน ปฏิบัติงานรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยให้ผู้ช่วยวิจัยไปพักอยู่กับชาวบ้านในหมู่บ้านเหมือนเป็นสมาชิกครอบครัวคนหนึ่ง ทำกิจกรรมต่าง ๆ เหมือน ๆ กับชาวบ้านและใช้เวลาระหว่าง 09.00-16.30 น. ของทุกวันออกสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างหรือนัดสัมภาษณ์ในเวลาอื่นสำหรับกรณีผู้มีปัญหา

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการดังนี้

5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ (จากแบบสัมภาษณ์)

5.1.1 ตรวจสอบแบบสัมภาษณ์จำนวน 100 ชุด พร้อมใส่หมายเลขทุกชุดให้ตรงกับชื่อผู้ให้ข้อมูล

5.1.2 แจกแจงความถี่ของรายการต่าง ๆ

5.1.3 เปลี่ยนค่าความถี่เป็นอัตราส่วนร้อยละ (เป็นจำนวนเลขตัวเดียวกันกับจำนวนความถี่ เพราะกลุ่มตัวอย่างใช้ 100 คน)

5.1.4 รวมข้อมูลจากการบันทึกเพิ่มเติม การสัมภาษณ์ในแต่ละข้อ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเหตุผลของผู้ถูกสัมภาษณ์ สรุปเป็นกลุ่ม และจัดเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบกับข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จากแบบสัมภาษณ์

5.1.5 นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์และสรุปเป็นรายข้อ โดยใช้ข้อมูลเชิงปริมาณเป็นหลัก และสรุปเหตุผลที่ชาวบ้านให้ไว้ประกอบว่าที่เป็นเช่นนั้นมีสาเหตุมาจากอะไร

เกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านอย่างไร และมีคุณค่าต่อชาวบ้านอย่างไร ฯ หรือเหตุผลอื่น ๆ ตามลักษณะประเด็นแต่ละข้อ

5.1.6 นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นหมวดหมู่ แล้วรวบรวมเรียบเรียงเป็นเรื่อง ๆ ทั้งนี้จะเน้นสิ่งต่อไปนี้

- สิ่งที่ปรากฏเป็นความดีงามอยู่ในหมู่บ้าน
- พื้นฐานเดิมของความคิดซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนและสังคม
- การถือปฏิบัติเป็นจารีตประเพณี และการสืบส่งสู่ลูกหลาน
- ผลการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีต่อการพัฒนาหมู่บ้าน
- การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบ
- วิเคราะห์และวิจารณ์

บทที่ 5

ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ในการเสนอภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เน้นภูมิปัญญาชาวบ้านเพียงบางประการ (14 ประการ) ที่เห็นว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาหมู่บ้าน ข้อมูลที่นำมาเขียนไว้เป็นเรื่อง ๆ ในบทนี้ ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะเรื่องและผสมผสานกับข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง

การเสนอภูมิปัญญาแต่ละเรื่องในบทนี้ ไม่ได้กำหนดตายตัว แต่จะเรียบเรียงให้มีความเหมาะสมเฉพาะเรื่อง โดยเน้นประเด็นต่อไปนี้

1. ความคิด ความเชื่อ
2. ประวัติความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงสู่สภาพปัจจุบัน
3. องค์ภูมิปัญญาที่ชาวบ้านใช้แก้ปัญหาชุมชน
4. คุณค่าที่เกิดขึ้นต่อวิถีชีวิต (วัฒนธรรม) ของชาวบ้าน
5. แนวทางพัฒนาในอนาคต

ดังนั้นการเสนอภูมิปัญญาชาวบ้านในบทนี้ จึงเป็นเชิงบรรยาย สรุปและเสนอแนะเบ็ดเสร็จเป็นเรื่อง ๆ รวม 14 เรื่อง ดังนี้

1. ผู้นำและการสืบผู้นำหมู่บ้าน
2. การทำมาค้าขาย
3. การขายข้าว
4. การค้าวัว-ควาย
5. การหาปลาและการพัฒนาอุปลา
6. ประเพณีบ่งบันกันกินหรือขอกันกิน
7. น้ำกับการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ
8. นาและการพัฒนาไร่นา
9. การพึ่งตนเองและการพึ่งกันเอง
10. การต้มเกลือสินเธาว์และการแก้ไขปัญหาดินเค็ม
11. ป่าไม้ชุมชนและการแก้ไขปัญหาเรื่องฟืนและถ่าน
12. การเลี้ยงเด็กและการพัฒนาด้านสุขภาพอนามัย
13. การจักงานประเพณีและการพัฒนาประเพณีบางอย่าง
14. การทอผ้าและเครื่องนุ่งห่ม

ผู้นำและการสืบผู้นำหมู่บ้าน

ผู้นำหมู่บ้านคือกลไกสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน

โดยปกติหมู่บ้านพัฒนาโดยทั่วไปมักจะมีผู้นำที่มีความสามารถสูง อาจจะเป็นผู้นำทั้งสามเส้า คือ ผู้นำฝ่ายบ้าน ผู้นำฝ่ายวัด และผู้นำฝ่ายโรงเรียน หรืออาจมีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีบทบาทโดดเด่นเป็นพิเศษ เช่น กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน พระเจ้าอาวาสวัด หรือครูใหญ่ คนใดคนหนึ่ง แต่กรณีบ้านโพนทรายมีลักษณะที่แตกต่างจากหมู่บ้านพัฒนาอื่น จากการสังเกตและสนทนาซักถามกับผู้นำและชาวบ้านทั่วไปแล้ว พบความจริงที่น่าสนใจหลายประการ เช่น

1. ผู้นำที่ทำหน้าที่ผู้นำหลักในปัจจุบัน ไม่มีผู้นำฝ่ายใดโดดเด่น เป็นพิเศษเหนือคนอื่น เหมือนบางหมู่บ้าน แต่ละคนเป็นผู้นำที่มีบทบาทใกล้เคียงกัน ทั้งกำนันสมัย ประดับศรี ผู้ใหญ่บ้านละมัย หวังสุข ครูใหญ่โรงเรียนประถมศึกษา ครูใหญ่โรงเรียนมัธยมศึกษา หรือเจ้าอาวาสทั้งวัดบ้านและวัดป่า

2. ผู้นำที่เป็นหลักในการพัฒนาหมู่บ้านในอดีตคือครูในโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้าน เช่น ครูใหญ่ตรุน กากแก้ว ครูใหญ่เอี่ยมสกุล ทองแสง ครูใหญ่หอม บำเรอพงศ์ และครูใหญ่คนปัจจุบันคือ นายธีระพงษ์ ประดับศรี รวมทั้งครูคนอื่น ๆ ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้านนี้เช่นเดียวกัน เช่น ครูสมัย ฉวีวงศ์ ครูสุวรรณา ฉวีวงศ์ ครูผัน ประกอบศรี ครูสุข กากแก้วฯ และคนอื่น ๆ ครูเหล่านี้จะเป็นทั้งครูในโรงเรียน และเป็นครูของชาวบ้าน เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน แม้จะปลดเกษียณออกมาแล้ว ก็ยังคงทำหน้าที่เป็นครูและที่ปรึกษาชาวบ้านเหมือนเดิม ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ชาวบ้าน หรือแม้แต่ครูในโรงเรียน คือ ลูกศิษย์ของครูเก่าเหล่านี้ทั้งสิ้น

3. บทบาทของผู้นำฝ่ายพุทธสงฆ์ เป็นบทบาทที่ค่อนข้างอ่อนในยุคหลัง แต่ตัวบทบาทของพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อชาวบ้านมาก ทั้งนี้เพราะวัดของหมู่บ้านได้ทำหน้าที่เป็นสถาบันการศึกษาของท้องถิ่นอย่างดีในช่วงก่อนปี พ.ศ.2470 มีพระที่มีความรู้ความสามารถเป็นพระอุปัชฌาย์ และเป็นครูบาหลายรูป และต่อมาในยุคหลังได้สึกออกมาเป็นผู้นำหมู่บ้าน และมีโรงเรียนของหมู่บ้านเกิดขึ้น แม้จะมีเจ้าอาวาสในช่วงหลังก็มักจะเป็นหลวงพ่อที่มีอายุมาก และพระที่บวชในยุคหลัง

ก็เป็นพระประเภทบวชตามประเพณีในช่วงพรรษาเท่านั้น ไม่ใช่บวชเรียนเหมือนยุคก่อน บทบาทของพระสงฆ์จึงถูกจำกัดอยู่เฉพาะผู้นำในพิธีกรรมตามจารีตประเพณี ส่วนผู้นำในศาสนธรรมคือผู้เฒ่าผู้แก่และผู้นำของหมู่บ้านที่เป็นฆราวาสนั่นเอง ทั้งนี้รวมทั้งครูด้วย (เอี่ยมสกุล ทองแสง, หอมบำ บำเรอพงศ์ และคนอื่น ๆ)

4. โดยลักษณะความเป็นผู้นำของหมู่บ้านนี้มีค่อนข้างสูง หากเปรียบเทียบกับหมู่บ้านในชนบททั่วไป ไม่ว่าจะเข้าไปสนทนากับคนกลุ่มใดก็ตามพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่กระตือรือร้น ช่างพูด ช่างคุย มีน้ำใจ กล้าพูดกล้าแสดงออก และมักจะเห็นชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่กับการงาน

5. ลักษณะเด่นของผู้นำของหมู่บ้านนี้อีกประการหนึ่ง คนเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีประสบการณ์สูง กำนันสมัย ประดับศรี จบมัธยมปีที่ 6 และออกจากหมู่บ้านไปขับแทกซี่ป้ายดำประจำโรงแรมและย่านพัฒน์พงษ์นานเกือบ 20 ปี กลับบ้านได้รับเลือกให้เป็นสารวัตกำนันคนก่อน และได้รับเลือกเป็นกำนันโดยไม่มีคู่แข่ง เมื่อกำนันคนเก่าลาออก (นายเคน กากแก้ว) ในทำนองเดียวกัน นายละไม หวังสุข ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 อดีตเคยเป็นนักมวยเอกของท้องถิ่นและเคยท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ มาแล้วทั่วประเทศไทย ชนิดที่เรียกได้ว่า เป็นคนที่มีสปิริตสูง เสียสละ ซื่อสัตย์สุจริต กล้าพูด กล้าทำฯ จึงได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน และคนที่มีคุณสมบัติลักษณะเช่นนี้มีจำนวนมากในหมู่บ้าน บทบาทของคนที่ทำหน้าที่ผู้นำมีตำแหน่งจึงไม่โดดเด่นคนเดียว

6. ผู้นำตามธรรมชาติมีจำนวนมาก จากลักษณะตามข้อ 4 และข้อ 5 ทำให้มีผู้นำโดยธรรมชาติจำนวนมากกระจาย ทำหน้าที่ร่วมกันในการพัฒนาหมู่บ้าน

7. ลักษณะของการสืบส่งความเป็นผู้นำเป็นไปตามธรรมชาติ ด้วยความยินยอมพร้อมใจ ไม่มีความขัดแย้งรุนแรง โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งที่อยู่นอกหมู่บ้านและอยู่ในหมู่บ้านเป็นที่ปรึกษา ทำหน้าที่เหมือน "สภาผู้เฒ่า" ตามธรรมชาติ

8. ได้ทราบจากปากคำของผู้นำหลายคนตรงกันว่า คนที่อพยพหรือย้ายถิ่นฐานไปอยู่หมู่บ้านอื่นหรือถิ่นอื่น มักจะได้รับความเชื่อถือให้เป็นผู้นำจำนวนมาก โดยเฉพาะในระดับหมู่บ้าน

9. กลุ่มผู้นำสตรีเข้มแข็งมาก มีหลายคนผ่านการฝึกอบรมผู้นำสตรีอาเซียน และผ่านการศึกษาดูงานต่างประเทศมาแล้ว

10. ผู้นำของที่นี่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำในทางความดี ชาวบ้านจะเลือกคนดีมีความสามารถ มีภาวะผู้นำสูง เป็นผู้นำ อิทธิพลเงินที่มีต่อการซื้อตำแหน่งผู้นำมีน้อยมาก ภาพผู้นำหมู่บ้านส่วนใหญ่จึงเป็นตัวแบบในด้านคุณงามความดี

11. ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ ไม่มีผู้นำเผด็จการเบ็ดเสร็จ เพราะผู้นำธรรมชาติมีจำนวนมาก ชาวบ้านกล้าคิด กล้าทำ กล้าวิจารณ์ การเผด็จการจึงอยู่ไม่ได้ ในการประชุมชาวบ้านหรือแม้แต่ในวงสนทนาของคนหมู่บ้านนี้ จะมีการโต้เถียงกันอย่างกว้างขวางเสมอ จนบางทีคนถิ่นอื่นเข้าใจว่าทะเลาะกัน แต่นั่นคือปกติของคนหมู่บ้านนี้

12. ผู้นำมีบทบาทในการควบคุมระเบียบวินัยของหมู่บ้าน ในฐานะตัวแบบ ค่อนข้างสูง และเป็นลดหลั่นเฉพาะแต่ละกลุ่มอายุ เช่น ผู้อาวุโส มี จารย์ครูเยง (อายุ 103 ปี) พระอาจารย์ครูเฮือง อดีตกำนันเคน กากแก้ว อาจารย์เอี่ยมสกุล (อายุ 75 ปี) อาจารย์สมัย ฉวีวงศ์ (ครู) อาจารย์สุวรรณา ฉวีวงศ์ (ครู) อาจารย์ผัน ประกอบศรี (ครู) อาจารย์หอม บำเรอพงศ์ (ครู) นายบุญมา กากแก้ว(ศพบดี) ฯลฯ บุคคลเหล่านี้อายุระหว่าง 60-80 ปี ยกเว้นคนแรกและยังมีผู้นำแกนหลักรุ่นอายุต่ำกว่าเป็นรุ่น ๆ

13. ผู้นำฝ่ายลบไม่ได้รับการยอมรับ จึงไม่ปรากฏมีอิทธิพลกลุ่มที่เป็นด้านลบเกิดขึ้นในหมู่บ้าน เช่น ไม่มีกลุ่มนักเลงการพนัน ไม่มีกลุ่มนักเลงสุรา ไม่มีกลุ่มอิทธิพลมืดอื่น ๆ จากคำบอกเล่าของผู้นำหลายคนเช่น นายบุญมา กากแก้ว(ศพบดี) นายสมบูรณ์ วงศาสนธิ์ (นักมวยโบราณ) นายเบี้ยว นิยมญาติ (ทหารผ่านศึกสงครามอินโดจีน) ให้ความเห็นตรงกันว่า คนหมู่บ้านนี้บางคนอาจจะไปเกเร ประพฤติไม่ดีอยู่ที่อื่น แต่เมื่อกลับเข้าหมู่บ้านก็อยู่ในระเบียบประเพณีของหมู่บ้านเป็นอย่างดี เพราะถ้าทำผิดจารีตประเพณี (ฮีต-คอง) จะถูกชาวบ้านต่อต้าน

14. ระบบการสร้างความเป็นผู้นำเป็นธรรมชาติ และต่อเนื่อง นายบุญมา กากแก้ว ศพบดี ซึ่งเป็นผู้นำแกนหลักคนหนึ่ง ได้ให้การยืนยันว่า หมู่บ้านโพนทรายมีการสืบทอดความเป็นผู้นำมาตั้งแต่โบราณกาล มีการฝึกหัด สั่งสอนกันมาเป็นทอด ๆ รุ่นเก่ามีอายุมากแล้วก็เป็นที่ปรึกษา อย่างกำนันคนก่อนก็ลาออกตอนอายุ 56 ปี (นายเคน กากแก้ว) ให้รุ่นลูกรุ่นหลายเข้าเป็นกำนัน และคนรุ่นนี้กำลังเป็นกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เป็นสารวัตรกำนัน เป็นผู้นำสตรี

และกลุ่มต่าง ๆ ถ้าเขาทำผิดพลาดก็จะได้รับคำแนะนำตักเตือนจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่ทำหน้าที่ที่ปรึกษา

"ที่นี่ไม่มีการแย่งชิงกันเป็นกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน จนเกิดความขัดแย้งรุนแรง" เป็นคำกล่าวของนายบุญมา ซึ่งก็ตรงกับคำให้สัมภาษณ์ของกำนันและผู้นำคนอื่น ๆ อาจจะมีแข่งขันกันบ้างกับบ้านอื่น ๆ ในการเลือกตั้งกำนัน แต่หมู่บ้านนี้จะเลือกคนของตนเอง ลงแข่งขันเพียงคนเดียว และพร้อมใจกันสนับสนุนอย่างเป็นเอกฉันท์ รวมทั้งบ้านไทยและบ้านโนนดู่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่แยกตัวออกไปจากบ้านโพนทราย (บ้านใหญ่) ด้วย ชั้นของผู้นำ ถ้าแบ่งตามอายุ อาจแบ่งได้ดังนี้

1. ผู้เฒ่าผู้แก่	อายุประมาณ	60 – 100 ปี
2. ผู้นำรุ่นใหญ่	อายุประมาณ	45 – 59 ปี
3. ผู้นำรุ่นน้อง	อายุประมาณ	30 – 44 ปี
4. ผู้นำรุ่นใหม่	อายุประมาณ	20 – 29 ปี
5. ผู้นำเยาวชน	อายุประมาณ	13 – 19 ปี

ผู้นำแต่ละรุ่นมีจำนวนมากและกระจาย เช่น ปัจจุบันรุ่นที่เป็นที่ปรึกษาเฉพาะที่เป็นครูเก่าของโรงเรียนของหมู่บ้านก็มี ครูสมัย ฉวีวงศ์ ครูสุวรรณา ฉวีวงศ์ ครูผัน ประกอบศรี ครูหอม บำเรอพงษ์ ครูเอี่ยมสกุล ทองแสง (อยู่อุบลฯ) ครูสุข กากแก้ว ครูคูรุน กากแก้ว (อยู่อุบลฯ) ยังมีผู้นำหมู่บ้านในรุ่นเดียวกันอีกกว่า 50 คน ทำหน้าที่เหมือนที่ปรึกษา ส่วนคนรุ่นอื่นๆ ก็มีเป็นจำนวนมากพอที่จะทำหน้าที่ต่อไปได้ โดยไม่ขาดตอน

การทำมาค้าขาย

นายบุญมา กากแก้ว อายุ 64 ปี นับเป็นพ่อค้าที่ประสบความสำเร็จสูงสุดเท่าที่ยังอาศัยอยู่ในหมู่บ้านขณะนี้ ได้เล่าถึงการฝึกทำมาค้าขายว่า มาจากแนวความคิดที่บรรพบุรุษได้สั่งสอนว่า ถ้าอยากมีเงินมีทองก็ต้องค้าขาย ท่านได้บอกว่า ได้แนวความคิดมาจากพวกกูลา* และพวกคนจีนและนายฮ้อยชายควาย พวกกูลาเป็นชนเผ่าที่ค้าขายของ (ผ้าและสินค้าบางอย่าง) ไปตามถิ่นต่าง ๆ ในอีสาน พวกนี้จะเป็นพวกที่ทรหดอดทนมาก ส่วนอิทธิพลของคนจีนนั้นได้ยินได้ฟังมาจากพ่อเล่าให้ฟัง ว่าคนจีนเขาหนีมาเมืองไทย "เขาร่ำรวยได้เพราะเขามาค้าขาย หนีจากเมืองจีนมาไม่มีอะไร 5-10 ปี ก็ตั้งตัวได้ "ส่วนการต้อนวัว-ควายไปขายเมืองไทย(ภาคกลาง) มีมานับร้อยปีแล้ว

การฝึกค้าขายของคนหมู่บ้านนี้เริ่มด้วย การเป็นลูกน้องหรือลูกหาบ หรือถ้ามีทุนก็ลงทุนเอง แล้วรวมกลุ่มไปกับพ่อค้าที่เป็นหัวหน้า หรือญาติที่บ้านโพนทรายในยุคแรก ขายผ้า ขายหนังสือ (นิทาน,วรรณคดีอีสาน) ขายยา (มีร้านจำหน่ายที่อุบลฯ ชื่อ ยินดีโอสถ เป็นนายทุนให้สินเชื่อ) ต่อมาก็มีขายครั่ง ขายข้าว ขายเกลือ โดยใช้เกวียนบรรทุกไปขายในถิ่นอื่น ใช้เวลาเดินทาง 1-3 เดือน ไปทั่วภาคอีสาน สมัยโบราณออกไปถึงลาว เวียดนามและเขมร ใครไปขายของหรือเรียกกันทั่วไปว่า "ไปค้า" กลับมาถึงบ้าน จะได้รับการยกย่องและยอมรับว่า ทรหดอดทน ถ้าผ่านไปหลายเที่ยวและได้เงินได้ทองกลับมา จะได้รับการยอมรับนับถือมากขึ้น เพราะมีความอดทน แข็งแรง บึกบึน พูดจาเก่ง ซื้อขายเป็น ฯลฯ

---

* กูลา คือคนอีสานเผ่าหนึ่ง ซึ่งมีอาชีพขายของเร่ไปในที่ต่าง ๆ ทั่วภาคอีสาน มีความทรหดอดทน และมีความสามารถในการค้าขายมากกว่าชนเผ่าอื่น ๆ สันนิษฐานว่าอพยพมาจากทางพม่า

ต่อคำถามว่า มีคุณสมบัติสำคัญที่สุดอะไรบ้างที่ทำให้พ่อค้าท้องถิ่นได้รับความสำเร็จ นายบุญมา กากแก้ว ตอบว่า อันดับหนึ่งคือ ความซื่อสัตย์ ท่านอธิบายว่า เราหากินกับพี่กับน้อง เราอยู่ที่นี่จะต้องซื่อสัตย์ ซื้อมาเท่าไร เอากำไรเท่าไร บอกเขาตามตรง เอาเพียงเล็กน้อย หลอกเอากำไรเขามาก เมื่อเขาไปซื้อที่อื่นเขารู้ว่าเราหลอกเอากำไรมาก เขาก็รู้ว่าเราไม่ซื่อสัตย์ ชูดรีดเขา และไม่เชื่อใจเรา ไม่มาซื้อกับเรา เราก็อยู่ไม่ได้ ต้องค้าขายอย่างพี่อย่างน้อง คุณสมบัติข้อที่สอง คือ ความขยันอดทน ค้าขายต้องอดทน มีทางสำเร็จ การไปเป็นนายฮ้อยฝึกหัด ไล่ควายไปขายภาคกลาง เป็นลูกหาบ หรือหาบของไปขาย ในสมัยก่อนเป็นการฝึกความอดทนอย่างยอดเยี่ยม ต้องเดินทางเป็นเดือน ๆ นายหอม กากแก้ว นายฮ้อยขายควายอาวุโส เล่าให้ฟังว่า เป็นนายฮ้อยมาตั้งแต่อายุ 15–16 จนอายุขณะนี้ 70 กว่าปี ไล่ควายไปขายภาคกลางเกือบ 20 ครั้ง เห็นว่าเป็นธุรกิจที่ทำแล้วได้เงิน ปัจจุบันก็ยังทำอยู่ และได้สั่งสอนเทคนิควิธีการค้าขายต่าง ๆ ให้แก่ลูกหลาน

การไปทำมาค้าขายในถิ่นอื่น นอกจากการค้าขายในหมู่บ้านนี้ จะพัฒนามาอย่างมีรากฐานมั่นคงแล้ว ยังมีบางส่วนเดินทางไปค้าขายในถิ่นอื่นจำนวนมาก เช่นที่ อำเภอปากคาด จังหวัดหนองคาย เรียกได้ว่าคนจากหมู่บ้านนี้อพยพไปตั้งหลักแหล่งจนหมู่บ้านเจริญขึ้น และได้รับการยกฐานะให้เป็นอำเภอในเวลาต่อมา ยังมีจำนวนหนึ่งที่อพยพไปทำมาค้าขายที่อำเภเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี อำเภอสะตึก และอำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ รวมทั้งในตัวเมืองอุบลราชธานี ประมาณกันว่าผู้ที่บ้ายถิ่นฐานไปทำมาค้าขายและทำงานอยู่ในถิ่นอื่นมีจำนวนพอ ๆ กับจำนวนคนที่ยังเหลืออยู่ในหมู่บ้าน

ที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่ง ที่เป็นลักษณะเด่นของชาวบ้านโพนทราย ไม่ว่าคนที่เป็นพ่อค้ารำรวย หรือคนที่เป็นข้าราชการทุกครอบครัวต่างทำนาและเลี้ยงวัว เช่น กรณีนายบุญมา กากแก้ว มีวัวอยู่ในคอกราคาตัวละ 20,000 – 35,000 บาท ถึง 5 ตัว และยังมีวัวพ่อพันธุ์อินดูบราซิล ราคากว่า 150,000 บาทอีก 1 ตัว ครูสมัยและครูสุวรรณา ฉวีวงศ์ ครูผันประกอบศรี ครูใหญ่เอี่ยม ทองแสง ฯลฯ ล้วนยังทำนาเป็นอาชีพรองอยู่ทั้งสิ้น

สินค้าของหมู่บ้านนี้มีข้าวเป็นหลัก วัว-ควาย เป็นอันดับรองนอกจากนั้นยังมี ปลา หมู เป็ดไก่ และที่สำคัญคือหมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านทอผ้าซิ่นและไหมมัดหมี่ที่โด่งดังของจังหวัด ในปีหนึ่ง ๆ ชาวบ้านจะขายหมอนขวานและผลิตภัณฑ์จากผ้าซิ่นและผ้าไหมมัดหมี่จำนวนมาก จนจังหวัดได้จัดให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว

ลักษณะเด่นที่คนของหมู่บ้านโพนทราย ที่ได้รับการหล่อหลอมกันมานับร้อยปี ที่จะพัฒนาจากการสร้างอยู่ทำกินไปสู่การทำมาค้าขายได้ไม่ยากนัก คือ

1. ความอดทนและทรหดอดทน
2. ความช่างสังเกตช่างคิด
3. ความมีอัธยาศัย
4. ความกล้าสู้กล้าเสี่ยง
5. ความประหยัดเรียบง่ายและไม่ฟุ่มเฟือยในอบายมุขต่าง ๆ โดยเฉพาะการพนันและสุรา
6. ความเฉลียวฉลาดและความสามารถในการซื้อขาย

เท่าที่สังเกตจากการสัมภาษณ์และสนทนา เห็นได้ชัดว่า คุณลักษณะเหล่านี้ของชาวบ้านได้ถูกหล่อหลอมสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ และซึมลึกเป็นชีวิตวิญญาณของชาวหมู่บ้านโพนทรายที่ดอนช้างแน่นแฟ้น นับเป็นลักษณะภูมิปัญญาที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

การขายข้าว

ขายข้าวเมื่อเห็นน้องขายท้องเมื่อเห็นพี่

เนื่องจากหมู่บ้านโพนทรายเป็นหมู่บ้านทุ่งหรือบ้านนา ประชาชนเกือบทั้งหมดมีอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก รายได้หลักของแต่ละครอบครัวจึงมาจากการขายข้าวเปลือก ชาวบ้านมีความเชื่อว่า ข้าว คือปัจจัยพื้นฐานที่ทุกครอบครัวต้องมีไว้ให้พอกินในแต่ละปี แม้แต่บ้านเรือน เครื่องนุ่งห่ม ยังเป็นเรื่องที่หลัง ดังคำกาพย์ที่สืบต่อเป็นความเชื่อที่ยึดถือกันสืบมาแต่โบราณว่า

"ทุกข์[1]บ่อมีเสื้อผ้า ฝาเรือนเพ[2]กะพออยู่
ทุกข์บ่มีข้าวอยู่เล้า สินอนลี[4]อยู่จังได"

[redacted] ไปก็ตาม ถึงแม้ว่าข้าวอยู่ในยุ้ง (เล้า) ไปก่อน [redacted] ข้าว [redacted] ของครัวเรือน [redacted] นี้สังเกตดูแล้ว ยุ้งข้าวจะมีขนาดใหญ่เกือบทุกครอบครัว และลักษณะของยุ้งข้าวแต่ละหลัง จะเป็นเสมือนเครื่องบอกฐานะของแต่ละครอบครัวด้วย ซึ่งมีลักษณะสัมพันธ์กับลักษณะของบ้าน ยุ้งข้าวหลังใหญ่มักจะปลูกไว้กับบ้านหลังใหญ่

จากการสอบถามกำนันสมัย ประดับศรี นายเชย กากแก้ว และผู้นำชาวบ้านอื่น ๆ พบว่าชาวบ้านโพนทรายมีรายได้จากการขายข้าวโดยเฉลี่ยประมาณครอบครัวละ 10,000 บาทต่อปี

---

[1]ทุกข์ : ความยาก ลำบาก ความเดือดร้อน ความยากไร้

[2]เพ : แตก, หัก, ชำรุด, พัง

[3]เล้า : ยุ้งข้าว

[4]ลี : หลบ, ซ่อน, หนี

ครอบครัวที่ได้น้อยตกประมาณ 5,000 บาท/ปี บางครอบครัวที่มีคนมากและที่นามากมีรายได้จากการขายข้าวถึง 50,000 บาท จะได้มากได้น้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างเช่น ปริมาณและคุณภาพของที่นา จำนวนคนทำ ,ฝน พันธุ์ข้าว ปุ๋ย (ฝุ่น) โรคข้าว ฯ

ประเด็นที่น่าสนใจของหมู่บ้านนี้คือ การขายข้าว ชาวบ้านจะปฏิบัติตามความเชื่อซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษสืบทอดกันมาว่า

"ขายข้าวเมื่อเห็นม้อง ขายทองเมื่อเห็นพี่"

จารย์คูแยง บุญรินทร์ ผู้เฒ่าอายุ 103 ปี และคนอื่น ๆ ให้ความเห็นตรงกันว่า หมู่บ้านนี้จะขายข้าวเมื่อเห็นม้อง หมายความว่า ข้าวในฤดูใหม่ได้ปักดำแล้ว หรือขายในฤดูดำนาแล้วเสร็จประมาณเดือนสิงหาคม – กันยายน ซึ่งจะเป็นช่วงที่ข้าวเปลือกราคาสูงของทุกปี จากการสัมภาษณ์และสนทนา พบตรงกันว่า ชาวบ้านจะนำข้าวที่ใส่เล้าข้าว ออกไปขายเมื่อ "เห็นต้นเห็นลำข้าวใหม่" ซึ่งจะขายข้าวเก่าออกจากยุ้ง คงเหลือไว้เล็กน้อยเพื่อกินในช่วงเดือนตุลาคม – ธันวาคม เท่านั้น อันเป็นเวลาที่ข้าวใหม่ยังไม่ได้เก็บเกี่ยว และในช่วงนี้ต้องเตรียมซ่อมแซมเล้าข้าวไว้รอรับข้าวใหม่ จึงพบว่าหมู่บ้านนี้ มักจะไม่ประสบปัญหาในเรื่องราคาข้าวเปลือก ถ้าปฏิบัติตาม "ฮีต" นี้ จะมีปัญหาเฉพาะฤดูเก็บเกี่ยว ซึ่งข้าวมีราคาตกต่ำมากแทบทุกปี

ประเด็นสำคัญอย่างหนึ่งที่นับเป็นวิถีชีวิตที่งาม กรณีการขายข้าวของหมู่บ้านโพนทราย คือ การขายข้าวเขียว หรือตกข้าวเขียว ชาวบ้านที่นี่ส่วนใหญ่ไม่รู้จัก เพราะไม่มีการตกข้าวเขียว หรือขายข้าวตั้งแต่ข้าวยังไม่แก่พร้อมจะเก็บเกี่ยว ด้วยเหตุจำเป็นเรื่องการเงิน หรือเป็นวัฒนธรรมทุนนิยมเสรีที่คืบคลานเข้าไปเอารัดเอาเปรียบชาวบ้านผู้ด้อยฐานะทางการศึกษาและด้านเศรษฐกิจและสังคมในชนบท ซึ่งในหมู่บ้านนี้ยังเจาะเข้าไปไม่ได้ นับเป็นเรื่องที่งามที่น่าจะต้องสืบต่อให้ลูกหลานต่อไป

เป็นที่น่าสังเกตอีกว่า พัฒนาการขายข้าวของหมู่บ้านนี้ก้าวหน้าไปอีกระดับหนึ่ง จากการสนทนาและซักถามกำนันสมัย ประดับศรี และชาวบ้านที่เป็นผู้นำกลุ่มโรงสีข้าว ซึ่งมีอยู่ 2 กลุ่ม พบว่า ในหมู่บ้านนี้และหมู่บ้านใกล้เคียง โรงสีขนาดใหญ่จะมีขึ้นได้ยากเพราะชาวบ้านมีธนาคารข้าวประจำครอบครัวทุกครอบครัว คือ เล้าข้าวหรือยุ้งข้าว และชาวบ้านจะไม่ขายข้าวให้นายทุนท้องถิ่น

ในพื้นที่ที่เมื่อเอ่ยเกี่ยวถึงกล่าวแล้ว โรงสีเล็กที่มีผู้ลงทุนในหมู่บ้านต่างๆ ขึ้นนับสิบแห่ง เป็นเพียงเทคโนโลยีใหม่ที่เข้ามาในหมู่บ้านแทน ครกตำข้าว หรือ "ครกมอง" ซึ่งชาวบ้านใช้ตำข้าวในสมัยก่อน ปัจจุบันนี้แทบจะไม่ใช้แล้วเพราะเสียเวลามาก แต่ใช้บริการรับสีข้าวของโรงสีเล็กในหมู่บ้านแทน เมื่อมีจำนวนมากขึ้นเกินความต้องการ จึงมีบางส่วนขยายกลุ่มและตั้งโรงสีเล็กที่เหลือได้มีการรวมกลุ่มกันเรียกว่า "กลุ่มโรงสีข้าว" ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่มและผลดีหลายอย่างในการพัฒนาหมู่บ้าน เช่น

- เป็นการร่วมมือกันในหมู่สมาชิก เพื่อให้บริการสมาชิก
- เป็นจุดเริ่มของการสร้างนิคกรรม การจัดการ และสหกรณ์ในสมาคต
- ฝึกจิตสำนึกหรือคุณธรรมสหกรณ์ เช่น ความซื่อสัตย์ เสียสละ รับผิดชอบ ความร่วมมือช่วยเหลือกัน การพึ่งตนเอง ฯลฯ
- ขยายผลการเรียนรู้ในกลุ่มและชุมชนท้องถิ่น
- ช่วยเปรียบเทียบผลิตผลให้ได้ราคาดี
- ประหยัดสำหรับสมาชิก
- เกิดผลกำไรร่วมกัน

ฯลฯ

กลุ่มโรงสีดังกล่าว สีข้าวของสมาชิกในราคาประหยัด และทุกคนต้องรับผิดชอบไปทำงานที่โรงสีตามวาระ และที่กลุ่มโรงสีก็ได้รวมเอากลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้าของกลุ่ม เลี้ยงหมู สีข้าวสารขาย ขายรำข้าวและแกลบ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้นับเป็นผลที่เป็นรูปธรรม และเป็นวิถีชีวิตที่พัฒนา ที่เป็นธรรมชาติ จากภูมิปัญญาของชาวบ้านที่น่าสนใจติดตามศึกษาอย่างมาก

การค้าขายวัว – ควาย

หมู่บ้านโพนทรายในปัจจุบัน เป็นที่ทราบกันดีของหมู่บ้านใกล้เคียง และหมู่บ้านอื่นต่างอำเภอว่า เป็นหมู่บ้านค้าขายควายงามและวัวพันธุ์ดี เรื่องนี้ นายหอม กากแก้ว และนักค้าขายวัวควายคนอื่นได้บอกว่า การค้าขายควายและวัวของที่นี่สืบต่อกันมานานเกือบร้อยปีแล้ว แต่ก่อนจริง ๆ เป็นการซื้อขายของนายฮ้อย* ขายควาย ซึ่งรวบรวมควายของชาวบ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง โดยอาศัยความเชื่อถือ และวางเงินมัดจำบางส่วนให้ไว้เป็นค่าควาย แล้วไล่ควายไปขายแถบชาวนาภาคกลางในช่วงฤดูหลังเก็บเกี่ยว ใช้เวลาไล่จากหมู่บ้านไปถึงสระบุรี อยุธยา ฯลฯ ประมาณ 2 – 3 เดือน เมื่อขายเสร็จก็เดินทางกลับด้วยเกวียนหรือในยุคหลังก็โดยรถไฟ นายฮ้อยหอม กากแก้ว ซึ่งเป็นนายฮ้อยรุ่นเก่าที่ยังคงทำเนินธุรกิจค้าขายควาย–วัว สืบมาเกือบ 50 ปี เล่าว่า "ผู้ที่จะเป็นนายฮ้อยขายควายต้องเป็นคนดีและคนเก่ง ชาวบ้านจึงจะเชื่อถือ มอบวัวควายให้ไปขายเมืองไทย ดีนี้คือ มีศีลธรรม เก่งคือ กล้าได้กล้าเสีย มีความสามารถในการค้าขาย พูดเก่ง เป็นผู้นำ มีวิชาอาคม จิตใจร่างกายต้องเข้มแข็งพอที่จะทนลำบากตรากตรำ ไลควายรอนแรมจากบ้านเรา ไปถึงสระบุรี อยุธยา โน่น ผ่านอุปสรรคมากมาย สมัยก่อนโจรผู้ร้ายปล้นฝูงควายก็ชุกชุม ถ้าไม่แน่จริงก็ไม่มีทางผ่านดงพญาไฟ (ดงพญาเย็น) ไปได้ บางคนหายสาบสูญไปทั้งคนทั้งฝูงควายก็เคยมี...."
(นายหอม กากแก้ว ให้สัมภาษณ์ : 2533)

ต่อมาเมื่อหมดยุคไล่ควายไปขายภาคกลาง การซื้อควาย–วัว ได้เปลี่ยนมาเป็นการซื้อขายควายนา และวัวเกวียน ซึ่งทำสืบต่อกันมาก็มีการทำแข่งขันกันเองในหมู่บ้านตามกำลังเงินและความสามารถ พ่อค้าผู้พ่อก็ได้สืบส่งเทคนิควิธีการดูลักษณะควาย–วัว และเทคนิควิธีค้าขายสู่ลูกหลาน จนปัจจุบันการใช้เกวียนเกือบจะหมดไปจากหมู่บ้าน เพราะใช้รถยนต์และ

---

* นายฮ้อย คือ พ่อค้า นายฮ้อยขายควาย คือพ่อค้าขายควาย

รถเข็นแทน ชาวบ้านยังคงรักการเลี้ยงวัว แต่เปลี่ยนเป็นวัวพันธุ์ดีแทนวัวเทียมเกวียน จำนวนวัวจึงเพิ่มมากขึ้นกว่า 3 เท่าตัว และล้วนแต่เป็นวัวพันธุ์ดี ลูกผสมราคาแพง ๆ แทบทั้งสิ้น ส่วนควายยังคงเป็นควายนาตามเดิม แต่กลายเป็นตลาดควายนาที่ราคาค่อนข้างสูงที่เป็นที่รู้จักของพ่อค้าควายโดยทั่วไปในท้องถิ่น

จากการสอบถามพูดคุย ประมาณว่าพ่อค้าควาย-วัว แต่ละคนจะขายควาย-วัว ได้เฉลี่ยคนละ 10-15 ตัวต่อปี บางคนมีทุนน้อยก็ซื้อมา-ขายไปทีละตัว บางคนก็ซื้อคราวละ 4-5 ตัว แล้วแต่กำลังเงินและความสามารถ ราคาตัวละประมาณ 6,000-15,000 บาท ขายแต่ละคราวกำไร-ขาดทุน ไม่แน่นอน โดยปกติจะได้กำไรเฉลี่ยประมาณตัวละ 200 บาท บางตัวอาจจะได้กำไรสูงถึง 1,000 บาท

ส่วนวัวชาวบ้านนิยมเลี้ยงวัวตัวเมีย และผสมพันธุ์ดีให้ตกลูกราคาแม่วัวก็มีตั้งแต่ราคา 3,000-30,000 บาท แล้วแต่กำลังเงิน และความสามารถของพ่อค้าเช่นกัน ในปัจจุบันการซื้อขายควายและวัว ทำกันเป็นอาชีพรองจากการทำนาอย่างเป็นล่าเป็นสัน มีเงินหมุนเวียนในหมู่บ้านปีละหลายล้านบาท โดยเฉพาะการเลี้ยงวัวเนื้อพันธุ์ดี ทำให้เกิดผลดีหลายประการ เช่น

- เพิ่มรายได้ จนบางรายมีรายได้จากขายวัว-ควาย มากกว่าขายข้าว
- ได้ปุ๋ยคอกจำนวนมหาศาล ในแต่ละปี
- ชาวบ้านมีงานทำหลังฤดูกาลทำนา ไม่ว่างงานตลอดปี
- สร้างงานข้างเคียง เช่น ปลูกหญ้า ไล่วัวและบรรทุกวัวไปส่งรับจ้างเลี้ยงวัวรอการผสมพันธุ์ รับผสมพันธุ์วัวโดยพ่อวัวพันธุ์ดี ฯ
- เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมจากการหาอยู่หากิน เป็นวัฒนธรรมการทำมาค้าขาย
- เกิดความร่วมมือช่วยเหลือกันในการรักษาชื่อเสียงของหมู่บ้านมากขึ้น
- การเลี้ยงวัว-ควาย เปลี่ยนจากปล่อยลงทุ่ง เข้าป่า มาเป็นการเลี้ยงแบบขังคอกและให้อาหาร
- นาขึ้งเกยดินแข็ง เนื่องจากโครงสร้างของดินเสื่อมโทรม ได้รับปุ๋ยคอก ช่วยให้ดินอุดมขึ้น ง่ายต่อการปักดำมากขึ้น
- เป็นการพัฒนาวิถีชีวิตที่อยู่บนฐานของตนเอง และเป็นธรรมชาติ

– สภาพครอบครัวไม่แตกสลาย พ่อ–แม่–ลูก ยังอยู่และทำงานอาชีพในหมู่บ้าน

– มีโอกาสช่วยพัฒนาศักยภาพให้สูงขึ้นไปสู่การทำการค้าขาย หรือธุรกิจอย่างอื่นที่ต้องใช้ทุนและความกล้าสู่กล้าเสี่ยงมากขึ้น

– การใช้ควายทำนาใช้ทุนน้อยและเหมาะสมกับสภาพของชาวบ้านขณะนี้ นอกจากประหยัดแล้วยังได้ประโยชน์อย่างอื่นดังกล่าวมาแล้ว ในปัจจุบันเริ่มมีรถไถนาเดินตามเข้าไปมีบทบาทบ้าง 2-3 คัน แต่ชาวบ้านยังเห็นว่าการใช้ควายยังได้ประโยชน์มากกว่า และยังคงใช้ไปอีกนานหลายสิบปี

นับว่าการเลี้ยงวัวพันธุ์ดี และควายนา เพื่อซื้อขายและใช้งานเป็นแกนหรือฐานวัฒนธรรมทางเศรษฐกิจของชาวบ้านโพนทรายที่ได้พัฒนามาโดยธรรมชาติ และเหมาะสม ส่วนจะเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะอย่างไรนั้นเป็นเรื่องคาดเดาได้ยาก แต่น่าจะยังคงมีอยู่ต่อไปอีกนาน การใช้งานอาจจะน้อยลงดังกรณีของวัว โดยมีเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาทำหน้าที่แทน การเลี้ยงวัวเทียมเกวียน เปลี่ยนมาเป็นเลี้ยงวัวตัวเมียเพื่อตกลูกและขายเอากำไร และก้าวไปสู่การเลี้ยงในเชิงพาณิชย์ ในรูปของฟาร์มโคขุน โคนม ฯ ก็อาจเป็นได้

พื้นฐานความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านในการเลี้ยงวัว–ควาย ที่พูดเป็นคำภาษิตอีสานสืบต่อกันมา คือ

"ไปไทยสามปี บ่อ่อ(เท่า) หีสามน้อง"

หมายความว่า ไปค้าขายหรือไปรับจ้างในภาคกลาง(ไทย) หรือถิ่นอื่นไม่ดีเท่ากับเลี้ยงวัวเลี้ยงควายตัวเมียที่ ลูกแล้ว 3 ตัว หมายความว่าวัวหรือควายตัวเมียหนึ่งตัวจะมีลูกหนึ่งตัวต่อปี หรืออย่างช้าก็ 3 ปี สองตัว ลูกวัวพันธุ์ดีในปัจจุบันนี้ ถ้าเป็นตัวเมียราคาตัวละ 10,000–50,000 บาท ส่วนตัวผู้ก็ตกตัวละ 5,000–10,000 บาท

ผู้เฒ่าผู้แก่บางท่านก็ว่า หมายถึงเลี้ยงสัตว์ตัวเมีย 3 อย่างคือ ควาย วัว หมู บางคนก็ให้เหตุผลว่า อาจจะเป็นชนิดเดียวกันก็ได้ แต่ต้องออกลูก 3 ครั้ง ในเวลา 3 ปี หากคิดราคาเป็นเงินแล้วก็จะได้มากกว่าไปรับจ้างหรือค้าขายในถิ่นอื่น

ความเชื่อดังกล่าวอาจมีส่วนหล่อหลอมให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ เลือกเลี้ยงวัว–ควาย และหมู อยู่กับบ้านนอกฤดูทำนา เป็นทางเลือกหนึ่งในการแสวงหารายได้เพิ่มในถิ่นฐานของตัวเอง

จากการสอบถามนายหอม กากแก้ว (นายช้อยอาวุโส นายเชย กากแก้ว และผู้นำคนอื่น ๆ ก็ให้ความเห็นตรงกันว่า ถ้าเลี้ยงวัวตัวเมียพันธุ์ดี 1 ตัว ในเวลา 3 ปี หรือสามตัวในเวลาหนึ่งปี ในปัจจุบันนี้ได้เงินเป็นกอบเป็นกำแน่นอน ถ้าตกลูกเฉลี่ย 1 ตัวต่อปี หรือจะเป็นเลี้ยงวัว หรือเลี้ยงหมูก็ได้ผลใกล้เคียงกัน แต่ชาวบ้านนิยมเลี้ยงวัวตัวเมียมากกว่าและปัจจุบันนี้เป็นการเลี้ยงซื้อขายเอากำไร ดังที่กล่าวมาแล้ว

การหาปลาและการพัฒนาบ่อปลา

บ้านโพนทรายเป็นหมู่บ้านประเภท บ้านทุ่งหรือบ้านนา หรืออาจจะเข้าประเภทบ้านห้วยก็ได้ (ผู้วิจัย) เพราะมีภูมิที่ตั้งอยู่ทางกลางทุ่งนา และหนองน้ำล้อมรอบ ที่ปลายสุดของทุ่งกุลาร้องไห้ที่เรียกว่าทุ่งใหญ่ และไม่ห่างไกลจากแม่น้ำชีมากนัก ประมาณ 4 กิโลเมตร จึงทำให้มีปลาน้ำจืดชนิดต่าง ๆ มากมายทุกปี สมัยก่อนการหาปลามาเป็นอาหารเป็นเรื่องง่ายมาก ชนิดที่เรียกว่าถึงเวลาจะกินจึงไปหายังได้มากิน บริเวณตำบลบ้านไทยและตำบลใกล้เคียงจึงเป็นแหล่งปลาและอู่ข้าวอู่น้ำของอำเภอเชื่องใน เฉพาะบ้านโพนทรายก็มีหนองบัวน้อย หนองบัวใหญ่ หนองสามหง่า ห้วยใหญ่ และห้วยน้อย เป็นแหล่งน้ำที่สามารถหาปลากินได้ไม่เคยอดอยากตลอดหน้าแล้ง

กำนันเสน กากแก้ว และผู้เฒ่าผู้แก่คนอื่น ๆ ยืนยันว่าในอดีตเคยมีปลาตายในฤดูหนาวเหมือนกับปลาเกิดโรคเมื่อ 4–5 ปีที่แล้วมา (2525–2530) กระแสลมและน้ำในหนองบัวน้อยและหนองสิม ซึ่งอยู่ทิศเหนือหมู่บ้าน ชักเอาปลามาเกยตื้นริมฝั่งเหมือนกลุ้ง จนผู้ที่บ้านเรือนอยู่ริมหนองน้ำแทบจะอยู่ไม่ได้แม้ปัจจุบันนี้หนองน้ำเหล่านั้นจะตื้นเขิน เป็นที่นาของชาวบ้านแต่ก็มีน้ำเกือบตลอดปี เป็นที่หาปลามาเป็นอาหารอยู่เหมือนเดิม

เมื่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนไป วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนจากหาอยู่หากินมาสู่ความเป็นการสร้างอยู่ทำกินมากขึ้น จึงพบว่า ชาวบ้านใช้เวลาหาปลาน้อยลง ใช้เวลาไปทำงานเพิ่มรายได้อย่างอื่นที่ดีกว่า นอกจากบางคนที่หาซื้อหาขาย การหาปลาเปลี่ยนจากการลงสุ่ม ตักลอบ ดักไซ ดักสูด ช้อนแหลนโลด ดักตุ้ม ดักอวน และทอดแห ฯลฯ เหมือนสมัยก่อน ก็เปลี่ยนมาเป็นการขุดบ่อปลา ทั้งที่เป็นบ่อล่อปลาธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ และมีบางส่วนนำลูกปลามาเลี้ยง จึงทำให้มีบ่อปลาเกิดขึ้นตามท้องนาจำนวนมากมาย สิ่งที่ติดตามมาคือการปลูกต้นไม้ผลและไม้ใช้สอยบนคูบ่อปลา จนสังเกตเห็นเป็นกลุ่ม ๆ เต็มทุ่งนา บ่อปลา

เหล่านี้บางบ่อก็แห้งขอดเพราะถูกวิดเอาปลาไปขายแล้ว บางบ่อยังมีน้ำอยู่คอนหรือครึ่งบ่อ และยังมีปลาอยู่จำนวนมากพอที่ชาวบ้านจะจับกินได้ตลอดหน้าแล้ง โดยไม่เสียเวลาไปทอดแหหาปลาทั้งวัน เวลามีงานบุญก็วิดบ้าง บ่อสองบ่อก็ได้ปลาเพียงพอจากการสอบถามและจากการสังเกต พบว่า ในปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่เลิกไปทอดแหหาปลาทั้งวันเหมือนในอดีต แต่ไปจับเอาจากบ่อที่เหมือนขังไว้มาเป็นอาหาร เท่าที่จำเป็น 2-3 วันต่อครั้ง และปลาที่เหลือจากจับก็จะกลายมาเป็นพ่อ-แม่พันธุ์อย่างมากมายเต็มท้องทุ่งอย่างรวดเร็วเมื่อถึงหน้าฝน แล้วเจริญเติบโตกลับเข้าไปอยู่ในบ่ออีกเมื่อถึงหน้าเก็บเกี่ยว ปลาจึงเป็นสินค้าออกของหมู่บ้านรองจากข้าว จากการสอบถามชาวบ้านทำให้ทราบว่า ปลาที่มาเข้าอยู่ในบ่อ ได้แก่ปลาช่อน ปลาดุก และปลาหมอเป็นหลัก ส่วนปลาสลิด ปลาตะเพียน ปลานิล ปลาไน ปลายี่สก ปลานวลจันทร์ เป็นปลาที่ชาวบ้านซื้อไปปล่อยเสริมในนาข้าว ส่วนรายได้จากการขายปลาก็ได้มากน้อยตามจำนวนบ่อของแต่ละบ้าน และแหล่งที่อยู่ของนา ถ้าที่นาอยู่ในแหล่งที่เหมาะเช่นที่ลุ่มหรือในหนองน้ำก็จะได้มาก ขายได้บ่อละ 2,000-3,000 บาทต่อปี โดยปกติจะมีแทบทุกหลังคาเรือน ๆ ละ 1-5 บ่อ หรือ 2-3 บ่อโดยเฉลี่ย ชาวบ้านของหมู่บ้านนี้จึงมีปลากินและขายตลอดฤดูแล้ง ส่วนในฤดูฝนถ้าฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล ปลาและสัตว์น้ำอื่นจะมีอย่างอุดมสมบูรณ์

หากจะวิเคราะห์ในแง่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านแล้ว นับว่าการพัฒนาการของการมีปลากินของชาวบ้านนี้ เป็นพัฒนาที่น่าศึกษามากและเป็นการพัฒนาที่มีผลดีหลายประการคือ

1. เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิวัติที่นา ซึ่งเดิมเคยใช้เป็นที่ทำนาอย่างเดียว การเปลี่ยนนาเป็นอย่างอื่นของชาวนาภาคอีสานนั้น เป็นเรื่องที่แหวกขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมที่เดียว (เปลี่ยนแปลงจารีตประเพณี) แต่การขุดบ่อปลาในนา เป็นการพัฒนาตามธรรมชาติที่มีอยู่แล้วในลักษณะเล็กน้อย แล้วเห็นว่ามีผลดีจึงขยายใหญ่ขึ้นมากขึ้น

2. เป็นจุดเริ่มของการปฏิรูปวิถีชีวิต คือ เดิมเคยหาปลากินตามแหล่งน้ำธรรมชาติซึ่งไกลออกไปในหน้าแล้ง แต่กิจกรรมนี้เสียเวลาเป็นวันเป็นคืนเหมือนเดิมเหล่านั้นแทบจะไม่มีแล้ว กลายมาเป็นทำที่ขังปลาไว้ในนา โดยไม่ต้องหาและเลี้ยง

3. บ่อปลา คือ แหล่งน้ำส่วนตัวที่สามารถมีน้ำขังได้ตลอดปี นอกจากปลาจะอาศัยอยู่แล้ว ยังเป็นแหล่งน้ำสำหรับวัว ควาย และเป็ด-ไก่ อีกด้วย

4. เป็นแหล่งน้ำขนาดเล็กจำนวนนับพันบ่อ ที่สามารถเก็บน้ำและความชุ่มฉ่ำในดูแล้ง ที่ยืนยันได้ว่า ผืนแผ่นดินอีสานเก็บน้ำได้ตลอดปีถ้ามีที่เก็บ ข้อกล่าวหาว่า "ดินอุ้มน้ำไม่อยู่" จึงควรเลิกพูดกันได้แล้ว เพราะการแก้ไขโดยใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านเหล่านี้ได้พิสูจน์ยืนยันอยู่แล้ว หากรัฐจะทำให้อีสานเขียวโดยใช้พลังประชาชน จึงควรจะได้ศึกษาและเข้าใจภูมิปัญญาเหล่านี้

5. แหล่งน้ำส่วนตัวเหล่านี้ จะเป็นประโยชน์ในการ "ดอยตกกล้า"* ตามฤดูกาล ในตากล้าปกติ" ซึ่งจะตกกล้าได้เมื่อมีฝนตกจนน้ำมากพอ จะไม่แน่นอนในแต่ละปี แต่จะใช้น้ำจากบ่อปลา ซึ่งจะมีน้ำเต็มเมื่อฝนมาครั้งสองครั้งในเดือนหก มาใช้ในการตกกล้าก่อนที่จะได้ตกกล้าในตากล้าปกติที่น้ำเพียงพอ เพราะฝนในอีสาน ถ้าเป็นไปตามปกติ จะต้อง "เดือนสี่ไม่ฮาม (ฮาม คือ เว้นไป) เดือนสามไม่เว้น เดือนห้าฟ้าหก ฝนตกฟ้าลง" เดือนสามหรือประมาณเดือนกุมภาพันธ์ฝนจะตกมาประช่อดอกมะม่วง ครั้ง-สองครั้ง เช่นปีนี้ตกในช่วงก่อนวันมาฆบูชา และครั้งที่สองตกในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2533 เดือน 4 ตกเกือบตลอดเดือน เดือนห้าเดือนหก โดยปกติจะตก 2-3 ครั้ง และมีพายุมาและลูกเห็บตกมาด้วย ชาวบ้านเรียกว่า ลมแดง น้ำฝนจะไหลลงเต็มบ่อ ส่วนในผืนนาทั่วไปจะยังไม่ขังน้ำจึงสามารถสูบน้ำมาตกกล้าได้

6. ปลูบ่อ คือ ที่ใช้ปลูกพืชผักและไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย เท่าที่สังเกตเห็นตามบ่อปลา ชาวบ้านจะปลูกตะไคร้ ข่า ไม้ไผ่ แค ถั่ว ผักต่าง ๆ หญ้าเลี้ยงวัว สะแก จามจุรี มะม่วงหิมพานต์ กระถิน กระถินณรงค์ มะม่วง มะขามเปรี้ยว ฯลฯ จึงทำให้เรามองเห็นกลุ่มต้นไม้ในท้องทุ่งเต็มไปหมด นั่นแสดงว่าเป็นบ่อปลา

7. บ่อปลาคือ โครงการอีสานเขียวของชาวบ้านที่เกิดขึ้นมานานแล้วตามธรรมชาติ จากรากฐานเดิมและเป็นธรรมชาติ เป็นทั้งการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เป็นการพัฒนาแหล่งน้ำ ดิน และป่าไม้ในผืนนา เป็นทั้งการเพิ่มรายได้ จากผลผลิตที่เพิ่มขึ้น เช่น ปลา ข้าว เป็ด

---

*ตกกล้า คือ หว่านกล้าในแหล่งก่อนถอนไปปักดำในนา

ไก่ วัว – ควาย ฯลฯ และเป็นทั้งการพัฒนาคุณภาพชีวิต ไม่หนีถิ่น ครอบครัวไม่แตกสลาย ทำงานอย่างขยันขันแข็งในถิ่นฐาน ไร่นา ของแต่ละครอบครัว

๘. จากการสังเกตและสอบถาม ทำให้คาดได้ว่าท้องนาของหมู่บ้านโพนทราย จะกลายเป็นไร่–นา–สวนผสมไปโดยธรรมชาติในอนาคตอันใกล้อย่างแน่นอน หลายแห่งเป็นบ้างแล้ว ปัจจุบันได้จัดทำถนนซึ่งรถยนต์ รถจักรยานยนต์ลงสู่ท้องนาทุกทิศทางแล้ว ไก่–เป็ด เลี้ยงไว้ที่นาแล้ว (ไม่หาย) วัว–ควายเลี้ยงในนาของตนเองและข้างนอก ปลูกพืชผักผลไม้ในนาของตนเองแล้ว ในอดีตปลูกริมบึงรอบ ๆ หมู่บ้าน ในนาของญาติพี่น้องและที่สำคัญ ในปัจจุบันนี้มีความปลอดภัยในชีวิต ทรัพย์สิน จนชาวบ้านเชื่อได้ว่าเป็นแผ่นดินธรรม กล่าวคือปราศจากการลักขโมย ไม่ว่าลักเล็กขโมยน้อยไม่มีมานับสิบปีแล้ว ชาวบ้านจึงสามารถปล่อยไก่ที่นา ปล่อยปลาไว้ในบ่อในนาโดยไม่ต้องมีคนเฝ้า และไม่หาย ซึ่งเป็นสิ่งที่หาได้ยากในหมู่บ้านในชนบททั่วไป

ประเพณีแบ่งปันกันกินหรือขอกันกิน

ชาวบ้านโพนทรายมีลักษณะพิเศษหลายอย่างที่น่าศึกษา ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งที่สืบต่อกันมาเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านคือ ประเพณีแบ่งปันกันกินหรือขอกันกิน เป็นวิถีชีวิตที่แสดงออกให้เห็นเป็นรูปธรรม จากพื้นฐานด้านจิตใจที่ห่อหุ้มด้วยคุณธรรมของชาวบ้าน

จากการสนทนากับกำนันสมัย ประดับศรี ผู้ใหญ่บ้าน ละมัย หวังสุข และผู้นำคนอื่นพบว่า ชาวบ้านโพนทรายเป็นผู้มีความโอบอ้อมอารี ทั้งกับคนในหมู่บ้านเดียวกันและคนต่างบ้าน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "ไทยแขก" หรือแขกซึ่งเข้ามาเยือนหมู่บ้าน กำนันสมัยเล่าว่า "ถ้าบ้านผมได้ปลาสัก 10 กิโลกรัม จากการวิดบ่อปลา หรือปลาลงต้อนลงหลี่* โดยที่พี่น้องบ้านใกล้เรือนเคียงไม่ได้ ผมต้องแบ่งปันญาติพี่น้องให้ได้กินทั่วกัน คนละตัวสองตัว เมื่อญาติพี่น้องคนอื่นเขาได้ก็ทำเหมือนกัน มันเป็นอย่างนี้มาตั้งแต่โบราณแล้ว ถ้าได้มากจริงๆ จึงจะได้ขายให้แม่ค้าไปขายในเมือง พืชผักไม้ผลก็เหมือนกัน ใครมีก็แบ่งปันกันกิน แต่ไม่เอาไปเฉย ๆ โดยไม่บอกกล่าวนะ มีการขอบ้านใกล้เรือนเคียงเมื่อของตนเองไม่มี"

จากการสอบถามคนในหมู่บ้านก็ได้ข้อมูลชัดแจ้งตรงกัน และส่วนใหญ่จะเอื้อเฟื้อในกลุ่มญาติใกล้ชิดก่อน ส่วนที่ห่างไกลออกไปก็สงเคราะห์ช่วยเหลือกันตามประเพณีของหมู่บ้าน

กรณีที่เป็นแขก เข้าไปเยี่ยมเยียนหรือพักค้างคืนในหมู่บ้าน เมื่อแขกบอกหรือแจ้งต่อผู้ใหญ่บ้านกำนันแล้ว มักจะถูกแนะนำให้นอนที่วัดหรือศาลากลางบ้าน เวลากลางคืนเข้าได้เข้าไฟแขกจะออกขอข้าวแลง(ข้าวมื้อเย็น) ขอซื้อชาวบ้านจะไม่ขาย เพราะถือเป็นความรับผิดชอบที่ชาวบ้านจะสงเคราะห์แขก แม้จะมีแขกจำนวนมาก 10-20 คนก็ตาม ก็จะแบ่งเส้นทางกันออกขอข้าวแลงกันทั่วหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะแบ่งปันข้าวปลาอาหารเท่าที่จะอนุเคราะห์ได้ โดยจะถามคำถามเหล่านี้

"ไทยแขกอยู่บ้านไหนเมืองไหน หรือมาจากไหน"

---

*ลงต้อนลงหลี่ คือ ปลาลงที่จับปลาของชาวบ้าน (ต้อน, หลี่)

"มาซื้อมาขายอะไร"

"มากี่คน ? พักที่ไหน"

การถือปฏิบัติเช่นนี้ ถือเป็นประเพณีกันมานาน ที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อแขกและชาวบ้าน ฝ่ายแขกนอกจากจะได้อาหารมารับประทานแล้ว ยังได้แจ้งวัตถุประสงค์ของการมา และประชาสัมพันธ์สินค้าของขายอีกด้วย ส่วนชาวบ้านก็จะได้ทราบว่ามีแขกมา และทราบว่ามาซื้อมาขายอะไร จะได้เตรียมตัวซื้อ – ขายติดต่อด้วยในวันรุ่งขึ้นหรือระมัดระวังสอดส่องดูแลพฤติกรรมของผู้มาเยือนพร้อมไปด้วยในตัว ซึ่งอาจจะมีมิจฉาชีพแอบแฝงเข้ามาในหมู่บ้านได้

จากคำบอกเล่าของชาวบ้าน พบว่า ประเพณีนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง แม้การแบ่งปันกันกินจะยังคงอยู่ เนื่องจากยุคสมัยของการซื้อขายมีขึ้นแล้ว การแบ่งปันอาจจะทำได้น้อยลง และทำในวงแคบเข้าเฉพาะในหมู่ญาญิสนิทสนมจริง ๆ และการขอสิ่งของกันกินกันใช้ก็จำกัดลงในขอบเขตจำกัดเช่นเดียวกัน เพราะชาวบ้านต่างสร้างอยู่กิน มีกินมีใช้กันเป็นส่วนใหญ่ ทั้งยังเกรงใจกันมากขึ้น นอกจากญาติสนิทและบ้านใกล้เคียงกันจริง ๆ

จากการสังเกตและพูดคุยกับชาวบ้านแล้ว พบว่าพฤติกรรมโอบอ้อมอารี พร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเจือจุนผู้อื่นยังมีอยู่อย่างเหนียวแน่นในจิตของชาวบ้านโพนทราย

น้ำกับการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ

1. แหล่งน้ำ

บ้านโพนทรายนับว่าเป็นหมู่บ้านที่มีที่ตั้งเหมาะสม แสดงถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษของชาวบ้านที่เลือกภูมิถิ่นได้เหมาะสม มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ แหล่งน้ำสำคัญคือ

- หนองสามหง่า อยู่ด้านทิศตะวันตกกว้างประมาณ 200 เมตร ยาวประมาณ 2 กิโลเมตร ลึก 1-2 เมตร ในฤดูแล้ง ในสมัยก่อนแห้งขอด เป็นต้นกำเนิดห้วยใหญ่ และห้วยน้อย

- ห้วยใหญ่ เกิดจากหนองสามหง่าด้านทิศเหนือ ไหลอ้อมหมู่บ้านด้านทิศเหนือ ห่างหมู่บ้านประมาณ 2-3 กิโลเมตร

- ห้วยน้อย เกิดจากหนองสามหง่าด้านทิศใต้ ไหลอ้อมหมู่บ้านด้านทิศใต้ สู่แม่น้ำชี ซึ่งอยู่ห่างหมู่บ้านออกไป 4-5 กิโลเมตร

- หนองน้ำรอบหมู่บ้าน เริ่มจาก หนองบัวใหญ่ - หนองสิม หนองบัวน้อย โอบรอบหมู่บ้านด้านทิศเหนือ และหนองตาปอ โอบรอบหมู่บ้านด้านทิศใต้ หนองน้ำรอบหมู่บ้านในปัจจุบันได้ตื้นเขินและกลายเป็นนาหนองของชาวบ้านไปหมดแล้ว นอกจากหนองบัวใหญ่ยังถูกสงวนไว้เป็นแหล่งน้ำสาธารณะประมาณ 50 ไร่เศษ

- หนองน้ำเล็ก ๆ น้อยในทุ่งนา ซึ่งส่วนใหญ่ตื้นเขินไปหมดแล้ว เช่น หนองถม หนองตุกหลุก หนองกะยอม หนองแม่แล หนองเขมร หนองสระปังหรือสะพัง (หนองน้ำขุดในสมัยขอม) หนองกะเตา หนองเต่า หนองแฝก ฯ

แหล่งน้ำเหล่านี้เป็นแหล่งรับและเก็บกักน้ำตามธรรมชาติ สร้างความชุ่มฉ่ำแก่หมู่บ้านโพนทรายมานานนับร้อยปี แต่ได้ตื้นเขินไปตามกาลเวลา จนก่อปัญหาขึ้นในช่วงประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา

2. การแก้ปัญหา

ในช่วงหน้าแล้ง ผืนนาจะแห้งก่อน หนองน้ำที่ตื้นเขินจะแห้งขอดตามไปสู่หนองบัวน้อย

หนองบัวใหญ่–หนองสามหง่า–ห้วยน้อย–ห้วยใหญ่ ตามลำดับ ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่าปีไหนร้อนและแห้งแล้งผิดปกติในฤดูร้อน น้ำใต้ดินจะอยู่ลึกมาก โดยเฉพาะน้ำดื่ม ซึ่งบ่อใกล้หมู่บ้านริมหนองน้ำจะกระด้างดื่มไม่อร่อย จึงต้องไปตักน้ำดื่มจากบ่อห่างหมู่บ้านกว่า 1 กิโลเมตร ส่วนในหมู่บ้านบ่อน้ำลึกกว่า 20 เมตร ชาวบ้านมีพัฒนาการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำดังนี้

2.1 <u>การขุดน้ำ</u> การแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ เริ่มขึ้นจากความห่วง วัว–ควาย เนื่องจากห้วยหนองไม่มีต้นเขินและแห้งขอดในหน้าแล้ง จึงร่วมกันลงแขกขุดน้ำในห้วยใหญ่ ห้วยน้อยในช่วงประมาณปี พ.ศ.2495–2505 การขุดน้ำทำง่าย ๆ โดยลงแขกขุดดินกั้นลำห้วย ในช่วงที่แคบและตื้น ในช่วงต้นฤดูหนาว หลังฝนหมดจากฟ้าแล้ว ฤดูดังกล่าวน้ำจะไหลค่อยและเกือบเต็มลำห้วย ขุดเหล่านี้เป็นเพียงคันดินธรรมดาที่สามารถขุดน้ำไว้ให้วัวควาย และเป็นแหล่งหาปลามาเป็นอาหารในหน้าแล้ง เมื่อฝนตกน้ำมามากขุดก็พังทุกปี และก็ทำใหม่ทุกปี โดยแรงงานจากทุกครัวเรือนไปลงแขก

2.2 <u>การทำฝายปิดเปิด</u> ชาวบ้านเคยคิดที่จะขุดน้ำหนองสามหง่ามานาน แต่ไม่สำเร็จเพราะฤดูฝนน้ำจะมาก ประมาณปี พ.ศ.2504 เริ่มมีงบประมาณจำนวนหนึ่งจากทางอำเภอให้ทำท่อระบายน้ำลอดใต้ขุดน้ำหนองสามหง่า นับเป็นเทคโนโลยีด้านการชลประทานชนิดแรกที่เข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้สามารถกักเก็บน้ำในหนองสามหง่าได้ปริมาณมากขึ้น และทำให้ชาวบ้านสังเกตเห็นว่า ปริมาณน้ำใต้ดินในหมู่บ้านก็สูงขึ้นด้วย จนทำให้ชาวบ้านเกิดความมั่นใจว่า ถ้าน้ำในหนองสามหง่ามากขึ้นอีกจะมีผลให้น้ำใต้ดินในบริเวณใกล้เคียงและน้ำในหนองน้ำใกล้เคียงมีได้ตลอดหน้าแล้งอย่างแน่นอน และได้ทำโครงการของบประมาณจากรัฐบาลเพียง 200,000 บาทเศษ ในสมัยกำนันเคน ภากแก้ว มาจัดทำฝายปิดเปิดแบบถาวรที่หนองสามหง่า จนทำให้มีน้ำดื่มใช้อุดมสมบูรณ์ในทุกวันนี้

2.3 <u>ขุดบ่อน้ำตื้น</u> เมื่อมีการขุดน้ำหนองหง่า ทำให้น้ำใต้ดินในหมู่บ้าน และบริเวณใกล้เคียงสูงขึ้น น้ำในหนองน้ำรอบหมู่บ้านมีตลอดหน้าแล้ง ทำให้ชาวบ้านแทบทุกลังคาสามารถขุดบ่อน้ำตื้นใช้เองได้ สามารถแก้ปัญหาเรื่องน้ำดื่มน้ำใช้ได้อย่างสิ้นเชิง ในปัจจุบันแทบจะไม่เห็นชาวบ้านหาบน้ำจากนอกหมู่บ้านมาดื่มมาใช้เหมือนยุคก่อน เมื่อมีไฟฟ้าใช้ชาวบ้านได้ซื้อเครื่องสูบน้ำใช้แทบทุกครัวเรือน

2.4 ถังน้ำฝน เมื่อก้าวเข้าสู่ยุคพัฒนาชนบทยากจน ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 รัฐได้ช่วยชาวบ้านลงทุนครั้งหนึ่ง ทำให้เกือบทุกครอบครัวสามารถแก้ปัญหาน้ำดื่มน้ำใช้ไปได้อย่างสิ้นเชิง ในยุคหลังชาวบ้านต้องนำน้ำฝนไปดื่มในเวลาทำงานในนาด้วย เพราะน้ำในท้องนามีสารเคมีไม่ปลอดภัยในการใช้ดื่ม

2.5 บ่อปลาแหล่งน้ำส่วนตัวเพื่อการเกษตร นับเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติอย่างแท้จริง โดยปกติจังหวัดอุบลราชธานี ไม่เคยฝนแล้ง นอกจากทิ้งช่วงนานผิดปกติบางในบางปี แต่มักจะมีฝนตกประมาณ 1,300-1,8000 มิลลิเมตร/ต่อปี น้ำฝนจึงเพียงพอต่อการเก็บกักไว้ใช้ในฤดูแล้ง หากมีที่เก็บกักน้ำ จึงสามารถแก้ปัญหาในช่วงหน้าแล้งไปได้ ชาวบ้านโพนทราย เริ่มที่บ่อปลา จากการสังเกตและสอบถามจากครูสุวรรณา และคนอื่น ๆ ทำให้ทราบว่า ถ้าขุดบ่อลึกสามเมตรสามารถขังน้ำได้ตลอดปีในท้องทุ่งของหมู่บ้านทุกแห่ง ปัจจุบันจึงมีบ่อปลาในนาทุกผืนจำนวนมากมาย และบ่อเหล่านี้ คือแหล่งน้ำส่วนตัวในนาของชาวบ้านแต่ละผืนที่มีคุณค่าอย่างมากมาย เช่น เป็นแหล่งน้ำสำหรับสัตว์เลี้ยง เป็นบ่อขังปลาไว้กินหน้าแล้ง เป็นแหล่งน้ำตกกล้าก่อนฤดูปกติ เป็นแหล่งน้ำรดพืชผักในฤดูแล้ง ฯลฯ เพียงบ่อปลาเหล่านี้เก็บน้ำได้บ่อละ 50 ลูกบาศก์เมตร ในปลายฤดูฝน ก็จะสามารถมีน้ำในท้องทุ่งในฤดูแล้งนับแสนลูกบาศก์เมตร ขนาดของบ่อโดยทั่วไปมีตั้งแต่ขนาดความจุ 3 x 5 x 3 ลูกบาศก์เมตร ถึงขนาด 15 x 30 x 3 ลูกบาศก์เมตรและคาดว่าจะมีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งจำนวนและขนาดความจุ

2.6 การขุดลอกหนองน้ำ หลวงปู่ดี เจ้าอาวาสวัดป่าเล่าให้ฟังว่า สมัยบวชเป็นสามเณรเมื่อ 70 ปีที่แล้ว หนองน้ำรอบ ๆ หมู่บ้านลึกกว่านี้มาก หน้าฝนน้ำลึกท่วมหัว แต่ปัจจุบันนี้หนองน้ำเหล่านี้ได้ตื้นเขินกลายเป็นไร่-นาหมดแล้ว ที่ยังคงมีน้ำขังได้ตลอดปีคงเหลือเฉพาะหนองสามหง่า หนองบัว และหนองบัวน้อย และเมื่อประมาณปี พ.ศ.2530 กำนันได้เสนอโครงการขุดลอกหนองบัวให้ลึกลง และขังน้ำได้ตลอดปีและต่อไปจะของบประมาณมาขุดลอกหนองหง่า และลำห้วยใหญ่และห้วยน้อยในลักษณะเดียวกัน หากเสร็จสมบูรณ์คาดว่าบ้านโพนทรายและบ้านไทยจะเป็นหมู่บ้านที่ชุ่มฉ่ำอุดมสมบูรณ์มากแห่งหนึ่ง

2.7 คลองส่งน้ำ เรื่องคลองส่งน้ำเป็นเรื่องความฝันของชาวบ้านโพนทรายมานานแสนนานและบัดนี้ก็ยังไม่เป็นจริง เพราะหมู่บ้านอยู่ห่างจากลำน้ำชีถึง 5 กิโลเมตร ขณะนี้โครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าถึงเฉพาะทุ่งนาบ้านโพนทอง หากการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำชี ตามโครงการโขง-ชี-มูล สำเร็จโอกาสที่ท้องทุ่งของหมู่บ้านจะเป็นแหล่งเกษตรกรรมอันอุดมสมบูรณ์ย่อมเป็นไปได้มาก

3. ความเชื่อและแนวคิดที่ได้

จากความพยายามของชาวบ้านที่ได้ร่วมมือแก้ไขเรื่องน้ำมาตลอดหลายชั่วอายุคน โดยเฉพาะในช่วง 40 ปีที่แล้วมา เรียกได้ว่าสำเร็จในระดับที่น่าพอใจ และเป็นกรณีตัวอย่างความสำเร็จของการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่น่าจะนำไปใช้ได้ในหมู่บ้านอื่น ๆ ในภาคอีสาน จากข้อมูลเรื่องน้ำกรณีบ้านโพนทราย ทำให้เกิดความเชื่อและแนวคิดในหลายประการ คือ

1. ปัญหาเรื่องน้ำในภาคอีสาน ไม่ใช่ปัญหาของการไม่มีน้ำ แต่ปัญหาอยู่ที่การกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง

2. พื้นดินของภาคอีสานอุ้มน้ำและเก็บน้ำได้ในฤดูแล้ง โดยเฉพาะในที่ลุ่มและทุ่งนาโดยทั่วไป กรณีบ้านโพนทรายถ้าบ่อปลาลึก 2-4 เมตรจะขังน้ำไว้ได้ตลอดปี ซึ่งสอดคล้องกับกรณีตัวอย่างความสำเร็จในการเก็บกักน้ำหลายกรณี เช่น ของมหาอยู่ สุนทรไชย แห่งสุรินทร์ และของลุงชาลี มาระแสง แห่งบ้านกุดชวย อ.หัวตะพาน จังหวัดอุบลราชธานี

3. แหล่งน้ำตื้นเขิน เช่น ลำห้วยและหนองน้ำ หากได้รับการขุดลอก จะสามารถเก็บน้ำได้ตลอดปี และทำให้บริเวณพื้นที่ใกล้เคียงมีน้ำใต้ดินสูงขึ้นได้

4. การพัฒนาแหล่งน้ำ ควรเริ่มจากพื้นฐานที่ชาวบ้านแก้ปัญหาสำเร็จมาก่อน หรือศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านให้ละเอียดเข้าใจแล้วนำมาเป็นข้อมูลในการวางโครงการพัฒนา

5. การพัฒนาแหล่งน้ำชุมชน ควรเริ่มจากฐานครอบครัวคือ บ่อปลาในนา ให้ผสมผสานกับแหล่งน้ำที่ใหญ่ขึ้น เช่น หนองน้ำ-ลำห้วย ประจำหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จนไปถึงโครงการโขง-ชี-มูล

6. การสร้างสระหรือแหล่งเก็บกักน้ำสามารถทำได้ในอีสานทั้งในลุ่มและที่ดอน กรณีบ้านโพนทรายได้แนวคิดพื้นฐานเดิมจาก "ตะพัง" หรือ "สระพัง" ซึ่งเป็นสระน้ำขุดเก่าแก่สันนิษฐานว่าขุดในสมัยขอม มีสามแห่งในบริเวณใกล้เคียง คือ "หนองตะพังใหญ่" ใกล้บ้านผักแว่น ต.ยางชุมน้อย หนองสระพังบริเวณโนนสาปัง ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน และหนองสระพังน้อย บริเวณดอนขวางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ทั้งสามแห่งอยู่บนที่สูง มีลักษณะสี่เหลี่ยมเหมือนบ่อขุด กว้าง ยาวประมาณด้านละ 1-3 เส้น ปัจจุบันยังขังน้ำได้ตลอดปี แม้จะเป็นเนินดินซึ่งมีลักษณะเป็นที่ตั้งชุมชนโบราณ

7. บ่อเก็บน้ำจะขังน้ำไม่ได้ตลอดหน้าแล้งใน 1-2 ปีแรก แต่ปีที่สามจะเริ่มขังน้ำได้มากและมีตลอดหน้าแล้ง ผู้เฒ่าผู้แก่ให้เหตุผลว่า "ก็เหมือนหม้อดินเผา นำมาใส่น้ำใหม่ๆ ซึมหนีหมด แต่ใช้ไปนาน ๆ มีตะกอนอุดรูที่น้ำซึมก็สามารถขังน้ำได้ สระน้ำหรือบ่อปลาก็เหมือนกัน 2-3 ปี มีตะกอนดินอุดรูพรุนกันบ่อมาก ๆ ก็จะขังน้ำได้ตลอดปี" นับว่าเป็นเหตุผลที่น่าเชื่อถือได้ ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องสร้างบ่อบุพลาสติกให้เปลืองงบประมาณ แต่ควรขุดให้ลึก 3-4 เมตร ก็จะสามารถเก็บกักน้ำได้ตลอดปี

8. บ่อที่มีต้นไม้บนคูขอบบ่อมากจะสามารถเก็บกักน้ำได้ดีกว่าบ่อที่ไม่ปลูกต้นไม้ขอบบ่อ ดังนั้นจะสังเกตเห็นกลุ่มต้นไม้เป็นกลุ่ม ๆ จำนวนมากกระจายเต็มท้องทุ่ง แสดงว่านั่นคือบ่อปลา หรือแหล่งน้ำ ส่วนตัวในมาของชาวบ้าน

9. ชาวบ้านจะไม่ปลูกต้นยูคาลิปตัสไว้บนคูบ่อปลา เพราะชาวบ้านพบว่า ปลาจะหนีหมด หรือ "ไม่แก่น" หรือไม่ยอมอาศัยในบ่อ เพราะใบยูคาลิปตัสที่หล่นลงในบ่อเป็นพิษต่อปลา จึงหนีหมด ชาวบ้านจึงปลูกต้นไม้พื้นเมืองที่เคยปลูกกันสืบมาเป็นหลัก

10. จากการปฏิบัติของชาวบ้านเกี่ยวกับการแก้ปัญหาเรื่องน้ำแสดงว่า ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างพืชพันธุ์-ดิน-น้ำ-และสัตว์ จากการปฏิบัติสืบต่อกันมาค่อนข้างชัดเจนและล้วนเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือ มีกรณีตัวอย่างสามารถพิสูจน์ยืนยันได้ แต่ยังไม่มีใครรวบรวม มรดกวิถีปฏิบัติเหล่านั้นไว้เป็นเชิงวิชาการ จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาวิจัยอย่างยิ่ง

นาและการพัฒนาไร่นา

บ้านโพนทราย นับว่าเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของอำเภอเชื่องใน นายจำรัส กากแก้ว และผู้นำคนอื่น ๆ บอกให้ทราบว่า ชาวบ้านมีรายได้หลักจากการขายข้าว โดยเฉลี่ยปีละ 10,000 บาทต่อครอบครัว บางครอบครัวขายที่มีนามากได้ถึง 60,000 บาทต่อปี ถ้าฟ้าฝนอำนวย ชาวบ้านจะมีนาโดยเฉลี่ยประมาณ 20-25 ไร่ บางคนมีมากถึง 150 ไร่ ยกเว้นที่บางคนมี 10 ไร่ แต่เป็นนาที่งาม นาของหมู่บ้านนี้มี 4 ประเภท คือ

1. นาบึงหรือนาหนอง คือ นาอยู่ในที่ลุ่มหรือหนองบึงรอบ ๆ หมู่บ้าน จะเป็นนาที่ข้าวงามมาก และต้องเริ่มทำก่อนตั้งแต่เดือนเมษายน (เดือนห้า) แต่จะเก็บเกี่ยวสุดท้าย เพราะดำข้าวหนักอายุมาก ชาวบ้านเรียกว่า "ข้าวงัน"

2. นาทุ่ง คือ นาในทุ่งนาปกติ ตัดจากหนองบึงขึ้นไปในท้องทุ่ง เป็นนาส่วนใหญ่ของแต่ละครอบครัวรวมกันเป็นท้องทุ่งสุดสายตา

3. นาโดกหรือนาดง ได้แก่นาที่ชาวบ้านบุกเข้าไปในป่าด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่สูง อาจจะได้ปักดำบางปีที่ฝนตกมาก

4. นาทาม* คือ นาที่อยู่ใกล้ห้วยหรือแม่น้ำ ซึ่งมักจะถูกน้ำท่วมเสียหายเมื่อน้ำมาก มีความเสี่ยงสูงในการที่จะปักดำ อาจจะได้ปีเว้นปี โดยปกติข้าวจะงามมากเหมือนนาบึงนาหนอง

การแบ่งปันนาแก่ลูกหลาน

โดยปกติชาวบ้านมักจะไม่ขายนา จะแบ่งปันนาเป็นมรดกตกทอดแก่ลูกหลาน ถ้าขายก็ขายให้ญาติพี่น้องใกล้ชิด ผู้เฒ่าผู้แก่ มีคำภาษิตที่เกี่ยวกับการแบ่งที่นาที่ไร่แก่ลูกเขย ถ้ามีลูกเขยหลายคน ว่า

---

*ทาม คือที่ลุ่มใกล้แม่น้ำ

"เขยขี้เมาให้นาโคก
เขาขี้โบกให้นาทาม
เขยคนงามจังสิได้นาทุ่งนาหนอง"

หมายความว่า ถ้าลูกสาวมีผัวขี้เมา พ่อจะแบ่งนาโคกนาดงให้ ถ้าคนไหนมีผัวขี้โบก ไพ่ ไฮโล มัวเมาในการพนัน พ่อจะแบ่งนาทาม ซึ่งเป็นนาไม่ดีให้ แต่ถ้าได้ผัว (ชาวบ้านเรียกว่าเอาผัว) เป็นคนดี ขยันในการงาน พ่อแม่จึงจะแบ่งนาทุ่งนาหนองซึ่งเป็นนางามและไม่เสี่ยงในการทำมากให้

ครอบครัวที่มีนามาก อาจจะมีนาถึงสี่ประเภท หรือสามประเภท บางครอบครัวอาจมีเพียงหนึ่งประเภทมากบ้างน้อยบ้างตามฐานะ

<u>การช่วยเหลือกันทำนา</u>

นายสมัย ประดับศรี นายสมบูรณ์ วงศาสนธิ์ และผู้นำคนอื่น ๆ ให้ข้อมูลตรงกันว่าการช่วยเหลือลงแขกทำนามีมานานหลายชั่วคน ปัจจุบันนี้ก็ยังทำกันอยู่ในหมู่พี่น้อง ในการทำนาจะเริ่มจากการทำนาบึง นาหนอง ขณะที่นาทุ่งพึ่งตกกล้า ญาติที่ไม่มีนาบึง จึงถือเป็นหน้าที่จะต้องไปช่วยทำนาบึงช่วย เพราะทำซ้ำไม่ได้ ฝนจะตกน้ำจะท่วมสูง ดำไม่ทัน กล้าที่ใช้ดำนาบึง จะถูกตกกล้าตามชายหนองสามหว่า และริมห้วยบางแห่งที่พอทำได้

เมื่อดำนาบึงเสร็จก็จะเริ่มดำนาทุ่ง คนที่มีเฉพาะนาบึงก็จะไปช่วยญาติ ๆ ดำนาทุ่งหรือทำนาทุ่งของครอบครัวและทำนาทุ่งเสร็จก็จะไปช่วยญาติ ๆ ที่ทำนาโคกนาดง ส่วนเวลาเกี่ยวจะเริ่มจากนาโคกและนาทุ่งก่อน แล้วมาสุดท้ายที่เกี่ยวข้าวนาบึง ญาติพี่น้องก็จะช่วยเหลือลงแขกในการเก็บเกี่ยว ตีข้าวและขนข้าวขึ้นยุ้ง

<u>การพัฒนาผืนนา</u>

การพัฒนาผืนดินนาของหมู่บ้านโพนทรายเป็นที่น่าสนใจมาก นายเชียน สมสิน นายเชย กากแก้ว หลวงปู่ดี และผู้นำคนอื่น ๆ ได้เล่าให้ฟังว่า การพัฒนาผืนนาของหมู่บ้านแบ่งได้คร่าว ๆ เป็นสามยุค คือ

1. ยุคบุกเบิกหรือยุคโบราณ คือตั้งแต่เริ่มตั้งหมู่บ้าน จนถึงประมาณปี พ.ศ.2490 นายังพอมีปุ๋ยในดินบ้าง เพราะต้นไม้จากการบุกเบิกป่ายังมีเหลืออยู่ ข้าวงาม ได้ข้าวพอกินถ้าฝนฟ้าตกถูกต้องตามฤดูกาล ในยุคนี้ ไม่มีการทำนาเพื่อขาย

2. ยุคดินจืดนาแก่น เนื่องจากการทำนาในสมัยก่อนปี พ.ศ.2490 ไม่มีการใส่ปุ๋ย แม้แต่ปุ๋ยคอก จึงทำให้ดินจืดและแข็ง เรียกนาแก่น ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2495-2505 จึงมีชาวบ้านอพยพมาจากถิ่นอื่น ไปทำมาหากินในถิ่นอื่นที่ "นากว้างดินดี" โดยขายนาขายบ้านให้ญาติพี่น้องแล้วอพยพไปทั้งครอบครัว เช่น ที่ อ.บึงกาฬ จ.หนองคาย อ.หล่มสัก จ.เพชรบูรณ์ ในบางอำเภอในจังหวัดนครราชสีมา พิษณุโลก ลพบุรี กำแพงเพชรฯ ส่วนในจังหวัดอุบลราชธานีเองก็มี เดชอุดม น้ำยืน พิบูลมังสาหาร เป็นต้น สาเหตุเนื่องจากนาไม่งามเพราะดินจืดยังไม่รู้จักใช้ปุ๋ย และคนมีจำนวนมากขึ้น ที่นามีเท่าเดิมจึงได้ข้าวไม่พอกิน

3 ยุคพัฒนาไร่นา ประมาณปี 2505 เป็นต้นมา ชาวบ้านรู้จักใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ผสมผสานด้วยปุ๋ยคอก ตอนแรก ๆ ก็ใช้มูลควาย-วัว ใส่เฉพาะกล้า ต่อมาก็เห็นคุณค่าของปุ๋ยคอกมากขึ้น และมีการเก็บฟาง เศษหญ้า แกลบ และวัสดุเหลือใช้ ทำปุ๋ยหมักโดยผสมกับมูลวัว-ควายในคอกนั่นเอง ช่วยทำให้นาซึ่งเคยดินด้านแข็ง กลายเป็นเลนตมง่ายแก่การปักดำ และได้ผลผลิตมากขึ้นหลายเท่าตัว ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน นาซึ่งเคยถูกขายทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ มีราคาแพงและไม่มีใครยอมขายเลย ครูสุวรรณ ฉวีวงศ์ ซื้อที่นา 32 ไร่ ประมาณปี พ.ศ.2502 ราคาเพียง 3,000 บาทเท่านั้น ปัจจุบันนี้ถูกพัฒนาให้เป็นเสมือนแผ่นดินทอง ข้าวงาม ได้ผลผลิตมาก จนเป็นตัวอย่างในการพัฒนาที่ดินนาแก่ชาวบ้านคนอื่น ๆ ในปัจจุบัน

ความอุดมสมบูรณ์ในไร่นาของชาวบ้านในปัจจุบันนี้มีลักษณะเด่นหลายประการคือ

1. เป็นมาตามธรรมชาติ เป็นการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านด้วยกันเอง

2. ชาวบ้านเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์ - ดิน - พืช - น้ำ โดยธรรมชาติ เช่น นำปุ๋ยมูลวัว - ควาย ไปเป็นปุ๋ยในนา ต่อมารู้จักเอาเศษพืชผสมปุ๋ยจากมูลวัว-ควาย ให้ได้ปริมาณมากขึ้น จากการสังเกตในช่วงเก็บข้อมูลพบว่า เป็นช่วงขนปุ๋ยลงนา ทุกครอบครัวจะได้ประมาณไม่ต่ำกว่า 5 ตัน หรือ 3-5 รถขนปุ๋ย ซึ่งเป็นรถขนขนาดกลาง 4 ล้อ ทำให้ในท้องนามองเห็นกองปุ๋ยคอกอยู่ทั่วไป ใบไม้ที่ร่วงหล่นในหมู่บ้านจึงถูกทำเป็นปุ๋ยโดยสิ้นเชิง ชาวบ้านบอก

ด้วยว่า ถ้าใส่ปุ๋ยเคมี ปลา-กบ หนีหมด แต่ถ้าใส่ปุ๋ยคอก ปลาในนาจะมาก คนจะดีง่ายต่อการปักดำ และถ้ามีต้นไม้บนคูบ่อปลา น้ำจะอยู่ได้ตลอดหน้าแล้ง และชาวบริเวณใกล้ต้นไม้จะงามๆลๆ

3. การเลี้ยงสัตว์ช่วยสร้างความสมดุลในนาและสิ่งแวดล้อมอื่น ในขณะเดียวกันก็เป็นการสะดวกในการใช้รถไถนาเดินตามไวกว่าที่ควรจะเป็น จากการถามความเห็นของผู้นำชาวบ้านต่างให้ความเห็นตรงกันว่า อีกนานหลายสิบปีกว่าชาวบ้านจะเลิกใช้ควายไถนา สิ่งสำคัญคือประหยัดและได้ปุ๋ยจำนวนมาก แต่ควายเหล็กต้องเสียค่าใช้จ่ายแพงได้ผลผลิตไม่คุ้ม นอกจากซื้อมารับจ้างไถ อาจเป็นไปได้ที่คุ้มหนึ่งจะมีสัก 1 คัน แต่การเลี้ยงวัวควายยังต้องคงอยู่และพัฒนาไปแบบการเลี้ยงวัวในปัจจุบัน

4. ผืนนาของชาวบ้านอุดมขึ้น ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองมากขึ้น กล้าลงทุนกล้าเสี่ยงในการนำเทคโนโลยีง่าย ๆ มาใช้มากขึ้น และกล้าที่จะเปลี่ยนนาเพื่อผลิตอย่างอื่นมากขึ้น นอกเหนือจากการปลูกข้าว เพราะแม้ที่นาจะน้อยลงแต่ได้ผลผลิตมากพอกินและเหลือขาย ชาวบ้านจึงสรุปได้เองว่า "นาไม่ดีไม่มีอีกแล้วในทุ่งบ้านโพนทราย เพราะเขาปรับปรุงดินในที่นากันทุกผืน" นับเป็นข้อสรุปที่ชัดเจนและมีหลักฐานให้เป็นรูปธรรมได้อย่างแจ่มชัด

5. หากมีคลองส่งน้ำผ่านทุ่งนาของชาวบ้าน มีแนวโน้มที่จะพัฒนาผืนนาให้สามารถผลิตได้ตลอดปี เพราะชาวบ้านมีพื้นฐานแน่นแฟ้นและมีความพร้อมมาก เป็นไปได้อย่างมากที่จะสามารถสะกัดกั้นการอพยพย้ายถิ่นไปขายแรงงานในกรุงเทพฯ ได้เกือบสิ้นเชิง

6. สังเกตจากสภาพความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน มีแนวโน้มชาวบ้านจะขยายบ้านเรือนลงสู่ทุ่งนา และพัฒนาที่นาเป็นไร่-นา-สวนผสมอย่างมาก โดยมีบ่อเลี้ยงปลา นาข้าว เล้าเป็ด-ไก่ ขนคันนาและคูบ่อปลาเป็นเสมือนไร่-สวน และมีคอกวัว คอกควาย อยู่ในที่นา และมีบางส่วนเริ่มขึ้นแล้ว

การพึ่งตนเองและพึ่งกันเอง

เป็นหมู่บ้านพึ่งตนเอง

หากจะเปรียบเทียบหมู่บ้านโพนทรายกับหมู่บ้านในชนบททั่วไปแล้ว เรียกได้ว่าบ้านโพนทรายเป็นหมู่บ้านพึ่งตนเองได้อย่างสมศักดิ์ศรี ด้วยเหตุผลหลายประการ

1. สังเกตจากลักษณะของบ้านแต่ละหลัง-วัว-ควายและสัตว์เลี้ยงในคอก และสภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไปแล้ว ทุกครอบครัวพอมีพอกิน บางครอบครัวน่าจะมีทรัพย์สินเท่าที่เห็นในบ้านมูลค่าหลายแสนบาท เช่น มีบ้านหลังใหญ่มั่นคง เล้าข้าวหลังใหญ่ มีวัวในคอก 2-3 ตัว ราคาตัวละ 7,000-15,000 บาท ควายอีก 2-3 ตัว ราคาตัวละ 8,000-15,000 บาทฯ แสดงว่าแต่ละบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง มีความสุขตามอัตภาพ ทุกครอบครัวมีที่นาเป็นของตนเอง มีควายนาอย่างน้อยครอบครัวละตัว และได้ข้าวพอกิน เป็นต้น

2. มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินอย่างสมบูรณ์ ไม่มีการลักเล็กขโมยน้อย และคดีอาชญากรรมไม่มีมานานกว่า 10 ปีแล้ว โดยชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษาความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สินของหมู่บ้านเองร่วมกัน สังเกตเห็นได้จากการปล่อยไก่ไว้ตามทองนา ปลาในบ่อและทรัพย์สินอื่นในหมู่บ้าน เท่าที่สอบถามจากผู้นำหมู่บ้านได้รับคำตอบว่า สำหรับคนในหมู่บ้านเชื่อได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่ก็ได้ตักเตือนให้ช่วยกันระมัดระวัง เพราะในปัจจุบันการติดต่อถึงกันสะดวก

3. พึ่งตนเองได้ในเรื่องอาหารการกิน ได้แก่ ข้าว ปลา พริก เกลือ ซึ่งถือว่าเป็นโครงสร้างหลักด้านอาหารการกินของคนอีสาน บ้านโพนทรายมีพอกินและมีเหลือเป็นสินค้าออกทั้งข้าว ปลา พริก และเกลือ ส่วนอย่างอื่นก็มีเพียงพอไม่ขาดแคลน

4. สิ่งที่ชี้ว่าหมู่บ้านพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจอย่างหนึ่งคือ การขายข้าว ชาวบ้านจะขายเมื่อเห็นต้นข้าวรุ่นใหม่ในนา โดยเก็บไว้ในยุ้งข้าว ซึ่งมีทุกบ้าน เป็นเสมือนธนาคารข้าวประจำครอบครัว

5. ภาวะหนี้สิน เท่าที่สอบถาม ชาวบ้านที่มีหนี้สินกับ ธกส. ก็มีอยู่บ้างแต่ก็เป็นจำนวนน้อย การซื้อขายวัว-ควาย ส่วนใหญ่ใช้ทรัพย์สินของครอบครัว เท่าที่สืบทราบ ชาวบ้านใช้สินเชื่อเพื่อซุดบ่อปลากันมาก และต้องใช้คืนภายใน 6 ปี วงเงิน 15,000 บาท

6. สิ่งที่เป็นเครื่องแสดงว่าชาวบ้านพึ่งตนเองได้ทางด้านจิตใจ คือ ชาวบ้านไม่มัวเมาในอบายมุขต่าง ๆ โดยเฉพาะการพนัน ไม่มีเลย จากการสอบถามครูใหญ่เอี่ยม ทองแสง และครูใหญ่ครุน กาศแก้ว และผู้นำคนอื่น ๆ ทราบว่า ชาวบ้านมีโทษทรายต่อการเล่นการพนันมาโดยตลอด ลูกหลานซึ่งอาจจะไปฝึกหัดจากภายนอกหมู่บ้าน ก็ไม่สามารถมาเผยแพร่ในหมู่บ้านได้ เพราะผู้เฒ่าผู้แก่ไม่ยอม ส่วนการดื่มสุรานั้น ยังมีอยู่บ้างประปราย หลังจากซื้อขายวัว-ควาย จึงแทบจะไม่ปรากฏมีคนเมาเหล้าเดินตามถนนในหมู่บ้าน คนส่วนใหญ่จึงอยู่กับการงาน สำหรับมวยตู้ก็มีดูกันปกติ แต่ไม่มีการเล่นการพนัน เท่าที่สังเกตก็ไม่มีการชุมนุมดูกันเป็นกลุ่มใหญ่ เพราะมีโทรทัศน์จำนวนมากและกระจาย

7. เนื่องจากชาวบ้านยังใช้ควายไถนาและมีวัวเกือบทุกบ้าน จึงได้ปุ๋ยคอกจำนวนมาก จึงสามารถพึ่งตนเองในการใช้ปุ๋ยเคมีได้ในระดับหนึ่งที่น่าพอใจ ขณะเดียวกันรถไถก็ยังไม่สามารถครองความนิยมของชาวบ้านจนเกิดการพึ่งพาเทคโนโลยีและนายทุนเหมือนชาวนาในบางพื้นที่

8. ชาวบ้านที่ไปขายแรงงานในถิ่นอื่นส่วนใหญ่ไปกรุงเทพฯ เกือบทั้งหมดไปในช่วงว่างจากการทำนาหรือชั่วคราวเท่านั้น ที่เป็นชาวบ้านยังคงต่อต้านการขายแรงงานเด็กอย่างเหนียวแน่น และยืนยันว่าไม่มีการขายแรงงานหญิงสู่อาชีพโสเภณีเลย การไปทำงานในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่มีญาติหรือผู้ใหญ่นำไป และดูแลคุ้มครองกันเองในกรุงเทพฯ ส่วนผู้ชายส่วนใหญ่ไปขับรถรับจ้างโดยสารชั่วคราวช่วงสั้น ๆ การอพยพทิ้งถิ่นไม่มี นอกจากผู้ที่ไปเป็นข้าราชการหรือไปตั้งหลักแหล่งค้าขายในถิ่นอื่น

9. สังเกตจากสภาพครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวใหญ่ มีทั้งคนเฒ่าคนแก่ พ่อบ้านแม่เรือน หนุ่มสาวและเด็ก ๆ ยังอยู่กันพร้อมหน้าเป็นส่วนใหญ่ และมีภาวะการงานทำในหมู่บ้านตลอดเวลา ผู้ชายทำงานช่าง สร้างซ่อมแซมบ้านเรือน ดูแลวัว ควาย ส่วนผู้หญิงทำงานบ้านและทอผ้า เด็ก ๆ ช่วยผู้ใหญ่ทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามกำลังความสามารถ เช่น ดูแลควาย-วัว หาปลา รดผัก ตายหญ้า ฝึกทอผ้าฯลฯ ซึ่งเป็นภาพชีวิตชนบทที่ค่อนข้างมีความสมบูรณ์

10. การพึ่งพาโชคลาง แม้จะยังมีปรากฏแต่ก็เสื่อมคลายไปมาก โดยเฉพาะในหมู่หนุ่มสาว สังเกตว่าชาวบ้านโพนทรายมีความมั่นใจในตัวเองสูง ขยันทำการงานเพื่อหารายได้มากกว่ารอโชคชะตา ส่วนความเชื่อเรื่องผีสางก็ยังคงมีตามประเพณีสืบกันมา

11. ที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งคือการพึ่งตนเองด้านงบประมาณในการพัฒนาสาธารณูปโภคต่าง ๆ ชาวบ้านร่วมออกเงินสมทบ ในการก่อสร้างสาธารณูปโภคเสมอ ในกรณีที่เงินไม่พอ หรือไม่มี พัฒนาหลายอย่างไม่ต้องอาศัยงบประมาณของทางราชการเลย

12. ในส่วนของการพัฒนาตนเองของหมู่บ้าน ทำอยู่เป็นปกติตลอดมาอย่างต่อเนื่อง แม้จะไม่ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการ จึงทำให้การพัฒนามีรากฐานค่อนข้างมั่นคง โดยเฉพาะด้านการพัฒนาคน จึงพบว่านักเรียนที่จบประถมศึกษาที่โรงเรียนประถมศึกษาของหมู่บ้านเรียนต่อมัธยมกว่าร้อยละ 80

13. ลักษณะเด่นอีกอย่างหนึ่งคือการพึ่งตนเองได้ในด้านการปกครอง ผู้นำโดยตำแหน่งของหมู่บ้านไม่โดดเด่นมากเพราะมีการกระจายอำนาจสู่การปกครองคุ้มอีก 16 คุ้มของสองหมู่ แต่ละคุ้มก็ปกครองกันเองได้โดยผู้นำโดยธรรมชาติจำนวนมาก ภาวะประชาธิปไตยของคนหมู่บ้านนี้ มีค่อนข้างมาก การถกเถียงเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เป็นเรื่องปกติที่พบเห็นได้เสมอในหมู่ชาวบ้าน

การต้มเกลือสินเธาว์และการแก้ไขปัญหาดินเค็ม

อำเภอเขื่องใน เป็นแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์สำคัญของจังหวัดอุบลราชธานี มีแหล่งผลิตหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "บ่อเกลือ" ขนาดใหญ่อยู่ 2 แห่ง คือ "บ่อใหญ่" และ "บ่อหลวง" บ่อใหญ่ เป็นบ่อเกลืออยู่บริเวณลำห้วยเรือช่วงที่ผ่านตำบลสร้างถ่อ ติดต่อกับตำบลเขื่องในและตำบลยางชี้นก หรือด้านทิศใต้ถนนแจ้งสนิท ตรงบ้านนาดูน – บ้านยางชี้นก ส่วนบ่อหลวงเป็นบ่อเกลืออยู่บริเวณลำห้วยเดียวกันด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือบ้านโพนทราย เป็นบ่อเกลือกลางที่หลายหมู่บ้านร่วมกันต้มเกลือ เช่น บ้านก่อก บ้านนาแก้ว บ้านไทย บ้านโพนทราย บ้านก่อ บ้านโพนสิม บ้านผักแว่น นอกจากนั้นยังไม่มีบ่อเกลือขนาดเล็กตามแนวริมห้วยเรือ (ห้วยใหญ่) แนวห้วยน้อย (ห้วยส้มป่อย) และบริเวณใกล้ที่ดอนที่ชาวบ้านเรียก "โนน" ซึ่งเป็นบ่อส่วนตัวอีกจำนวนมาก

การผลิตเกลือสินเธาว์

การผลิตเกลือสินเธาว์ของหมู่บ้านยังคงใช้ ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมเรียกว่า "ต้มเกลือ" เป็นวิธีที่นำทรัพย์ในดินขึ้นมาบริโภคอย่างรู้คุณค่าไม่สะโมภ และไม่กระทบกระเทือนต่อสิ่งแวดล้อม แบ่งสรรปันส่วนกันผลิตและบริโภคอย่างเป็นธรรม ยังความสงบสุขทั้งคนและธรรมชาติ การต้มเกลือก็เป็นกระบวนการทำง่าย ตามลำดับดังนี้

ขั้นที่ 1 กรวดและหาบขี้ทา หรือดินเกลือ ทำหลังการเก็บเกี่ยวข้าวหรือเมื่อฝนหยุดตก น้ำในห้วยลดลง เกลือจากแนวสันหินเกลือใต้ดินจะละลายขึ้นเหนือดิน เมื่อน้ำน้อยจึงเกิดความเข้มข้นสูงผสมกับดินบริเวณสีขาวโพลน หรือฮุ่ม ๆ เป็นขุยแล้วแต่ลักษณะพื้นที่ ชาวบ้านเรียกว่า "ขี้ทา" หรือ "ดินเกลือ" เมื่อชิมมาชิมดูจะมีรสเค็ม ชาวบ้านจะกวาดกองรวมกันเป็นกองเล็ก ๆ ทั่วบริเวณ เพื่อให้ดินเกิดเป็นขี้ทาขึ้นมาอีก แล้วหาบขี้ทาเหล่านี้ไปรวมกันเป็นกองใหญ่ ใกล้รางหรือ "ยาง" แช่ขี้ทาโดยปกติจะอยู่ใกล้แหล่งน้ำตามแนวลำห้วย

ขั้นที่ 2 ทำน้ำเกลือ โดยการนำขี้ทาไปแช่ในรางหรือ "ยาง" ที่อาจจะทำด้วยรางไม้ขนาดใหญ่ ปากกว้าง 2 – 3 ศอก ยาว 4 – 6 ศอก ปิดหัวท้ายเจาะพวยตรงกลาง หรือขุดดินริมตลิ่งเป็นรางขนาดกว้าง 2 ศอก ยาว 3 – 4 ศอก ใช้ดินเหนียวผสมยางบง (ยางต้นไม้

ชื่อต้นบงหรือต้นยางบง) หรือผสมแกลบ อุดรอบรางจนชั้นน้ำได้เหมือนตุ่มน้ำ ด้านล่างขุดเป็นช่อง สำหรับวางหม้อน้ำเกลือ ซึ่งจะเจาะพวยทะลุขึ้นสู่ตรงกลางก้นรางเหมือนรางไม้

ก่อนจะนำขี้ทามาใส่ในยาง หรือชาวบ้านเรียกว่า "ขึ้นยาง" จะนำกะลามะพร้าวครึ่งซีก และวงกลมทำด้วยฟางข้าวขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเท่ากะลามะพร้าว มาวางครอบเหนือโคนพวยในยาง โดยนำวงกลมวางลงก่อน ตรอบด้วยกะลามะพร้าว แล้วนำฟางข้าวที่มีเจาะลำต้นขนาดยาวเท่ากันยาง วางทับเหนือกะลามะพร้าว หนาประมาณ 2-3 นิ้ว เครื่องมือทั้งสามนี้จะทำหน้าที่เป็นเครื่องกรองน้ำเกลือ ให้ไหลลงสู่ที่รองน้ำเกลือด้านล่างผ่านพวยไม้ไผ่เล็ก ๆ ซึ่งถูกปิดไว้แน่นด้วยดินเหนียว ทำหน้าที่เหมือนก๊อกน้ำ หลังจากนั้นก็จะนำขี้ทาจากกองใหญ่ที่นำมาไว้ใกล้ ๆ มาเทลงในรางจนเกือบเต็มราง เหลือไว้ขังน้ำประมาณครึ่งซีก เหยียบย่ำให้แน่น แล้วจึงตักน้ำเติมลงไปจนเต็มปริ่มขอบยาง น้ำก็จะทำหน้าที่ละลายเกลือในขี้ทาให้เป็นน้ำเกลือ การขึ้นยางจะทำในเวลาบ่ายคล้อยก่อนค่ำ หลังจากยางซึ่งขึ้นในวันก่อนได้ที่แล้ว แล้วเช่าน้ำให้ละลายขี้ทาทั้งคืน ทั้งนี้ต้องปิดปากพวยด้วยดินเหนียวให้แน่นก่อนจะหาบเกลือที่ต้มได้กลับบ้านในตอนเย็น รุ่งเช้าจึงจะเอาไม้เล็ก ๆ แทงผ่านดินเหนียวที่อุดปลายพวยไว้ ให้น้ำเกลือไหลลงไหหรือหม้อน้ำเกลือที่ใช้รองน้ำเกลือ น้ำเกลือที่เค็มจัดจะมีลักษณะใสเหมือนน้ำกลั่น สีเขียวเล็กน้อย รสเค็มจัด ชาวบ้านมักทดสอบความเค็มด้วย "หมากดั่ง" หรือก้อนดั่งที่มีลักษณะเหมือนหยดน้ำหรือลูกน้ำเต้า ถ้าหมากดั่งลอยเหนือผิวน้ำแสดงว่าเค็มจัด ถ้าหมากดั่งมีส่วนจมมากแสดงว่าน้ำเกลือมีความเค็มลดลง หรือใช้หลักความหนาแน่นของน้ำตามหลักการทางวิทยาศาสตร์นั่นเอง ชาวบ้านมักไม่นิยมชิมด้วยลิ้น เพราะถ้าชิมทุกวันจะทำให้ลิ้นชา ไม่รู้รสจืด-เค็มได้

ขั้นที่ 3 ต้มเกลือ หลังจากได้น้ำเกลือแล้ว ก็จะนำน้ำเกลือไปต้มในหม้อสังกะสีหรือกะทะขนาดใหญ่ กว้าง 1 - 2 ศอก ยาว 2 - 3 ศอก จนน้ำระเหยหมดหม้อ ก็จะได้เกลือชาวสะอาดบริสุทธิ์และสุก ตักใส่กระจาดตากแดดไว้ จึงเทใส่ตะกร้าหาบกลับบ้านในตอนเย็น เตาต้มเกลือก็จัดทำขึ้นบริเวณใกล้เคียงกับยาง และกองขี้ทานั่นเอง อาจจะใช้ดินปั้นสูงจากพื้นมีช่องขาเตา สำหรับใส่ฟืนและปล่องดูดอากาศ ชาวบ้านเรียกว่า "หม้อเตา" หรือขุดลงในพื้นดินในลักษณะเดียวกันแล้วแต่ความเหมาะสม ส่วนเชื้อเพลิงก็ใช้ฟืนจากบริเวณใกล้เคียงเท่าที่จะหาได้ คนที่มีวัวมีเกวียนก็ช่วยในการขนลากฟืนจากดงของหมู่บ้าน มาให้ญาติพี่น้องที่มีบ่อเกลือ

ขั้นที่ 4 บรรจุกระทอ ชาวบ้านจะเก็บเกลือไว้ในกระทอเกลือ โดยสานไม้ไผ่เป็นภาชนะลักษณะทรงกระบอก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 คืบ ยาว 1 ศอกเศษ นำใบตองตึงหรือใบตองชาดหรือใบตองสะเบงรองก้นและข้างกระทอ แล้วนำเกลืออัดให้แน่น ปิดให้เรียบร้อย ตัดปากกระทอด้วยไม้ไผ่ เก็บไว้บริโภคหรือขายเป็นสินค้าต่อไป แต่ละครอบครัวจะต้องมีเกลือไว้บริโภคระหว่าง 10 – 20 กระทอ กระทอหนึ่งน้ำหนักสุทธิระหว่าง 10 – 12 กิโลกรัม ทั้งนี้ไม่ได้ใช้ปรุงอาหารอย่างเดียว ที่สำคัญคือใช้ทำปลาร้าเป็นส่วนใหญ่ ปีที่มีปลามากชาวบ้านอาจใช้เกลือในการทำปลาร้าถึง 10 กระทอหรือ 100 กิโลกรัมทีเดียว เกลือจึงเป็นอาหารพื้นฐานของชาวอีสานนอกจาก ข้าว ปลา และพริก

การปลูกเนื่องจาก "ขี้หา" หรือดินเกลือ อาจจะเกิดน้อยลงเมื่อมีการถางไปมาก ๆ จนบริเวณที่เคยมีขี้หามากเกิดจืด จนหญ้าเกิด ชาวบ้านจะนำน้ำที่เหลือจากการต้มเกลือหรือเศษเกลือที่ตกหล่นปนดิน ไปฝังในบริเวณที่ต้องการเพิ่มปริมาณดินเกลือ โดยฝังห่างกันประมาณ 1 – 2 วา ใช้ดินกลบไว้ ปีต่อไปดินเกลือบริเวณนั้นก็จะมากขึ้นและเค็มมากขึ้น การปลูกเกลือจะทำเฉพาะบริเวณที่เฉพาะของบ่อเกลือเท่านั้น ไม่ทำในที่นาซึ่งเป็นดินเค็มเกิดชาต

การแก้ปัญหาดินเค็มของชาวบ้าน โดยปกติที่นาในอีสานจะมีบริเวณดินเค็มปะปนอยู่ประปราย โดยเฉพาะที่ที่อยู่ใกล้ลูกโนนซึ่งเคยเป็นป่าและบริเวณแหล่งน้ำ บางส่วนเค็มจัดก็จัดไว้เป็นบ่อเกลือดังที่กล่าวมาแล้ว ส่วนใหญ่จากสันหินเกลือใต้ดินแก้ได้ยาก ส่วนที่ชาวบ้านแก้ได้คือดินเค็มที่เกิดจากเกลือผิวดิน ที่ถูกชะล้างจากที่สูงเนื่องจากต้นไม้ถูกทำลาย ชาวบ้านมีวิธีแก้หลายวิธี คือ

1. การทำคันนาขนาดใหญ่กั้นระหว่างบ่อเกลือกับพื้นที่ทำนา บนคันดินมักจะปลูกต้นไม้ทนเค็ม เช่น ต้นเสียว ต้นสะแก และอื่น ๆ ต้นไม้จะช่วยกักน้ำให้เค็มผืนนา ทำนาได้ตามปกติ เมื่อน้ำในบริเวณที่นามากกว่า ก็จะรั่วผ่านคันดินไปสู่ที่ดินเค็มหรือบ่อเกลือ ซึ่งโดยปกติจะปล่อยไว้เป็นที่โล่ง ให้น้ำไหลลงสู่ที่ลุ่มหรือแหล่งน้ำ ทำให้เปลี่ยนทิศทางของกระแสน้ำเค็มหนีจากที่ทำนาก็จะสามารถทำนาได้ตามปกติ

2. ทำร่องน้ำกักดินเค็ม ในกรณีที่นาอยู่บริเวณที่ลุ่มใกล้เนินดินที่เป็นแหล่งดินเค็ม ชาวบ้านจะทำร่องน้ำขนาดลึกประมาณครึ่งเมตร กว้าง 1 – 2 เมตร หรือขุดดินทำคันดินเหมือน

วิธีที่ 1 และขณะเดียวกันก็จะได้รองน้ำพร้อมกัน เมื่อน้ำชะเอาเกลือไหลจากที่สูงก็จะไหลลงร่องน้ำดังกล่าว และไหลลงตามร่องไปสู่แหล่งน้ำใกล้เคียง ไม่ไหลราดลงสู่ที่นาซึ่งจะทำให้เกิดดินเค็มในนา น้ำเค็มเหล่านี้จะไม่ซึมไปสู่ที่นาผ่านคูดินกันขอบร่องน้ำกับผืนนา เพราะในนาจะมีน้ำจืดขังในปริมาณมากกว่าหรือเท่า ๆ กัน

3. การปลูกต้นไม้ในคันนาและในที่ดอน ชาวบ้านทราบกันดีว่าถ้ามีต้นไม้ก็มักจะมีดินเค็มน้อย หรือไม่มีดินเค็ม มีต้นไม้แล้วบริเวณที่เคยเป็นดินเค็มก็จะเกิดหญ้าคลุมดิน ชาวบ้านจึงนิยมปลูกต้นไม้ที่ทนเค็มเพื่อป้องกันดินเค็ม

4. การใช้ปุ๋ยคอก แกลบและเศษหีช การเลี้ยงควาย – วัว ทำให้ชาวบ้านมีปุ๋ยคอกซึ่งผสมผสานด้วยเศษฟางและใบไม้แห้ง และที่ที่สุดคือแกลบ วัสดุได้เปล่าเหล่านี้เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความอุดมสมบูรณ์แก่ดินอย่างมหาศาลในแต่ละปี และที่สำคัญคือ ปุ๋ยคอก แกลบและเศษหีชเหล่านี้ช่วยยับยั้งดินเค็มในทางได้อย่างดียิ่ง

5. การใช้[illegible] ชาวบ้าน[illegible] ไม่ต่อกันมาจากที่ดินเดิมที่ปลูกข้าวและต้นไม้ ระไม่ได้ [illegible] ในระยะที่ดินยังไม่เค็มมากไปจนเกินไปจนไม่เหมาะที่จะปลูกข้าวและต้นไม้ที่ [illegible] ก็จะมีปัญหาจุกไปด้วย

6. ทำคันนาขังน้ำลดความเค็ม บริเวณที่เคยเป็นดินเค็มจะต้องทำคันนาให้สูงรอบๆ ที่ดินเค็ม แบ่งซอยให้เป็นแปลงเล็ก ขังน้ำให้เค็ม ใส่ปุ๋ยคอกและเศษหีชมาก ๆ ก็สามารถปลูกข้าวได้ ถ้าขาดน้ำหรือน้ำน้อยข้าวจะตายทันทีหรือไม่ตายก็จะเมล็ดลีบมาก ผลผลิตจะต่ำมาก

การต้มเกลือของชาวบ้านที่ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านดังที่กล่าวมาแล้ว มีส่วนลดปริมาณดินเค็มบางแห่งนาน ๆ ปีบ่อเกลือจะเกิดหญ้า มีต้นไม้และถูกพัฒนาเป็นที่นาด้วยวิธีตามข้อ 4 และ 6 การผลิตเพื่อบริโภคและขายตามที่ชาวบ้านทำอยู่ จะยังไม่เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมให้เกิดความเสียหายรุนแรง ตราบใดที่ยังไม่ทำในรูปของอุตสาหกรรม ปัญหาจะยังไม่เกิดความสัมพันธ์ระหว่างดิน สินแร่ พืชพันธุ์กับคน และคนกับคน ก็ยังจะห่อหุ้มด้วยธรรมะ มีเมตตา การช่วยเหลือเจือจุนกันเป็นพื้นฐาน หากเมื่อใดระบบทุนเข้าไปใช้เพื่อนำทรัพย์ในดินมาสร้างความร่ำรวยส่วนบุคคล สิ่งแวดล้อมก็จะถูกทำลาย และความสัมพันธ์อันดีซึ่งเคยมีระหว่างทรัพย์ในดินกับคน คนกับคนก็จะขาดสะบั้นลง และก่อปัญหาดังที่ปรากฏอยู่ที่ลุ่มน้ำเสียว จ.มหาสารคาม สกลนคร และบ่อเกลือ

สะพือ – นาพิน อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี ปัญหาการเอาทรัพย์ในดินสินในป่าของอีสาน มาใช้ ในลักษณะพร่าผลาญผิดยีด–ผิดกองชาวอีสาน ที่จะก่อปัญหาให้เกิดทุกข์เวทนาต่อพี่น้อง ชาวอีสานต่อไปคือ การทำอุตสาหกรรมนาเกลือ ซึ่งเป็นสมบัติที่มีค่ามหาศาลในผืนดินอีสานชั้นสุดท้าย ประสบการณ์เรื่องการพัฒนาแบบป่าแตกในช่วง 30 ปีที่แล้วมาคงให้บทเรียนอันเจ็บแสบแก่ชาวอีสานเพียงพอที่จะพิจารณาหารูปแบบการพัฒนาทรัพยากรแร่เกลือมาใช้อย่างเหมาะสม

ป่าไม้สุมชนกับการแก้ปัญหาเรื่องเชื้อเพลิง

เนื่องจากบ้านโพนทรายเป็นบ้านทุ่ง ปัจจุบันป่าไม้หรือ "ดง" ซึ่งอยู่ด้านทิศใต้ของหมู่บ้านได้ถูกแผ้วถางจับจองเป็นไร่-นาจนหมดสิ้นแล้ว ปัญหาใหญ่สำหรับหมู่บ้านคือ เชื้อเพลิง หรือฟืนและถ่าน ผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนเล่าให้ฟังว่า แต่ก่อนดงรกมาก ไม้ตายที่จะนำมาใช้ทำฟืนก็นำเกวียนไปขนเอามาจากดงบ้านละ 2 – 3 เกวียนก็พอใช้ตลอดปี ผู้ที่ไม่มีเกวียนก็ไปหาบเอาเท่าที่สามารถนำมาได้ ใช้หมดก็ไปขนเอาใหม่ เมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้วมาเริ่มมีปัญหาเรื่องฟืนและถ่านมากขึ้นเรื่อย ๆ ดงก็ถูกจับจองแผ้วถางเป็นนาดงจนหมด จึงไม่สะดวกในการหาฟืนเหมือนแต่ก่อน

การแก้ปัญหาเรื่องนี้เป็นไปโดยธรรมชาติ จากผู้คิดกาลไกลที่เหลือต้นไม้ไว้ในหัวไร่ปลายนาจำนวนมาก สามารถใช้กิ่งแห้งกิ่งตายเป็นฟืนหรือโค่นเผาถ่านเมื่อถึงเวลาอันควร การปลูกต้นไม้เสริมตามคันนาเพื่อประโยชน์ใช้สอยจึงเริ่มขึ้นจากความจำเป็น ในพื้นที่หัวไร่ปลายนา [illegible] ไม้ไผ่ [illegible] ไร่ยน [illegible] ต่างๆ กัน แสดงให้เห็นชัดว่า ชาวบ้านได้ตระหนักถึงปัญหาและหาทางแก้ปัญหาเรื่องเชื้อเพลิงอย่างชัดเจน

รูปแบบที่ปรากฏในการแก้ปัญหาเรื่องฟืนกรณีบ้านทุ่ง ได้ปรากฏชัดขึ้นเรื่อย ๆ จากการปลูกต้นไม้ในนา ทั้งนี้เพราะไม่มีพื้นที่ดอนในการปลูกต้นไม้มากนัก แต่เท่าที่ปรากฏยังไม่มีระบบมีที่ว่างที่ใดก็ปลูกลงไว้ โดยไม่ได้คำนึงถึงทิศทางของร่มเงาของต้นไม้ที่มีต่อข้าวในนา แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในนาที่เกิดขึ้น คือการขุดบ่อเลี้ยงปลาในนาจำนวนมาก จึงทำให้มีที่ปลูกต้นไม้เพิ่มขึ้นจำนวนมากแต่ละปี ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีไม้ผลและไม้ใช้สอยทำฟืนมากขึ้นเป็นเงาตามตัว หากได้มีการวางแผนปรับรูปแปลงนาอย่างเป็นระบบ และปลูกต้นไม้ตามหลักวนเกษตรกรรมแล้ว โดยการทำลายคันนาเล็ก ๆ ให้ได้พื้นที่เพิ่มขึ้น ขุดบ่อเลี้ยงปลาและทำคันนาขนาดใหญ่ตามแนวตะวันออก – ตะวันตก เพื่อปลูกต้นไม้ผล-ไม้ใช้สอย เป็นลักษณะเกษตรกรรมแบบผสมผสานจะเป็นผลดีอย่างมาก

พื้นที่ป่าไม้ของหมู่บ้านที่เป็นที่สาธารณะ พอที่จะจัดสรรเป็นป่าชุมชนแทบจะไม่มี นอกจากป่าช้าเก่า ด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ติดกับหนองสามหง่า ปัจจุบันชาวบ้านได้จัดทำเมรุไว้ที่วัด

จึงไม่ได้ใช้เป็นที่เผาพืชอีกต่อไป จึงได้จัดไว้เป็นป่าชุมชน มีเนื้อที่ประมาณ 50 ไร่เศษ ทั้งนี้ชาวบ้านได้ใช้ความเชื่อเรื่องผีเข้ามาช่วย จึงสามารถรักษาป่าไว้ได้ค่อนข้างสมบูรณ์ ส่วนพื้นที่ป่าซึ่งเคยเป็นดงเดิมนั้น ได้ถูกแผ้วถางเป็นไร่นาของชาวบ้านหมดแล้ว จนไม่มีทางที่จะจัดทำเป็นป่าชุมชนได้เลย

สรุปแล้วแนวโน้มที่จะเป็นไปได้ในการแก้ปัญหาเรื่องฟืนและการสร้างป่าหรือพื้นที่สีเขียว กรณีบ้านโพนทรายควรเป็นการพัฒนาสู่ไร่–นา–สวนผสมมากกว่าอย่างอื่น.

การเลี้ยงดูเด็กและการพัฒนาด้านสุขภาพอนามัย

หากจะพิจารณาโดยส่วนรวมแล้วจะพบว่า ชาวบ้านมีสุขภาพดี ผู้ชายส่วนใหญ่รูปร่างกายบึกบึนแข็งแรง ผู้หญิงก็รูปร่างใหญ่ คนวัยหนุ่มสาวมีแนวโน้มที่จะโตและสูงกว่ารุ่นพ่อแม่ นอกจากเรื่องชาติพันธุ์ และความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้านแล้ว วิธีการเลี้ยงดูเด็กเป็นเรื่องที่น่าจะได้สืบค้นจากผู้เฒ่าผู้แก่และผู้นำชาวบ้านให้ทราบ

จากการพูดคุย สอบถามและสังเกตวิถีชีวิตชาวบ้านแล้ว ก็ไม่แตกต่างกันมากนักกับหมู่บ้านในชนบทอีสานโดยทั่วไป สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเลี้ยงเด็กและการพัฒนาสุขภาพอนามัยของชาวบ้านมาก

1. ความเชื่อ เกี่ยวกับการเกิด การกินอาหารระหว่างมีครรภ์ โดยเฉพาะเรื่องขะลำ เรื่องนี้มีอิทธิพลมากต่อสุขภาพแม่และเด็กในอดีต แต่บ้านโพนทรายมีผู้รู้ที่ได้รับวิทยาการสมัยใหม่มานานก่อนหมู่บ้านอื่น ๆ ความเชื่องมงายหลายอย่างจึงมีอิทธิพลน้อยลงเรื่อย ๆ

2. อาหารและโภชนาการ ปริมาณอาหาร โดยเฉพาะข้าว ปลา อุดมสมบูรณ์ไม่ขาดแคลนเกือบทุกฤดูกาล เป็นเหตุให้มีกิน ส่วนเรื่องกินดีและถูกสุขอนามัยนั้นคงไม่แตกต่างจากหมู่บ้านอื่น ๆ อาจจะดีกว่าบ้างในส่วนที่มีปลาซึ่งเป็นอาหารโปรตีนมากชาวบ้านไม่นิยมกินเนื้อมาตั้งแต่โบราณ แต่มานิยมในระยะหลัง ส่วนอาหารผักก็อุดมสมบูรณ์เช่นเดียวกับข้าว-ปลา

3. สถานที่ตั้งหมู่บ้านเป็นที่สูง เป็นดินทราย ระบายน้ำได้ดี ไม่มีแหล่งเพาะเชื้อโรค โดยทั่วไปหมู่บ้านจึงสะอาด หมู่บ้านมีพื้นที่จำกัด ทำให้ในระยะหลังประมาณ 20 ปีที่แล้วมาชาวบ้านจำเป็นต้องทำส้วมทุกครัวเรือน โรคพยาธิต่าง ๆ จึงพลอยน้อยลงไปด้วย

4. คู่ผัวเมียส่วนใหญ่แต่งงานกันเองในหมู่บ้าน การเลือกคู่สมรสจึงอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่และเป็นไปตามประเพณี มีโอกาสสั่งสอนอบรมตลอดจนเลือกคู่ครองให้แก่ลูกหลาน

5. การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เป็นสาเหตุสำคัญของสุขภาพอนามัยที่ดี

6. พ่อแม่มีโอกาสเอาใจใส่ดูแลลูกหลานอย่างใกล้ชิด เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่นิยมไปทำงานต่างถิ่นหลังแต่งงานแล้ว โดยเฉพาะแม่ส่วนพ่ออาจจะไปช่วงสั้น ๆ

7. ในสมัยก่อนเด็กป่วยจะอาศัยยาพื้นบ้าน โดยมีแพทย์แผนโบราณที่มีชื่อเสียงประจำหมู่บ้าน ในยุคต่อมาบริการสาธารณสุขถึงหมู่บ้าน ชาวบ้านทั้งหมดจึงได้หันมาใช้บริการสาธารณสุขของหมู่บ้าน

8. ชาวบ้านไม่มัวเมาในอบายมุขต่าง ๆ พ่อแม่จึงสุขภาพดี มีผลให้เด็ก ๆ ซึ่งเป็นลูกหลานมีสุขภาพดีไปด้วย

9. มีค่านิยม เรื่อง "คนตีคนเก่ง" ในยุคก่อนคือคนที่มีวิชาอาคมและเข้มแข็ง จึงมีสำนักมวยโบราณในหมู่บ้าน ชายหนุ่มของหมู่บ้านจึงนิยมบำรุงร่างกายให้แข็งแรงและเรียนมวย จึงจะได้รับความนิยมนับถือว่าเก่ง

10. ชาวบ้านมีการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ จากความขยันในการทำงานของผู้ใหญ่ มีส่วนทำให้เด็กได้มีส่วนช่วยออกแรงทำงานไปด้วย ส่วนการละเล่นและนันทนาการของเด็ก ๆ เดิมใช้วัดซึ่งอยู่กลางหมู่บ้านเป็นเสมือนสนามเด็กเล่น สามารถเล่นได้ทุกฤดูกาลเพราะเป็นที่สูง ส่วนในฤดูแล้งอาศัยทุ่งนาข้างหมู่บ้านแต่ละคุ้ม ปัจจุบันมีสนามกีฬาของโรงเรียนประถม-มัธยม เป็นศูนย์กลางเล่นกีฬาของเด็ก ๆ และหนุ่มสาวชาวบ้าน มีส่วนทำให้สุขภาพอนามัยของเด็กและชาวบ้านดีขึ้น

11. ศูนย์เด็กเล็กของหมู่บ้าน ได้มีส่วนสร้างเสริมสุขภาพอนามัยของเด็กอย่างมากในช่วงสิบปีที่แล้วมา เด็กก่อนวัยเรียนอายุ 3-5 ปี ซึ่งเดิมต้องอยู่กับพ่อแม่วัยทำงานที่บ้านหรือตามไปนาด้วยในฤดูทำนา ได้ถูกนำมาดูแลเอาใจใส่ในศูนย์เด็กเล็ก นอกจากมีส่วนช่วยให้พ่อแม่ทำงานได้สะดวกขึ้นแล้วยังช่วยเด็กได้รับการดูแลเอาใจใส่ด้านสุขภาพอนามัยด้วย พ่อ-แม่เด็กจึงยินดีช่วยเหลือศูนย์เต็มความสามารถ

12. อาหารเสริมสำหรับเด็ก นอกจากนมแม่แล้ว ในยุคก่อนใช้ข้าวเคี้ยวผสมกับกล้วยตีบน้อย (เป็นกล้วยที่มีลักษณะเหมือนกล้วยน้ำว้า ลูกเล็กกว่าแต่มีรสหอมหวานกว่า) ตั้งแต่แรกเกิด พอโตขึ้นก็จะให้เนื้อปลา ผักและผลไม้เสริมบ้างตามวัย แต่อาหารหลักคือนมแม่ ในยุคหลังมีการเลี้ยงลูกด้วยอาหารเสริมตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่อนามัยมากขึ้น วิธีเลี้ยงดูแบบดั้งเดิมค่อย ๆ ลดลง

13. โรคระบาดและโรคบางอย่างหายไปจากหมู่บ้านหรือลดน้อยลง เช่น คอพอก ขาดสารอาหาร ท้องร่วง โปลิโอ วัณโรคฯ แสดงว่าชาวบ้านสามารถเอาใจใส่ตนเองในการรักษาสุขภาพได้มากขึ้นอย่างน่าพอใจ

14. ชาวบ้านมีน้ำสะอาดดื่มเพียงพอ ปัจจุบันชาวบ้านมีถังเก็บน้ำฝนหรือตุ่มทุกครัวเรือน สามารถเก็บน้ำดื่มที่สะอาดไว้ใช้ตลอดฤดูแล้ง และยังมีบ่อน้ำตื้นในบ้านแทบทุกบ้าน และที่น่าสนใจคือชาวบ้านจะนำน้ำฝนจากตุ่มหรือถังไปดื่มแทนการดื่มน้ำจากห้องนาดังแต่ก่อน การดื่มน้ำที่ไม่สะอาดในยุคก่อนทำให้ชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนมีผู้ป่วยเป็นนิ่ว ปัจจุบันสามารถแก้ปัญหาเรื่องน้ำดื่มน้ำใช้ได้อย่างสมบูรณ์ จึงมีผลต่อสุขภาพอนามัยของชาวบ้านอย่างมาก

15. เศรษฐกิจของชาวบ้านดีขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ชาวบ้านมีการกินอยู่ที่ดีขึ้นเสริมกับความอุดมสมบูรณ์ที่มีอยู่แล้ว จึงมีผลต่อสุขภาพอนามัยของชาวบ้านด้วยเป็นเงาตามตัว เช่น ในปัจจุบันชาวบ้านมีโอกาสซื้อเนื้อและอาหารจากตลาด บริโภคได้ทุกวันตามกำลังเงิน แทนโอกาสการบริโภคเนื้อตามเทศกาลปีละ 2-3 ครั้ง

16. การศึกษาเรียนรู้ของชาวบ้านดีขึ้น โดยเฉพาะในช่วงของยุคมุ่งเน้นการพัฒนาชนบท ชาวบ้านได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับสาธารณสุขมูลฐานและสุขภาพอนามัยเพิ่มขึ้น ประกอบมีโรงเรียนมัธยมซึ่งช่วยให้ลูกหลานชาวบ้านได้โอกาสเรียนรู้ในระบบอย่างทั่วถึง ซึ่งมีผลกระทบโดยอ้อมต่อสุขภาพอนามัยของเด็กและประชาชน

17. สื่อสารมวลชน โดยเฉพาะวิทยุและโทรทัศน์ ช่วยให้ชาวบ้านได้โอกาสเรียนรู้ได้ทุกโอกาส แม้แต่ไปขณะทำงานในท้องนา ข่าวสารเรื่องสุขภาพอนามัยจึงสามารถเข้าถึงชาวบ้านได้ทั่วถึงและรวดเร็ว

ขอสรุปต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ได้รับข้อมูลจากการพูดคุย การสัมภาษณ์และการสังเกตจากหมู่บ้าน คงยังมีสาเหตุอื่นอีกมาก อย่างไรก็ตามเรื่องสุขภาพอนามัยของชาวบ้านโพนทรายยังคงต้องพัฒนาอีกมากทั้งในส่วนตัวคนและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง

การจัดงานประเพณีและการพัฒนาประเพณี

โดยปกติชาวอีสานจะจัดงานประเพณี ตามฮีต 12 และงานประเพณีอื่น ๆ เช่นงานศพ งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ (ทำบุญบ้าน) เลี้ยงเจ้าปู่ ฯ ในโครงสร้างของความเชื่อของชาวอีสานดั้งเดิมที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ผีสางเทวดา พุทธศาสนา และพราหมณ์ เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป จารีตประเพณีเหล่านี้ย่อมต้องมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปบ้างตามกาล ดั้งเดิมนั้นในเดือนหนึ่ง ๆ มีกำหนดไว้ว่าจะทำอะไรตามฮีตตามฮองบ้าง ถ้าไม่ทำถือว่าผิดฮีตผิดคลองหรือล่าสาย ไม่ทันกาลทันเวลา เกิดความเสียหายต่อตนเองและส่วนรวมได้ เช่น

เดือนอ้าย
- นำผ้าห่มไปถวายพระสงฆ์ (เป็นฤดูหนาว)
- ประเพณีเส็งกลอง (ก่อนลงมือเกี่ยวข้าว)
- ทำลานเกาะข้าว (นวดข้าว) เตรียมลานดินหาต้วยชี้ควายผสมดิน
- ทำปลาแดกไว้ให้พอเพียง (ประมาณ 10 – 15 ไห)
- เกี่ยวข้าว
- เล่นว่าวสะบู (ส่งสัญญาณให้พญาแถนทำให้ฝนหยุดตก)
- นิมนต์พระสงฆ์เข้าบริวาสกรรม

เดือนยี่
- ทำพิธีปลงข้าวในลอม
- ทำบุญกุ้นลาน
- ขนข้าวขึ้นเล้า (ยุ้ง)

เดือนสาม
- ทำพิธีเลี้ยงตาแฮก (เป็นการขอบคุณผีนาหลังเก็บเกี่ยว)
- สู่ขวัญข้าว
- ทำบุญเฮือน
- บุญกุ้มข้าวใหญ่ (นำข้าวเปลือกไปถวายวัด)
- บุญข้าวจี่
- มาฆบูชา

- ลงช่วงเย็นฝ้าย (เริ่มงานการทอผ้า)
- หาหลัวหาฟืน (เตรียมฟืนไว้ใช้ในฤดูใหม่)

เดือนสี่
- บุญพระเวส
- บุญแจกข้าว (ทำบุญอุทิศส่วนกุศลถึงผู้ตาย)

ฯลฯ

หากพิจารณาจารีตหรือฮีต ตามตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าเป็นทั้งการปฏิบัติกิจกรรมปกติในวิถีชีวิตที่สำคัญ ๆ ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเป็นพิธีการซึ่งต้องทำเป็นงานประเพณีส่วนรวม ที่มีความเชื่อเป็นตัวกำหนดให้ต้องทำในช่วงเวลาที่กำหนด และแต่ละอย่างก็มีสาระและประโยชน์ในตัวของมันเอง เช่น "การเล่นว่าว" ในฮีตเดือนอ้าย เป็นการปล่อยว่าวติดสะนูขึ้นไปบนท้องฟ้าให้ได้ยินถึงพระยาแถน เพื่อเตือนให้ทราบว่า ถึงเวลาที่จะต้องให้ฝนหยุดตกแล้ว เพราะข้าวในนาแก่แล้ว กบเขียดจะเข้าจำศีลแล้ว สัตว์โลกทั้งหลายชุ่มฉ่ำมาตลอดหน้าฝนแล้วฯ จึงควรหยุดจนกว่าจะจุดบั้งไฟขึ้นไปเตือน (เดือน 6) จึงให้ตกมาอีกในปีใหม่ ดังนั้นชาวอีสานจึงต้องปล่อยว่าวในช่วงเดือนอ้าย–เดือนยี่เท่านั้น ส่วนการทำบุญในแต่ละเดือนมีเดือนละครั้ง เช่น

เดือนอ้าย	บุญเข้ากรรม	เดือนยี่	บุญคูนลาน
เดือนสาม	บุญข้าวจี่	เดือนสี่	บุญพระเวส
เดือนห้า	สงกรานต์	เดือนหก	บุญบั้งไฟ
เดือนเจ็ด	พิธีเลี้ยงเจ้าปู่ (ตาปู่)	เดือนแปด	เข้าพรรษา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน	เดือนสิบ	บุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด	ออกพรรษา	เดือนสิบสอง	บุญกฐิน

ในปัจจุบันการปรับเปลี่ยนประเพณีและวิถีชีวิตในแต่ละเดือนมีมากจนแทบไม่ทราบว่าเป็นสิ่งที่ต้องทำตามจารีตประเพณี นอกจากการทำบุญดังกล่าวแล้ว กรณีบ้านโพนทราย ยังถือปฏิบัติอยู่อย่างเคร่งครัดเฉพาะบางอย่างเฉพาะฮีตที่กำหนดโดยความเชื่อทางศาสนา

ฮีตที่เลิกทำไปนานแล้วคือ บุญเข้ากรรม (ฮีตเดือนอ้าย)

ฮีตที่ทำบางปี คือ บุญคูนลาน (ฮีตเดือนยี่) บุญข้าวจี่ (ฮีตเดือนสาม) และบุญบั้งไฟ (ฮีตเดือนหก)

ฮีตอื่น ๆ คือ ฮีตเดือน สี่ – หก – เจ็ด – แปด – เก้า – สิบ – สิบเอ็ด – สิบสอง ยังถือปฏิบัติมิได้ขาดเป็นประจำทุกปี

บุญคูนลาน และบุญข้าวจี่ นิยมรวมกันทำในบางปี หรือบางที่เอามารวมทำกับฮีตเดือนสี่ และบางปีก็นำฮีตเดือนสี่รวมกับฮีตเดือนหก หรือบุญพระเวสและบุญบั้งไฟพร้อมกัน ส่วนสงกรานต์ วัน–เวลา เป็นตัวกำหนดอยู่แล้ว เช่นเดียวกับฮีตเดือนแปด เดือนเก้า เดือนสิบ เดือนสิบเอ็ด ถึงเวลาต้องทำในลักษณะวันสำคัญทางศาสนาและความเชื่อของชาวบ้าน ส่วนฮีตเดือนเจ็ด คือ การเลี้ยงเจ้าปู่หรือมเหสักข์ลักบ้าน อาจทำภายในเดือนหกหรือเดือนเจ็ดข้างขึ้นก็ได้ โดยไปทำพิธีกันที่ตอนเจ้าปู่หรือศอนปู่ตาที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน ส่วนฮีตเดือนสิบสอง ก็มีทำกันทุกปี โดยมีเอกฮนหมุนเวียนกันจัดทอดกฐิน ถ้าปีใดไม่มีผู้จองกฐินจึงจะทำรวมกันทั้งหมู่บ้าน ในรูปกฐินสามัคคี แม้ว่าจะมีเอกฮนจองเป็นเจ้าภาพแต่ชาวบ้านก็จะร่วมทำบุญทั้งหมู่บ้านทุกปี เพียงแต่ว่าไม่ต้องออกปัจจัยซื้อเครื่องกฐิน ส่วนประเพณีและพิธีกรรมบางอย่างก็สูญหายสลับเลือนไปเลยตามกาลเวลา

สาเหตุของการปรับฮีตเปลี่ยนแปลงคลองให้ถือปฏิบัติดังกล่าวแล้ว พ่อใหญ่เอี่ยมสกุล ทองแสง หลวงปู่ดี พงษ์สถิต และผู้เฒ่าผู้แก่หลายท่านให้เหตุผลเกี่ยวกับสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ

1. ความเชื่อเปลี่ยนไป โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องภูติผีในฮีตต่าง ๆ คนรุ่นใหม่เริ่มมีเหตุมีผลทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น

2. ด้วยความจำเป็นทางเศรษฐกิจ พิธีกรรมต่าง ๆ ที่สิ้นเปลืองมากก็ถูกปฏิเสธหรือถูกจำกัดลง ความจำเป็นในการใช้เงินเพื่อเลี้ยงชีพมากขึ้นกว่าการทำบุญ

3. ด้วยความจำเป็นเรื่องเวลา ชาวบ้านต้องใช้เวลาทำงานหารายได้มาก ทำให้เวลาที่จะมาทำบุญและสนุกสนานน้อยลง

4. ผู้นำทางศาสนามีบทบาทน้อยลง อ่อนลงในยุคหลัง ๆ

5. ภาวะแวดล้อมและเทคโนโลยีต่าง ๆ ก้าวหน้ามาก กิจกรรมในวิถีชีวิตบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป เช่น การเตรียมหาฟืน เข็นฝ้าย ทำในเดือนสาม คือ ลงช่วงเข็นฝ้ายเอาหลังเอาฟืน ปัจจุบันก็ไม่ต้องทำแล้ว ฝ้ายจะซื้อเมื่อไรก็ได้ ฟืนก็ตัดไม้เป็นตากไว้ตั้งแต่เดือนอ้ายแล้วหรือบางส่วนเริ่มใช้แก๊ส ใช้ไฟฟ้าแล้ว เป็นต้น

6. การย้ายถิ่นและการเดินทางในการทำมาหากิน ในสมัยก่อนคนในหมู่บ้านย้ายถิ่นหรือเดินทางไปถิ่นอื่นน้อย ในปัจจุบันมีความจำเป็นจะต้องเดินทางไปทำมาหากินนอกถิ่นฐานมากขึ้น โอกาสที่จะร่วมกันปฏิบัติตามฮีตคลองอย่างพร้อมเพรียงจึงมีน้อยลง

<u>ลักษณะเด่นของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาฮีตคลอง</u>

การเปลี่ยนแปลงฮีตคลองของบ้านโพนทรายมีลักษณะที่เด่นหลายประการคือ

1. เป็นการปรับเปลี่ยนจากภายในหมู่บ้าน โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่นำในการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงจึงเป็นธรรมชาติ สมเหตุสมผล เป็นตามกาลเวลา

2. เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีสาระใหม่เข้ามาแทนที่ได้เหมาะสม เช่น บุญบ้องไฟเป็นบุญที่ต้องใช้เวลาเตรียมการนาน สิ้นเปลืองมาก สนุกสนานด้วยการดื่มสุรา มีการทะเลาะวิวาทเกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี ก็ปรับเปลี่ยนหรือเลิกทำทุกปีเอาไปร่วมทำกับบุญมหาชาติ (บุญพระเวส) ซึ่งเป็นบุญที่ทุกคนต้องทำบุญทำทาน ลดความสำคัญของการละเล่นแบบบุญบั้งไฟลงทำพอเป็นพิธี ไม่สิ้นเปลืองเวลา

3. ไม่เปลี่ยนแปลงไปเป็นเงื่อนไขในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ในปัจจุบันในงานบุญต่าง ๆ ประหยัดเรียบง่ายขึ้น เพราะความจำเป็นด้านเศรษฐกิจเปลี่ยนไป การดื่มสุรา เสียการงานหมดไป ส่วนการเล่นการพนันไม่มีปรากฏมาก่อน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

4. ชาวบ้านมีการรวมกันเพื่อผลทางเศรษฐกิจแทนการมารวมกันด้วยการทำบุญ ซึ่งเป็นสาระแห่งของบุญตามฮีตตามคลองเดิม นับเป็นการสร้างสาระทดแทนที่ดี และเป็นการทำบุญเพื่อผลิตแทนการทำบุญเพื่อบริโภคหรือสูญเสียแบบเดิม

5. นำเอาสาระของบุญมาใช้ในการพัฒนาหมู่บ้าน เช่น บุญกฐินลาน (เดือนสาม) ชาวบ้าน

ได้ตกลงกันที่จะนำข้าวเปลือกมารวมกันที่วัดเพื่อขายเอาเงินเข้ากองทุนในการพัฒนาหมู่บ้าน ครอบครัวละ 4 หมื่น (48 ก.ก.) เป็นอย่างน้อยทุกปี ชาวบ้านโพนทรายทั้งหมด 263 ครอบครัว จึงมีข้าวขายเพื่อนำเงินเป็นกองทุนจำนวน 1,052 หมื่น หรือ 12,624 กิโลกรัม ทุกปี ส่วนราคามีการประมูลซื้อกันโดยพ่อค้าชาวบ้าน โดยมีคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านเป็นกรรมการ นายลูนุภูเกษม เลขาคณะกรรมการฯ บอกว่าในปี พ.ศ. 2533 จะนำเงินมาใช้ในการสร้างโบสถ์หลังใหม่ ปีนี้ถ้าขายได้กิโลกรัมละ 3 บาท ก็จะได้เงิน 37,872 บาท โดยประมาณ ชาวบ้านไม่มียุ้งฉางข้าวเพราะเหตุว่า ไม่มีครอบครัวใดมีปัญหาข้าวไม่พอบริโภค ทุกครอบครัวมีข้าวเหลือขายทุกปี

6. การทำตามฮีต เป็นยุทธวิธีการรวมคนมาทำกิจกรรมร่วมกัน โดยอาศัยความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อทางคติพราหมณ์หรือผีสางเทวดา เป็นยุทธวิธีที่อาจใช้ได้ดีในสังคมหมู่บ้านยุคก่อนหรือปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านโพนทราย ยังเป็นช่วงที่ยังมีผู้รู้ซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ สามารถจะอธิบายว่าเดิมคืออะไร และปัจจุบันเป็นอย่างไร ให้ลูกหลานและคนอื่นฟังได้ ซึ่งเป็นลักษณะที่ดี แต่คนรุ่นใหม่มีแนวโน้มที่จะใส่ใจศึกษาจดจำแนวความคิดและแนวปฏิบัติเก่า ๆ น้อยลง ในขณะที่รับสิ่งใหม่จากภายนอกเข้ามาปฏิบัติ จึงเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงในจุดนี้

7. ฮีต-คลอง เป็นเสมือนกฎหมายของสังคมหมู่บ้าน แต่เป็นกฎหมายที่ไม่ได้เขียนไว้ ผู้ดูแลรักษากฎหมายคือ ผู้อาวุโสหรือผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้ฝ่าฝืนจะถูกลงโทษโดยถูกตำหนิ ติเตียน เกลียดชังจากคนส่วนใหญ่ในสังคม ผู้ใหญ่มีหน้าที่สั่งสอนควบคุมลูกหลานให้รู้จัก เข้าใจและปฏิบัติตามฮีตคลองเป็นวิถีชีวิต ฮีตคลองจึงยังเป็นสิ่งหล่อหลอมและควบคุมสังคมให้เกิดความสงบสุขตั้งแต่ในอดีตจนปัจจุบัน

เรื่องฮีตคลองเป็นเรื่องที่น่าสนใจ และควรจะได้ศึกษาให้ลึกซึ้งเป็นการเฉพาะ ทั้งนี้เพราะมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านมาก โดยเฉพาะในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านจะพัฒนาก้าวไปสู่สังคมที่มีระบบเศรษฐกิจเสรีนิยม หรือก้าวเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมใหม่ ตามแนวโน้มที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

การทอผ้าและเครื่องนุ่งห่ม

ความเป็นมา

ปัจจุบันบ้านโพนทรายเป็นหมู่บ้านพัฒนาที่มีชื่อเสียงจากการ ทอผ้าขิดและการทำหมอนขวาน ซึ่งเป็นอาชีพรองคู่กับการเลี้ยงวัว–ควาย เรียกได้ว่าหมอนขวานที่ผลิตจากหมู่บ้านโพนทราย มีชื่อเสียงที่สุดของจังหวัดอุบลฯ เช่นเดียวกับหมอนขวานของบ้านสีฐาน–กระจาย ของจังหวัดยโสธร การทอผ้าของหมู่บ้านโพนทรายเดิมทำเพื่อใช้ในครัวเรือน เช่นเดียวกับหมู่บ้านชนบทอีสานทั่วไป เป็นการทำเองทั้งหมด ตั้งแต่ปลูกฝ้าย ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพื่อให้ได้เส้นใยฝ้าย–ไหม ซึ่งเป็นวัตถุดิบในการทอผ้า ซึ่งโดยปกติเป็นหน้าที่ของผู้หญิงทุกคนที่จะต้องมีความสามารถในการทอผ้า ตลอดกระบวนการ ถือเป็นจารีตประเพณีที่แม่จะต้องสอนลูกหลานให้ทำได้

ประเภทของผ้า

ผ้าที่ทอแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ผ้าฝ้าย ส่วนใหญ่เป็นการทอเพื่อใช้ตัดเย็บเสื้อผ้าทำงานและทำเครื่องใช้ทั่วไป เช่น ทำหมอน, หมอนขวาน ผ้าขาวม้า ผ้าตัดเสื้อ – สางเกง ผ้าซิ่นใส่ทำงานในไร่นา (สีขาวหรือสีคราม–ดำ) หัวซิ่น ตีนซิ่น ซิ่นหมี่ฝ้าย ผ้าห่ม ผูก อาสนะ ยาม ฯลฯ

2. ผ้าไหม เป็นการทอผ้าที่ใช้ในพิธีหรือในโอกาสสำคัญ ๆ เช่นไปทำบุญเดินทางไปต่างถิ่นฯ เป็นผ้าที่จะต้องทำแบบวิจิตรพิสดารกว่าปกติ ส่วนประเภทที่นำไหมไปทอก็มีเช่นเดียวกับฝ้าย แต่ที่นิยมใช้เฉพาะไหมก็มี ผ้าโสร่ง ผ้าวา (เป็นผ้าไหมพื้น) ผ้าไส้ปลาไหล เป็นต้น

ลักษณะการทอ มี 3 ลักษณะ คือ

1. ทอผ้าลายขัด ซึ่งเป็นวิธีการทอผ้าด้วยฟืมและกี่ของชาวบ้านโดยทั่วไป

2. ทอผ้ามัดหมี่ ได้แก่การทอผ้ามัดหมี่ฝ้าย หมี่ไหม ทำซิ่นหมี่ ไม่นิยมนำผ้ามัดหมี่มาตัดเสื้อผ้าผู้ชาย เพราะ ชาวบ้านถือว่า "หมี่" คือ "ผ้าซิ่นหมี่"

3. หอยิดหรือการเก็บขิด เป็นการทอผ้าที่ไม่ใช้ฟืม แต่จะใช้ "เขาขิด" (เขื่อกดึงเส้นด้วยขึ้น) และเป็นไม้เก็บขิด ผ้าขิดจะใช้ทำหมอน หมอนขวาน หัวเข็น ธง(ทุง) ผ้าพื้นขิด ผ้าเบี่ยง (สะไบ) ฯ การทอผ้าขิดเป็นการแสดงถึงความละเอียดประณีต ความอดทน อดกลั้นฯ และความมีฝีมือของผู้ทำเช่นเดียวกับผู้ทำผ้ามัดหมี่

การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการทอผ้า

ดั้งเดิมจริง ๆ ผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าให้ฟังว่า ก่อนจะทอผ้าได้ต้องเตรียมการเองทุกอย่างเกือบตลอดปี เพื่อให้ได้วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น

หลังเก็บเกี่ยวเสร็จ (ประมาณมีนาคม) จะต้องทำไร่ฝ้าย ไร่คราม เผาต่างเพื่อให้ฝ้ายเพียงพอที่จะนำมาปั่นเป็นเส้นด้ายตลอดปี ส่วนครามนั้นก็ต้องปลูกให้มีปริมาณมากพอที่จะใช้ย้อมฝ้าย-ไหมในแต่ละปี และในขณะเดียวกันก็ต้องเตรียมการเผาเถ้าไม้บางประเภท เช่น กล้วย มะละกอ ซี่เหล็ก ฯ เพื่อใช้เป็นด่างในการฟอกสีย้อมผ้า ครามจะเก็บเกี่ยวมาแช่และกวนจนได้คราม โดยใช้ปูนละลายให้ตกตะกอนในเดือนกันยายน-ตุลาคม ส่วนฝ้ายจะเก็บดอกราว ๆ เดือนธันวาคม-มีนาคม

นอกจากนั้นยังจะต้องเตรียมหอยมาเผาปูนไว้จำนวนมาก ในแต่ละปีในช่วงหลังเก็บเกี่ยวชาวบ้านเรียกไปหาบหอยที่แม่น้ำชี โดยนำมาตากแดดเตรียมไว้ใช้ตอนแช่คราม ส่วนสีย้อมผ้าสื่อื่น ๆ ก็เตรียมไว้จากครั่ง แก่นเข (เป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งที่ให้สีเหลือง) มะเกลือ ซี่ตมหรือโคลนตมจากแม่น้ำชี สิ่งประกอบการทำเส้นด้ายและย้อมสีเหล่านี้จะเตรียมไว้ให้พร้อมก่อนที่จะถึงฤดูกาลทอผ้า พร้อม ๆ กับเครื่องมือเครื่องใช้ในการทอผ้า เช่น ไนปั่นฝ้าย ฟืม กี่ อักเหล่ง ฯลฯ

การทอผ้าจึงไม่ใช่ภาระของผู้หญิงในตอนทอเท่านั้น ผู้ชายก็ต้องเข้ามามีส่วนในการจัดหาเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้หญิงด้วย

ในทำนองเดียวกันการทอผ้าไหม ก็ต้องมีการเตรียมการตลอดปี ตั้งแต่ขั้นตอนการปลูกหม่อน ในที่ดินที่ชาวบ้านเรียกว่า "สวนมอน" ซึ่งมีแทบทุกบ้านและเลี้ยงไหมตลอดปี นอกจากช่วงหน้าแล้งที่ใบหม่อนขาดแคลน จะลดการเลี้ยงลงเฉพาะใช้ทำพันธุ์เท่านั้น (ประมาณปลายเดือนมีนาคม) การดูแลเลี้ยงไหม ส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของผู้หญิงและคนแก่ (หญิง) เมื่อได้ฝักไหมก็จะ

นำมาสาวเป็นเส้นไย – นำมาเข็น – ฟอกสี – ย้อมสี เพื่อนำไปทอผ้า ในแต่ละขั้นตอนต้องใช้เวลาใช้ความละเอียดประณีต ที่พ่อแม่จะต้องถ่ายทอดความรู้และความชำนาญให้แก่ลูกหลานเป็นวิถีชีวิตสืบต่อกันมา

เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไป วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก้าวหน้าขึ้น กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าหลายอย่างหมดไป เช่น การทำไร่ฝ้าย การทำไร่คราม การเก็บครั่ง เข ไว้ย้อมสี เครื่องมือต่าง ๆ ที่เคยทำเองก็เลิกทำฯ เพราะสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีขายในท้องตลาด ในรูปของเส้นด้ายสำเร็จสีต่าง ๆ สีย้อมผ้านา ๆ ชนิด ฯลฯ

นอกจากนั้นและยังมีผ้าเพชรนิตต่าง ๆ ออกมาขายกันมากมาย กิจกรรมการทอผ้าของชาวบ้านจึงค่อย ๆ เลือนหายไปทีละอย่างสองอย่าง พร้อม ๆ กับคนรุ่นใหม่ก็ไม่สามารถทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าได้ จนในปัจจุบันการทอผ้าเท่าที่เหลืออยู่ คือ ทอผ้ามัดหมี่ ทอโสร่งไหม ทอผ้าขาวม้า ทอผ้าขิดเพื่อทำหมอนขวานฯ โดยเฉพาะการทอผ้าขิดเพื่อทำหมอนขวานนั้น ได้ทำเป็นเชิงการค้าแล้ว ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพและภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่มาพัฒนาเพื่อผลทางเศรษฐกิจที่น่าสนใจและสนับสนุน

<u>คุณค่าของการทอผ้า</u>

จากการสอบถามประกอบกับการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกตในหมู่บ้าน พบสิ่งที่น่าสนใจหลายประการ ที่มีคุณค่าต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน คือ

1. การทอผ้าเป็นศิลปะพื้นบ้านที่มีส่วนจรรโลงใจของชาวบ้านให้มีคุณสมบัติพิเศษ เช่น ความอดทน เยือกเย็น รอบคอบ พิถีพิถัน ละเอียดประณีต เมตตาช่วยเหลือกันฯ ในขั้นของการทอผ้าเป็นงานของแม่บ้าน ซึ่งอยู่เฝ้าบ้านและเลี้ยงลูกพร้อม ๆ กับทำงานทอผ้าไปด้วย เป็นภาพสะท้อนวิถีชีวิตที่สงบสุขของชาวชนบทอย่างแท้จริง

2. การทอผ้าเป็นสื่อในการถ่ายทอดวิถีชีวิตอันดีงามสู่ลูกหลาน จากการซักถามชาวบ้าน พบว่า ชาวบ้านจำเป็นต้องทำเป็นประจำทุกปี แม้บางอย่างสามารถซื้อจากท้องตลาดได้ในราคาถูก เช่นผ้าขาวม้า เพราะถ้าคนในครอบครัวถือผ้าขาวม้าที่ซื้อจากตลาดก็อายชาวบ้าน หรือต้องทำเพื่อให้ลูก ๆ ได้ฝึกทำด้วย ถึงเวลาทำถ้าไม่ทำเหมือนชาวบ้านเขาก็อาย กลัวคนอื่นเขาจะดูถูกดูแคลน

การทอผ้าหลังฤดูทำนาของชาวบ้านจึงเป็นกิจกรรมชีวิตที่รองจากอาชีพทำนา ซึ่งเป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้ความสามารถและคุณสมบัติพื้นฐานที่ดีงามแก่ลูกหลาน

3. ผลทางด้านเศรษฐกิจ การทำใช้เองโดยไม่ต้องซื้อหานั้น ประหยัดไปได้อย่างมาก ในสภาพของชาวบ้าน และในปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นรายได้ของชาวบ้านอีกด้วย

4. ภูมิปัญญาในการทอผ้าของชาวบ้าน เป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างพื้นฐานของทักษะการงานของชาวบ้าน ที่พร้อมที่จะถูกพัฒนาหรือฝึกหัดเพิ่มเติมให้เป็นผู้มีฝีมือแรงงานในระดับที่สูงขึ้นได้อย่างดี

5. การทอผ้าของชาวบ้าน เป็นงานนอกฤดูเก็บเกี่ยวที่ช่วยให้ชาวบ้าน มีงานทำตลอดปีในถิ่นฐานของตนเอง

6. การทอผ้าเป็นกิจกรรมที่คงความเป็น "ครอบครัวชนบทที่อบอุ่น" ที่มีแม่ได้อยู่กับลูก ๆ ได้เลี้ยงดูเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด สังคมครอบครัวที่มี พ่อ–แม่–ลูก–ผู้เฒ่า–ผู้แก่ อยู่ด้วยกันอย่างอบอุ่น นั่นเองคือฐานการพัฒนาสังคมหมู่บ้านอันสำคัญอย่างยิ่ง

<u>แนวทางที่ควรจะเป็นในอนาคต</u>

กรณีบ้านโพนทราย แนวทางที่เป็นอยู่ น่าจะเป็นแนวทางที่ถูกต้อง คือ นำเอาความสามารถและภูมิปัญญาที่ชาวบ้านมีอยู่แล้วเป็นแกน และพัฒนาจากความแกร่งนี้ ให้มีผลทางเศรษฐกิจให้มากขึ้น ในรูปของอุตสาหกรรมในครอบครัวโดย

1. พัฒนาให้ชาวบ้านมีความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ ด้านการย้อมสี การออกแบบการทอ การตัดเย็บฯ ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านจะต้องพัฒนาด้านนี้อีกมาก

2. พัฒนาทักษะหรือฝีมือในการผลิต ทั้งด้านคุณภาพ ปริมาณและประเภทผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด แต่ยังคงเอกลักษณ์ของหมู่บ้านไว้ด้วย

3. พัฒนาความรู้ความสามารถด้านการตลาดและการจัดการแก่ชาวบ้านจนสามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งปัจจุบันด้านนี้จะต้องพัฒนาอีกมาก

4. หาทางดึงเอาภาคเอกชนเข้ามาช่วย โดยการดึงเอาภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีอยู่แล้วนี้มาใช้ผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวกับผ้า หรือผลิตภัณฑ์ที่ใช้ทักษะใกล้เคียงกัน ทั้งนี้โดยนำทุนมาลงในหมู่บ้านในรูปของกองทุนช่วยเหลือหรือรูปแบบอื่น โดยแหล่งทุนมีอุดมการณ์ตามเงื่อนไขที่เป็นธรรม

บทที่ 6

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

รายละเอียดเกี่ยวกับข้อมูลที่รวบรวมได้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ – ความเป็นมาของหมู่บ้านและการพัฒนาหมู่บ้านเป็นข้อมูลที่ได้จากเอกสารที่คณะกรรมการหมู่บ้านเขียนไว้ ประกอบการสัมภาษณ์จากผู้เฒ่าผู้แก่และผู้นำของหมู่บ้านเพิ่มเติม

2. ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน ได้จากบ้านกำนันและผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งข้อมูลพื้นฐานประจำตุ้มต่าง ๆ 16 ตุ้ม

3. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์ 100 ชุด จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง 100 คน

4. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึกเฉพาะเรื่องที่น่าสนใจอีก 13 เรื่อง คือ

4.1 ผู้นำและการสืบผู้นำหมู่บ้าน

4.2 การทำมาค้าขาย

4.3 การขายข้าว

4.4 การค้าวัว–ขายควาย

4.5 การหาปลาและการพัฒนาบ่อปลา

4.6 ประเพณีเบ่งปันกันกินและขอกันกิน

4.7 น้ำและการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ

4.8 นาและการพัฒนาไร่นา

4.9 การพึ่งตนเองและการพึ่งกันเอง

4.10 การตัมเกลือและการแก้ไขปัญหาดินเค็ม

4.11 ป่าไม้ชุมชนและการแก้ไขปัญหาเรื่องฟืนและถ่าน

4.12 การเลี้ยงดูเด็ก

4.13 การจัดงานประเพณี (บางอย่าง)

4.14 การทอผ้าและเครื่องนุ่งห่ม

ข้อมูลเหล่านี้ได้จากการสอบถามและสัมภาษณ์ ผู้เฒ่าผู้แก่และผู้นำชาวบ้าน ประกอบกับการสังเกตสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่ปรากฏในหมู่บ้าน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ได้จัดเสนอเป็น 2 ตอนคือ

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์สถานภาพบางประการของชาวบ้านที่ใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ

การวิเคราะห์ในตอนนี้ เพียงเพื่อให้มองเห็นภาพรวมของชาวบ้านโพนทรายในบางด้านและภาพรวมของลักษณะกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

1.1 เพศ กลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเพศดังตาราง 1

ตาราง 1 แสดงจำนวนและค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่างที่ให้สัมภาษณ์

เพศ	จำนวน	ร้อยละ	หมายเหตุ
ชาย	73	73	
หญิง	27	27	
รวม	100	100	

จากตารางแสดงว่า กลุ่มตัวอย่างหรือชาวบ้านที่ให้สัมภาษณ์ เป็นชาย 73 คน และเป็นหญิง 27 คน หรือร้อยละ 73 และ 27 ตามลำดับ

1.2 อายุ ผู้ให้สัมภาษณ์จำแนกตามอายุได้ดังตาราง 2

ตาราง 2 แสดงค่าร้อยละของชาวบ้านที่ให้สัมภาษณ์ตามอายุ

อายุเป็นปี	จำนวน	ร้อยละ	หมายเหตุ
12 - 20	4	4	
21 - 35	10	10	
36 - 45	21	21	
46 - 60	42	42	
61 ปีขึ้นไป	23	23	
รวม	100	100	

จากตารางแสดงว่า กลุ่มตัวอย่างที่ให้สัมภาษณ์ เป็นกลุ่มของผู้ใหญ่ที่มีอายุตั้งแต่ 36 ขึ้นไป หรือรวมกันแล้วถึงร้อยละ 86 ในจำนวนนี้เป็นผู้อาวุโสที่มีอายุ 61 ปีขึ้นไปถึงร้อยละ 23 และเป็นกลุ่มผู้นำวัยกลางคนอีกร้อยละ 63 ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำเกือบทุกด้านของหมู่บ้าน

1.3 ศาสนา

ชาวบ้านผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ จากการสอบถาม พบว่าชาวบ้านโพนทราบทั้งหมู่บ้านเป็นพุทธศาสนาชนิกชน

1.4 ระดับการศึกษา

ระดับการศึกษาของชาวบ้านที่ให้สัมภาษณ์ จำแนกได้ดังตาราง 3

ตาราง 3 แสดงค่าร้อยละของชาวบ้านที่ให้สัมภาษณ์ จำแนกตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ	หมายเหตุ
ต่ำกว่า ป.4	2	2	
ป.4	83	83	
ป.7 หรือ ม.3 เดิม	3	3	
ม.6 หรือเทียบเท่า	3	3	หรือ ม.6 ปัจจุบัน
อนุปริญญาหรือเทียบเท่า	1	1	
ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า	8	8	ครู
สูงกว่าปริญญาตรี	-	-	

จากตารางแสดงว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ จบการศึกษาระดับ ป.4 หรือ ร้อยละ 83 ส่วนผู้จบการศึกษาในระดับอื่น ๆ มีจำนวนรวมกันอีกร้อยละ 27

1.5 สถานที่เกิด

ชาวบ้านที่เป็นกลุ่มตัวอย่างหรือผู้ให้สัมภาษณ์ แยกตามสถานที่เกิดได้ดังตาราง 4

ตาราง 4 แสดงสถานที่เกิด

สถานที่เกิด	จำนวน	ร้อยละ
ในหมู่บ้านโพนทราย	82	82
หมู่บ้านอื่น	18	18
รวม	100	100

จากตารางแสดงว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เกิดและเติบโตจากหมู่บ้านโพนทราย หรือร้อยละ 82 ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 18 เป็นผู้มีถิ่นเกิดนอกหมู่บ้าน และมาแต่งงานกับชาวบ้านโพนทราย และตั้งหลักแหล่งอยู่ในหมู่บ้าน

1.6 อาชีพ

กลุ่มตัวอย่างหรือผู้ให้สัมภาษณ์ จำแนกตามอาชีพ ได้ดังตาราง 5

ตาราง 5 แสดงค่าร้อยละของผู้ให้สัมภาษณ์ จำแนกตามอาชีพ

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ	หมายเหตุ
ทำนา อาชีพหลัก	88	88	
รับราชการ	9	9	
ค้าขาย	1	1	
อื่น ๆ	2	2	
รวม	100	100	

จากตารางแสดงว่า ชาวบ้านเกือบทั้งหมดมีอาชีพทำนา หรือร้อยละ 88 ส่วนที่เหลือมีอาชีพรับราชการ ค้าขายและอื่น ๆ รวมกันร้อยละ 12

1.7 รายได้เฉลี่ยของครอบครัว

กลุ่มตัวอย่างหรือผู้ให้สัมภาษณ์ จำแนกตามรายได้เฉลี่ยของครอบครัว ได้ดังตาราง 6

ตาราง 6 แสดงค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง ตามระดับรายได้เฉลี่ยของครอบครัว

ระดับ	รายได้เฉลี่ยของครอบครัว	จำนวน	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	ต่ำกว่า 5,000 บาท	3	3	
2	5,001 - 10,000 บาท	22	22	
3	10,001 - 20,000 บาท	40	40	
4	20,001 - 30,000 บาท	18	18	
5	30,001 - 40,000 บาท	4	4	
6	40,001 - 50,000 บาท	4	4	
7	สูงกว่า 50,000 บาท	9	9	
รวม		100	100	

จากตารางแสดงว่า ชาวบ้านกว่าครึ่งเป็นผู้อยู่ในครอบครัวที่มีรายได้เฉลี่ยระหว่าง 10,001 - 30,000 บาท (ระดับ 3 และ 4) และยังมีผู้อยู่ในครอบครัวที่มีรายได้เฉลี่ย 5,001 - 10,000 บาทอีกร้อยละ 22 และ 5,000 บาทลงมาอีกร้อยละ 3 ที่เหลือเป็นผู้ที่อยู่ในครอบครัวที่มีรายได้สูงกว่า 30,000 บาท หรือร้อยละ 17 -

1.8 จำนวนคนในครอบครัว

จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับจำนวนสมาชิกครอบครัวของผู้ให้สัมภาษณ์ได้ข้อมูลดังที่ปรากฏในตาราง 7

ตาราง 7 แสดงค่าร้อยละของจำนวนสมาชิกในครอบครัว

จำนวนสมาชิก	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
2	3	3
3	5	5
4	27	27
5	15	15
6	31	31
7	11	11
8	4	4
9	1	1
10	3	3
รวม	100	100

จากตารางแสดงว่า ครอบครัวของชาวบ้านโพนทราย มีจำนวนสมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป จนถึง 10 คน แต่ส่วนใหญ่มีจำนวนระหว่าง 4-7 คน หรือประมาณร้อยละ 84 นอกนั้นเป็นครอบครัวที่มีสมาชิก 2-3 คน ประมาณร้อยละ 8 ส่วนที่เหลือร้อยละ 8 เป็นครอบครัวที่มีสมาชิก 8-10 คน

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพรายประเด็นคำถามในแบบสัมภาษณ์

การวิเคราะห์ผลการสัมภาษณ์ จะอาศัยผลเชิงปริมาณจากผลการตอบคำถาม และบันทึกผลการตอบคำถามที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหลักในแบบสัมภาษณ์ โดยแยกวิเคราะห์เป็นกลุ่มดังนี้

2.1 <u>ลักษณะโดยทั่วไปของชาวบ้าน</u> (คำถาม ข้อ 1-12)

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง เกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของชาวบ้านโพนทราย ผลปรากฏดังตาราง 8

ตาราง 8 แสดงค่าร้อยละของความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของชาวบ้าน

ที่	ประเด็นคำถาม	ผล		
		ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ
1	ชาวบ้านส่วนใหญ่มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง	100	-	-
2	เป็นชนเผ่าพันธุ์เดียวกัน	100	-	-
3	มีความภูมิใจในบ้านเกิดของตนเอง	100	-	-
4	มีความกตัญญูเชื่อฟังผู้ใหญ่และผู้เฒ่าผู้แก่	100	-	-
5	ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนขยันในการทำงาน	93	-	7
6	ชาวบ้านมีความใฝ่ใจในการส่งลูกหลานเล่าเรียนในระดับที่สูงกว่าประถมศึกษา	97	-	3
7	ทุกครอบครัวพึ่งตนเองได้ (มีข้าวพอกิน ไม่มีคนยากจนที่ต้องขอเพื่อนบ้านกิน)	100	-	-
8	ชาวบ้านส่วนใหญ่กล้าพูด กล้าแสดงออกในทางสร้างสรรค์	100	-	-

ตาราง 8 (ต่อ)

ที่	ประเด็นคำถาม	ผล		
		ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ
9	ชาวบ้านมีความกลมเกลียวสามัคคีกันดี	100	-	-
10	ชาวบ้านมีความสามารถโดยส่วนรวมอยู่ในระดับสูง เช่น ด้านการช่าง การทอผ้า การทำมาค้าขาย ฯลฯ	97	-	3
11	ชาวบ้านนิยมแก้ไขความขัดแย้งโดยสันติวิธี	100	-	-
12	หมู่บ้านนี้เรียกได้ว่าเป็นหมู่บ้านนักปราชญ์ มีผู้คงแก่เรียนมาก มาตั้งแต่โบราณแล้ว	95	-	5

จากตารางสามารถวิเคราะห์เป็นรายข้อ ดังนี้

1. เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ชาวบ้านโพนทรายเห็นว่าคนในหมู่บ้านมีสุขภาพดี ซึ่งสอดคล้องกับสภาพที่ปรากฏอยู่คือ ชาวบ้านโพนทรายโดยเฉลี่ยจะมีรูปร่างสูงใหญ่กว่าชาวอีสานโดยทั่วไป คนที่สูงที่สุดในหมู่บ้านสูงประมาณ 190 เซ็นติเมตร เด็กหนุ่มและผู้ชายวัยทำงานส่วนใหญ่รูปร่างล่ำสัน แข็งแรง บึกบึน ในทำนองเดียวกันผู้หญิงและเด็กก็มีสุขภาพอยู่ในเกณฑ์ดี จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ได้รับข้อสรุปที่น่าสนใจหลายอย่างเช่น

- ในหมู่บ้านนี้มีคนพิการอยู่บ้าง 3-4 ราย เป็นการพิการโดยกำเนิดเป็นส่วนใหญ่
- เด็กที่เป็นโรคขาดอาหารมีน้อย
- อายุเฉลี่ยของชาวบ้านประมาณ 65-70 ปี

– ผู้ตายส่วนใหญ่ตายด้วยโรคชรา นาน ๆ จะมีคนหนุ่มตายเนื่องจากอุบัติเหตุ ซึ่งมีน้อย

จากคำตอบของกลุ่มตัวอย่างเหล่านี้สอดคล้องกับสภาพที่ได้จากการสังเกตโดยทั่วไปของคณะผู้วิจัย จากข้อสังเกตของนายอุดม พรประเสริฐ ซึ่งมีพื้นเพเป็นคนภาคกลาง ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับลักษณะรูปร่าง และสุขภาพอนามัยของชาวบ้านโพนทราย ว่า

– รูปร่างใหญ่ โดยเฉพาะผู้ชาย ล่ำสัน บึกบึน

– บุคลิกดี มีลักษณะเป็นผู้นำสูง โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำต่าง ๆ

– กล้าแสดงออก พูดจาฉะฉาน ชอบแสดงความคิดเห็น

– ยิ้มแย้มแจ่มใส จริงใจ มีมิตรไมตรี ตรงไปตรงมา

– เด็ก ๆ มีสุขภาพดีเป็นส่วนใหญ่

– คนเฒ่าคนแก่มีมากทั้งผู้หญิงผู้ชาย (อายุ 60 ปีขึ้นไป) และยังมีสุขภาพแข็งแรงดีเป็นส่วนใหญ่

– ชาวบ้านมีความเข้าใจเกี่ยวกับสาธารณสุขมูลฐาน สามารถเอาใจใส่สุขภาพตนเองได้มาก ส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้บริการสาธารณสุขของรัฐบาลมากกว่า การรักษาโรคโดยยาสมุนไพรและผีสางเทวดา

ส่วนสาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านมีสุขภาพอนามัยดีเป็นส่วนใหญ่ ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน และกลุ่มตัวอย่างให้เหตุผลสำคัญคือ

– ไม่อดข้าวอดปลา หรือมีข้าวปลาอุดมสมบูรณ์

– ชาวบ้านฉลาดในการอยู่การกินมากขึ้น การกินอย่างประมาท เช่น กินสุก ๆ ดิบ ๆ น้อยลง

– สิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านดี สะอาดสะอ้าน มีส้วมใช้ทุกบ้าน

– หมู่บ้านตั้งอยู่บนที่สูง และเป็นทราย ทำให้ไม่มีน้ำขังเป็นแหล่งเพาะเชื้อโรค

– ชาวบ้านขยัน ออกกำลังทำงานหนักทั้งหญิง–ชาย

– ชาวบ้านส่วนใหญ่รักความสนุกสนาน และสามัคคีกันดี ทำให้มีสุขภาพจิตดี ร่าเริงแจ่มใส

– และที่สำคัญคือ ชาวบ้านไม่มัวเมาในการดื่มสุรา มีการดื่มกันบ้างในโอกาสขายวัว–ควาย ไม่ถึงกับเป็นเครื่องบั่นทอนสุขภาพ

จากการพูดคุยและร่วมสังเกตทั้งทางด้านกายภาพของหมู่บ้านและพฤติกรรมของชาวบ้าน โดยทั่วไปก็ได้ความจริงสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพอนามัย ส่วนลักษณะด้านโครงสร้างร่างกายของชาวบ้าน ยังไม่สามารถได้คำตอบที่เด่นชัดในด้านเผ่าพันธุ์ เพียงแต่ทราบว่าเป็นชนเผ่าไทยอีสาน เชื้อสายเวียงจันทน์ ที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในลุ่มแม่น้ำชีตอนล่างในสมัยอยุธยาตอนปลาย หรือประมาณ 250 ปีมาแล้ว

2. ชาวบ้านโพนทรายเป็นชนเผ่าพันธุ์เดียวกันทั้งหมด ไม่มีคนเชื้อชาติอื่นอาศัยอยู่เลยในปัจจุบัน เคยมีคนแ ว (ญวน) เข้ามาแต่งงานกับชาวบ้าน 1 คน ชาวบ้านเรียก แกวสังข์ ปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้ว - คนจีนไม่เคยปรากฏ ส่วนคนบ้านอื่นที่มาอยู่ในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นเขยสู่หรือสะใภ้สู่ ก็อยู่ในจารีตประเพณีของชาวบ้านอย่างดีชาวบ้านจึงจะยอมรับและอยู่ได้อย่างสงบสุข อิทธิพลจากคนถิ่นอื่นจากภายนอกหรือคนต่างเชื้อชาติจึงไม่สามารถเติบโต ครอบงำหมู่บ้านได้

สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ ชาวบ้านได้ให้เหตุผลที่น่ารับฟังหลายประการคือ

– ชาวบ้านกลมเกลียวสามัคคีกันดีมาก

– ไม่ค่อยยอมรับคนต่างถิ่น ต่างบ้านง่าย ๆ นอกจากเป็นคนดี ปฏิบัติตามจารีตประเพณีอย่างถูกต้องจริง ๆ

– การกดขี่ขูดรีดกันเองในหมู่บ้านไม่มี ผู้ที่ทำการค้าขายมีฐานะมั่งมีในหมู่บ้านก็เป็นคนที่ซื่อสัตย์ สุจริต เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติพี่น้อง จุนเจือช่วยเหลือกันเป็นอันดี

– พื้นที่ของหมู่บ้านมีขอบเขตจำกัด ทั้งส่วนที่อยู่อาศัยและที่นาทรัพยากรมีจำกัด

สืบเนื่องจากความเป็นเอกพันธุ์ของชาวบ้านโพนทราย เป็นปัจจัยสำคัญในการหล่อหลอมบุคลิกภาพและวัฒนธรรมของชาวบ้านเป็นอย่างมาก

3. ชาวบ้านทั้งหมดมีความภูมิใจในหมู่บ้านเกิดของตนเอง

ส่วนเหตุผลที่ชาวบ้านให้ไว้เกี่ยวกับความภูมิใจในถิ่นเกิดของตนเองอย่างมาก คือ

– ความสมานสามัคคีของญาติพี่น้องในหมู่บ้าน

– ความสงบสุข ปลอดภัย ไม่มีขโมย

- ความอุดมสมบูรณ์ ทำมาหากินสะดวก ถ้าขยันขันแข็งจะมีอยู่มีกิน
- ความช่วยเหลือเจือจุนกันเหมือนพี่น้องทั้งหมดบ้าน อยู่กันอย่างอบอุ่น
- คนในหมู่บ้านมีสภาพความเป็นอยู่และฐานะใกล้เคียงกัน ไม่มีการแบ่งชนชั้น
- ได้รับยกย่องจากทางราชการให้เป็นหมู่บ้านชนะเลิศในการประกวดหมู่บ้านพัฒนาอันดับหนึ่งของเขต (พัฒนาชุมชนเขต 3)
- ชาวบ้านโพนทรายแม้จะไปอยู่ที่ไหนก็ตาม ก็ยังถือว่าตนเองเป็นลูกบ้านโพนทราย และกลับมาเยี่ยมเยียนพี่น้องและช่วยพัฒนาหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ

4. การเคารพนับถือ เชื่อฟังผู้ใหญ่หรือผู้เฒ่าผู้แก่ ยังถือปฏิบัติกันอยู่อย่างมั่นคง เป็นความเห็นของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดหรือร้อยละ 100 ส่วนเหตุผลจากคำถามที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ดังนี้

- ผู้ใหญ่ที่ดีส่วนใหญ่เป็นคนดี น่าเคารพนับถือ ปฏิบัติเป็นตัวอย่างที่ดี ใครปฏิบัติตนไม่เป็นไปตามทำนองคลองธรรม จะได้รับการดูถูกเหยียดหยามจากชาวบ้าน รวมทั้งลูกหลานด้วย
- ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นคลอง ใครไม่ปฏิบัติจะได้รับการตำหนิ ไม่ได้รับการยอมรับจากคนทั้งหมู่บ้าน
- ผู้ใหญ่เป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์มาก
- ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้นำในด้านอาชีพ ด้านคุณธรรม และถ่ายทอดให้แก่ลูกหลาน
- ผู้ใหญ่เป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่คนรุ่นลูกหลาน
- เป็นหน้าที่ของลูกหลานที่ดี จะต้องปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณ ใครไม่เชื่อฟังผู้ใหญ่จะได้รับการดูถูกเหยียดหยาม ไม่ยอมรับนับถือ

นอกจากการเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสหรือผู้เฒ่าผู้แก่ ของชาวบ้านแล้ว สังเกตเห็นได้ชัดว่าผู้เฒ่าผู้แก่ได้รับการเอาใจใส่ดูแลดีจึงมีคนแก่มาก อายุยืน คนที่แก่ที่สุดเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ชื่อจารย์คูแยง บุญรินทร์ อายุ 103 ปี ยังสามารถพูดคุยให้ข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้านได้ดี ชาวบ้านมีประเพณีรดน้ำขอพรผู้ใหญ่ ในวันสงกรานต์ทุกปี

5. กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมด หรือร้อยละ 93 เห็นว่าชาวบ้านโพนทรายเป็นคนขยันในการงาน มีเพียงร้อยละ 7 ที่ไม่แน่ใจ และให้เหตุผลว่า ยังมีคนบางส่วนที่ไม่ขยันเท่าที่ควรเหมือนชาวบ้านส่วนใหญ่

เท่าที่สังเกตจากพฤติกรรมของชาวบ้านก็พบความจริงสอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์ คือแทบไม่เห็นคนว่างงานหรืออยู่เฉย ๆ นอกจากคนเฒ่าคนแก่ โดยเวลาการทำงานเริ่มตั้งแต่ประมาณก่อน 5 นาฬิกา จนถึง 2 ทุ่ม แทบทุกครอบครัวจะเห็นแม่บ้านทอผ้า ส่วนพ่อบ้านที่ไม่ไปทำงานเป็นช่างก่อสร้าง-ซ่อมแซมบ้านในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง ก็จะดูแลวัวควาย ซึ่งส่วนใหญ่ผูกไว้ในคอก และหาหญ้า-ฟาง-รำ มาเลี้ยงเหมือนเลี้ยงหมู จึงต้องดูแลเอาใจใส่ตลอดเวลา วัว-ควายเหล่านี้เลี้ยงไว้ซื้อ-ขายตลอดหน้าแล้ง จึงต้องดูแล-เอาใจใส่อย่างดี จะมีทุกครอบครัวเฉลี่ยครอบครัวละ 2-3 ตัว ในวันหนึ่ง ๆ มีกลุ่มพ่อค้าวัว-ควายโดยเฉลี่ยวันละ 10 กลุ่ม เข้ามาเดินชมและซื้อวัวควายในหมู่บ้าน โดยติดต่อผ่านพ่อค้าวัว-ควาย (นายฮ้อย) ประจำหมู่บ้าน

มีชาวบ้านบางส่วนรับจ้างขนปุ๋ย รับส่งสิ่งของ ค้าขาย ขับรถยนต์ และมีบางส่วนเข้าไปทำงานรับจ้างในกรุงเทพฯ ผู้ชายเกือบทั้งหมดไปขับรถแทกซี่-สามล้อเครื่อง นอกฤดูทำนา ส่วนผู้หญิงไปทำงานบ้านและรับจ้างทำงานฝีมือด้านต่าง ๆ ส่วนผู้หญิงที่อยู่หมู่บ้านส่วนมากทำงานบ้านพร้อม ๆ กับทอผ้าขิด ทำหมอนขิด และเครื่องใช้จากผ้าอื่น ๆ

นอกจากงานส่วนตัวของชาวบ้านทุกครอบครัวแล้ว ยังมีงานลงแขกพัฒนาหมู่บ้านด้านต่าง ๆ ด้วย จึงเห็นชาวบ้านทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้แทบทุกวัน ทั้งที่เป็นงานมีค่าจ้างแรงงานและเป็นงานลงแขกเพื่อส่วนรวม เป็นภาพที่หาได้ยากในชนบทโดยทั่วไป

และที่น่าสนใจคือเด็ก ๆ ก็ทำงานช่วยพ่อแม่ เช่น เลี้ยงวัว-ควาย หาหญ้า-อาหารให้วัว-ควายและทำในสิ่งผู้ใหญ่และผู้เฒ่าผู้แก่ทำ ซึ่งหมายถึงการเรียนรู้ ด้วยการปฏิบัติในวิถีชีวิตที่น่าชื่นชม และสืบส่งคุณธรรมความขยันในการงาน การสู้งาน ความเสียสละ ความรับผิดชอบฯลฯ สู่ลูกหลานนั่นเอง

6. กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดหรือร้อยละ 97 เห็นว่า ชาวบ้านใส่ใจในการส่งลูกหลานเล่าเรียนในระดับที่สูงกว่าประถมศึกษา ส่วนที่เหลือก็เห็นด้วยว่าการศึกษาจำเป็นสำหรับทุกคน แต่คงเรียนสูงกว่ามัธยมประจำตำบลที่มีในหมู่บ้านนี้ไม่ได้ เพราะขาดทุนทรัพย์

ส่วนเหตุผลที่ชาวบ้านนิยมส่งลูกหลานเรียนต่อในระดับมัธยมจำนวนมาก (เกือบทุกคนทุกปีตั้งแต่มีโรงเรียนมัธยมประจำตำบลบ้านไทย) เพราะว่า :-

– การศึกษาในระดับสูงเป็นสิ่งสำคัญ

– เป็นข้อตกลงร่วมกันของชาวบ้าน อย่างน้อยที่สุดลูกหลานควรเข้าเรียนในโรงเรียนมัธยมประจำหมู่บ้านจนถึง ม.3 ทั้งนี้ไม่ได้บังคับแต่ให้เป็นไปตามความสมัครใจ

– โรงเรียนมัธยมอยู่ในหมู่บ้านและไม่ได้เสียค่าใช้จ่ายมากนัก

– ลูกหลานเรียนแล้วเฉลียวฉลาดขึ้น

– ชาวบ้านโพนทรายนิยมส่งลูกหลานไปเล่าเรียนมานานแล้ว รับราชการจนปลดเกษียณแล้วก็มี กำนันและผู้นำหมู่บ้านหลายคนก็จบมัธยมและบางคนก็บวชเรียน

– ได้เล่าเรียนสูงบ้าง ไปทำการทำงานที่อื่นก็เฉลียวฉลาดกว่าคนอื่น และไม่ขายหน้า–เสียชื่อหมู่บ้าน

– ถ้าคนไหนเรียนเก่งก็น่าสนับสนุนให้เรียนสูงขึ้น แต่ถ้าไม่เก่งได้เพียง ม.3 ก็ยังดี

7. กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าทุกครอบครัวพึ่งตนเองได้ ข้าวพอกินตลอดปีทุกทุกครัวเรือน ไม่มีครอบครัวที่ยากจนแร้นแค้น–ขอเพื่อบ้านกิน ทุกครัวเรือนมีที่นาเป็นของตนเอง ไม่มีการเช่านาเช่าควายผู้อื่นทำนา ขอและแบ่งปันกันกินได้ในหมู่พี่น้องแต่ไม่ใช่ขอทาน การแบ่งปันสิ่งของกันกินกันใช้ถือเป็นฮีต–คลอง (จารีต–ประเพณี) ของหมู่บ้าน

จากการสังเกตพบข้อมูลสอดคล้องกัน คือ ทุกครอบครัวมีบ้านเรือนที่มั่นคงถาวร คู่กับยุ้งข้าวหลังใหญ่ มีวัว–ควาย ตั้งแต่ 1–7 ตัว เฉลี่ยครอบครัวละ 2–3 ตัว ราคาตัวละประมาณ 7,000–2,500 บาท ทุกครอบครัวมีที่นาประมาณ 15–60 ไร่ หรือเฉลี่ยประมาณ 20–25 ไร่ มีเครื่องอำนวยความสะดวกตามฐานะ แต่โดยส่วนรวมแล้วนับว่าอยู่ในเกณฑ์ดี

8. กลุ่มตัวอย่างเห็นว่า ชาวบ้านโพนทราย มีความกล้าพูด กล้าแสดงออก ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากการสังเกต พูดคุยและสัมภาษณ์ของคณะผู้วิจัย บุคลิกลักษณะที่เด่นชัดของชาวบ้านโพนทรายคือ กระตือรือร้นที่จะให้ข้อมูล อยากเล่าเรื่องต่าง ๆ ให้ฟัง เปิดเผย ตรงไปตรงมา และส่วนมากช่างพูดช่างคุย ไม่ประหม่าเคอะเขินหรือตื่นเต้น เอียงอาย โดยเฉพาะในกลุ่มผู้นำทั้งหญิงและชาย

9. กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดเห็นว่า ชาวบ้านมีความกลมเกลียวร่วมมือกันดี จากการสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านและผลการพัฒนาทางวัตถุ วัด โรงเรียน ถนนหนทาง คลอง ระบายน้ำ การรักษาความสะอาด ความสงบเรียบร้อย แสดงให้เห็นความกลมเกลียวร่วมมือของชาวบ้านโพนทรายได้เป็นอย่างดี กรณีทะเลาะเบาะแว้งกันในหมู่บ้านมีน้อยมาก และสามารถแก้ไขได้เองในหมู่บ้าน คดีความถึงโรงศาลก็มีน้อยที่สุด เฉพาะกรณีที่ตกลงกันไม่ได้จริง ๆ ในหมู่พี่น้องเท่านั้น

ที่น่าสนใจมากสำหรับเรื่องความร่วมมือของหมู่บ้านนี้คือ การลงแรกทำงานส่วนรวม ประเพณีบุญคูนลาน ชาวบ้านนำข้าวมารวมกันบริจาคให้วัด ครอบครัวละอย่างน้อย 4 หมื่น (40 กิโลกรัม) รวมแล้วได้ข้าวกองโตกว่า 1,650 หมื่น หรือ 126,000 กิโลกรัม จากการสอบถามได้ความว่า ทำเป็นประเพณีทุกปี ที่หมู่บ้านไม่มีการตั้งธนาคารข้าว เพราะชาวบ้านมีธนาคารข้าวทุกครัวเรือน (ยุ้งข้าว) ไม่มีครอบครัวใดขาดแคลน และนำมาเสียสละให้แก่ส่วนรวมทุกปี

10. กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดมีความเห็นว่า ชาวบ้านโพนทรายมีความสามารถด้านต่าง ๆ โดยส่วนรวมสูง เมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านใกล้เคียง โดยเฉพาะด้านการช่างก่อสร้างบ้านเรือนและช่างทอผ้ายิด-ผ้ามัดหมี่ และนอกจากนั้นบ้านโพนทรายยังเป็นหมู่บ้านที่เป็นต้นตำหรับของการทำ ดินซอ (ดินเผามุงหลังคา) และการหล่อผานไถและสบไถ ปัจจุบันนี้ได้เลิกกิจการไปแล้ว แต่งานช่างด้านอื่น ๆ ยังคงดำเนินต่อไป

ส่วนด้านการทำการเกษตร และด้านการค้าขายนั้นอยู่ในชั้นที่ดี และพัฒนาขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก โดยส่วนรวมแล้วศักยภาพของชาวบ้านในระดับพื้นฐานดี มีความพร้อมที่จะเรียนรู้และพัฒนาทักษะสู่แรงงานฝีมือด้านช่างและการเกษตรกรรมได้มาก

11. กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้ให้ข้อมูลตรงกันว่า ชาวบ้านได้แก้ไขข้อขัดแย้งโดยสันติวิธีภายในหมู่บ้าน มีจำนวนน้อยที่มีคดีความถึงโรงศาล โดยจะให้คณะกรรมการคุ้มครองไกล่เกลี่ยในเบื้องต้น ถ้าตกลงกันไม่ได้จึงจะส่งให้ผู้ใหญ่บ้าน-กำนัน ซึ่งมีคณะกรรมการหมู่บ้าน รวมทั้งผู้อาวุโสทั้งฝ่ายเป็นกลางและคู่กรณี เป็นผู้ตกลงไกล่เกลี่ย รวมทั้งการปรับไหม ลงโทษตามกฎของหมู่บ้าน และสั่งสอนตักเตือน ขอขมาลาโทษกันตามประเพณี เพื่อให้อยู่ร่วมกัน

อย่างสงบสุขต่อไป คณะกรรมการไกล่เกลี่ยคดีความ มีลักษณะเหมือน "คณะลูกขุน" ของหมู่บ้าน

ถ้าหากคู่กรณียังไม่เลิกแล้วต่อกัน อาจจะพิจารณารอบสองหรือสามแล้วแต่กรณี ถ้าหากยังไม่เลิกกันจริง ๆ ก็ให้ฟ้องร้องกันในโรงศาลเอง ในกรณีคู่กรณีที่เป็นต้นเหตุก่อเรื่องไม่สงบและจะไม่เชื่อฟังตามที่ได้ตัดสิน ตักเตือนจากคณะกรรมการอาวุโสก็จะถูกลงโทษขั้นเด็ดขาด จากชาวบ้านมี 5 สถานคือ

- ชื่อไม่ขาน คือ เวลามีการประชุม รวมกลุ่มใด ๆ ไม่เอ่ยถึงทั้งสิ้น
- งานไม่ใช้ คือ ไม่เรียกใช้ในงานส่วนรวมใด ๆ ที่มีในหมู่บ้าน
- เงินไม่เก็บ คือ ไม่เรียกเก็บเงินในการทำบุญและกิจการต่าง ๆ
- ไม่รับเรื่องราวร้องทุกข์และเรื่องราชการต่าง ๆ ให้ไปติดต่อโดยตรงกับทางอำเภอ
- พระไม่รับนิมนต์ ไปทำพิธีทางศาสนาที่บ้าน

ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านนักพัฒนาที่เด่นของกระทรวงมหาดไทย นายละไม หวังสุข ได้ให้ข้อมูลว่า เท่าที่เคยมีมาแล้ว ใช้เพียงสามสถานแรก ยังไม่เคยถึงขั้นสถานที่ 4,5 แต่ก็จำเป็นต้องมีไว้เพื่อการป้องปรามไม่ให้มีผู้กระทำความผิดจารีตประเพณีในหมู่บ้าน ด้วยวิธีการปฏิบัติที่ทำสืบต่อกันมา จึงทำให้เกิดความสงบสุขในหมู่บ้านอย่างแท้จริงในปัจจุบัน

12. กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมด ได้ให้ความเห็นตรงกันว่าหมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้าน นักปราชญ์ ซึ่งมีพหูสูตร (ผู้คงแก่เรียน) จำนวนมากมาตั้งแต่โบราณแล้ว มีหลักฐานหลายอย่างแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านโพนทรายเห็นความสำคัญของการศึกษาเล่าเรียนมานาน เช่น มีข้าราชการครู และข้าราชการอื่น ๆ ซึ่งเป็นลูกหลานชาวบ้านโพนทราย ปลดเกษียณแล้ว จำนวนมาก และยังมีลูกหลานชาวบ้านได้รับการศึกษาในระดับปริญญาโท ปริญญาตรี และอนุปริญญาเป็นจำนวนมาก

การเล่าเรียนของหมู่บ้านนี้เดิมอยู่ที่วัด เป็นสำนักศึกษา ซึ่งมีพระผู้คงแก่เรียน เป็นทั้งอุปัชฌาย์และผู้สอนหนังสือแก่พระเณรลูกหลานชาวบ้าน พหูสูตรรุ่นเก่าแก่มีจำนวนมากเช่น

จารย์ฌาย์พรหมา กากแก้ว (เสียชีวิตแล้ว)
นายหล้า กากแก้ว "
จารย์สม กากแก้ว "

จารย์แยง บุญรินทร์ ยังมีชีวิตอยู่อายุ 103 ปี
พระอาจารย์บุญเฮือง ทับทิมหิน เจ้าอาวาสวัดของหมู่บ้าน
พระอาจารย์ดี พงษ์สถิตย์ เจ้าอาวาสวัดป่า

ฯลฯ

จากการสังเกตพฤติกรรมของชาวบ้าน แม้ส่วนใหญ่จะไม่ได้รับการศึกษาในระดับสูง แต่ก็แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านโพนทราย ได้รับการสืบทอดและเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านที่ดีงาม มีแหล่งการเรียนรู้ โดยเฉพาะบุคคล และกรณีตัวอย่างกิจกรรมซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างมาก แม้ว่าวัดจะลดความสำคัญในฐานะแหล่งการเรียนรู้ลง แต่ลักษณะนิสัยใฝ่รู้ของคนชาวบ้านยังคงมีสืบเนื่องกันมาไม่ขาดตอน

2.2 เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน (ข้อ 13-17)

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 คน เกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน ผลปรากฏดังตาราง 9

ตาราง 9 แสดงค่าร้อยละของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน

ข้อที่	ประเด็นสัมภาษณ์	ผลการสัมภาษณ์		
		ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ
13	หมู่บ้านตั้งอยู่ในถิ่นที่เหมาะสมและอุดมสมบูรณ์	99	1	-
14	ถนนหนทางที่เป็นระเบียบดังที่ปรากฏอยู่มีมานานแล้ว	100	-	-
15	หมู่บ้านใกล้เคียงเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันและแข่งขันกันพัฒนาหมู่บ้าน	98	-	2

ตาราง 9 (ต่อ)

ข้อที่	ประเด็นสัมภาษณ์	ผลการสัมภาษณ์		
		ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ
16	ชาวบ้านส่วนใหญ่ช่วยเหลือเจือจุนกันด้วยดี ไม่มีเหตุทะเลาะวิวาทกันฯ	100	-	-
17	ไม่มีอิทธิพลมืดจากภายนอกครอบงำชาวบ้าน	100	-	-

จากตาราง 9 แสดงว่า ชาวบ้านมีความเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านเป็นรายประเด็นดังนี้

13. ชาวบ้านเกือบทั้งหมด หรือร้อยละ 99 เห็นว่าหมู่บ้านตั้งอยู่ในที่เหมาะสมและอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมีความภูมิใจในบรรพบุรุษที่ได้เลือกตั้งถิ่นฐานในที่เหมาะสม ดินดำน้ำชุ่ม แม้ที่ตั้งบ้านเรือนหรือหมู่บ้านจะเป็นเนินดินทราย แต่ก็มีหนองน้ำล้อมรอบทั้งสี่ทิศ และยังระหว่างลำห้วยสองสายทางด้านทิศเหนือและใต้ ผืนทุ่งนาก็เป็นทุ่งราบกว้างขวาง ดินปรับปรุงให้อุดมได้ง่าย จึงเป็นแหล่งข้าวและปลาหรือทุ่งทองของอำเภอเขื่องใน ในขณะเดียวกันก็ไม่อยู่ใกล้ลุ่มน้ำชี ที่น้ำถึงทุกปีในอดีต จึงไม่ถูกน้ำท่วมนาข้าวแทบทุกปีเหมือนหมู่บ้านริมแม่น้ำชี หากไม่ประสบภาวะฝนแล้งอย่างรุนแรง บ้านโพนทรายก็ไม่เคยอดอยากขาดแคลน

ข้อมูลที่ชาวบ้านให้สอดคล้องกับการสังเกต แม้ว่าหนองน้ำด้านทิศตะวันออก ชื่อหนองอัญญา และด้านทิศใต้ ชื่อหนองตาปอ ตื้นเขินเป็นที่นา และไม่มีน้ำขัง แต่สามารถที่จะพัฒนาเป็นบ่อเลี้ยงปลาได้อย่างดียิ่ง ขุดบ่อให้ขังน้ำไว้ได้ตลอดปี น้ำใต้ดินนอกหมู่บ้านลึกเพียง 2-3 เมตรเท่านั้น

สวนป่าไม้แม้จะมีน้อย และมีป่าสาธารณะอยู่ไกลออกไปด้านทิศตะวันตก (ปัจจุบันถูกจับจองเป็นไร่นาเกือบหมดแล้ว) แต่การปลูกต้นไม้ตามหัวไร่ปลายนา ดูบ่อปลาและคันนา มีมากพอที่จะนำมาเป็นฟืนทุ่งต้มของแต่ละครัวเรือนได้ โดยไม่เข้าไปตัดไม้ในป่า ทุ่งนาที่เคยโล่งจึงเริ่มมีลักษณะ ไร่-นา-สวนผสมเมื่อมองลงสู่ท้องทุ่ง นับว่าเป็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านที่สมดุล เป็นธรรมชาติ

14 กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้ให้ข้อมูลตรงกันว่า ถนนหนทางที่เป็นระเบียบมีมานานแล้ว โดยเริ่มตัดถนนของหมู่บ้านใหม่ตั้งแต่ปี พ.ศ.2485 สมัยนายเสือ วงศาสนธ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 และ นายฉนัด วงศาสนธ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 ปลัดตำบลชื่อ นายบำรุง กำนันตำบลบ้านไทยในยุคนั้นคือ นายสิงห์ สายเมฆ ในครั้งแรก ที่ดินในหมู่บ้านตกลงขายกันเพียงศอกละ 2 บาท การตัดถนนเป็นล็อกได้ขยายเพิ่มขึ้นทั้งสี่ด้านอีกหลายครั้ง โดยเฉพาะด้านทิศตะวันตก แต่ก็เป็นไปตามแบบแปลนที่มีการวางไว้ล่วงหน้าเป็นอย่างดี ครั้งหลังสุดได้ขยายหมู่บ้านในยุคที่นายเคน กาลแก้ว เป็นกำนัน (หมู่ที่ 3) และนายละไม หวังสุข เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 เมื่อปี 2526 - 2527 จึงเป็นผังหมู่บ้านในปัจจุบัน ส่วนการพัฒนาถนน คลองระบายน้ำ ลงลูกรัง และมีระเบียบสวยงาม ดำเนินการในช่วง 7-8 ปีที่แล้วมานี่เอง โดยเฉพาะในช่วงปี 2528 - 2532

15. กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดเห็นว่า หมู่บ้านอื่น ๆ ใกล้เคียงเป็นเพื่อนบ้านที่ดี (ร้อยละ 98) เช่น บ้านผักแว่น บ้านไทย บ้านโนนคู บ้านหนองขุน บ้านโพนทอง บ้านทุ่งใหญ่ บ้านชาด บ้านกลางใหญ่ บ้านนาแก้ว บ้านกอก บ้านโพนสิม บ้านนาโพธิ์ บ้านค้อทอง ฯ ล้วนแต่เป็นหมู่บ้านที่เป็นเพื่อนบ้านที่ดี และกำลังพัฒนาก้าวหน้าเช่นเดียวกัน และร่วมมือกันพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานร่วมกันได้อย่างดียิ่ง

16. กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดเห็นว่าชาวบ้านโพนทราย ช่วยเหลือจุนเจือกันดีอยู่กันอย่างพี่น้อง เวลามีเหตุเดือดร้อน ป่วยไข้ ก็ช่วยเหลือดูแลกันตามอัตภาพ ประเพณีการช่วยเหลือร่วมมือกันที่ยังปฏิบัติกันอย่างเหนียวแน่นคือ การลงแขก การ "การหาแรง" และอีกอย่างคือการแบ่งปันกันกิน เมื่อใครมีอะไรมาก และคนอื่นไม่มี เช่นได้ปลา-ได้ผักมาก ก็จะแบ่งแก่ญาติพี่น้องใกล้เคียงก่อน แล้วค่อยเผื่อแผ่แก่ชาวบ้านที่เป็นฐาติที่ห่างออกไป ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เหล่านี้ยังมีต่อ แขกบ้านอื่นเมืองไกล ที่มาค้าขายติดต่อกับหมู่บ้านด้วย จึงทำให้สิ่งแวดล้อมทางสังคมของหมู่บ้านมีความอบอุ่น

17. จากข้อมูลการสัมภาษณ์แสดงว่า ไม่มีอิทธิพลมืดใด ๆ จากภายนอกครอบงำหมู่บ้าน และในหมู่บ้านเองก็ไม่มีปรากฏ และชาวบ้านเห็นว่าคงเกิดได้ยาก ตราบใดที่ชาวบ้านยังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเช่นปัจจุบัน

2.3 การปฏิบัติตามฮีต-คลอง หรือ จารีต-ประเพณี (ข้อ 18-27)

การพัฒนาวิถีชีวิตตามจารีต-ประเพณี กลุ่มตัวอย่างได้ให้ข้อมูลดังปรากฏดังตาราง 10

ตาราง 10 แสดงค่าร้อยละของความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับความเชื่อและจารีตประเพณีของชาวบ้าน

ที่	ประเด็นคำถาม	ผล		
		ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ
18	ชาวบ้านยึดมั่นในพุทธศาสนาอย่างมาก	98	-	2
19	การเชื่อเรื่องผีสางยังมีอิทธิพลต่อชาวบ้านมาก	8	84	8
20	ชาวบ้านยังปฏิบัติตามฮีต-คลองอยู่อย่างสม่ำเสมอ	96	-	4
21	เรื่องการ "ชะลำ" ยังมีอิทธิพลต่อชาวบ้านมาก	16	84	-
22	ผู้เฒ่าผู้แก่ พยายามถ่ายทอดวิชาความรู้ท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาให้แก่ลูกหลานรักษาไว้	100	-	-
23	จารีตประเพณีต่าง ๆ สืบต่อกันมาโดยการปฏิบัติเป็นวิถีชีวิต	100	-	-
24	พิธีกรรมต่าง ๆ ยังปฏิบัติสืบเนื่องกันมา โดยผู้นำทางด้านพิธีกรรม เช่น เฒ่าจ้ำ พราหมณ์ฯ	100	-	-
25	การมีโทรทัศน์ดู ทำให้วัฒนธรรมของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป	59	30	11
26	มีคนต่างถิ่นนำวัฒนธรรมมาเผยแพร่ในหมู่บ้าน	10	82	8
27	คนในหมู่บ้านเอง เป็นผู้นำเอาวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้าสู่หมู่บ้าน	20	70	4

จากตาราง 10 แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีความเห็นด้านความเชื่อและจารีต-ประเพณีเป็นรายข้อดังนี้

18. กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดหรือร้อยละ 98 เห็นว่า ชาวบ้านยึดมั่นในพุทธศาสนาอย่างมาก อีกเพียงร้อยละ 2 ไม่แน่ใจพร้อมให้เหตุผลว่า ปัจจุบันนี้มีพระจำนวน 2-3 รูปเท่านั้น เวลาจะทำพิธีทางศาสนาต้องไปนิมนต์หลายวัด จึงไม่แน่ใจว่าชาวบ้านยึดมั่นในพุทธศาสนาอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตามชาวบ้านยังปฏิบัติตามแนวทางคำสั่งสอนพุทธศาสนาอยู่อย่างมั่นคง การบำรุงวัดวาอารามก็ยังคงดำเนินไปตามปกติ แต่การบวชเปลี่ยนไปจากบวชเรียน เป็นบวชตามประเพณีในพรรษา เมื่อออกพรรษาก็ลาสิขาบทคงเหลือเฉพาะหลวงตา 2-3 รูปเท่านั้น

19. กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่หรือร้อยละ 84 เห็นว่า การเชื่อผีสางไม่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านมากนัก ที่เหลือเห็นว่ายังมีอิทธิพลมากและไม่แน่ใจเท่า ๆ กัน คือร้อยละ 8 จากคำสัมภาษณ์และคำถามชี้นำเดียว ทำให้ทราบว่า ความเชื่อเรื่องผียังคงมีอยู่ และถือปฏิบัติพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีสางเทวดาตามประเพณี เช่นเกี่ยวกับเรื่องเจ้าที่เจ้าทาง เจ้าปู่ ผีตาแฮก เชื่อกันมาก และไม่ค่อยเชื่อเรื่องผีไท้ ผีแถน มีพิธีเลี้ยงตาปู่ หรือเจ้าปู่ทุกปี เพราะถือว่าเป็นหลักบ้าน แต่ภายในหมู่บ้านไม่ค่อยมีศาลพระภูมิ คงมีที่แห่งเดียวที่ใกล้บ้านของนายอุตร กากแก้ว ซึ่งเดิมเป็นต้นไม้ใหญ่ (ต้นไฮหรือไทร) ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่ามีผี เมื่อถูกตัดจึงต้องทำศาลให้ผีอยู่แทน ส่วนการรักษาคนไข้โดยทางไสยศาสตร์ ได้หมดไปนานแล้ว ส่วนใหญ่อาศัยบริการสาธารณสุขของรัฐ แม้ชาวบ้านจะยังมีความเชื่อเรื่องผี และถือปฏิบัติพิธีกรรมสำคัญบางอย่างอยู่ แต่ก็ความเชื่อเรื่องผีก็ได้ลดอิทธิพลต่อชาวบ้านลงอย่างมาก ผีที่ยังคงความศักดิ์สิทธิ์อยู่มากคือ เจ้าปู่ ซึ่งสิงสถิตอยู่ที่ดอนเจ้าปู่ ต้องมีการเซ่นสรวงในเดือนหกของทุกปี ดอนเจ้าปู่จะเป็นสถานที่สามารถรักษาป่าไว้ได้ดีที่สุดของทุกหมู่บ้านในอีสาน แทบจะไม่มีชาวบ้านคนใดกล้าเข้าไปตัดไม้ในดอนเจ้าปู่ เพราะถือว่าเป็นที่หวงห้ามไว้ให้เป็นที่อยู่ของบรรพบุรุษ ตามความเชื่อดั้งเดิมของคนอีสาน คือ "ศาปกครองบ้าน ผีปกครองป่า" ผีฝ่ายดี ได้แก่ อาชัก หลักบ้าน เจ้าที่เจ้าทางฯ จะต้องปกป้องคุ้มครองชาวบ้านให้ปลอดภัยจากผีฝ่ายชั่วหรือปีศาจ เช่น ผีห่า ผีปอบ ฯลฯ

20. แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านยังปฏิบัติตามฮีต 12 คลอง 14 อยู่อย่างสม่ำเสมอ หรือร้อยละ 96 ส่วนอีกเพียงร้อยละ 4 ตอบว่าไม่แน่ใจ โดยให้เหตุผลว่า ไม่เคร่งครัดเหมือนแต่ก่อน และมีการเว้นบ้างในฮีตบางเดือน เพราะเหตุผลทางเศรษฐกิจและความจำเป็นด้านการงานอาชีพของชาวบ้าน ฮีตที่ยังคงทำกันสม่ำเสมอทุกปีคือ

เดือนห้า – สงกรานต์ (ปีใหม่)

เดือนหก – บุญบ้องไฟ

เดือนเจ็ด – บุญเลี้ยงอารักษ์ (อารักษ์) หลักบ้าน (นิยมทำในเดือน 6)

เดือนแปด – บุญเข้าพรรษา

เดือนเก้า – บุญเข้าประดับดิน

เดือนสิบ – บุญข้าวสาก (ศราท)

เดือนสิบเอ็ด – บุญออกพรรษา แห่ต้นดอกผึ้ง (ปราสาทผึ้ง)

เดือนสิบสอง – บุญกฐิน – นมัสการพระธาตุพนม

เดือนอ้าย – บุญเข้ากรรม ไม่นิยมทำกันนานแล้ว เพราะติดภาระในการเกี่ยวข้าว และทำงานหนักในไร่นา

เดือนยี่ – หาหลัวหาฟืน – ไม่ทำเป็นพิธีจนหมดไปเลย

เดือนสาม – บุญปั้นข้าวจี่ – บุญคูนลาน ทำเป็นบางปี โดยรวมไปทำในเดือนสี่ พร้อมกับบุญมหาชาติ

เดือนสี่ – บุญพระเวส หรือบุญมหาชาติ ทำทุกปี ในปัจจุบันรวมเอาบุญข้าวจี่ ของชีตเดือนสามมาไว้ด้วย โดยทุกปีจะมีการบริจาคข้าวมารวมกันที่วัด เรียกว่ากุ้มข้าวใหญ่ (กุ้มข้าว – กองข้าว) ส่วนบางปีจะรวมชีตเดือนสี่และเดือนหกเข้าด้วยกัน แล้วแต่ข้อตกลงของที่ประชุมชาวบ้าน

ส่วนวิถีชีวิตที่เป็นกฎเกณฑ์หรือคลองเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ นั้นก็คงปฏิบัติกันอย่างสม่ำเสมอ ถ้าผู้ใดไม่ปฏิบัติจะได้รับการเกลียดชังจากชาวบ้าน เช่น ถ้าผู้ชายคนใดทุบตีเมีย ถือว่าผิดคลองผัว คลองเมีย จะได้รับการดูถูกเหยียดหยามจากชาวบ้าน หรือตำหนิจากผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นต้น

21. เกี่ยวกับเรื่องคะลำ (เน้นเฉพาะเรื่องอาหาร) ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าไม่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านมากนัก หรือร้อยละ 84 ส่วนร้อยละ 16 เห็นว่าการคะลำในเรื่องอาหารยังมีอิทธิพล

คะลำ คือ ผิด บาป ผิดจารีตประเพณี ผิดกฎ ผิดระเบียบ ผิดศีลธรรมในทางศาสนา อาจมีโทษมากโทษน้อยหรือไม่มีโทษ แต่สังคมรังเกียจ

ต่อชาวบ้านอยู่ โดยเฉพาะในช่วงมีครรภ์และหลังคลอด ในปัจจุบันนี้การปฏิบัติตนระหว่างมีครรภ์และหลังคลอด จะปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขและแพทย์ ปัจจุบันนิยมไปคลอดลูกที่โรงพยาบาล และไม่อยู่ไฟเหมือนแต่ก่อน การอยู่การกินและการเลี้ยงลูกในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นมาก แต่ก่อนต้องคะลำอาหารการกินสารพัดอย่าง มีความเชื่อผิด ๆ เช่น

- ห้ามหญิงมีครรภ์กินไข่ปลาและเนื้อควาย จะทำให้คลอดยาก
- ห้ามเด็กกินไข่ จะทำให้ฟันผุ
- ห้ามเด็กกินเนื้อสัตว์ จะทำให้เป็นตานขะโมย
- ห้ามเด็กกินเครื่องในไก่-เป็ด จะทำให้สมองทึบ
- กินเลือดดิบ ๆ กินเนื้อสัตว์ดิบ ๆ จะทำให้มีกำลัง
- คนที่กล้ากินของดิบแสดงว่าเป็นผู้ใหญ่ และเก่ง
- ทารกแรกเกิดไม่ให้กินน้ำนมเหลือง ควรให้กินข้าวเคี้ยวหมกผสมกล้วย
- คนป่วยต้องคะลำในการกิน ควรกินปลาเค็ม ปลาแห้งและข้าวกับเกลือ
- ห้ามหญิงมีครรภ์กินกล้วยแฝด
- ห้ามคนไข้กินผลไม้ทุกชนิด ฯลฯ

ในปัจจุบันนี้ความคิดความเชื่อเหล่านี้ได้เปลี่ยนแปลงไปมากอย่างเห็นได้ชัด จนมีผลให้สุขภาพอนามัยดีขึ้น ส่วนเรื่องคะลำเกี่ยวกับจารีตประเพณีอย่างอื่น หลายอย่างก็เปลี่ยนแปลงไปในทางที่มีเหตุผลมากขึ้น การคะลำในทางที่ถูกต้องดีงามและมีเหตุผลก็ยังคงปฏิบัติกันอยู่ต่อไป เช่นในด้านการปลูกบ้าน การปฏิบัติตนของชายหนุ่ม-หญิงสาวด้านต่าง ๆ ฯ

22. กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด (ร้อยละ 100) เห็นว่าผู้เฒ่าผู้แก่พยายามถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นให้ลูกหลานเรียนรู้และรักษาไว้ โดยชาวบ้านถือเป็นธรรมเนียมที่พ่อแม่จะต้องเอาใจใส่ในการฝึกหัดวิชาชีพ เช่น ผู้ชายจะเป็นภาระของพ่อที่ต้องฝึกหัดให้ลูกจักสานและงานช่างต่าง ๆ ที่พ่อมีความสามารถอยู่โดยเฉพาะ เช่น ช่างตีเหล็ก ช่างหล่อ ช่างไม้ ค้าขาย รวมทั้งวิชาอาคมต่าง ๆ ที่พ่อหรือผู้อาวุโสมีอยู่ ส่วนแม่ก็เป็นภาระในการสั่งสอนลูกสาว-หลานสาวให้ทำงานบ้านงานเรือน เย็บ ปัก ถักร้อย ตักน้ำ ตำข้าวฯ จนมีความชำนาญ ถ้าไม่ชำนาญในวิชาชีพพ่อแม่จะไม่ยอมให้แต่งงาน หรือไม่มีใครอยากให้ลูกแต่งงานด้วย การฝึกหัดให้มีทักษะ

ในพื้นฐานและงานอาชีพจึงเป็นภาระของพ่อแม่และผู้อาวุโสซึ่งเป็นญาติพี่น้อง ส่วนหนุ่มสาวก็ถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องแสวงหาความรู้และความสามารถให้แก่ตัวเอง

ที่ปรากฏเห็นได้ชัดในปัจจุบันคือ การค้าขายวัว-ควาย และการทอผ้าซิ่นและการทำผลิตภัณฑ์จากผ้าซิ่น ชายหนุ่มจะต้องเรียนรู้เทคนิคการดูลักษณะวัว-ควาย จากผู้เฒ่าผู้แก่ฝ่ายชาย ส่วนหญิงสาวก็จะได้รับการสั่งสอนให้ทอผ้าซิ่น-ผ้ามัดหมี่จากผู้เฒ่าผู้แก่ฝ่ายหญิง ด้วยการฝึกปฏิบัติจริงนอกฤดูทำนา มีหนุ่มสาวบางส่วนที่มีโอกาสทางการศึกษาเล่าเรียนในระดับที่สูงกว่ามัธยม

23. กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด เห็นว่า จารีตประเพณีต่าง ๆ ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นวิถีชีวิตและมีบางอย่างแปรเปลี่ยนไปบ้างตามกาลเวลา แต่ส่วนใหญ่ยังถือปฏิบัติกันอยู่อย่างสม่ำเสมอ วิธีปฏิบัติต่าง ๆ ก็สืบส่งจากผู้อาวุโสสู่คนรุ่นใหม่ต่อมา

24. กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดให้ข้อมูลต่างกันว่า พิธีการและพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ ยังถือปฏิบัติกันอยู่อย่างเคร่งครัด และนำปฏิบัติโดยผู้นำพิธีกรรมโดยเฉพาะ เช่น พราหมณ์ นำในการบายศรีสู่ขวัญ จ้ำหรือเฒ่าจ้ำนำในการทำพิธีบวงสรวงเจ้าปู่ ส่วนพิธีทางศาสนาหรือพิธีพระ นำปฏิบัติโดยผู้ดงแก่เรียน ส่วนที่เปลี่ยนไปในปัจจุบัน คือ มีข้อตกลงว่าการนำในพิธีทางศาสนาให้คนหนุ่มฝึกทำหน้าที่แทนผู้อาวุโสให้ได้ทุกคน นับว่าเป็นผลดีในการสืบทอดและการกระตุ้นให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และฝึกหัดวิธีหนึ่ง

25. กลุ่มตัวอย่างกว่าครึ่งหรือร้อยละ 59 เห็นว่า การมีโทรทัศน์ดู ทำให้วัฒนธรรมของหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป ส่วนอีกร้อยละ 30 เห็นว่าไม่ใช่ อีกเพียงร้อยละ 11 ไม่แน่ใจ แต่ที่น่าสนใจคือชาวบ้านเห็นตรงกันว่า เป็นสิ่งที่ดีเพราะทำให้ชาวบ้านได้รับข่าวสาร ความรู้ด้านต่าง ๆ มากมายจากโทรทัศน์ แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่มี และที่น่าสนใจคือชาวบ้านไม่ค่อยมีเวลาดูโทรทัศน์มากนัก เพราะต้องทำงานหนักทุกวัน นอกจากมีรายการพิเศษ

จากการสอบถามได้ข้อมูลตรงกันว่า ชาวบ้านไม่มีวัสดุดูและพนันมวยทางโทรทัศน์ อาจจะมีชุมนุมกันดูเป็นบางรายการ แต่ไม่มีการเล่นการพนัน รายการที่ชาวบ้านนิยมมากที่สุดคือ ข่าวและสารคดีเกี่ยวกับการเกษตร ในช่วงเวลา 19.30-21.00 นาฬิกา

ส่วนเหตุผลและประโยชน์ในการดูโทรทัศน์ ชาวบ้านส่วนใหญ่ตอบว่า ทำให้ได้รับข่าวสารความรู้เรื่องต่าง ๆ ทันเหตุการณ์ของโลก เหตุผลที่น่าสนใจคือ "การมีโทรทัศน์ช่องต่าง ๆ

ดูทุกวันนี้ ดีมาก ไม่คิดว่าจะได้พบความเจริญอย่างนี้เข้ามาถึงหมู่บ้าน เหมือนมีตาทิพย์หูทิพย์ของที่อยู่ไกล ๆ ก็สามารถได้ฟังได้เห็น" (032)

26. ชาวบ้านเกือบทั้งหมดเห็นว่าไม่มีคนต่างถิ่นนำวัฒนธรรมต่างถิ่นมาเผยแพร่ในหมู่บ้าน หรือร้อยละ 82 ส่วนอีกร้อยละ 10 เห็นว่ามี และอีกร้อยละ 8 ไม่แน่ใจ

เกี่ยวกับการนำวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้ามาเผยแพร่ในหมู่บ้านโดยคนต่างถิ่นนี้ ฝ่ายที่เห็นว่ามีอยู่บ้าง ส่วนใหญ่ให้เหตุผลประกอบว่า ในหมู่บ้านพัฒนาที่เป็นตัวอย่าง มีคนเข้ามาศึกษาดูงานกันมาก และยังมีข้าราชการเข้ามาถ่ายทอดความรู้และสิ่งต่าง ๆ ให้แก่ชาวบ้านมาก จึงมีส่วนทำให้การปฏิบัติของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ส่วนใหญ่ก็ยังคงเห็นว่า ไม่ค่อยมีผลอะไรมาก โดยเฉพาะในทางที่ไม่ดีไม่งาม ชาวบ้านจะต่อต้านอย่างรุนแรง

27. กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่า คนของหมู่บ้านเองไม่มีส่วนนำเอาวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้าสู่หมู่บ้าน หรือร้อยละ 76 ส่วนอีกร้อยละ 20 เห็นว่าชาวบ้านมีส่วนนำเอาวัฒนธรรมต่างถิ่นสู่หมู่บ้านที่เหลือร้อยละ 5 ไม่แน่ใจ

ส่วนเหตุผลของคนส่วนใหญ่คือ ชาวบ้านปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีของหมู่บ้านค่อนข้างเคร่งครัด ใครปฏิบัติผิดแปลกไปจากจารีตประเพณีเดิมจะไม่มีคนยอมรับ และร่วมกันต่อต้านแล้วในที่สุดก็อยู่ไม่ได้

ส่วนกลุ่มที่เห็นด้วย ก็มีเหตุผลว่า คนในหมู่บ้านเองนี้แหละมีส่วนนำเอาสิ่งที่ดีงามจากถิ่นอื่นมาเปลี่ยนแปลง-พัฒนาหมู่บ้านคนอื่นทำได้ยาก เพราะหลายสิ่งหลายอย่างในหมู่บ้านโพนทรายก็ล้าสมัยจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น และมีความจำเป็นต้องนำเอาแนวปฏิบัติที่ดีกว่ามาใช้แทน

2.4 เกี่ยวกับ การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของหมู่บ้าน (ข้อ 28 - 38)

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ ปรากฏดังในตาราง 11

ตาราง 11 แสดงค่าร้อยละของชาวบ้านที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจของหมู่บ้าน

ที่	ประเด็นคำถาม	ผล		
		ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ
28	อีกนานกว่าชาวบ้านจะใช้รถไถนาแทนแรงควาย	81	–	19
29	ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเสริมหลังฤดูทำนา	100	–	–
30	ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่ที่น่าพอใจ			
31	หนุ่มสาวนิยมไปทำงานรับจ้างที่กรุงเทพฯนอกฤดูทำนา	97	3	–
32	การหาอาหารกินของชาวบ้านในปัจจุบันแตกต่างจากสมัยก่อนมาก	92	8	
33	ชาวบ้านเก็บข้าวไว้ในยุ้งและจะนำออกขายเมื่อเห็นผลการทำนาในปีใหม่แล้ว (ช่วง ก.ย., ต.ค.)	99	1	–
34	การทอผ้าและหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่ชาวบ้านทำสืบต่อกันมาแต่โบราณกาล	100	–	–
35	ชาวบ้านนิยมเลี้ยงและซื้อขายวัวควายมาตั้งแต่โบราณแล้ว (ซื้อ–เลี้ยงเพื่อขาย)	100	–	–
36	ในแต่ละปีชาวบ้านขายผลผลิตจากการทอผ้าได้เงินจำนวนมาก	73	26	–
37	มีผู้อพยพไปขายแรงงานในต่างถิ่นจำนวนมาก (ต่างประเทศและถิ่นอื่น ๆ)	17	83	–
38	ชาวบ้านต่อต้านการขายแรงงานสตรีสู่อาชีพโสเภณีอย่างรุนแรง	100	–	–

จากตารางสามารถวิเคราะห์ผลเป็นรายข้อได้ดังนี้

28. ชาวบ้านเกือบทั้งหมดหรือร้อยละ 81 เห็นว่า อีกนานกว่าชาวบ้านจะใช้รถไถนาเดินตามแทนแรงควายในการไถนา อีกร้อยละ 19 ตอบว่าไม่แน่ใจ เพราะปัจจุบันนี้ก็เริ่มมีแล้ว 3-4 คัน

ในกลุ่มแรกให้เหตุผลประกอบที่สำคัญ ๆ ตามลำดับดังนี้

- สำคัญที่สุดคือใช้ควายไถนาจะได้ปุ๋ยคอกจำนวนมากในแต่ละปี แต่ถ้าใช้รถไถจะไม่ได้เลย ควายหรือวัวหนึ่งตัวจะผลิตปุ๋ยคอก 1-2 ตันต่อปี
- ไม่คุ้มค่าใช้จ่าย เพราะชาวบ้านมีนาครอบครัวละไม่มาก
- ควายเป็นสัตว์เลี้ยงที่ชาวบ้านรักและมีความผูกพันมาตั้งแต่โบราณ คงเลิกเลี้ยงได้ยาก เหมือนวัว แม้จะเลิกใช้ลากเกวียน แต่ชาวบ้านเลี้ยงวังมากกว่าเดิม
- ควายแม้ปัจจุบันราคาจะแพงแต่ก็ถูกกว่ารถไถเดินตามมาก และไม่ต้องซ่อมและไม่กินน้ำมันเหมือนเครื่องยนต์
- บ้านโพนทรายเป็นตลาดควายนา ที่เป็นที่รู้จักกันดีในท้องถิ่น ที่สร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านในฤดูแล้งจำนวนมากในแต่ละปี
- วิธีการทำนาไม่เหมาะสมที่จะใช้รถไถเดินตาม ที่นาส่วนใหญ่ของหมู่บ้าน ไถทิ้งไว้นานไม่ได้ จะทำให้ดินแน่น ดำลำบาก ต้องไถที่ละน้อยพอที่จะปักดำเสร็จในแต่ละวัน ซึ่งพอเหมาะกับแรงควาย

นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่า ควายเป็นทรัพย์ที่แสดงฐานะของชาวบ้านด้วย เช่นเดียวกับบ้าน ยุ้งข้าว และทรัพย์สินอื่น ๆ การมีควายยังเป็นเครื่องมือสอนลูกหลาน ปลูกฝังคุณธรรมการงานหลายอย่างเช่น ความเมตตา ความขยัน ความรับผิดชอบ รวมทั้งความรู้ความสามารถในการดูลักษณะควาย การซื้อขายควาย เทคนิคการเลี้ยงดู การดูแลรักษาเมื่อเวลาเจ็บป่วย เพราะควายเป็นสัตว์เลี้ยงที่เป็นเสมือนสมาชิกในครอบครัวของชาวบ้านที่ทั้งผู้ใหญ่และเด็กในบ้านจะต้องร่วมกันเอาใจใส่ดูแลตลอดเวลา ชีวิตของชาวบ้านจึงผูกพันกับควายมากกว่าสัตว์อื่น ๆ อย่างไรก็ตามเมื่อเวลาผ่านไป

29. กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดหรือร้อยละ 100 เห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเสริมหลังฤดูกาลทำนา จากการสังเกตพบว่า แทบไม่เห็นชาวบ้านว่างงาน นอกจากคนแก่และเด็กเล็ก อาชีพเสริมของชาวบ้านที่สำคัญ ผู้ชายเกือบทุกครอบครัวเลี้ยงและขายควาย-วัว (ดูการเลี้ยง-ซื้อขายวัว-ควาย) เป็นหลัก เมื่อมี ควาย-วัว 3-4 ตัวในบ้าน ก็จะเกิดกิจกรรมในการเอาใจใส่ดูแลทั้งบ้าน เช่น หาหญ้าและอาหารเสริม ผู้หญิงและเด็กช่วยได้มากให้อาหาร ให้น้ำ อาบน้ำ นำออกไปเลี้ยงในทุ่งนา (บางครอบครัว) พาแยกหรือลูกค้าดูวัว-ควาย เมื่อขายไปแล้วก็ต้องรีบไปซื้อมาเลี้ยงใหม่หมุนเวียนกันไป จนกว่าจะถึงฤดูทำนาจึงจะพักการซื้อ-ขาย

อาชีพเสริมของผู้ชายอีกอย่างหนึ่งคือ รับจ้างสร้าง-ซ่อมแซมบ้านเรือน ทั้งในหมู่บ้านและในหมู่บ้านใกล้เคียง โดยรับเหมาค่าแรงเป็นหลังพอสิ้นฤดูทำนาชาวบ้านซึ่งผู้ชายส่วนใหญ่จะเป็นช่างโดยรับสืบต่อมาจากพ่อและผู้ใหญ่ จะรวมกันเป็นกลุ่มแล้วรับจ้างสร้างบ้านซ่อมเรือนดังกล่าว

นอกจากนั้นผู้ชายก็จะมีอาชีพรับจ้างและทำงานส่วนตัวเพื่อเป็นรายได้เสริม เช่น ขับรถยนต์ ขนส่ง (ผู้ที่มีรถยนต์) ขุดบ่อปลา ขนปุ๋ยลงสู่ท้องนา เลี้ยงปลา และไปขับรถรับจ้างที่กรุงเทพฯในลักษณะชั่วคราว ส่วนไปต่างประเทศมีอยู่เพียงรายเดียว

ส่วนผู้หญิงมีอาชีพเสริมที่เป็นหลักคือ การทอผ้าซิดและการทำหมอนซิด ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีในจังหวัดอุบลราชธานี ผู้หญิงวัยทำงานทุกคนสามารถทำได้ และสืบสอนต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษในช่วงหลังทางราชการเข้ามาส่งเสริม ทำให้เป็นอาชีพเสริมที่ทำรายได้ให้แต่ละครอบครัวควบคู่ไปกับการเลี้ยง-ซื้อขายวัว-ควาย และการรับจ้างสร้างบ้านเรือน

30. กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดหรือร้อยละ 100 เห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่เป็นที่น่าพอใจ ไม่มีครอบครัวใดอยู่ในสภาพยากจนมาก ส่วนใหญ่มีฐานะความเป็นอยู่ใกล้เคียงกัน สิ่งที่ทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ดีขึ้น ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน คือ การทำนา ได้ผลผลิต(ข้าว) มากขึ้นกว่าแต่ก่อน และที่สำคัญชาวบ้านขยันทำงานหารายได้มากกว่าแต่ก่อน

31. กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดหรือร้อยละ 97 เห็นว่ามีคนหนุ่มสาว นิยมไปทำงานรับจ้างในกรุงเทพฯ นอกฤดูทำนากันมาก และกลับมาช่วยครอบครัวทำนา มีส่วนน้อยที่ไป

ประจำทำงานอยู่ในกรุงเทพฯ ผู้ชายส่วนใหญ่ไปขับรถรับจ้าง ส่วนผู้หญิงไปทำงานบ้าน และรับจ้างตามห้างร้าน

การไปมักจะไปกันเป็นกลุ่ม โดยมีญาติซึ่งทำงานอยู่แล้วในกรุงเทพฯ คูแลหางานให้ทำ ส่วนรายได้ก็แล้วแต่ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ และไม่แตกต่างจากการทำงานที่หมู่บ้านมากนัก

ส่วนเหตุผลของการไปทำงานกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ตอบว่า ต้องการมีรายได้ในช่วงว่างจากการทำนา และเป็นโอกาสในการเพิ่มประสบการณ์ชีวิต ได้เรียนรู้โลกกว้างขวางยิ่งขึ้น เป็นการไปชั่วคราวเพียง 2-3 เดือน ส่วนผู้ชายที่ไปขับรถรับจ้างก็จะไปในช่วงสั้น ๆ ตั้งแต่ 10 วันถึง 2 เดือน ระหว่างที่ว่างจากการทำนา ถือเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่ทั้งชาย-หญิง ที่จะให้การดูแลคุ้มครองหนุ่มสาว ซึ่งเป็นญาติพี่น้องที่ไปทำงานในกรุงเทพฯ

ส่วนอีกเหตุผลที่น่าฟังอีกอย่างหนึ่งของชาวบ้าน คือ การ "ไปเที่ยว" ในต่างถิ่นทำให้เพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ชีวิตมากขึ้น ฝึกความทรหดอดทนในการทำงาน บางคนก็ได้รับโอกาสในการฝึกฝีมือในงานอาชีพใหม่ ๆ ที่แตกต่างไปจากทำอยู่ที่หมู่บ้าน ในสมัยก่อนการไปเที่ยวต่างถิ่น (ไปรับจ้างหรือไปเร่ขายของ) ไปเฉพาะผู้ชาย ในอดีตเคยเดินไปถึงเมืองญวน เมืองเขมร เมืองลาว เมื่อมีการคมนาคมกับกรุงเทพฯ สถานที่อื่นแถบไม่มีปรากฏ นอกจากอพยพไปตั้งหลักแหล่งทำมาค้าขายอย่างถาวร

32. กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดหรือร้อยละ 92 เห็นว่าการทำมาหากินในหมู่บ้านในปัจจุบันแตกต่างจากสมัยก่อนมาก ส่วนอีกร้อยละ 8 เห็นว่าไม่มีความแตกต่างมากนัก ก็ทำมาหากินอย่างเดิมแต่พัฒนาขึ้นบ้าง

ส่วนที่เปลี่ยนไปจากแต่ก่อน คือ

- แต่ก่อนหาอยู่หากิน เช่นไปทอดแหหาปลาทั้งวัน ไม่ค่อยซื้อ-ขายกัน ได้มาก็แบ่งปันกันกิน แต่ปัจจุบันไม่มีเวลาจะไปทำเช่นนั้น เพราะต้องใช้เวลาในการหารายได้ เพื่อซื้ออยู่ ซื้อกิน

- สร้างอยู่ทำกินมากขึ้น เช่น เลี้ยงปลาไว้ในบ่อ ไม่ต้องไปทอดแหหาปลา ส่วนการปลูกพืชผัก-สวนครัว ยังคงทำเหมือนเดิมที่เคยทำมา แต่เปลี่ยนไปปลูกในที่นาของ

ตนเองมากขึ้น ใช้ปุ๋ยและสารเคมีมากขึ้น

- การพัฒนาการทำนา ดีกว่าแต่ก่อนมาก โดยเฉพาะการใส่ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก ช่วยเพิ่มผลผลิตข้าวมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทุกครัวเรือนจึงมีข้าวเหลือขายเป็นรายได้หลักของครอบครัว

- ส่วนการทำอาชีพเสริมดีเข้มแข็ง จริงจังขึ้นมาก แต่คงยังต้องพัฒนาอีกมาก ด้านการผลิตและการตลาด

3 ชาวบ้านเกือบทั้งหมดหรือร้อยละ 99 เห็นว่าชาวบ้านเก็บข้าวไว้ในยุ้ง และจะนำออกมาขาย เมื่อเห็นผลการทำนาในปีใหม่แล้ว (ในช่วงเดือนกันยายน - ตุลาคม) นับเป็นเรื่องที่ดีมากเกี่ยวกับการขายข้าวของหมู่บ้านนี้ จากการสังเกต ทุกครอบครัวจะมีเล้าข้าว(ยุ้งข้าว) เคียงคู่กับบ้าน ขนาดใหญ่-เล็ก ตามฐานะของแต่ละบ้าน โดยปกติถ้าบ้านหลังใหญ่ มักจะมีเล้าข้าวใหญ่ด้วยเสมอ แสดงว่ายุ้งข้าวเป็นเครื่องแสดงฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านด้วย

จากการสอบถามได้ทราบว่า ชาวบ้านถือว่าเป็นเรื่องสำคัญเหนือสิ่งอื่นใดที่จะ "ต้องมีข้าวพอกิน" ก่อนที่จะไปหามาหากินอย่างอื่น ทุกคนจึงต้องกลับมาทำนา และจะต้องเก็บข้าวไว้ในยุ้ง จนกว่าจะเห็นน้องข้าว (ต้นข้าวในฤดูใหม่) และแน่ใจว่าได้ข้าวใหม่พอกินแน่ ๆ จึงจะนำข้าวที่มีในยุ้งออกขาย ซึ่งเป็นช่วงที่ข้าวราคาดีของทุกปี จะมีบางครอบครัวที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น จึงจะนำข้าวไปขายก่อนที่จะถึงฤดูขายข้าว ซึ่งเป็นการผิดฮีต-คลอง ที่เคยถือปฏิบัติกันมา ส่วนการขายข้าวเขียวหรือตกเขียวไม่มีเคยปรากฏ

34. ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่า การทอผ้าและหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่ชาวบ้านทำสืบต่อกันมา แต่โบราณกาลแล้ว เดิมทีเดียวทำทุกอย่างตลอดกระบวนการ ตั้งแต่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพื่อได้เส้นไหม ปลูกฝ้ายเพื่อนำดอกฝ้ายมาปั่นด้าย ปลูกครามเพื่อได้ครามย้อมผ้าฝ้ายและไหม และต้องทำตามขั้นตอนแบบดั้งเดิม จนกระทั่งทอผ้าเป็นผืน แต่ในยุคหลัง ๆ หลายขั้นตอนก็ถูกตัดไป เช่นในปัจจุบัน ไม่ปลูกฝ้าย ไม่เข็นฝ้าย ปลูกคราม เก็บครั่งไปใช้เป็นสีย้อมผ้าไหม-ฝ้าย ฯ แต่ซื้อเส้นด้ายจากท้องตลาดมาทอผ้าและตัดเย็บเป็นเครื่องใช้เลย ส่วนการเลี้ยงไหมยังคงมีอยู่บ้างเล็กน้อย

การทอผ้าถือเป็นหน้าที่ของสตรีหญิงชาวไทยทรายทุกคนจะต้องเรียนรู้สืบทอดให้มีความชำนาญ จนสามารถทำหน้าที่แม่บ้านได้อย่างดี ตามฮีตผัว-คลองเมีย ใครไม่ถือปฏิบัติก็จะได้รับ

การดูถูกดูแคลน จึงเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ที่จะต้องสั่งสอน ฝึกหัดให้ลูกสาวฝึกหัดการทอผ้าให้เพียงพอแก่การใช้สอยในครัวเรือน โดยปกติผ้าที่ทอได้แก่

– ผ้าฝ้ายสีขาว ใช้ตัดเสื้อผ้าชุดทำงาน ย้อมสีดำและสีคราม

– ผ้าขาวม้าฝ้าย

– ผ้าฝ้ายสีและลวดลายต่าง ๆ สำหรับตัดเสื้อ–ทำผ้าห่ม

– ผ้าซิด สำหรับทำหมอนซิด ผ้าห่มซิด ผ้าเบี่ยง ผ้าซิ่น ธุง (ธง) ฯ

– ผ้าซิดสำหรับตีนซิ่น–หัวซิ่น

– ผ้าโสร่งไหม มีลักษณะและลวดลาย ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมู่บ้าน

– ผ้ามัดหมี่ มีทั้งฝ้ายและไหม มีหลายชนิด ดั้งเดิมจริง ๆ ผ้ามัดหมี่ใช้ทำเฉพาะผ้าซิ่นเท่านั้น

– ผ้าซิ่นชนิดอื่น ๆ เช่น ซิ่นก่วย ซิ่นคั่น เป็นซิ่นที่ใช้ฝ้ายหรือไหมทอ โดยไม่ทำเป็นมัดหมี่หรือเก็บซิด

– ซิ่นจก หรือตีนจก

ในปัจจุบันการทอผ้า และผลิตภัณฑ์จากการทอผ้า เป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้และชื่อเสียงแก่ชาวบ้านและหมู่บ้านอย่างมาก นับเป็นจุดเด่นของหมู่บ้านโพนทรายอย่างหนึ่ง

35. ชาวบ้านนิยมเลี้ยงและซื้อขายควาย–วัว มานานแต่โบราณกาลแล้ว (ร้อยละ 100) ถือว่าควายคือสัตว์เลี้ยงที่จำเป็นที่สุด เพราะอาศัยแรงงานควายไถนา ต้องมีทุกครอบครัว ส่วนวัวนั้นเดิมเลี้ยงวัวตัวผู้เทียมเกวียน มีจำนวนน้อยที่เลี้ยงวัวตัวเมีย (วัวฝูง)

การซื้อขาย เดิมนั้นมีทั้งการซื้อขายแลกเปลี่ยน "ควายนา" กันในท้องถิ่นและรวบรวมควายไล่ไปขายในภาคกลาง โดยนายฮ้อย ซึ่งเป็นชาวบ้านโพนทรายเองและหมู่บ้านใกล้เคียง เมื่อยุคนายฮ้อยหมดไปแล้ว การซื้อขายควาย–วัวก็ยังคงมีอยู่ในรูป การเลี้ยงควาย–วัว ไว้ขายที่หมู่บ้าน ครอบครัวละหนึ่งตัว 1–7 ตัว ไว้ในครอบครองตามกำลังทุนของแต่ละครอบครัว เมื่อขายไปแล้วก็นำเงินสดไปซื้อมาไว้ใหม่เป็นชุด ๆ ในแต่ละวันในช่วงฤดูแล้งจึงมีไทยแยก (พ่อค้าวัว–ควาย) เข้ามาเยี่ยมชมและซื้อควาย–วัว จำนวนมาก

ส่วนที่เปลี่ยนไปมากคือ เทคนิควิธีการเลี้ยงควาย-วัว เดิมปล่อยลงทุ่ง ลงห้วย-เข้าป่า ให้ไปหากินเองตามมีตามเกิด หาหญ้าให้กินบ้าง คนดูแลต้องไปตามทั้งวัน ส่วนใหญ่เป็นเด็กและผู้หญิงในปัจจุบันเลี้ยงจริง ๆ เหมือนหมู ขังไว้ในคอกและหาหญ้า-ฟางแห้ง-รำข้าวมาให้กินในคอก เหมือน ควาย-วัวขุน ดูแลเอาใจใส่ให้อ้วนพี สะอาด เชื่อง ในเวลาอันสั้น เพื่อจะได้ขายราคาดี มีกำไร

เป็นที่น่าสังเกตว่าแทบทุกบ้านจะมีเกวียนเก่าไถ่ถูกแขวนไว้ใต้ถุนบ้านแทบทุกบ้าน สอบถามได้ข้อมูลตรงกันว่า ปัจจุบันนี้เลิกใช้กันแล้ว เนื่องจากชาวบ้านร่วมกันสร้างถนนลงสู่ไร่นาแทบทุกแปลง รถซุก (รถเข็น) จึงถูกนำมาใช้ขนสิ่งของแทนใช้เกวียน ส่วนการขนสิ่งของที่เป็นจำนวนมาก ก็ใช้รถยนต์รับจ้าง ที่มีอยู่หลายคันแทนใช้เกวียน เช่นในช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม จะขนปุ๋ยคอกกับพันธุ์จากคอกควาย-วัวสู่ท้องนา ก็จ้างเหมารถยนต์เช่นเดียวกันกับการขนข้าวขึ้นยุ้งในฤดูเก็บเกี่ยวก็จ้างเหมารถยนต์

ในขณะที่ชาวบ้านเลิกใช้เลี้ยงวัวเทียมเกวียน แทนที่วัวจะลดจำนวนลงกลับมีจำนวนมากขึ้นกว่าเท่าตัว เพราะเปลี่ยนเป็นเลี้ยงวัวตัวเมียไว้ขายและเอาลูกวัว สอบถามได้ความว่าการเลี้ยงควาย-วัว ของชาวบ้านคงเลิกได้ยาก เพราะควาย-วัวเป็นเสมือนสมาชิกในครอบครัวที่ต้องมีตลอดเวลา ขาดไม่ได้ ถ้าขาดไปดูเหมือนว่า มันขาดอะไรสักอย่างหนึ่งไป หรือบางคนถึงกับบอกว่า "ไม่มีควายหรือวัวอยู่ในคอก เป็นใจไม่สะบายหัน" แสดงว่าฐานความสัมพันธ์ระหว่างคนสัตว์เลี้ยงของชาวบ้านลึกซึ้งมาก

36. ชาวบ้านส่วนใหญ่ มีรายได้จากการขายผ้าพื้นเมืองและผลผลิตจากการทอผ้า (หมอนขิดและอื่น ๆ) เฉลี่ยประมาณครอบครัวละ 1500-2000 บาทต่อปี หรือร้อยละ 74 ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 26 ทอผ้าเพื่อพอใช้ในครอบครัว มีขายบ้างก็จำนวนเล็กน้อย ชาวบ้านที่ไม่ได้ทอผ้าและผลิตผลจากการทอผ้า จะมีงานอื่นทำ เช่น ดูแลควาย-วัว ค้าขาย ฯ

37. ชาวบ้านส่วนมากไม่อพยพไปขายแรงงานในต่างถิ่น มีในกลุ่มหนุ่มสาวที่นิยมไปทำงานในกรุงเทพฯ (ดูเพิ่มเติมในข้อ 31) ส่วนในต่างประเทศมีเพียงรายเดียว และเป็นเขยสู่ นอกจากไปรับจ้างในกรุงเทพฯแล้ว ไม่นิยมไปขายแรงงานในถิ่นอื่น เมื่อมีครอบครัวแล้วมักจะอยู่กับครอบครัวที่หมู่บ้าน

ลักษณะหนึ่งที่ปรากฏอย่างชัดเจนคือ สภาพครอบครัวของชาวบ้านส่วนใหญ่ ยังมีสมาชิกของครอบครัวครบสมบูรณ์ คือ พ่อ-แม่-ลูก-พ่อใหญ่-แม่ใหญ่ (ตา-ยาย) ปู่-ย่า มีเฉพาะลูกในวัยหนุ่ม-สาวเท่านั้นที่ออกจากครอบครัวไปรับจ้าง-ทำงานในกรุงเทพฯ นอกฤดูทำนา มีพ่อบ้านจำนวนน้อยที่ไปทำงานในกรุงเทพฯ หรือถิ่นอื่นนาน ๆ นับว่าวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในจุดนี้น่าศึกษาในแนวลึกอย่างมาก

38. ชาวบ้านทั้งหมด เห็นว่าการขายแรงงานสตรีสู่อาชีพโสเภณีเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ชาวบ้านไม่ยอมให้มีและไม่เคยมีหญิงสาวของหมู่บ้านไปขายแรงงานสู่อาชีพดังกล่าว การไปทำงานของหญิงสาวของหมู่บ้าน พ่อแม่จะอนุญาตให้ไปก็ต่อเมื่อ มีผู้ใหญ่ที่เป็นชาวบ้านเดียวกันที่ทำงานอยู่แล้วให้การดูแลครองดูแล ตลอดจนติดต่อหางานให้ ปัจจุบันหญิงสาวที่ทำงานกรุงเทพฯ เป็นผู้ที่จบมัธยมปีที่ 3 แล้วเป็นส่วนใหญ่ อายุ 15-20 ปี และจะไปเฉพาะช่วงว่างจากการทำนาเป็นส่วนใหญ่ มีส่วนน้อยเท่านั้นที่ทำงานประจำที่กรุงเทพฯ และกลับบ้านปีละครั้ง-สองครั้ง ส่วนเด็กๆ อายุต่ำกว่า 15 พ่อแม่ไม่ยอมอนุญาตให้ไปทำงานกรุงเทพฯ เกือบทั้งหมดจะเรียนต่อมัธยม หรือช่วยพ่อแม่ทำงานที่บ้าน ในปัจจุบันพ่อแม่จำนวนมากที่ฐานะทางเศรษฐกิจดี จะให้ลูกเรียนต่อสูงกว่ามัธยมปีที่ 3 และจำนวนมากก็ไม่ยอมให้ลูกสาวไปทำงานที่กรุงเทพฯ แต่ให้ช่วยพ่อแม่ทำงานที่หมู่บ้าน จึงสังเกตเห็นได้ชัดว่ามีเด็กและเยาวชนในหมู่บ้านจำนวนมาก

ส่วนการขายแรงงานเด็กนั้นไม่เคยมีปรากฏ ไม่ว่าเด็กหญิงและเด็กชาย ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจดีใกล้เคียงกัน เด็ก ๆ เกือบทั้งหมดทั้งหญิงและชายจะเรียนต่อในโรงเรียนมัธยม ไม่อนุญาตให้ไปทำงานต่างถิ่น โดยเฉพาะกรุงเทพฯจนกว่าจะอายุ 15-20 ปี และชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่าการขายแรงงานเด็กเป็นเรื่องนี้ผิดศีลธรรมอย่างร้ายแรง แต่ชาวบ้านก็มีความเห็นว่าเด็ก ๆ จำเป็นจะต้องช่วยพ่อแม่ทำงานที่บ้าน เพราะเป็นการเรียนรู้และฝึกการทำงานพื้นฐานและงานอาชีพจากพ่อแม่

2.5 เกี่ยวกับการพัฒนาด้านการปกครอง ของหมู่บ้าน (ข้อ 39-49)

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาด้านการปกครอง ปรากฏดังในตาราง 12

ตาราง 12 แสดงค่าร้อยละของชาวบ้านที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาด้านการปกครองของหมู่บ้าน

ข้อที่	ประเด็นคำถาม	ความคิดเห็น		
		ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ
39	ชาวบ้านไม่มีความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง	100	-	-
40	ชาวบ้านสนใจสนทนากันเกี่ยวกับการบ้านการเมืองเป็นประจำ (โสเหล่)	98	-	7
41	ชาวบ้านเอาใจใส่ในการออกเสียงเลือกตั้งทุกระดับเป็นอย่างดี	100	-	-
42	ชาวบ้านมีความพอใจผู้นำหมู่บ้าน(กำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน)ในปัจจุบัน และพร้อมที่จะให้ความเชื่อฟัง ร่วมมือ	100	-	-
43	ไม่มีการลักขโมยในหมู่บ้านมานานแล้ว	100	-	-
44	ไม่เคยมีการจี้-ปล้น ชิงชัน ฆ่ากันตายในหมู่บ้าน	100	-	-
45	ชาวบ้านปฏิบัติตามกฎระเบียบของหมู่บ้านและกฎหมายบ้านเมืองอย่างสม่ำเสมอ	96	-	4
46	หมู่บ้านโพนทรายเรียกได้อย่างภาคภูมิว่าเป็นหมู่บ้านที่ "อยู่เย็นเป็นสุข"	100	-	-
47	ไม่มีการเล่นการพนันต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เช่น โบก ไพ่ ไฮโลว์ มวยตู้ ฯลฯ	100	-	-
48	ไม่มีการเสี่ยงสุราในงานประเพณีอย่างฟุ่มเฟือย	94	6	-
49	ไม่มีการลักลอบซื้อขายยาเสพติดให้โทษในหมู่บ้าน เช่น กัญชา เฮโรอีน ทินเนอร์-กาวฯ	100	-	-

39. ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่า ชาวบ้านโพนทรายไม่มีความขัดแย้งกับทางราชการและเจ้าหน้าที่บ้านเมือง โดยเฉพาะในปัจจุบันชาวบ้านยินยอมพร้อมใจให้ความร่วมมือกับทางราชการด้วยดีทุกเรื่อง โดยเฉพาะในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ในยุคก่อนอาจจะมีบ้างเล็ก ๆน้อย แต่ก็สามารถแก้ไขทำความเข้าใจกันได้ด้วยเหตุผล สิ่งที่ชาวบ้านต้องการจากเจ้าหน้าที่ของทางราชการมากที่สุดคือ ความมีเหตุผล บนพื้นฐานของความเข้าใจจารีต-ประเพณีชาวบ้าน

40. ชาวบ้านเกือบทั้งหมด หรือร้อยละ 93 นิยมโสเหล่ (สนทนา)กันเกี่ยวกับการบ้านการเมือง ที่เหลืออีกร้อยละ 7 บอกว่าไม่แน่ใจ

จากการสังเกตพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่พูด-คุยเก่ง และสนใจด้านการเมืองการปกครองสูง และที่สำคัญคือชอบแสดงความคิดเห็นและชอบซักถาม โดยเฉพาะในหมู่ผู้ชาย

41. ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่า ประชาชนชาวบ้านโพนทรายเอาใจใส่ในการออกเสียงเลือกตั้งเป็นอย่างดี ผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไม่ ซื้อคะแนนเสียง แต่รับการช่วยเหลือในการสร้างสาธารณประโยชน์จากผู้สมัคร การซื้อเสียงรายบุคคลไม่มี เพราะได้ผลน้อย ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนแต่ละครั้ง มีผู้ใช้สิทธิ์เฉลี่ยระหว่างร้อยละ 85-90 ของผู้มีสิทธ์ออกเสียง ส่วนที่เหลือเป็นผู้ที่ไม่อยู่บ้านในช่วงเลือกตั้งหรือคนแก่-คนป่วยที่ไปใช้สิทธิ์ไม่ได้ การชักชวนให้ชาวบ้านไปเลือกตั้งใช้คณะกรรมการคุ้มเป็นฐานดำเนินการ ชี้แจง ชักชวน ติดตามให้ไปเลือกตั้งทุกคน บางคุ้มถึงกับต้องจัดรถเข็นรับส่งคนแก่ไปออกเสียงเลือกตั้ง

ส่วนการเลือกตั้งในระดับหมู่บ้านยังนิยมใช้มติ เช่นเลือกกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เช่นเมื่อกำนันคนก่อน (นายเคน กากแก้ว) ลาออกชาวบ้านมีมติให้ นายสมัย ประดับศรี ลงสมัครแข่งขันรับเลือกตั้ง และคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านเดียวกัน (รวมทั้งผู้ใหญ่บ้าน) ก็ไม่สมัครและชาวบ้านทั้งหมดก็ลงคะแนนเลือกนายสมัย ประดับศรี เป็นกำนันคนปัจจุบัน เหตุผลที่ทำเช่นนี้ เพราะต้องการให้เกิดความสามัคคี แม้จะมีสองหมู่แต่ก็คือหมู่บ้านเดียวกัน

42. ชาวบ้านทั้งหมดมีความพอใจและไว้วางใจในผู้นำ (กำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน)ในปัจจุบัน จากการสนทนากับชาวบ้าน แสดงให้เห็นได้ชัดว่า ชาวบ้านมีความพอใจและไว้วางใจผู้นำที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในปัจจุบัน แต่เท่าที่สังเกตพบว่า กำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน เป็นเพียงผู้นำโดยตำแหน่งเท่านั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีลักษณะที่มีภาวะผู้นำสูง มีผู้นำตามธรรมชาติจำนวนมาก เป็นชั้น ๆ เช่น

- ผู้นำอาวุโส อายุระหว่าง 60 ขึ้นไปเป็นที่ปรึกษา ซึ่งมีอิทธิพลการพัฒนาหมู่บ้านด้านต่าง ๆ ค่อนข้างสูง

- ผู้นำคุ้ม ได้แก่คณะกรรมการคุ้มต่าง ๆ 16 คุ้ม มีความสำคัญมาก

- ผู้นำสตรี โดยเฉพาะผู้นำสตรีที่ผ่านการฝึกอบรมผู้นำสตรีอาเซียน

- ผู้นำเยาวชน ซึ่งเคยมีการฝึกอบรมผู้นำเยาวชนเพื่อการพัฒนาหมู่บ้าน

ผู้นำเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านร่วมกัน จึงทำให้กำนัน-ผู้ใหญ่บ้านลดบทบาทลงมากกว่าหมู่บ้านพัฒนาบางหมู่บ้าน

43. ชาวบ้านทั้งหมดให้ข้อมูลตรงกันว่า ไม่มีการลักขโมยในหมู่บ้าน และไม่มีมานานแล้ว สาเหตุเนื่องมาจากชาวบ้านรวมมือกันในการดูแลรักษาความปลอดภัยของหมู่บ้าน และที่สำคัญที่สุดคือให้การต่อต้านเกลียดชังคนที่เป็นขโมย รวมทั้งญาติพี่น้องด้วย ชาวบ้านจึงถือเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องตักเตือนลูกหลานไม่ให้ลักเล็กขโมยน้อย

อีกอย่างที่สำคัญคือชาวบ้านมีประเพณีแบ่งปันกันกิน หรือแลกเปลี่ยนกันเองมากกว่าการซื้อ-ขาย การไม่ต้องระวัง การลักเล็กขโมยน้อย จึงเป็นมิติของความสงบสุขที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

44. ชาวบ้านทั้งหมดให้ข้อมูลตรงกันว่า ไม่เคยมีการจี้ปล้น ชิงทรัพย์ ฆ่ากันตายมาก่อนเลยในหมู่บ้าน และปัจจุบันก็ยังคงสงบสุข มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน แต่ชาวบ้านก็มิได้ประมาท ยังคงร่วมมือกันดูแล ระวังความปลอดภัยอยู่ตลอดเวลา

45. ชาวบ้านเกือบทั้งหมดหรือร้อยละ 96 เห็นว่าชาวบ้านโพนทรายปฏิบัติตามกฎระเบียบของหมู่บ้าน และกฎหมายบ้านเมือง อย่างสม่ำเสมอ แต่ละคุ้มจะมีกฎของคุ้มตนเองโดยเฉพาะ โดยกำหนดจากที่ประชุมคุ้ม ซึ่งสอดคล้องกับกฎของหมู่บ้าน และไม่ขัดต่อกฎหมายบ้านเมือง ความสงบเรียบร้อยโดยส่วนรวม เกิดจากการปฏิบัติตามกฎ-ระเบียบของคุ้ม มีการละเลยไม่ปฏิบัติตามบ้างแต่ก็เป็นส่วนน้อย

46. ชาวบ้านทั้งหมดเห็นพร้องต้องกันว่า หมู่บ้านโพนทรายสามารถเรียกได้อย่างภาคภูมิว่าเป็นหมู่บ้านที่มี "ความอยู่เย็นเป็นสุข" ชาวบ้านให้เหตุผลประกอบเกี่ยวกับเรื่องนี้เรียงตามลำดับดังนี้

- ชาวบ้านส่วนใหญ่มีสุขภาพดี
- มีข้าวพอกิน มีปลาอุดมสมบูรณ์
- ชาวบ้านขยัน ไม่มัวเมาในอบายมุข
- มีความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน ไม่มีการลักขโมย จี้ปล้นฯ
- ชาวบ้านอยู่กันอย่างพี่อย่างน้อง ไม่มีความขัดแย้งรุนแรง
- ชาวบ้านมีงานทำ และมีรายได้ แม้ไม่มากนักก็เพียงพอใช้จ่ายตามอัตภาพ
- ชาวบ้านมีบ้านถาวร เหมาะสมแก่การอยู่อาศัยทุกครัวเรือน
- ไม่มีอิทธิพลบีบคั้นจากภายนอกและภายในหมู่บ้านที่สร้างความเดือดร้อน
- สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ดี ถนนหนทางเป็นระเบียบ สะอาด

จากการสังเกต ก็ได้พบสิ่งเหล่านี้ที่เป็นรูปธรรมตรงกันกับความเห็นของชาวบ้าน แม้ชาวบ้านจะทำงานหนัก ก็ดูเบิกบานแจ่มใส ไม่ทุกข์ร้อน มีความมั่นคง มีมิตรไมตรี แสดงถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของชาวบ้าน

47. ชาวบ้านทั้งหมด เห็นว่าชาวบ้านไม่นิยมเล่นการพนัน (โบกเบี้ย ไพ่ ไฮโลว์ หวยเบอร์ มวยตู้ฯ) จะมีบ้างเล็ก ๆ น้อยคือ หวยเบอร์ แต่ก็เรียกได้ว่าน้อย ต้องไปซื้อในเมือง หรือหมู่บ้านอื่น ส่วนการพนันในรูปแบบอื่นไม่นิยมเล่นกันเลย และเป็นมาเช่นนี้ตั้งแต่โบราณแล้ว ใครนำเข้ามาเล่น ไม่ว่าจะเป็นคนในหมู่บ้านหรือคนนอกหมู่บ้าน จะถูกต่อต้าน เกลียดชัง และถูกตำหนิติเตียนจากผู้เฒ่าผู้แก่ และฝ่ายปกครองก็ถือเป็นสิ่งที่ผิดฮีต-ผิดคลอง จึงไม่ยอมให้มีในหมู่บ้าน

48. ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่า ไม่มีการเลี้ยงสุรากันอย่างฟุ่มเฟือยในงานประเพณีต่าง ๆ ในหมู่บ้านนี้ไม่ถึงกับมีกฎไม่ให้ดื่มสุราในหมู่บ้าน ในงานประเพณีต่าง ๆ จึงยังมีการดื่มกินกันบ้างเล็ก ๆ น้อย บางงานเจ้าภาพอาจงดไม่ให้มีเลย การจัดงานประเพณีในปัจจุบันจึงเป็นไปอย่างประหยัด เรียบง่าย ไม่มีคนเมาสุราอาละวาด คนที่ดื่มสุราจนเมา ไม่มีคนยอมรับนับถือ และและถูกชาวบ้านดูถูกเหยียดหยาม จึงไม่มีคนเมาในหมู่บ้าน

อีกประการหนึ่งที่น่าสนใจคือแม่บ้านมีบทบาทมากในการควบคุมพฤติกรรมการดื่มสุราของผู้ชาย เป็นเหมือนจารีตสืบต่อกันมาที่ภรรยาจะต้องตักเตือนสามีไม่ให้ดื่มเหล้าเมามาย เพราะเป็นเรื่องอับอายที่มีสามี-ลูกเต้าเป็นคนขี้เมา

อีกประการหนึ่ง คือ ที่นี่การซื้อสุราดื่มเป็นการส่วนตัวมีน้อยมาก จะมีบ้างตอนมีงานประเพณีบางอย่างเท่านั้น การซื้อดื่มส่วนตัวจะมีบ้าง ในการซื้อขายวัว-ควาย หรือทรัพย์สินอื่น เมื่อได้กำไรก็ซื้อสู่กันดื่มกินบ้างเล็กน้อย ในช่วงเวลาสั้น ๆ ก็เลิกรากันไป ส่วนในเวลาปกติมักจะไม่มี เพราะการจะนำเงินไปซื้อจะต้องได้รับอนุญาตจากแม่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ควบคุมการใช้จ่ายเงินของครอบครัว อิทธิพลของแม่บ้านจึงมีผลต่อพฤติกรรมการดื่มสุราของผู้ชายของหมู่บ้านสูงมาก

49. ชาวบ้านทั้งหมดให้ข้อมูลตรงกันว่า ไม่มีการลักลอบซื้อขายและเสพยาเสพติดทุกประเภท ไม่เคยมีปรากฏว่ามีคนนำยาเสพติดมาซื้อขายได้ เพราะชาวบ้านร่วมกันต่อต้านและคอยดูแลลูกหลานอยู่เสมอ จึงยังไม่ปรากฏว่ามีเด็ก-เยาวชนเสพยาเสพติด ส่วนใหญ่จะอยู่ในโอวาทของพ่อแม่ และอยู่กับการงานของครอบครัว

2.6 เกี่ยวกับบทบาทของผู้นำและแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านบางประการ (ข้อ 50-60)

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำและแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านบางประการ ปรากฏดังในตาราง 13

ตาราง 13 แสดงค่าร้อยละของชาวบ้านที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำ และแนวทางพัฒนาหมู่บ้านบางประการ

ข้อที่	ประเด็นคำถาม	ความคิดเห็น		
		ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ
50	ชาวบ้านเห็นว่าผู้นำหมู่บ้าน(กำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน)มีส่วนสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน	100	-	-
51	ชาวบ้านเห็นว่า ครูมีส่วนสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านทั้งในอดีตและปัจจุบัน	100	-	-
52	ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์มีส่วนสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านทั้งอดีตและปัจจุบัน	99	-	-

ตาราง 13 (ต่อ)

ข้อที่	ประเด็นคำถาม	ความเห็น		
		ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ
53	ผู้นำหมู่บ้านมีอิทธิพลต่อการพัฒนาหมู่บ้านมากกว่าทางราชการ	86	14	-
44	ผู้นำสตรีมีส่วนอย่างมากในการพัฒนาหมู่บ้าน	100	-	-
55	เป็นไปได้ที่หมู่บ้านจะพัฒนาเป็นหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างในระดับประเทศได้ (ชนะเลิศ)	84	16	-
56	เป็นไปได้ที่จะมีการพัฒนาให้มีคลองส่งน้ำเข้าสู่ทุ่งนาของหมู่บ้าน ในอนาคต	87	10	3
57	ถ้ามีน้ำทำการเกษตรเพียงพอทุกฤดูกาล ชาวบ้านจะไม่เดินทางไปทำงานต่างถิ่น	95	5	-
58	อุปสรรคที่สำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน คือการขาดแคลนน้ำทำการเกษตร	64	36	-
59	ชาวบ้านมีความพร้อมเสมอที่จะสละแรงงานลงแขกพัฒนาสาธารณูปโภคต่าง ๆ ขอให้มีงบประมาณช่วยซื้อวัสดุ อุปกรณ์และเครื่องมือที่จำเป็น	100	-	-
60	ชาวบ้านมีความพอใจและพร้อมที่จะให้หมู่บ้านอื่นมาศึกษาดูงานและเอาเป็นตัวอย่าง			

50. ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่าผู้นำหมู่บ้าน (กำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน) มีส่วนสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน ชาวบ้านเห็นว่าผู้นำมีความสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านมาก ทั้งนี้ไม่เฉพาะกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเท่านั้น ผู้ที่มีความสำคัญมากยิ่งกว่ากำนัน-ผู้ใหญ่บ้านคือ ผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งเป็นที่ปรึกษาของผู้นำที่

ทำหน้าที่ผู้นำโดยตำแหน่ง นอกจากนั้นผู้นำคุ้ม ซึ่งเป็นรูปคณะกรรมการคุ้มก็มีความสำคัญมาก ในการปกครองและการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้นำแต่ละคุ้มมีความสำคัญมาก บทบาทของผู้ใหญ่บ้านกำนัน ของหมู่บ้านโพนทรายจึงไม่โดดเด่นเหมือนหมู่บ้านพัฒนาโดยทั่วไป ผู้นำมีจำนวนมากเพราะชาวบ้าน ที่มีภาวะผู้นำสูงมีจำนวนมาก และมีเป็นชั้น ๆ สืบต่อกันไม่มีขาดตอน

จากการสอบถามแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีความพอใจพฤติกรรมผู้นำที่ดำรงตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน-กำนัน อยู่ในปัจจุบัน (นายละไม หวังสุข และนายสมัย ประดับศรี) เหตุผล เพราะว่าเป็นคนดี ซื่อสัตย์ สุจริต จริงจัง ยุติธรรม เสียสละ กล้า และมีความรู้ความ สามารถเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน การเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน-กำนันก็เป็นมติของชาวบ้าน ไม่มี การแข่งขันกันแบบเอาเป็นเอาตาย เสียเงินซื้อเสียง หรือจัดเลี้ยงเพื่อหาคะแนนนิยม ผู้ที่เป็น กำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน ในปัจจุบันได้ผ่านการฝึกทดลองงานมาก่อนในฐานะสารวัตรกำนัน หรือตำแหน่ง ผู้นำด้านอื่น จนเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน จึงถูกยกขึ้นเป็นผู้นำ

นอกจากผู้นำฝ่ายชายแล้ว ผู้นำสตรีของหมู่บ้านเข้มแข็งและมีบทบาทอย่างมากใน การพัฒนาหมู่บ้าน ผู้หญิงของหมู่บ้านนี้จะทำงานหนักเท่าเทียมกับผู้ชาย และในขณะเดียวกันก็มี สิทธิเท่าเทียมกัน บทบาทของผู้นำสตรีจึงมีค่อนข้างสูงทั้งต่อพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของผู้ชาย ลูกหลานและการพัฒนาหมู่บ้านด้านต่าง ๆ

51. ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่าครูมีส่วนอย่างสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน ทั้งในอดีตและ ปัจจุบัน เป็นที่น่าสังเกตว่า ครูของโรงเรียนประถมในหมู่บ้าน (โรงเรียนบ้านไทย-โพนทราย) ส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของชาวบ้านโพนทราย-บ้านไทย โดยเฉพาะครูใหญ่ เป็นชาวบ้าน โพนทราย-บ้านไทย มาตั้งแต่เริ่มตั้งโรงเรียนประถมศึกษา เป็นเวลากว่า 60 ปี ที่เป็นชาวบ้าน อื่นก็มีที่เป็นเขยหรือสะใภ้สู่เป็นส่วนใหญ่ กลุ่มครูจึงเป็นกลุ่มผู้นำชาวบ้านที่มีอิทธิพลในการพัฒนา หมู่บ้านมาโดยตลอด ปัจจุบันครูซึ่งเป็นผู้นำรุ่นแรก ๆ ก็ยังทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา หลังจาก ปลดเกษียณไปแล้ว เช่น นายเอี่ยม ทองแสง (ย้ายเข้าไปอยู่ในเมืองอุบลฯ) นายครุฑ กากแก้ว (ย้ายเข้าไปอยู่ในเมืองอุบลฯ) นายหอม บำเรอพงศ์ (อยู่บ้านไทย) นายสมัย ฉวีวงศ์ นางสุวรรณา ฉวีวงศ์ นายผัน ประกอบศรี นายสุข กากแก้ว (อยู่บ้านไทย) ครูเหล่านี้เป็นเสมือนผู้นำทางด้านปัญญาของชาวบ้านและเป็นตัวอย่างของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ

ส่วนครูใหญ่คนปัจจุบันคือ นายธีระพงศ์ ประดับศรี และครูคนอื่น ๆ ก็เป็นเสมือนลูกหลาน และลูกศิษย์ของครูรุ่นเก่าที่ปลดเกษียณแล้ว ดังที่กล่าวนามมาแล้ว รวมทั้งผู้นำชาวบ้านทุกคนและชาวบ้านกว่าร้อยละ 80 หรือผู้มีอายุต่ำกว่า 60 ปีล้วนเป็นศิษย์และลูกหลานของครูอาวุโสเหล่านั้น

นอกจากครูจะมีบทบาทในการเป็นผู้นำทางด้านความคิดแล้ว ครูของหมู่บ้านยังเป็นผู้นำทางด้านคุณธรรมและด้านเศรษฐกิจอีกด้วย จากการสัมภาษณ์และสังเกต ครูทุกคนมีฐานะดี มีบ้านหลังใหญ่ มียุ้งข้าวหลังใหญ่ และทำนาได้ข้าวมากกว่าชาวบ้าน ทำการซื้อ-ขายวัง-ควายเช่นเดียวกันกับชาวบ้าน

ส่วนครูโรงเรียนมัธยมก็เช่นเดียวกันกับครูโรงเรียนประถม ทั้งนี้เนื่องจากอิทธิพลของประเพณีที่ครูอาวุโสได้วางไว้อย่างเป็นพื้นฐานอย่างแน่นแฟ้น การใช้โรงเรียนเป็นเสาหลักในการร่วมพัฒนา จึงเป็นไปได้อย่างง่ายดาย และในปัจจุบันได้มีข้อตกลงของหมู่บ้าน ที่จะให้ลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียนเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นทุกคน หลังจากจบประถมปีที่ 6 แล้ว ความร่วมมือของโรงเรียนและหมู่บ้านจึงเป็นไปอย่างแน่นแฟ้นอย่างยิ่ง

52. ชาวบ้านเกือบทั้งหมด หรือร้อยละ 98 เห็นว่าพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการพัฒนาหมู่บ้านทั้งในอดีตและปัจจุบัน จากการสนทนาซักถามชาวบ้าน ทำให้ทราบว่า ในยุคก่อนหมู่บ้านเป็นเสมือนสำนักเรียน เพราะมีผู้นำฝ่ายพระที่เข้มแข็ง เป็นอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาสจึงมีผู้บวชเรียนจำนวนมาก ทำให้คนรุ่นก่อนยุคที่จะตั้งโรงเรียน มีโอกาสบวชเรียนกันทั่วหน้า และคนเหล่านั้นบางส่วนที่มีอายุระหว่าง 70-100 ปี จำนวนมากยังมีชีวิตอยู่ ทำหน้าที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ของชาวบ้านในปัจจุบัน คนเก่าแก่เหล่านี้มีส่วนอย่างมากในการวางรากฐานของวิถีชีวิตชาวบ้านและสืบส่งต่อกันมา แม้ในช่วงประมาณ 30 ปีที่แล้วมาบทบาทของวัดจะค่อยลงในด้านการศึกษาเล่าเรียน แต่ก็ได้เป็นสถาบันหลักที่ทำหน้าที่หล่อหลอมวิถีชีวิตและวิญญาณของชาวบ้านตลอดมา วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน แม้ประเพณีการบวชจะเปลี่ยนไปเป็นบวชตามประเพณี ไม่ได้บวชเรียนดังแต่ก่อน แต่ชาวบ้านก็ยังคงถือการบวชเป็นประเพณีที่สำคัญจำนวนพระสงฆ์จึงมีมากในช่วงฤดูเข้าพรรษา ส่วนนอกพรรษาก็คงเหลือหลวงปู่เจ้าอาวาส 1-2 รูปเท่านั้น แม้บทบาทของผู้นำฝ่ายพระสงฆ์จะน้อย แต่บทบาทของวัดหรือพระพุทธศาสนายังมีความสำคัญต่อชีวิตวิญญาณชาวบ้านอยู่อย่างสูงมาก วัดยังคงได้รับการทำนุบำรุงอยู่ตามปกติโดยชาวบ้าน และสาระแท้

ของวัดได้เข้าไปฝังอยู่ในจิตใจของชาวบ้านอย่างแน่นแฟ้น ทั้งนี้สังเกตได้จากพฤติกรรมของชาวบ้านที่ไม่มัวเมาหลงไหลในอบายมุข ไม่มีลักเล็กขโมยน้อย มีความร่วมมือช่วยเหลือกันอยู่กันอย่างสงบสุขฯลฯ นับเป็นความเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจอีกจุดหนึ่งของหมู่บ้าน

53. ชาวบ้านส่วนน้อยหรือร้อยละ 16 เห็นว่าทางราชการมีอิทธิพลมากในการพัฒนาหมู่บ้าน ที่เหลือซึ่งเป็นส่วนใหญ่ หรือร้อยละ 84 เห็นว่าทางราชการมีอิทธิพลต่อการพัฒนาหมู่บ้านน้อย จากการสังเกตและสัมภาษณ์ ทำให้ทราบว่า การพัฒนาของหมู่บ้านโพนทรายเป็นมาโดยธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง อิทธิพลของรัฐเข้าไปมีอิทธิพลในหมู่บ้านในช่วงหลังเป็นลักษณะของการส่งเสริมเนื้อหาสาระเดิม บนโครงสร้างเดิมที่แข็งแกร่งอยู่แล้ว อำนาจที่เกิดจากความแกร่งของวัฒนธรรมหมู่บ้านเป็นกระแสที่มีอิทธิพลสูงต่อการพัฒนาหมู่บ้าน เป็นทั้งอำนาจเร่งหรือแรงขับภายในของการพัฒนาและเป็นทั้งอำนาจด้านกระแสวัฒนธรรมที่แปลกแยกจากภายนอก แม้ความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นช้า ๆ แต่เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปในทิศทางที่มั่นคงบนรากฐานเดิม เมื่อได้รับการกระตุ้นจากอำนาจภายนอกในช่วงหลัง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างรวดเร็ว แต่การเปลี่ยนแปลงโดยสาระแท้ภายในตัวคนและสังคมหมู่บ้านยังเป็นไปอย่างช้า ๆ ภายใต้การควบคุมทิศทางด้วยจารีตประเพณีของหมู่บ้าน โดยการนำของผู้เฒ่าผู้แก่และผู้นำรุ่นใหม่

54. ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่า ผู้นำสตรีมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านมากทั้งในอดีตและปัจจุบัน จากการสังเกตและสอบถามพบว่า บทบาทของผู้หญิงมีสูงมากในการพัฒนาหมู่บ้าน และผู้นำสตรีของหมู่บ้านมีบทบาทมากพอ ๆ กับผู้ชาย และมีบทบาทมากในเรื่องต่อไปนี้

- ควบคุมดูแลการใช้จ่ายของครอบครัว
- เลี้ยงดูและอบรมลูกหลาน
- การพัฒนาความสะอาด-ความเป็นระเบียบของหมู่บ้าน
- ควบคุมพฤติกรรมของผู้ชาย - เยาวชนชายไม่ให้ประกอบอบายมุขต่าง ๆ โดยเฉพาะการดื่มสุราและการพนัน
- ร่วมประชุมในการประชุมต่าง ๆ ซึ่งมีจำนวนมากพอ ๆ กับผู้ชายในการประชุมแต่ละครั้ง
- ทำอาชีพเสริม คือ ทอผ้าขิด-ทำหมอนขิดฯ

- ทำสวนหลังฤดูทำนา ส่วนใหญ่ทำในที่นารอบ ๆ หมู่บ้านหรือที่นาของตนเอง
- ดูแลวัว-ควาย
- เป็นผู้นำในการทำบุญและกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ
- ทำงานบ้านและงานต่าง ๆ เหมือนกับผู้ชายทุกอย่าง

อาจเรียกได้ว่าชาวบ้านโพนทรายทั้งหญิงและชายขยันทำงานหนัก มีงานบางอย่างเท่านั้นที่แยกอย่างชัดเจน เช่น การทอผ้า เป็นงานของผู้หญิง ช่างไม้ จักสาน เป็นงานของผู้ชาย เป็นต้น ผู้หญิงจึงมีสถานภาพเท่าเทียมกับผู้ชายและมีบทบาทในการพัฒนาหมู่บ้าน จึงทำให้กลุ่มสตรีของหมู่บ้านเข้มแข็งมาก

55. ชาวบ้านส่วนใหญ่หรือร้อยละ 84 มีความมั่นใจว่าหมู่บ้านโพนทรายจะพัฒนาเป็นหมู่บ้านตัวอย่างในระดับชาติได้ อีกร้อยละ 16 ไม่แน่ใจ กลุ่มที่มีความมั่นใจ ให้เหตุผลว่า

- เคยชนะเลิศในระดับเขตมาแล้ว
- ความสามัคคีของชาวบ้านมีมาก
- ชาวบ้านมีความขยันขันแข็งในการงาน
- ชาวบ้านไม่มัวเมาในอบายมุขต่าง ๆ
- ชาวบ้านมีฐานะความเป็นอยู่ค่อนข้างดีและใกล้เคียงกัน
- ฝ่ายทางราชการช่วยเรื่องน้ำ
- ฝ่ายทางราชการช่วยในเรื่องทุนเพื่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานบางอย่าง เช่น ขุดลอกแหล่งน้ำ ขยายเขตไฟฟ้าสู่ไร่นา เงินกู้ขุดบ่อปลา ทุนเพื่อการทำอุตสาหกรรมทอผ้าพื้นเมือง ฯ

ส่วนกลุ่มที่ไม่มั่นใจ ให้เหตุผลว่า

- ขาดน้ำ
- เกรงว่าทางราชการจะไม่ส่งเสริมจริงจังระยะยาว
- ทำแล้วขายไม่ได้
- คนขยันทำงานส่วนตัวมากขึ้น ไม่มีเวลาที่จะเสียสละเพื่องานส่วนรวม
- เกรงว่าจารีตประเพณีบางอย่างจะเสื่อมลง เช่น การลงแขกทำงาน การช่วยเหลือเจือจุนกัน

- เงินมีอิทธิพลต่อคนในหมู่บ้านมากขึ้น ทำให้คนเห็นแก่ตัวขึ้น

56. ชาวบ้านส่วนใหญ่หรือร้อยละ 87 เห็นว่า เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ที่จะมีคลองส่งน้ำสู่ท้องนาของหมู่บ้าน (จากแม่น้ำชี) ในอนาคต ส่วนอีกร้อยละ 10 ไม่แน่ใจว่าจะเป็นไปได้ ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 3 เห็นว่าเป็นไปไม่ได้

กลุ่มพวกที่เห็นว่าเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ที่จะมีคลองส่งน้ำสู่ท้องนาของหมู่บ้านในอนาคต ให้เหตุผลว่า

- หมู่บ้านอยู่ไม่ไกลจากแม่น้ำชีมากนัก
- บ้านโพนทอง ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านในตำบลเดียวกันมีแล้ว น่าจะมีโครงการถึงทุ่งนาทั้งตำบลได้ไม่ยากนัก
- ชาวบ้านมีความพร้อมสูงมากที่จะให้ความร่วมมือ ในการบริจาคที่ดินและช่วยเหลือด้านแรงงาน
- มีความพร้อมในเรื่องการใช้น้ำทำการเกษตร
- เป็นความจำเป็นและเป็นความต้องการอันดับแรกของหมู่บ้านโพนทราย
- ผลของการพัฒนาที่แล้วมา น่าจะเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าชาวบ้านพร้อมที่จะรับความช่วยเหลือจากโครงการสำคัญของทางราชการ หากมีโครงการช่วยเหลือเรื่องคลองส่งน้ำ เชื่อว่าจะได้รับความสนใจสูงมาก
- การพัฒนาด้านอื่น ๆ ดีพร้อมแล้ว ทางการน่าจะช่วยในสิ่งที่เป็นพื้นฐานในการพัฒนาด้านอาชีพหลักของชาวบ้าน คือ "น้ำ" ซึ่งเหลืออย่างเดียวเท่านั้น ถ้ามีน้ำเพื่อใช้ในหน้าแล้ง เชื่อว่าหมู่บ้านจะพัฒนาเป็นหมู่บ้านแผ่นดินธรรม-แผ่นดินทองที่สมบูรณ์แบบได้อย่างแน่นอน

กลุ่มที่ตอบว่าไม่แน่ใจ ให้เหตุผลเพิ่มเติมว่า

- สำรวจมานานแล้ว ไม่ทำสักที คงหวังไม่ได้
- ลงทุนสูงมาก รัฐบาลคงไม่มีเงิน
- มีน้ำอุดมสมบูรณ์อยู่บ้างแล้ว รัฐคงนำเงินไปช่วยหมู่บ้านอื่นที่มีปัญหามากกว่า
- ห้วย-หนองของหมู่บ้านมีอยู่แล้วยังไม่มีงบประมาณขุดลอก ไม่เชื่อว่าจะมีงบประมาณช่วยทำคลองส่งน้ำ

– อาจมีได้ถ้ามีเขื่อนปิดปากแม่น้ำชี เพราะน้ำจะเอ่อสูงขึ้น ปริมาณน้ำจะเพียงพอในการนำมาใช้

เรื่องคลองส่งน้ำดูเป็นความฝันและความต้องการของชาวบ้านมาก เพราะถ้ามีน้ำทำการเกษตรอย่างเพียงพอ ชาวบ้านซึ่งขยันอยู่แล้วจะสามารถผลิตผลได้ทางการเกษตรได้ตลอดปี และมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นอย่างแน่นอน

57. ชาวบ้านเกือบทั้งหมดหรือร้อยละ 95 เห็นว่าชาวบ้านจะไม่หนีไปทำงานต่างถิ่น ถ้ามีน้ำทำการเกษตรเพียงพอในทุกฤดูกาล ด้วยการสร้างคลองส่งน้ำสู่ทุ่งนาของหมู่บ้าน ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 5 เห็นว่าอาจจะมีบางส่วนไปทำงานรับจ้างชั่วคราวในกรุงเทพฯ เช่น กลุ่มที่ไปขับรถรับจ้าง

เหตุผลเพิ่มเติมของชาวบ้านกลุ่มแรกให้ไว้น่าสนใจหลายประการ เช่น

– อยู่กับครอบครัว อยู่กับญาติพี่น้องที่หมู่บ้านมีความสุขและอบอุ่น

– สามารถเพิ่มรายได้ใกล้เคียงหรือดีกว่าไปรับจ้างทำงานต่างถิ่น

– ได้พัฒนาที่ดิน นา–สวนของตนเองและช่วยกันพัฒนาหมู่บ้าน

– ไม่ต้องเป็นห่วงและคิดถึงครอบครัว

– ได้ใกล้ชิดและดูแลสอนลูกสอนหลาน

– ชาวบ้านขยันทำการเกษตรอยู่แล้ว ถ้ามีน้ำในฤดูแล้งด้วยจะสามารถทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ได้ดีขึ้น –มากขึ้น จะทำให้มีงานทำมากขึ้นในแต่ละวัน และมีรายได้เพิ่มขึ้น

ส่วนคนที่ยังไปทำงานที่อื่น โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ อาจจะยังมีอยู่บ้าง เช่น กลุ่มที่มีงานประจำและรายได้ดีที่กรุงเทพฯ กลุ่มที่ไปขับรถรับจ้างในช่วงสั้น ๆ ในปัจจุบันก็มีจำนวนไม่มาก

58. ชาวบ้านส่วนใหญ่หรือร้อยละ 64 เห็นว่าอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านคือการขาดแคลนน้ำทำการเกษตรในฤดูแล้ง ส่วนน้ำดื่ม น้ำใช้ไม่ขาดแคลน ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 36 เห็นว่าอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านไม่ใช่การขาดแคลนน้ำ เพราะหมู่บ้านอุดมสมบูรณ์

มีหนองน้ำล้อมรอบ น้ำใต้ดินอุดมสมบูรณ์ดี แต่ถ้ามีน้ำเพื่อทำการเกษตรก็จะดียิ่งขึ้น อุปสรรค ที่สำคัญที่ระบุมีดังนี้

- เงินทุน ทั้งที่เป็นทุนช่วยเหลือในการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานและทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพส่วนตัว ในรูปของเงินยืมดอกเบี้ยต่ำ
- ความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพของชาวบ้าน
- การตลาด และความสามารถในการซื้อขายผลผลิตที่ผลิตได้
- วัสดุก่อสร้างต่าง ๆ ราคาแพง
- เวลา

จากการสนทนาซักถาม ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมในทางที่ดี ปัญหาต่าง ๆ ที่รุนแรงจนเป็นอุปสรรคในการพัฒนาหมู่บ้านมีน้อยมาก โดยเฉพาะปัจจัยภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านมีความพร้อมและพึ่งตนเองได้ค่อนข้างสูง ปัญหาที่เกิดจากคนจึงน้อย และทำให้ปัญหาอย่างอื่นน้อยลงไปด้วย ส่วนปัญหาที่เป็นปัจจัยภายนอก เป็นปัญหาที่อยู่นอกวิสัยจะช่วยตนเองไม่ได้หรือได้น้อย เช่น การจัดทำคลองส่งน้ำ การตลาด แหล่งทุน ฯ คงเป็นเรื่องที่ทางราชการควรหาทางช่วยเหลือต่อไป

59. ชาวบ้านทั้งหมดมีความพร้อมที่จะสละแรงงานลงแรงทำงานเพื่อพัฒนาสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน ขอให้มีงบประมาณมาช่วยซื้อวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่จำเป็น ทั้งนี้ชาวบ้านให้เหตุผลว่า

- การสละแรงงานพัฒนาหมู่บ้านเป็นประเพณีที่ชาวบ้านปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่โบราณแล้ว
- ภูมิใจที่ได้มีส่วนช่วยพัฒนาหมู่บ้าน ได้ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม
- การทำงานด้วยกันทำให้เกิดความสามัคคี สนุกและไม่เหนื่อย
- เหมือนทำบุญร่วมกัน
- ได้ฝึกการทำงาน และสั่งสอนลูกหลานไปด้วย
- ช่วยให้คนในหมู่บ้านลดความเห็นแก่ตัวลง

- ทุกคนมีโอกาสเท่า ๆ กัน เพราะมีแรงงานอยู่ในตัวทุกคน
- ถือเป็นหน้าที่ ใครไม่ทำตามก็อายคนอื่นเขา และกลัวจะได้รับคำตำหนิจากผู้เฒ่าผู้แก่และชาวบ้านว่าไม่ร่วมมือ
- ชาวบ้านให้ความนิยมนับถือคนเสียสละแก่ส่วนรวม

60. ชาวบ้านทั้งหมดมีความพร้อมและพอใจที่จะให้คนหมู่บ้านอื่นมาศึกษาดูงานและเอาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาหมู่บ้าน ทั้งนี้ชาวบ้านให้เหตุผลว่า

- เป็นการประชาสัมพันธ์ชื่อเสียงของหมู่บ้าน
- ทำให้ชาวบ้านมีกำลังใจในการพัฒนาหมู่บ้าน
- นำเงินมาซื้อสินค้าของหมู่บ้านโดยไม่ต้องนำสินค้าไปขายที่อื่น
- ภูมิใจที่ได้รับยกย่องว่าเป็นหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง
- เป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้านรักษาชื่อเสียงของหมู่บ้าน
- ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนถิ่นอื่นโดยไม่ต้องออกจากหมู่บ้าน
- มีคนมาบ่อย ๆ ก็เสียเวลาต้อนรับบ้าง แต่คิดแล้วได้มากกว่าเสีย
- ดีใจที่ได้มีส่วนในการกระตุ้นให้ถิ่นอื่นได้ร่วมกันทำความดีด้วยการพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง
- การมาของแขกแต่ละกลุ่มชาวบ้านก็ไม่ได้ต้อนรับอะไรเป็นพิเศษ ต่างทำงานเป็นปกติ นอกจากคณะกรรมการหมู่บ้านและกรรมการคุ้มต่าง ๆ ซึ่งหมุนเวียนกันไปต้อนรับแขก
- แขกมาเยี่ยมส่วนใหญ่มาในฤดูแล้ง ซึ่งชาวบ้านทำงานอยู่ที่บ้านเรือนของตนเอง จึงสามารถต้อนรับพูดคุยกับแขกได้สะดวกไม่เดือดร้อน ส่วนหน้าทำนา ชาวบ้านจะไม่อยู่บ้านจึงไม่ค่อยมีคนมาเยี่ยมหมู่บ้านบ่อยนัก

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผลและเสนอแนะ

ความมุ่งหมายในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการพัฒนาหมู่บ้านตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาวิธีการพัฒนาวิถีชีวิตของชาวบ้าน (ประเพณีวัฒนธรรม)
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาหมู่บ้านเพื่อการพึ่งตนเอง
4. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน (บางประการ)
5. เพื่อศึกษาผลกระทบอันเกิดจากกระแสความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่มีต่อสังคมหมู่บ้าน

แหล่งข้อมูลและกลุ่มตัวอย่าง

1. แหล่งข้อมูล คือบ้านโพนทราย ตำบลบ้านไทย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี อันประกอบด้วยหมู่บ้านที่มี 263 ครัวเรือน ประชากร 1413 คน แบ่งการปกครองเป็น 2 หมู่ คือหมู่ที่ 3-4 แบ่งออกเป็น 16 คุ้ม ๆ ละ 15-20 ครัวเรือน และสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านทั้งหมดที่ปรากฏอยู่ทั้งในหมู่บ้านและในทุ่งนา ป่า แหล่งน้ำฯ รอบ ๆ หมู่บ้าน

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการสัมภาษณ์ จำนวน 100 คน ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ผู้วิจัยเลือกโดยจงใจ เพื่อให้ได้กลุ่มผู้เป็นตัวแทนที่จะสามารถให้ข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมได้มากและมีคุณภาพที่สุด ประกอบด้วย

- ผู้นำโดยตำแหน่งในคณะกรรมการหมู่บ้าน	45	คน (รวมคุ้ม)
- ผู้นำโดยธรรมชาติ	27	คน
- ครูโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา	8	คน
- พระสงฆ์	1	รูป
- ผู้นำกลุ่มสตรีและแม่บ้าน	8	คน

- ผู้นำกลุ่มเยาวชน 6 คน
- ผู้เฒ่าผู้แก่ 5 คน
- ผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับภูมิปัญญาเฉพาะเรื่องอีก 15 คน

หลายคนเป็นผู้ที่ระบุในกลุ่มตัวอย่าง และหลายคนไม่มีชื่อในกลุ่มตัวอย่าง และมีบางส่วนซึ่งเป็นผู้อาวุโสที่มีส่วนในการพัฒนาหมู่บ้านที่ย้ายถิ่นฐานเข้าไปอยู่ในตัวเมืองอุบลราลธานี

<u>เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา</u>

1. แบบสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์ที่กำหนดประเด็นคำถามหลัก เพื่อตรวจสอบความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ว่า ใช่ - ไม่ใช่ หรือ ไม่แน่ใจ หรือ ถูกผิด แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

1.1 เกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์

1.2 คำถามเกี่ยวกับประเด็นที่สัมภาษณ์ 18 ประเด็นหลัก 60 ข้อ จัดเป็นกลุ่มได้ 6 กลุ่ม

ในแต่ละข้อจะกำหนดประเด็นคำถามหลักไว้ พร้อมด้วยคำถามที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการซักถามเพื่อให้ได้คำตอบชัดเจนที่สุดเชิงคุณภาพ คำตอบจะบันทึกเพิ่มเติมในแบบสัมภาษณ์อย่างละเอียด

2. ตัวผู้วิจัย ตัวผู้วิจัยเองถือว่าเป็นเครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพที่สำคัญที่สุด โดยการนำตนเองเข้าไปร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรม พูดคุย สังเกตและเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่การวิจัย

3. เครื่องมืออื่น ๆ เช่น กล้องถ่ายภาพ เทปบันทึกเสียง สมุดบันทึกฯ เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมภาคสนาม

การวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการดังนี้

1. การวิเคราะห์เชิงปริมาณจากแบบสอบถาม

1.1 ตรวจสอบแบบสัมภาษณ์จำนวน 100 ชุด ใส่เลขหมายให้ตรงกับชื่อผู้ให้ข้อมูล

1.2 แจกแจงความถี่ของรายการต่าง ๆ ถือจำนวนความถี่เป็นค่าร้อยละ เพราะจำนวนกลุ่มตัวอย่างมี 100 คน

2. การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

2.1 รวบรวมข้อมูลจากการบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมในแต่ละข้อ จัดสรุปเป็นกลุ่มและจัดเรียงลำดับ เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จากคำถามรายประเด็น

2.2 นำข้อมูลมาวิเคราะห์และสรุปเป็นรายข้อ

2.3 สรุปสาเหตุหรือปัจจัยที่ชาวบ้านให้ประกอบไว้ในการสัมภาษณ์ ที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาหมู่บ้าน

2.4 นำข้อมูลเจาะลึกเฉพาะเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน มาสรุปแล้วเรียบเรียง

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การสรุปผลสรุปเป็น 4 ตอน คือ

ตอนที่ 1 สรุปผลการวิเคราะห์สถานภาพบางประการของชาวบ้านที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง

ตอนที่ 2 สรุปผลการวิเคราะห์รายประเด็นคำถามในแบบสัมภาษณ์ โดยแยกสรุปเป็นกลุ่มตามตารางวิเคราะห์ (บทที่ 4)

ตอนที่ 3 สรุปสาเหตุหรือปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งในตอนนี้เป็นการสรุปเหตุผลของชาวบ้านที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง

ตอนที่ 4 สรุปเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้เรียบเรียงไว้ในบทที่ 5

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์สถานภาพบางประการของชาวบ้านที่ใช้เป็นกลุ่มตัวอย่าง มีดังนี้

1.1 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมเชิงปริมาณ จำนวน 100 คน

เป็นชาย 73 คนเป็นหญิง 27 คน (ตาราง 1) มีอายุตั้งแต่ 12 ปีขึ้นไป

1.2 ส่วนใหญ่อายุตั้งแต่ 36 ปีขึ้นไป หรือร้อยละ 86 ในจำนวนนี้เป็นผู้อาวุโสที่มีอายุ 61 ปีขึ้นไปร้อยละ 23 กลุ่มผู้นำวัยกลางคนอีกร้อยละ 63 (ตาราง 2)

1.3 ชาวบ้านทั้งหมดนับถือพุทธศาสนา

1.4 ส่วนใหญ่เป็นผู้จบการศึกษาระดับ ป.4 หรือร้อยละ 83 ที่เหลือเป็นผู้จบการศึกษาในระดับที่สูงกว่า ป.4 ร้อยละ 25 และต่ำกว่า ป.4 ร้อยละ 2 (ตาราง 3)

1.5 ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เกิดและเติบโตในหมู่บ้าน หรือร้อยละ 82 ที่เหลือร้อยละ 12 เป็นผู้ที่มีถิ่นกำเนิดนอกหมู่บ้าน แต่มาแต่งงานและตั้งหลักแหล่งในหมู่บ้านภายหลัง (ตาราง 4)

1.6 เป็นผู้มีอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ หรือร้อยละ 88 นอกนั้นเป็นข้าราชการ ค้าขาย และรับจ้าง (ตาราง 5)

1.7 กว่าครึ่งหนึ่งเป็นผู้อยู่ในครอบครัวที่มีรายได้เฉลี่ยต่อปีระหว่าง 10,001-30,000 บาท ต่อปี หรือร้อยละ 58 ระหว่าง 5,001-10,000 บาทร้อยละ 22 50,000 บาท ลงมาอีกร้อยละ 3 ที่เหลือเป็นผู้ที่อยู่ในครอบครัวมีรายได้เฉลี่ยสูงกว่า 30,000 บาท อีกร้อยละ 17 (ตาราง 6)

1.8 จำนวนคนในครอบครัวของชาวบ้านส่วนใหญ่ อยู่ระหว่าง 2-10 คน ส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 4-7 คน หรือร้อยละ 84 นอกนั้นเป็นครอบครัวที่มีสมาชิก 2-3 คน หรือร้อยละ 8 ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 8 เป็นครอบครัวที่มีสมาชิก 8-10 คน (ตาราง 7)

ตอนที่ 2 <u>สรุปผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพรายประเด็นคำถามในแบบสัมภาษณ์</u>

2.1 เกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของชาวบ้าน (คำถามข้อ 1-12 ในตาราง 7 มีผลการสรุปดังนี้

2.1.1 ชาวบ้านเห็นว่าคนในหมู่บ้านมีสุขภาพดี ซึ่งสอดคล้องกับสภาพที่ปรากฏจากการสังเกต เด็กหนุ่มและผู้ชายวัยทำงานส่วนใหญ่จะรูปร่างล่ำสัน แข็งแรง ส่วนผู้หญิงและเด็กก็มีสุขภาพอยู่ในเกณฑ์ดี มีผู้เฒ่าผู้แก่จำนวนมากและมีสุขภาพดี ชาวบ้านมีความเข้าใจเกี่ยวกับสาธารณสุขมูลฐาน สามารถเอาใจใส่ดูแลรักษาสุขภาพอนามัยของตนเองได้ดีเป็นที่น่าพอใจ (คำถามข้อ 1 ตาราง 8)

2.1.2 ชาวบ้านโพนทรายทั้งหมดเป็นคนเผ่าพันธุ์เดียวกัน ไม่มีคนเชื้อชาติอื่นปะปนอยู่เลย เป็นสาเหตุสำคัญในการพลอยหลอมบุคลิกภาพและวัฒนธรรมของชาวบ้านได้อย่างดี ความเป็นเอกพันธ์นี้มีความกลมเกลียวสามัคคี และมีวัฒนธรรมของตนเอง เป็นเสมือนเกราะจะคุ้มกันและเครื่องกรองกระแสวัฒนธรรมที่ไหลจากภายนอกสู่หมู่บ้าน (ข้อ 2 – ตาราง 8)

2.1.3 ชาวบ้านโพนทรายภูมิใจในบ้านเกิดและรักศักดิ์ศรีของหมู่บ้าน (ข้อ 3 – ตาราง 8)

2.1.4 ชาวบ้านยังนับถือผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้อาวุโสอยู่อย่างมั่นคง ส่วนเหตุผลที่ชาวบ้านให้ไว้ที่น่าสนใจคือ

- ผู้ใหญ่ของหมู่บ้านเป็นคนดีจึงได้รับการเคารพนับถือ
- ยึดถือเป็นจารีต–ประเพณี (ฮีต–คลอง)สืบกันมา
- เป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์มาก
- ผู้ใหญ่เป็นผู้นำในด้านอาชีพและด้านคุณธรรม
- ผู้ใหญ่เป็นผู้ให้คำแนะนำสั่งสอนและเป็นที่ปรึกษา
- เป็นหน้าที่ของลูกหลานที่ดี (ข้อ 4 – ตาราง 8)

2.1.5 ชาวบ้านเกือบทั้งหมดหรือร้อยละ 93 เห็นว่าชาวบ้านโพนทรายเป็นคนขยันขันแข็งในการงาน จึงพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่กับการงาน นอกจากคนแก่และเด็กเล็ก วิถีชีวิตของชาวบ้านโพนทรายในเวลานอกฤดูกาลทำนาก็ไม่ว่างจากการงาน : เด็ก ๆ ก็ต้องช่วยพ่อแม่ทำงาน แม้งานบางอย่างจะไม่มีรายได้เป็นเงินแต่ก็ช่วยลดรายจ่ายของครอบครัวได้เป็นอย่างมาก (ข้อ 5 – ตาราง 8)

2.1.6 ชาวบ้านเกือบทั้งหมด หรือร้อยละ 97 ใฝ่ใจในการส่งบุตรหลานเล่าเรียนในระดับที่สูงกว่าประถมศึกษา แต่ส่วนน้อยที่สามารถส่งลูกหลานเข้าเรียนต่อสูงกว่ามัธยมปีที่ 3 ได้ เนื่องจากปัญหาด้านทุนทรัพย์จำกัด เพราะต้องใช้ทุนมากกว่าจะจบการศึกษาในระดับที่ผู้เรียนจะมีงานทำ แต่ก็นับว่าชาวบ้านโพนทรายนิยมส่งบุตรหลานเล่าเรียนในระดับมัธยมและในระดับอุดมศึกษาจำนวนมาก เมื่อเปรียบกับหมู่บ้านอื่น ๆ (ข้อ 6 – ตาราง 8)

2.1.7 ทุกครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ สรุปได้จากเครื่องชี้วัดดังนี้

- ไม่มีครอบครัวที่ยากจนแร้นแค้นถึงกับต้องขอเพื่อนบ้านกิน
- ทุกครอบครัวมีที่นาเป็นของตนเอง
- ทุกครอบครัวทำนาได้ข้าวพอกิน มีเหลือขายเกือบทุกปี (ยกเว้นในปีที่มีฝนแล้งผิดปกติ ซึ่งมีไม่บ่อยนัก)
- ทุกครอบครัวมีรายได้เพียงพอแก่การใช้จ่ายตามอัตภาพ
- บ้านทุกหลังอยู่ในสภาพบ้านที่มั่นคงแข็งแรง
- ทุกครอบครัวมีควาย-นาเป็นของตนเองอย่างน้อย 1 ตัว
- เกือบทุกครอบครัวเลี้ยงวัวพันธุ์ดี ราคาตัวละประมาณ 7,000 - 25,000 บาท ครอบครัวละ 1 - 7 ตัว
- มีเครื่องอำนวยความสะดวกตามควรแก่อัตภาพ
- สามารถส่งลูกหลานเข้าเรียนมัธยมประจำตำบลได้ทุกคน ที่จบจากโรงเรียนประถมศึกษา (ข้อ 7 - ตาราง 8)

2.1.8 ชาวบ้านทั้งหมดมีความกล้าพูด กล้าแสดงออกในทางสร้างสรรค์ มีความกระตือรือร้นที่จะให้ข้อมูลต่าง ๆ อย่างเปิดเผย ตรงไปตรงมา ช่างพูดช่างคุย ไม่ประหม่าเคอะเขิน โดยเฉพาะผู้นำทั้งหญิงและชาย (ข้อ 8 - ตาราง 8)

2.1.9 ชาวบ้านมีความสามัคคีกลมเกลียวกันดี ประเพณีลงแขกแรงงานยังถือปฏิบัติอยู่อย่างเหนียวแน่น ไม่มีความขัดแย้งรุนแรงในหมู่บ้าน หากมีเกิดขึ้นก็สามารถตกลงออมชอมกันได้ในหมู่บ้าน (ข้อ 9 - ตาราง 8)

2.1.10 ชาวบ้านมีความสามารถโดยส่วนรวมสูง เมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่นใกล้เคียง โดยเฉพาะด้านการช่างก่อสร้างบ้านเรือน หัตถกิจ ตำมักหมี่ การเกษตร ด้านการเล่นเรียน ฯลฯ

2.1.11 ชาวบ้านแก้ไขปัญหาและข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นโดยสันติวิธี โดยมีคณะกรรมการคุ้มเป็นผู้ดูแลแก้ไขในเบื้องต้น ตกลงกันไม่ได้จึงถึงผู้ใหญ่บ้าน-กำนัน ซึ่งมีคณะผู้อาวุโสของคุ้มร่วมไกล่เกลี่ยให้เป็นไปตามกฎของหมู่บ้าน หากไม่เชื่อฟังจริง ๆ จึงจะ

ปล่อยให้ฟ้องร้องกันเองถึงโรงศาล และจะถูกลงโทษจากสังคมชาวบ้านและผู้นำชาวบ้าน ฐานไม่ประพฤติตามยึดตามคลองของหมู่บ้าน โทษ 5 สถานคือ ซื้อไม่ขาย – งานไม่ใช้ เงินไม่เก็บ – ไม่รับเรื่องราวร้องทุกข์ – พระไม่รับนิมนต์ไปทำพิธีศาสนาที่บ้าน (ข้อ 11 – ตาราง 8)

2.1.12 ชาวบ้านเกือบทั้งหมดมีความเห็นว่าหมู่บ้านโพนทรายเป็นหมู่บ้านที่มีผู้คงแก่เรียนหรือพหูสูตรมาตั้งแต่โบราณแล้ว หรือที่เรียกขานกันในหมู่บ้านทั่วไปว่า "บ้านนักปราชญ์" เป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการศึกษาอยู่ในระดับสูง นิยมส่งบุตรหลานเรียนต่อในระดับมัธยมและอุดมศึกษาจำนวนมาก (ข้อ 12 ตาราง 8)

2.2 <u>เกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม</u> (ข้อ 13 – 17 ในตาราง 9) สรุปได้ดังนี้

2.2.1 ชาวบ้านเกือบทั้งหมดเห็นว่าหมู่บ้านโพนทรายตั้งอยู่ในที่เหมาะสมและอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมีความภูมิใจในบรรพบุรุษที่ได้เลือกตั้งถิ่นฐานในที่อันเหมาะสม หรือถิ่นที่เรียกว่า "คันคำน้ำซุม" (ข้อ 13 – ตาราง 9)

2.2.2 ถนนหนทางที่ตัดไว้เป็นระเบียบเรียบร้อย มีมานานแล้วโดยเริ่มพัฒนามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2485 และดำเนินการตามแนวปฏิบัติเดิมสืบต่อมา ส่วนการพัฒนาถนนให้สะอาด สวยงามเป็นถนนลูกรังและมีท่อระบายน้ำ ฯ มีขึ้นอย่างจริงจังภายหลังในช่วง 7–8 ปีมานี้เอง (ข้อ 14 – ตาราง 9)

2.2.3 ชาวบ้านเกือบทั้งหมดเห็นว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ใกล้เคียงเป็นเพื่อนบ้านที่ดีและกำลังพัฒนาหมู่บ้านเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุที่มีเพื่อนบ้านที่ดีทำให้เกิดความสงบสุข ปลอดภัย และร่วมมือกันในการพัฒนาท้องถิ่น (ข้อ 15 – ตาราง 9)

2.2.4 ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่าชาวบ้านโพนทราย ช่วยเหลือเจือจุนกันดีอยู่กันอย่างพี่น้อง ประเพณีลงแรงงานช่วยเหลือกันทั้งในหมู่เครือญาติและส่วนรวมของหมู่บ้านยังถือปฏิบัติอยู่อย่างเหนียวแน่น นอกจากนั้นยังมีประเพณีแบ่งปันกันกิน–ใช้ และเอื้อเฟื้อสงเคราะห์ซึ่งกันและกันในหมู่บ้านและแขกผู้มาเยือนหมู่บ้านถือปฏิบัติอยู่ (ข้อ 16 – ตาราง 9)

2.2.5 ไม่มีอิทธิพลมืดครอบงำหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นอิทธิพลที่เกิดขึ้นจากคนในหมู่บ้าน หรือเกิดจากภายนอกหมู่บ้าน และชาวบ้านเองก็มีความเชื่อว่าอิทธิพลและอำนาจมืดคงเกิดกับหมู่บ้านได้ยาก เพราะชาวบ้านเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีฐานะความเป็นอยู่ใกล้เคียงกัน (ข้อ 17 – ตาราง 9)

2.3 <u>การปฏิบัติตามฮีต–คลอง หรือจารีตประเพณี</u> (ข้อ 18–27 ในตาราง 10)

2.3.1 ชาวบ้านเกือบทั้งหมดเห็นว่าชาวบ้านยึดมั่นในพุทธศาสนาอย่างมาก มีส่วนน้อยหรือเพียงร้อยละ 2 ไม่แน่ใจ การปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีทางศาสนา และการบำรุงศาสนสถานยังคงดำเนินไปตามปกติ แต่การบวชเปลี่ยนจากการบวชเรียนเป็นการบวชตามประเพณี (ข้อ 18 – ตาราง 10)

2.3.2 ชาวบ้านส่วนใหญ่หรือร้อยละ 84 เห็นว่าความเชื่อเรื่องผีไม่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านมากนัก ที่เหลือบอกว่าไม่แน่ใจและเห็นว่ายังมีอิทธิพลอยู่มากจำนวนพอ ๆ กัน หรือร้อยละ 8 เท่ากัน อย่างไรก็ตามความเชื่อเรื่องผียังคงมีอยู่ พิธีกรรมสำคัญเกี่ยวกับผียังคงถือปฏิบัติตามประเพณี แต่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านน้อยลง (ข้อ 19 – ตาราง 10)

2.3.3 ชาวบ้านเกือบทั้งหมดยังคงปฏิบัติตามฮีต–คลอง หรือจารีตประเพณีอยู่อย่างสม่ำเสมอ แต่ไม่เคร่งครัดเหมือนแต่ก่อน (ข้อ 20 – ตาราง 10)

2.3.4 เกี่ยวกับเรื่องคะลำ (เน้นเรื่องอาหาร) ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าไม่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านมากนัก หรือร้อยละ 84 ที่เหลือร้อยละ 16 เห็นว่ายังมีอิทธิพลอยู่ โดยเฉพาะในหญิงมีครรภ์และหลังคลอด แต่ในปัจจุบันหญิงมีครรภ์จะปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขและแพทย์ การอยู่กินหลังคลอดบุตร และการเลี้ยงลูกเปลี่ยนแปลงและพัฒนาขึ้นมาก (ข้อ 21 – ตาราง 10)

2.3.5 ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่าผู้เฒ่าผู้แก่พยายามถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ แก่ลูกหลานให้เรียนรู้และรักษาไว้ โดยถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมา พ่อแม่ผู้ใหญ่และผู้เฒ่าผู้แก่จะต้องเอาใจใส่ในการถ่ายทอดวิชาความรู้ด้านต่าง ๆ แก่ลูกหลาน (ข้อ 22 – ตาราง 10)

2.3.6 ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่าจารีตประเพณีต่าง ๆ (ยึด-คลอง) ชาวบ้านได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นวิถีชีวิต มีบางอย่างแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ผู้อาวุโสจะเป็นผู้นำในการปฏิบัติและถ่ายทอดให้ลูกหลานเป็นทอด ๆ การเปลี่ยนแปลงหรือไม่อย่างไรขึ้นอยู่กับกลุ่มผู้อาวุโสเป็นผู้กำหนด (ข้อ 23 - ตาราง 10)

2.3.7 พิธีกรรมและพิธีการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นพิธีกรรมทางศาสนาและตามความเชื่อต่าง ๆ ยังถือปฏิบัติกันอยู่อย่างเคร่งครัด นำปฏิบัติโดยผู้นำพิธีกรรมที่ชาวบ้านพร้อมใจกันยกตำแหน่งนั้นให้ เช่น พราหมณ์ จ้ำ เป็นต้น หรือนำโดยผู้อาวุโสที่ชาวบ้านเคารพนับถือ (ข้อ 24-ตาราง 10)

2.3.8 ชาวบ้านกว่าครึ่งหรือร้อยละ 59 เห็นว่าการมีโทรทัศน์ดูทำให้วัฒนธรรมของหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป ร้อยละ 30 เห็นว่าไม่มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ที่เหลืออีกร้อยละ 11 ไม่แน่ใจ แต่ที่เห็นตรงกันคือ เห็นว่าเป็นการดีเพราะทำให้ได้รับข่าวสารความรู้และความบันเทิงต่าง ๆ แม้จะไม่มีครบทุกครัวเรือน (ข้อ 25-ตาราง 10)

2.3.9 ชาวบ้านส่วนใหญ่หรือร้อยละ 82 เห็นว่าไม่มีคนต่างถิ่นนำวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้ามาเผยแพร่ในหมู่บ้าน ที่เหลือร้อยละ 10 และร้อยละ 8 เห็นว่ามีบางและไม่แน่ใจตามลำดับ และมีเหตุผลประกอบไว้ว่า ในฐานะที่หมู่บ้านได้รับยกย่องให้เป็นหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง มีคนเข้ามาศึกษาดูงานในหมู่บ้านมาก และได้รับความช่วยเหลือจากส่วนราชการให้การถ่ายทอดและวิชาการต่าง ๆ แก่ชาวบ้านมาก จึงมีส่วนทำให้วิถีชีวิตและการปฏิบัติของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป (ข้อ 26 - ตาราง 10)

2.3.10 ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าคนในหมู่บ้านไม่นำเอาวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้าสู่หมู่บ้าน ส่วนที่เหลือแย้งว่าคนในหมู่บ้านมีส่วนนำเอาวัฒนธรรมต่างถิ่นที่ดีงามมาเปลี่ยนแปลงและพัฒนาหมู่บ้าน คนจากถิ่นอื่นทำได้ยาก เพราะหลายสิ่งหลายอย่างที่ปฏิบัติกันอยู่ในหมู่บ้านก็ล้าสมัย จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น (ข้อ 27 - ตาราง 10)

2.4 <u>เกี่ยวกับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของหมู่บ้าน</u> (ข้อ 28 - 38)

2.4.1 ชาวบ้านส่วนใหญ่หรือร้อยละ 81 เห็นว่าอีกนาน (กว่า 10 ปี)

กว่าชาวบ้านจะใช้รถไถนาเดินตามแทนแรงควาย ที่เหลือบอกว่าไม่แน่ใจ (ข้อ 28 ตาราง 11)

2.4.2 ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเสริม หลังฤดูกาลทำนา ที่สำคัญคือเลี้ยงและขายวัว-ควาย ทอผ้าและทำผลิตภัณฑ์จากผ้า (หมอนขวานและอื่น ๆ) ช่างก่อสร้างบ้านรับจ้างภายในหมู่บ้านหรือในท้องถิ่น (ข้อ 29 ตาราง 11)

2.4.3 ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่ที่น่าพอใจส่วนใหญ่มีฐานะใกล้เคียงกัน สิ่งสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ดีขึ้นคือ การทำนาได้ผลผลิตข้าวต่อไร่สูงขึ้นและชาวบ้านขยันหารายได้เพิ่มกว่าแต่ก่อนมาก (ข้อ 30 ตาราง 11)

2.4.4 ยังมีคนหนุ่มสาวจำนวนมากนิยมไปทำงานรับจ้างในกรุงเทพฯนอกฤดูทำนา ผู้ชายส่วนใหญ่ไปขับรถรับจ้างในช่วงเวลาสั้น ๆ ส่วนผู้หญิงไปรับจ้างทำงานบ้านและรับจ้างตามห้างร้านหรือโรงงาน (ข้อ 31 - ตาราง 11)

2.4.5 ชาวบ้านเกือบทั้งหมดเห็นว่า การทำมาหากินในหมู่บ้านในปัจจุบันแตกต่างจากสมัยก่อนมาก เช่น ชาวบ้านใช้เวลาทำงานเพิ่มรายได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เลิกไปทอดแหหาปลาทั้งวัน หันมาเลี้ยงปลาไว้ในบ่อปลาไว้กินแทน ทำนาได้ผลผลิตต่อไร่สูงขึ้น การจ้างแรงงานกันในหมู่บ้านมีมากขึ้น อาชีพเสริมทำกันจริงจังมากขึ้นฯ (ข้อ 32 - ตาราง 11)

2.4.6 ชาวบ้านเกือบทั้งหมดจะเก็บข้าวที่ผลิตได้ไว้ในเล้าข้าว (ยุ้ง) และจะนำออกขายเมื่อเห็นผลการทำนาในฤดูใหม่แล้ว (ในช่วงเดือนกันยายน - ตุลาคม) มีจำนวนน้อยมากที่นำไปขายในฤดูเก็บเกี่ยวเสร็จ ซึ่งเป็นช่วงข้าวราคาต่ำ การขายข้าวเขียวหรือตกเขียวไม่เคยมีปรากฏ (ข้อ 33 - ตาราง 11)

2.4.7 การทอผ้าและหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่ชาวบ้านทำสืบต่อกันมาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว แต่ดั้งเดิมทำเพื่อใช้สอยเองในครอบครัว และทำทุกอย่างตลอดกระบวนการแต่ปัจจุบันผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นสินค้าด้วยสร้างรายได้ของแต่ละครอบครัว (ข้อ 34 ตาราง 11)

2.4.8 ชาวบ้านนิยมเลี้ยงและซื้อ-ขายควาย-วัว มาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว ทุกครัวเรือนถือว่า ควายเป็นสัตว์ที่จำเป็นที่สุด เพราะต้องอาศัยแรงงานควายไถนา ส่วนวัวนั้นเดิมเลี้ยงวัวตัวผู้ไว้ลากเกวียน แต่ปัจจุบันชาวบ้านนิยมเลี้ยงวัวตัวเมียพันธุ์ดีไว้ขายตัวและ

ขายลูกวัวเอากำไร การซื้อขายควาย-วัว จึงเป็นกิจการที่เป็นรายได้หลักของคนในหมู่บ้าน รองจากการทำนา หมู่บ้านในปัจจุบันมีสภาพเป็นเสมือนตลาดควายนาชั้นดีและวัวพันธุ์ดีของท้องถิ่น (ข้อ 35 - ตาราง 11)

2.4.9 ชาวบ้านส่วนใหญ่มีรายได้จากการขายผ้าพื้นเมืองและผลผลิตจากการทอผ้า (หมอนขิดและอื่น ๆ) โดยเฉลี่ยประมาณครอบครัวละ 1,500 - 2,000 บาทต่อปี ทุกครอบครัวทำไว้เพื่อใช้สอยเอง การขายผลผลิตทำผ่านกลุ่มสตรีทอผ้าขิดหมอนขวาน (ข้อ 36 ตาราง 11)

2.4.10 ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่นิยมไปขายแรงงานงานต่างถิ่น นอกจากกลุ่มหนุ่มสาวที่นิยมไปทำงานในกรุงเทพฯ นอกฤดูทำนา สภาพครอบครัวของชาวบ้านยังเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ มีพ่อ-แม่-ลูก-ผู้เฒ่าผู้แก่ มีเฉพาะหนุ่มสาวที่นิยมไปทำงานในกรุงเทพฯ บางส่วน ส่วนการไปขายแรงงานในต่างประเทศมีเพียงรายเดียว และเป็นเขยสู่ (คนถิ่นอื่นที่มาแต่งงานกับหญิงชาวบ้าน) (ข้อ 37 - ตาราง 11)

2.4.11 ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่า การขายแรงงานสตรีสู่อาชีพโสเภณีเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ชาวบ้านต่อต้านไม่ยอมให้มีและไม่เคยมีหญิงสาวของหมู่บ้านไปขายแรงงานสู่อาชีพดังกล่าว การไปทำงานในกรุงเทพฯ ของสาวชาวบ้าน พ่อแม่จะอนุญาตก็ต่อเมื่อ มีผู้ใหญ่ที่เป็นชาวบ้านเดียวกันที่ทำงานอยู่แล้วให้การดูแลคุ้มครอง ตลอดจนติดต่อหางานให้ พ่อแม่จึงจะอนุญาตการขายแรงงานเด็กเป็นสิ่งที่ชาวบ้านต่อต้านและระมัดระวังไม่ให้มีเกิดขึ้นที่จะอนุญาตให้ออกไปทำงานต่างถิ่นเมื่ออายุระหว่าง 15 - 20 ปีและจบมัธยมปีที่ 3 แล้ว (ข้อ 38 ตาราง 11)

2.5 <u>เกี่ยวกับการพัฒนาด้านการปกครองของหมู่บ้าน</u> (ข้อ 39-49)

2.5.1 ชาวบ้านไม่มีความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง โดยเฉพาะในปัจจุบันชาวบ้านยินยอมพร้อมใจให้ความร่วมมือกับทางราชการด้วยดีทุกเรื่องในยุคก่อน ๆ เคยมีบ้าง สิ่งที่ชาวบ้านต้องการจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองมากที่สุด คือ ความมีเหตุผล บนพื้นฐานของความเข้าใจจารีตประเพณีชาวบ้าน (ข้อ 39 ตาราง 12)

2.5.2 ชาวบ้านเกือบทั้งหมดเห็นว่าคนในหมู่บ้านนิยมสนทนากันเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมือง โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ชายมีความสนใจเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมืองค่อนข้างมาก ชอบซักถามและแสดงความคิดเห็น (ข้อ 40 ตาราง 12)

2.5.3 ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่าชาวบ้านมีความสนใจและเอาใจใส่ในการออกเสียงเลือกตั้งเป็นอย่างดี การซื้อเสียงในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนเป็นรายบุคคลไม่มี เพราะได้ผลน้อย แต่ใช้เงินเข้ามาช่วยสร้างสาธารณประโยชน์ในหมู่บ้านเพื่อหาเสียงแทน ในการเลือกตั้งแต่ละคราวมีผู้ใช้สิทธิระหว่างร้อยละ 84 – 90 ของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ส่วนที่ขาดไปคือผู้ไม่อยู่ในหมู่บ้านในระหว่างมีการเลือกตั้ง

ส่วนการเลือกตั้งในหมู่บ้านไม่ค่อยนิยมใช้ โดยปกติใช้ประชามติโดยตรง จะไม่มีการสมัครแข่งขันเองในการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน (ข้อ 41 ตาราง 12)

2.5.4 ชาวบ้านทั้งหมดมีความพอใจและไว้วางใจในผู้นำปัจจุบัน (กำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน) บทบาทของผู้นำไม่โดดเด่นนัก เนื่องจากชาวบ้านมีลักษณะที่มีภาวะผู้นำสูง ผู้นำตามธรรมชาติมีจำนวนมากเป็นชั้น ๆ เช่น

– ผู้นำอาวุโส อายุ 60 ปีขึ้นไป

– ผู้นำคุ้ม คือ กรรมการคุ้มต่าง ๆ 16 คุ้ม (ผู้นำตามธรรมชาติซึ่งเป็นผู้ใหญ่)

– ผู้นำสตรี

– ผู้นำเยาวชน (ข้อ 42 – ตาราง 12)

2.5.5 ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่าหมู่บ้านมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินไม่มีโจรและอาชญากรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจี้ ปล้น ฆ่า ข่มขืน ฯ (ข้อ 43,44 ตาราง 12)

2.5.6 ชาวบ้านเกือบทั้งหมดเห็นว่าชาวบ้านปฏิบัติตามกฎระเบียบของหมู่บ้านและกฎหมายบ้านเมืองอย่างสม่ำเสมอ แต่ละคุ้มมีกฎระเบียบของคุ้ม ซึ่งสอดคล้องกับกฎระเบียบของหมู่บ้าน วางไว้ให้ชาวบ้านถือปฏิบัติ ซึ่งการปฏิบัติตามกฎระเบียบของหมู่บ้านทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสงบสุข (ข้อ 45 ตาราง 12)

2.5.7 ชาวบ้านเห็นพ้องต้องกันว่า หมู่บ้านโพนทรายสามารถเรียกได้อย่างภาคภูมิว่าเป็น "หมู่บ้านที่มีความอยู่เย็นเป็นสุข" (ข้อ 46 ตาราง 212)

2.5.8 ชาวบ้านทั้งหมดไม่นิยมเล่นการพนันแทบทุกประเภท จะมีบ้างเล็กน้อย คือหวย–เบอร์ ที่มีจำนวนน้อยที่ไปซื้อนอกหมู่บ้าน เป็นลักษณะที่ดีเด่นของหมู่บ้านที่สืบต่อกันมา

ตั้งแต่โบราณกาลแล้ว ใครนำการพนันเข้ามาเล่นจะถูกชาวบ้านต่อต้านและเกลียดชัง (ข้อ 47 ตาราง 12)

2.5.9 ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่า ไม่มีการจัดเลี้ยงสุราฟุ่มเฟือยในงานประเพณีต่าง ๆ การดื่มสุราในหมู่บ้านไม่ถึงกับมีการฟุ่มเฟือยอย่างเด็ดขาด แต่ให้ถือว่าลด ละ หรือเลิก การจัดงานประเพณีต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างเรียบง่าย ประหยัด การจัดเลี้ยงสุราอย่างฟุ่มเฟือยในปัจจุบันจึงไม่มีปรากฏ การซื้อสุราดื่มเป็นการส่วนตัวก็มีน้อยมาก จึงไม่อยู่ในลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็นอบายมุข ซึ่งเป็นลักษณะเด่นอีกลักษณะหนึ่งของหมู่บ้าน (ข้อ 48 ตาราง 12)

2.5.10 ชาวบ้านทั้งหมดให้ข้อมูลตรงกันว่า ไม่มีการลักลอบซื้อขายและเสพยาเสพติดให้โทษใด ๆ ในหมู่บ้าน (ข้อ 49 ตาราง 12)

2.6 <u>เกี่ยวกับบทบาทของผู้นำและแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านบางประการ</u> (ข้อ 50 – ตาราง 12)

2.6.1 ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่า ผู้นำหมู่บ้าน (กำนัน – ผู้ใหญ่บ้าน) มีส่วนสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านมาก และนอกจากนั้นชาวบ้านยังเห็นว่าผู้นำอื่น ๆ ก็มีความสำคัญมากเช่นกัน เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำด้าน ผู้นำสตรี ผู้นำเยาวชน เป็นต้น (ข้อ 50 ตาราง 13)

2.6.2 ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่าครูมีส่วนอย่างสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านทั้งในอดีตและปัจจุบัน ครูรุ่นเก่าของหมู่บ้านปัจจุบันปลดเกษียณแล้วหลายราย เป็นผู้นำในการพัฒนาหมู่บ้านและเป็นแบบอย่างที่ดีของชาวบ้านมายาวนาน และปัจจุบันก็ยังเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นที่ปรึกษาของครูและชาวบ้าน ส่วนครูรุ่นใหม่ก็ได้ยึดถือสืบทอดบทบาทในการพัฒนาหมู่บ้านสืบมา บทบาทของครูในการพัฒนาหมู่บ้านโพนทรายดอนช้างเผือดจึงเด่นชัด (ข้อ 51 ตาราง 13)

2.6.3 ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าทางราชการมีอิทธิพลต่อการพัฒนาหมู่บ้านน้อย ทั้งนี้เพราะการพัฒนาหมู่บ้านโดยแท้จริงแล้วดำเนินสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง ทางราชการเข้ามาช่วยส่งเสริมในช่วงหลังเท่านั้น (ข้อ 53 ตาราง 13)

6.6.4 ชาวบ้านทั้งหมดเห็นว่า ผู้นำสตรีมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ผู้หญิงมีสถานภาพเท่าเทียมกับผู้ชายและมีบทบาทมากในการพัฒนาหมู่บ้าน กลุ่มสตรีของหมู่บ้านมีความมั่นคงและเข้มแข็ง (ข้อ 54 ตาราง 13)

2.6.5 ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความมั่นใจว่า หมู่บ้านโพนทรายจะพัฒนาเป็นหมู่บ้านตัวอย่างในระดับชาติได้ โดยให้เหตุผลว่า เคยชนะเลิศในระดับเขตมาแล้ว และมั่นใจในพลังความขยันขันแข็ง และความสามัคคีของชาวบ้าน ขอให้ทางราชการช่วยแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำทำการเกษตร ส่วนชาวบ้านที่ไม่เฉไฉ(ร้อยละ 16) เกรงว่าจะไม่ได้รับความสนับสนุนจากทางราชการอย่างจริงจังระยะยาว และเกรงว่าประเพณีการลงแขกและประเพณีอันดีงามบางอย่างจะเสื่อมลงเนื่องจากอำนาจเงินมีอิทธิพลต่อชาวบ้านมากขึ้น (ข้อ 55 ตาราง 13)

2.6.6 ชาวบ้านส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นไปที่จะมีโครงการสร้างคลองส่งน้ำสู่ท้องทุ่งนาของหมู่บ้าน (จากแม่น้ำชี) ทั้งนี้เพราะเป็นความต้องการของชาวบ้านอันดับแรก และชาวบ้านมีความพร้อมสูงมาก อีกทั้งยังไม่ไกลจากแหล่งน้ำใหญ่คือแม่น้ำชีมากนัก ฯ (ข้อ 56 ตาราง 13)

2.6.7 ชาวบ้านเกือบทั้งหมดเห็นว่า ชาวบ้านจะไม่ไปทำงานในต่างถิ่น ถ้ามีน้ำทำการเกษตรเพียงพอในทุกฤดูกาล ที่เหลือ(ร้อยละ 5) เห็นว่าอาจมีบ้างยังคงไปทำงานรับจ้างในกรุงเทพชั่วคราว แต่คงน้อยลง (ข้อ 57 ตาราง 13)

2.6.8 ชาวบ้านกว่าครึ่งหรือร้อยละ 64 เห็นว่าอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านคือการขาดแคลนน้ำทำการเกษตรในฤดูแล้ง ส่วนที่เหลือเห็นว่าอุปสรรคสำคัญคือเงินทุน ความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพของชาวบ้าน และการตลาดซึ่งเป็นเรื่องที่ชาวบ้านช่วยตนเองได้ยาก (ข้อ 58 ตาราง 13)

2.6.9 ชาวบ้านทั้งหมดมีความพร้อมที่จะสละแรงงานลงแขกทำงานพัฒนาสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน ขอให้มีงบประมาณมาช่วยซื้อวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่จำเป็น

2.6.10 ชาวบ้านทั้งหมดมีความพร้อมและพอใจที่จะให้คณหมู่บ้านอื่นมาศึกษาดูงานและเอาเป็นเยี่ยงอย่างในการพัฒนาหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะเป็นการประชาสัมพันธ์ชื่อเสียงของหมู่บ้าน กระตุ้นให้เกิดการตื่นตัว เกิดความภูมิใจ และนำเงินมาซื้อสินค้าของหมู่บ้าน (ข้อ 60 ตาราง 13)

ตอนที่ 3 สรุปสาเหตุหรือปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้าน

หมู่บ้านโพนทรายเป็นหมู่บ้านพัฒนาที่ได้รับการยกย่องให้เป็นหมู่บ้านพัฒนาชนะเลิศในระดับเขต มีปัจจัยหลายประการที่มีอิทธิพลก่อให้เกิดผลการพัฒนาหมู่บ้านดังที่ปรากฏในสภาพปัจจุบัน คือ

3.1 คนหรือชาวบ้าน มีลักษณะเด่นที่ปรากฏชัดดังนี้

- มีสุขภาพโดยส่วนรวมดีทั้งเด็ก ผู้ใหญ่และคนชรา
- มีบุคลิกภาพโดยส่วนรวมดี โครงสร้างร่างกายใหญ่ ล่ำสัน แข็งแรง
- กล้าพูด กล้าแสดงออก
- เป็นเอกพันธุ์ เกือบทั้งหมดเป็นคนที่เกิดและโตในหมู่บ้าน
- ภูมิใจในหมู่บ้านของตนเอง
- นับถือเชื่อฟังผู้อาวุโสและผู้เฒ่าผู้แก่
- ขยันในการงาน
- มีความสามัคคีกลมเกลียวกันดี
- ใฝ่ใจในการศึกษาเล่าเรียน มีการศึกษาพื้นฐานโดยส่วนรวมอยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ ผู้ใหญ่ที่จบแก่เรียนมีจำนวนมาก
- มีความสามารถในการงานโดยส่วนรวมสูง มีความพร้อมที่จะรับการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ
- โครงสร้างของประชากรของหมู่บ้าน อยู่ในลักษณะที่เหมาะสมต่อการพัฒนา กลุ่มเด็กและวัยชรามีปริมาณใกล้เคียงกัน แต่คนในวัยทำงานอายุ 15 – 60 ปี มีจำนวนมาก

3.2 ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม หมู่บ้านโพนทรายมีลักษณะที่เหมาะสมด้านสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนา คือ

- ตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่เหมาะสมและอุดมสมบูรณ์ ไม่ใกล้หรือไกลจากแม่น้ำใหญ่จนเกินไป (4 ก.ม.) มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ ทุ่งกว้างและเป็นทุ่งราบ มีป่าเพียงพอแก่การพึ่งพาอาศัย และอยู่ห่างจากเมืองใหญ่ (อุบลฯ – 55 ก.ม., ยโสธร 55 ก.ม.)

- หมู่บ้านใกล้เคียงเป็นเพื่อนบ้านที่ดี

- ที่นาของชาวบ้านซึ่งทั้งหมดมีอาชีพทำนา มีอัตราการเสี่ยงน้อยจาก สนแล้ง-น้ำท่วม เพราะมีทั้งนาในที่ลุ่ม (หนอง-บึง) นาทุ่ง และนาดอน เนื้อดินส่วนใหญ่อยู่ในสภาพที่สามารถพัฒนาให้มีผลผลิตสูงขึ้นได้ไม่ลำบากนัก

- มีแหล่งปสาธรรมชาติอุดม (หนอง,บึง,ห้วย,แม่น้ำชี)

- การคมนาคมติดต่อกันภายนอกไม่ลำบากมากนัก ไกลจากทางหลวง หมายเลข 23 เพียง 5 ก.ม.

- ปลอดจากอิทธิพลมืด

- ถนนหนทางในหมู่บ้านได้วางแผนได้แล้วในระยะยาว (ตั้งแต่ พ.ศ.2485) ง่ายต่อการพัฒนาในยุคต่อ ๆ มาจนปัจจุบัน

- สามารถรับคลื่นวิทยุและสัญญาณภาพจากสถานีโทรทัศน์ได้ชัดเจนทุกช่อง (ช่อง 3,5,7,9,11) โดยเฉพาะช่อง 5 ห่างจากหมู่บ้านเพียง 5 ก.ม. สามารถรับข่าวสารทางวิทยุโทรทัศน์ได้อย่างชัดเจน

3.3 <u>ประเพณีและวัฒนธรรม</u> นับเป็นปัจจัยสำคัญที่น่าสนใจอย่างยิ่ง กรณีบ้านโพนทราย มีสิ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญด้านประเพณีวัฒนธรรมดังนี้

- ชาวบ้านยึดมั่นในศาสนาที่นับถือคือพุทธศาสนา และคำสั่งสอนของศาสนาได้ถูกนำมาปฏิบัติเป็นวิถีชีวิต

- จารีต-ประเพณีหรือ ฮีต- ลอง ที่ดีงามยังถือปฏิบัติกันอยู่อย่างมั่นคง ไม่ใช่จารีตประเพณีเป็นเงื่อนไขในการประกอบอบายมุข

- ความเชื่อเรื่องผีและเรื่องงมงายมีอิทธิพลต่อชาวบ้านน้อยลง

- ผู้เฒ่าผู้แก่และผู้ใหญ่เป็นผู้นำในการปฏิบัติตามจารีต-ประเพณีและถ่ายทอดแก่ลูกหลาน

- ประเพณี-วัฒนธรรมชุมชนมีความเข้มข้นสูง เป็นเกราะป้องกันและกลั่นกรองกระแสวัฒนธรรมจากภายนอกได้ดี ชาวบ้านยังสามารถเลือกและรับวัฒนธรรมต่างถิ่นได้อย่างเหมาะสม การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมภายในชุมชนยังอยู่บนฐานอันมั่นคงของตนเอง

3.4 <u>ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของหมู่บ้าน</u> มีดังนี้

3.4.1 การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตเป็นไปอย่างช้าๆ บนฐานวัฒนธรรมและประสบการณ์ตรงของชาวบ้านเอง อาจจะเรียกว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงจากภายใน เช่น กรณีชาวบ้านยังยินดีที่จะใช้ควายไถนาต่อไปแทนการใช้รถไถนาเดินตาม การใช้ปุ๋ยคอก–ปุ๋ยหมักบำรุงดิน การเลี้ยงวัวพันธุ์ดี การเลี้ยงปลาในนาข้าว เป็นต้น

3.4.2 อาชีพเสริมเป็นอาชีพที่พัฒนามาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ชาวบ้านปฏิบัติอยู่ก่อน เป็นการพัฒนาจากรากฐานหรือแก่นเดิม จึงพัฒนาได้ง่าย เช่น การทอผ้าซิ่น ผ้ามัดหมี่ ทำหมอนขิด เลี้ยงและขายวัว–ควายฯ

3.4.3 แบบแผนการใช้เวลาของชาวบ้านในการทำงานเปลี่ยนไป เวลาถูกนำมาใช้เพื่อเพิ่มรายได้มากขึ้นแทนการหาอยู่หากินตามธรรมชาติวันต่อวัน เช่น เลิกไปทอดแหหาปลาทั้งวัน แต่เลี้ยงปลาไว้ในบ่อปลาในนาแทน เป็นต้น

3.4.4 การขายผลิตผลทางเกษตร (ข้าว) ยังยึดประเพณีเดิม คือขายเมื่อเห็นต้นข้าวในฤดูใหม่งอกงามดีแล้ว (น้องข้าว) อันเป็นช่วงที่ข้าวเปลือกราคาดี (กันยายน–ตุลาคม) ของทุกปี ไม่ขายข้าวหน้าลานหรือขายข้าวเขียว หรือขายหลังฤดูเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วในทันที ซึ่งเป็นช่วงจังหวะที่ราคาข้าวเปลือกตกต่ำ ชาวบ้านจะเก็บไว้ในยุ้งข้าว (เล้า) ซึ่งเป็นเสมือนธนาคารประจำครอบครัว ที่สามารถนำข้าวออกมาขายได้ในคราวจำเป็นตามที่ต้องการ

3.4.5 เกิดองค์กรทางเศรษฐกิจเบื้องต้นในรูปของกลุ่มต่าง ๆ ขึ้น เช่น กลุ่มชาวนา กลุ่มโรงสีข้าว กลุ่มเลี้ยงวัวพันธุ์ดี กลุ่มสตรีทอผ้าซิ่นหมอนขวาน กลุ่มเลี้ยงปลาในนาข้าว กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ร้านค้าหมู่บ้านฯ กลุ่มเหล่านี้จะเป็นการสร้างฐานรากขององค์กรทางเศรษฐกิจของหมู่บ้าน คือ สหกรณ์ ในโอกาสต่อไป

3.4.6 ชาวบ้านที่มีครอบครัวแล้วไม่นิยมไปขายแรงงานในต่างถิ่น นอกจากหนุ่มสาวซึ่งยังนิยมไปทำงานรับจ้างในกรุงเทพฯช่วงคราว แต่เมื่อแต่งงานมีครอบครัวแล้วก็มักจะทำมาหากินในหมู่บ้าน และคนวัยทำงานเหล่านี้เป็นกลุ่มใหญ่และเป็นกลุ่มพื้นฐานในการพัฒนาหมู่บ้าน ส่วนค่านิยมการไปทำงานต่างประเทศยังไม่แพร่ระบาดเข้าสู่หมู่บ้าน ปัจจุบันมีอยู่เพียงรายเดียว ซึ่งเป็นคนถิ่นอื่นที่เข้ามาแต่งงานกับหญิงในหมู่บ้านโพนทราย โดยส่วนรวมแล้ว

สภาพครอบครัวซึ่งเป็นฐานเศรษฐกิจของหมู่บ้านยังอยู่ในสภาพที่มั่นคง ไม่แตกสลาย คนวัยทำงานส่วนใหญ่ยังทำงานพัฒนาตนเอง ครอบครัวและหมู่บ้านของตนเอง ส่วนการไปรับจ้างในกรุงเทพฯ ในวัยหนุ่มสาว เป็นความพอใจส่วนหนึ่งของชาวบ้าน เนื่องจากเป็นโอกาสในการเรียนรู้และเพิ่มประสบการณ์ชีวิต รวมทั้งได้โอกาสในการพัฒนาฝีมือแรงงานส่วนหนึ่งด้วย เป็นเสมือน "การศึกษานอกโรงเรียน" ของผู้ขาดโอกาสในการศึกษาในระบบ นอกจากนั้นยังสามารถเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวด้วย ตราบใดที่ยังหาอาชีพเสริมหรือการจ้างงานในหมู่บ้านที่มีรายได้ใกล้เคียงกันไม่ได้ การไปรับจ้างที่กรุงเทพฯ ของคนวัยหนุ่มสาวชาวบ้านยังคงมีต่อไป ส่วนการขายแรงงานสู่อาชีพที่พึงรังเกียจของสังคมเช่นโสเภณีและแรงงานเด็กไม่มีปรากฏ

3.4.7 การนำเทคโนโลยีและเครื่องมือต่าง ๆ มาใช้ในการประกอบอาชีพมากขึ้น เช่น เครื่องมือในช่างไม้ เครื่องมือการเกษตร เครื่องมือในการทอผ้า ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช วิธีการเลี้ยงสัตว์ การขยายพันธุ์พืช ฯลฯ เทคนิควิธีการและเครื่องมือต่าง ๆ ดังกล่าว ชาวบ้านนำมาใช้ด้วยความพร้อม ความเข้าใจยิ่งขึ้น สามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการประกอบอาชีพมากขึ้น

3.4.8 ความช่วยเหลือของทางราชการในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ.2520 เป็นต้นมา ปัจจุบันทางราชการเข้าไปช่วยส่งเสริมอาชีพการทอผ้า การเลี้ยงวัว การเลี้ยงปลาในนาข้าว ฯลฯ

3.4.9 ปัจจัยเรื่องทุน ในปัจจุบันชาวบ้านยังไม่นิยมเป็นหนี้ธนาคารเพื่อนำเงินมาลงทุนทำอาชีพการเกษตรและอาชีพเสริมอื่น การเป็นหนี้ยังคงจำกัดอยู่กับการหยิบยืมญาติในหมู่บ้าน การลงทุนซื้อวัว-ควาย ทอผ้า และขุดบ่อเลี้ยงปลา ยังจำกัดอยู่ในการใช้เงินสดของครอบครัว การนำหลักทรัพย์ไปจำนองนำเงินมาลงทุนทำอาชีพยังไม่มี และเริ่มมีผู้กล้าเสี่ยงลงทุนยืมเงินสินเชื่อจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เพื่อขุดบ่อเลี้ยงปลาจำนวนเล็กน้อย หนี้สินของชาวบ้านในปัจจุบันจึงยังมีน้อย และอยู่ในวงจำกัด กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ดำเนินอยู่ยังใช้เงินหมุนเวียนของหมู่บ้านจากแต่ละครอบครัว ซึ่งเป็นผลดีสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจของหมู่บ้าน

3.4.10 ปัจจัยเรื่องการใช้เวลาในวิถีชีวิตประจำวัน เท่าที่สังเกตชาวบ้านมีความขยันในการงาน ใช้เวลาทำงานเพื่อผลในเชิงเศรษฐกิจมากขึ้น เวลาในการสนุกสนานรื่นเริง

และสิ้นเปลืองไปโดยไม่คุ้มค่า ไม่เกิดรายได้น้อยลง ใช้เวลาในรอบปีได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น ดำนา-เกี่ยวข้าวเสร็จเร็วขึ้น เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จขนขึ้นยุ้ง(เล้า)ในทันที ไม่รอจนเดือนสามขึ้นสามค่ำจึงขนเหมือนสมัยโบราณ ซึ่งต้องทำบุญคูนลานก่อน การเลี้ยงวัวในฤดูเก็บเกี่ยวน้อยลง เลิกปล่อยควาย-วัวแล้วตามไปดูแลในฤดูแล้ง ใช้จ้างรถยนต์ขนปุ๋ยและข้าวเปลือกแทนเกวียนหรือการหาบ ใช้รถจักรยานยนต์ จักรยาน แทนการเดินทางติดต่อระหว่างหมู่บ้าน มีการว่าจ้างกันทำงานมากขึ้นแทนการขอแรง ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ มีผลโดยตรงต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของหมู่บ้าน เป็นลักษณะความเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการใช้เวลาเพื่อผลทางเศรษฐกิจที่เริ่มเปลี่ยนไปอย่างช้า ๆ จากสังคมเกษตรกรรมบรรพกาลสู่สังคมเกษตรกรรมก้าวหน้า

3.4.11 ปัจจัยเรื่องดินและการใช้ที่ดิน นอกจากความเหมาะสมทางสถานที่ตั้งของหมู่บ้านแล้ว ดินในท้องทุ่งของหมู่บ้าน ไม่ใช่สภาพดินที่เลวจนเกินที่จะพัฒนาได้ แม้จะมีดินเค็มในบางพื้นที่ บริเวณใกล้แม่น้ำทั้งสองสาย ซึ่งเป็นบ่อเกลือ แต่ในผืนนาทำไปส่วนใหญ่เนื้อดินเป็นดินในพื้นที่ใกล้ลูกเนิน ส่วนในทุ่งรวมเป็นดินร่วนปนทราย และเป็นดินร่วนเหนียวในพื้นที่ที่เป็นบึงและหนองน้ำ จากการสอบถามทำให้ทราบว่า ในอดีตดินในท้องทุ่งขาดความอุดมสมบูรณ์ ผลผลิตต่ำมาก แต่ได้รับการพัฒนาโดยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก จนทุกพื้นที่ในท้องทุ่งเป็นดินอุดมขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ผลผลิตสูงขึ้นกว่าสามเท่าตัวในช่วง 20 ปีที่แล้วมา ความเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติช้า ๆ โดยชาวบ้านเข้าใจความสัมพันธ์ของดิน-พืช-สัตว์-คน-น้ำ สามารถนำเศษใบไม้และวัสดุต่าง ๆ ผสมผสานกับมูลสัตว์จำนวนมหาศาล กลับไปสร้างความอุดมสมบูรณ์ในท้องนาจนกลายเป็นทุ่งทองเหมือนในสภาพปัจจุบัน

ส่วนการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัด คือที่ดินถือครองของแต่ละครอบครัวน้อยลง ที่ดินรกร้างว่างเปล่าถูกแผ้วถางใช้เป็นที่ทำนาทำสวน และที่เด่นชัดมากคือ การปรับปรุงบำรุงดินด้วยปุ๋ยคอก-ปุ๋ยหมักจากใบไม้ ทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ขึ้นมาก ชาวบ้านจำนวนมากเริ่มตัดสินใจเปลี่ยนที่นาเป็นบ่อปลา ปลูกไม้ผลไม้ยืนต้นบนคันนาและที่รกร้างว่างเปล่าตามหัวไร่ปลายนา อย่างไรก็ตามการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร

ก็ยังไม่ได้ใช้ตลอดปี คงใช้เฉพาะฤดูทำนา และบางส่วนใช้ปลูกพืชผักสวนครัวหลังฤดูเก็บเกี่ยวเท่านั้น ที่ดินส่วนใหญ่ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์หลังฤดูเก็บเกี่ยว (มีนาคม – พฤษภาคม) เนื่องจากไม่มีระบบชลประทาน เพื่อนำน้ำเข้าสู่พื้นที่นาของหมู่บ้าน

3.4.12 บทบาทของสตรี มีอิทธิพลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจสูงมาก ผู้หญิงชาวบ้านทำงานหนักเท่าเทียมกันผู้ชาย ไม่ว่างานในท้องนาหรืองานบ้าน ไม่เหลื่อมล้ำหรือถูกกดขี่ด้านแรงงานเหมือนในชนบทบางท้องถิ่น และที่สำคัญผู้หญิงจะเป็นผู้ดูแลการใช้จ่ายเงินของครอบครัว ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงประหยัดและออมเป็นวิถีชีวิต ผู้หญิงจึงมีอิทธิพลอย่างมากในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้าน

3.5 <u>ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาด้านการปกครองของหมู่บ้านมีหลายประการคือ</u>

3.5.1 สำนึกทางการเมืองการปกครองของชาวบ้าน อยู่ในระดับสูงพอที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง การที่ชาวบ้านนิยมโสเหล่เรื่องราวบ้านการเมือง และการไปใช้สิทธิ์ในการเลือกตั้งในระดับต่าง ๆ ด้วยความรับผิดชอบ แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีสำนึกทางการเมืองการปกครอง ในระบอบประชาธิปไตยอยู่ในระดับที่สูง และเป็นธรรมชาติของหมู่บ้าน หรืออาจเรียกว่า ประชาธิปไตยในสายเลือด

3.5.2 ความเป็นเอกภาพและความปรองดองของชาวบ้าน นับเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่ง เป็นเสมือนภูมิคุ้มกันอันแน่นหนา ที่ทำให้ชาวบ้านร่วมมือช่วยเหลือกันในการปกครองตนเอง รักษาความสงบ ความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สินของหมู่บ้าน ป้องกันภัยอาชญากรรมและภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นกับหมู่บ้าน รวมทั้งอิทธิพลอำนาจมืดต่าง ๆ ด้วย แม้แต่การซื้อคะแนนเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้งก็สามารถควบคุมโดยชาวบ้าน ในรูปของการช่วยเหลือ(บริจาค) ในการสร้างสาธารณประโยชน์แทนการซื้อคะแนนรายหัว

3.5.2 ฐานการปกครองเดิมของหมู่บ้านแข็งแกร่ง แม้หมู่บ้านจะถูกทางการแบ่งเป็นหมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 แต่โดยความรู้สึกของชาวบ้านไม่รู้สึกว่าถูกแบ่ง กิจกรรมส่วนกลางยังมีวัดเป็นศูนย์กลาง ผู้นำที่ทำหน้าที่ปกครองก็ไม่มีการแบ่งคงร่วมมือกันปกครองเหมือนหมู่เดียวกัน การแข่งขันกันเด่นก็ไม่ปรากฏมีจนเป็นเหตุขัดแย้ง

3.5.3 การแยกอำนาจปกครอง หมู่บ้านแบ่งแยกการปกครองเป็นคุ้ม 16 คุ้ม มีประธานและคณะกรรมการปกครองตนเอง มีกฎระเบียบคุ้มเฉพาะของตนเองซึ่งไม่ใช่เรื่องใหม่ เป็นเรื่องที่สอดคล้องกับโครงสร้างเดิมของหมู่บ้าน ซึ่งเรียกขานสืบต่อกันมา เช่นคุ้มหนองบัวน้อย คุ้มหนองอัญญา คุ้มตะวันตก คุ้มโรงเรียน คุ้มวัดป่า คุ้มบ้านเปือยฯ ในตอนหลังจึงได้ซอยเป็นคุ้มย่อย ๆ และตั้งชื่อคุ้มใหม่ให้ไพเราะคล้องจอง เช่น คุ้มบึงบัวบาน (หนองบัวน้อย) คุ้มรวงทอง คุ้มอาทิตย์อุทัย คุ้มวัดป่าสามัคคี คุ้มกกบากแสนสำราญ คุ้มตะวันลับฟ้า คุ้มเกษมสุข คุ้มใต้มิตรภาพ คุ้มสุขสวัสดิ์ คุ้มทรายทอง คุ้มหนองหญ้าราช (หนองอัญญา) คุ้มผาสุข คุ้มประดิษฐกิจ คุ้มศรีบูรพา คุ้มใต้ทักษิณาพร

การแยกการปกครองเป็นคุ้ม เป็นการกระจายอำนาจปกครอง เป็นระบอบประชาธิปไตยทางตรงพื้นฐานที่ดีมาก ทำให้บทบาทผู้ปกครองไม่โดดเด่นคนเดียว การดูแลปกครองเป็นไปอย่างอย่างทั่วถึง

3.5.4 กฎระเบียบของหมู่บ้าน เป็นเสมือนกฎหมายประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาในรูปยึด-หลัก ใครทำผิดจะได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยาม ตำหนิติเตียนจากชาวบ้าน กฎระเบียบเหล่านี้ได้ถูกนำมากำหนดเป็นกฎระเบียบของคุ้มและหมู่บ้านที่ถือปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน เมื่อสังคมมีกฎเกณฑ์ชาวบ้านถือปฏิบัติ ความสงบสุขจึงเกิดขึ้นอย่างถาวร

3.5.5 ธรรมะของศาสนา ได้ถูกนำไปปฏิบัติเป็นวิถีชีวิต อบายมุขต่าง ๆ แทบจะไม่มีปรากฏ เป็นที่น่าสังเกตว่ากิจกรรมทางศาสนาในวัดยังมีเป็นปกติทุกอย่าง ทั้ง ๆ ที่มีพระเพียงสอง-สามรูป วัดยังเป็นศูนย์กลางอยู่อย่างมั่นคง โดยการนำของผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน ซึ่งลูกหลานเคารพนับถือในฐานะผู้นำทางศีลธรรม ธรรมะจึงเป็นสื่อนำในการปกครอง เป็นลักษณะธรรมาธิปไตย

3.5.6 ผู้ปกครองได้รับการยอมรับ ทั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ที่ชาวบ้านมี "มติ" ให้รับตำแหน่งผู้ปกครอง ในฐานะคนดี คนเก่ง และผู้ปกครองก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีเสมอมา จนเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน ที่กำนันคนก่อน (นายเคน กากแก้ว) ลาออกไปขณะที่ยังไม่ปลดเกษียณ ก็ไม่ได้เกิดความขัดแย้งใด ๆ กำนันคนปัจจุบัน คือนายสมัย ประดับศรี ก็เป็น

ผู้ที่ชาวบ้านยอมรับว่าเป็นคนดี คนเก่ง จึงมีมติให้ลงสมัครรับเลือกตั้งกำนัน โดยไม่มีคู่แข่งในหมู่บ้าน หากแม้ไม่ได้เป็นกำนันก็คงได้เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3

3.5.7 หมู่บ้านไม่มีความขัดแย้งกับทางราชการรุนแรงมาก่อน เงื่อนไขความขัดแย้งไม่มี ความไว้ใจต่อทางการของชาวบ้านมีมาก จึงสามารถให้ความร่วมมือกับทางราชการอย่างดีทุกเรื่อง จึงสามารถพัฒนาให้ความสงบสุขเกิดขึ้นได้

3.6 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาบทบาทผู้นำในการพัฒนาหมู่บ้าน

3.6.1 ผู้นำ บวร ซึ่งเป็นฐานรากของหมู่บ้านเข้มแข็ง กรณีหมู่บ้านโพนทรายผู้นำฝ่ายวัดดูจะอ่อนที่สุดในปัจจุบัน แต่ทายาทของวัดที่โดดเด่นในอดีตมาเป็นผู้นำฝ่ายบ้านในฐานะผู้เฒ่าผู้แก่ในปัจจุบัน ส่วนผู้นำฝ่ายโรงเรียนหรือครูนั้นยังทำหน้าที่ได้ค่อนข้างเด่นมาโดยตลอด ในช่วงหลังมีครูมัธยมมาเสริมเข้าไปด้วย พลังผู้นำฝ่ายครูจึงมีพลังมาก ครูรุ่นเก่าซึ่งปลดเกษียณแล้วนับได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อบทบาทผู้นำของหมู่บ้านทุกฝ่าย ทั้งในฐานะครูของคนเกือบทั้งหมู่บ้านและผู้เฒ่าผู้แก่

3.6.2 การมีผู้นำเป็นชั้น ๆ มีอิทธิพลอย่างมากต่อบทบาทผู้นำในหมู่บ้าน แต่ละชั้นมีจำนวนมาก ผู้นำที่รับหน้าที่ปกครองปัจจุบันเป็นศิษย์ของครูอาวุโสและลูกหลานของผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาผู้นำคุ้มและผู้นำที่ลดหลั่นลงไป มีส่วนช่วยลดบทบาทของกำนันผู้ใหญ่บ้านลงได้มาก ในขณะเดียวกันก็เป็นกระบวนการสืบทอดผู้นำโดยธรรมชาติเป็นจุดเด่นจุดหนึ่งของหมู่บ้าน

3.6.3 การศึกษามีอิทธิพลอย่างมากต่อบทบาทผู้นำ ในช่วงหนึ่งการศึกษาในระบบเป็นเสมือนสายดูดเข้ามาดูดเอาทรัพยากรคนที่มีคุณภาพออกไปจากหมู่บ้าน เมื่อไปเรียนในระดับสูงแล้วก็ไปรับราชการในถิ่นอื่นเป็นส่วนใหญ่ รุ่นแรก ๆ ปลดเกษียณแล้ว 10–15 ปี ลูกหลานของชาวบ้านที่ได้รับการศึกษาเหล่านั้นบางส่วนมีการศึกษาสูงถึงปริญญาโท ปริญญาเอก แต่ก็ดูเหมือนเป็นคนนอกหมู่บ้านเกือบจะสิ้นเชิง แต่ยังดีที่มีบางส่วนกลับมาเป็นครูในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นจุดเด่นในเรื่องผู้นำฝ่ายโรงเรียน ในช่วงหลังได้มีผู้เรียนสูงกว่าประถมศึกษา ตกค้างหลงเหลืออยู่ในหมู่บ้านมากขึ้น และคนเหล่านี้เองได้เป็นกำลังก้าวขึ้นมาทำหน้าที่ผู้นำในปัจจุบัน

ในขณะเดียวกันกลุ่มผู้มีการศึกษาสูงซึ่งจากหมู่บ้านไปทำงานและตั้งถิ่นฐานในถิ่นอื่น ก็มีอิทธิพลต่อการพัฒนาหมู่บ้านเดิมของตนเองมากขึ้น

3.6.4 ทางราชการและแรงกระตุ้นจากภายนอก ในช่วง 10 ปีที่แล้วทางราชการได้มีส่วนเข้าไปกระตุ้นให้ผู้นำมีบทบาทเข้มแข็งขึ้นในหลายรูปแบบ ในขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกและการพัฒนาหมู่บ้านใกล้เคียงก็เป็นตัวกระตุ้นให้ผู้นำหมู่บ้านเปลี่ยนไป หันมาทำในการพัฒนาหมู่บ้านด้านต่าง ๆ มากขึ้น เช่น การพัฒนาเป็นหมู่บ้านพัฒนาชนะเลิศระดับเขต ของบ้านโพนทอง ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านในตำบลเดียวกัน บ้านตั้วใหญ่ ต.กุฑุน้ำใส อ.ค้อวัง จ.ยโสธร ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านใกล้เคียงชนะเลิศระดับจังหวัดของ จ.ยโสธร เป็นต้น เมื่อความสำเร็จในระดับหนึ่งเกิดขึ้น และได้รับยกย่องเป็นหมู่บ้านพัฒนาระดับอำเภอ จังหวัด และเขต เป็นพลังกระตุ้นและเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้นำอย่างมาก เพราะคนมาศึกษาดูงานจำนวนมาก ผู้ใหญ่บ้าน กำนันได้รับการยกย่องเป็นผู้นำดีเด่นฯ สิ่งเหล่านี้เป็นตัวกระตุ้นจากภายนอก ซึ่งอาจจะมีทั้งคุณและโทษต่อหมู่บ้าน

เกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลในการพัฒนาหมู่บ้านด้านต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว เป็นปัจจัยที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันและกัน แยกจากกันได้ยาก บางสิ่งบางอย่างมีอิทธิพลโดยตรงต่อกัน ในขณะที่บางอย่างมีอิทธิพลทางอ้อม

ตอนที่ 4 <u>ข้อสรุปเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น</u>

จากการศึกษาในแนวลึกเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านบางประการที่น่าสนใจดังที่ได้เรียบเรียงไว้ในบทที่ 5 นั้น สามารถสรุปได้ดังนี้

4.1 <u>เรื่องผู้นำและการสืบผู้นำหมู่บ้าน</u> สรุปได้ดังนี้

4.1.1 ชาวบ้านโดยส่วนรวมมีภาวะผู้นำสูง

4.1.2 ไม่มีผู้นำฝ่ายใดโดดเด่นเป็นพิเศษ ผู้นำตามธรรมชาติมีจำนวนมาก

4.1.3 ผู้อาวุโสหรือผู้เฒ่าผู้แก่เป็นกลุ่มผู้นำที่มีอิทธิพลสูง

4.1.4 ผู้นำสตรีมีบทบาทเข้มแข็งใกล้เคียงผู้นำฝ่ายชาย

4.1.5 ผู้นำทางดีมีมากและมีอิทธิพลกระตุ้นให้เกิดการแข่งขันกันสร้างคุณงามความดีเพื่อให้ชาวบ้านยอมรับให้เป็นผู้นำบริหารหมู่บ้าน

4.1.6 การสืบต่อและการสร้างภาวะผู้นำเป็นไปตามธรรมชาติ โดยมียึดคลองเป็นเครื่องกำหนดแนวทาง

4.1.7 การแข่งขันแย่งชิงสู่ตำแหน่งผู้นำมีน้อย แต่อาศัยการปฏิบัติและสร้างคุณงามความดี

4.1.8 เป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยโดยธรรมชาติในสายเลือด

4.2 <u>การทำมาค้าขาย</u> สรุปได้ดังนี้

4.2.1 การทำมาค้าขายเริ่มจากนายย้อยขายควายเป็นอันดับแรก

4.2.2 ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากชาวกุลาและชาวจีนในเวลาต่อมา

4.2.3 ฝึกค้าขายจากการเป็นลูกน้องหรือลูกหาบ

4.2.4 คุณสมบัติสำคัญที่จะให้ได้รับความสำเร็จในการค้าขายคือความซื่อสัตย์ ความขยันและความอดทน

4.2.5 การฝึกค้าขายสืบต่อกันมาจากฐานครอบครัว ในหมู่บ้านมีปริมาณจำกัด มีชาวบ้านจำนวนมากไปทำมาค้าขายในถิ่นอื่น

4.2.6 พัฒนาการทางเศรษฐกิจเพิ่งเปลี่ยนจากระดับหาอยู่หากิน สู่การสร้างอยู่ทำกินผู้ที่ก้าวสู่การทำมาค้าขายมีจำนวนน้อย

4.3 <u>การขายข้าว</u> สรุปได้ดังนี้

4.3.1 ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจหลักและเป็นแหล่งรายได้หลักของชาวบ้าน ราคาข้าวจึงเป็นตัวกำหนดชะตาชีวิตของชาวบ้านในแต่ละปี

4.3.2 ชาวบ้านจะขายข้าวตามยึดคลองเดิม คือเก็บข้าวไว้ในเล้าข้าวจะนำข้าวออกขายเมื่อข้าวดูใหม่งอกงาม เมื่อใจว่าจะได้ผลดีแล้ว (ช่วงเดือนกันยายน – ตุลาคม) อันเป็นช่วงเวลาที่ข้าวเปลือกมีราคาสูงในแต่ละปี ยกเว้นผู้มีความจำเป็นสุดวิสัย

4.3.3 การขายข้าวเขียวหรือการจำนำข้าวเขียวในนาไม่มีปรากฏ

4.3.4 มีการรวมกลุ่มโรงสี เพื่อแปรสภาพผลผลิตจากข้าวเปลือกเป็นข้าวสารเพื่อนำไปจำหน่าย เป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินธุรกิจในหมู่บ้าน

4.4 การค้าวัวขายควาย สรุปได้ดังนี้

4.4.1 เริ่มจากกลุ่มขายย่อยควาย (พ่อค้าควาย) ในอดีต

4.4.2 สั่งสอนสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ เป็นรุ่น ๆ สู่ลูกหลาน

4.4.3 หมดยุคการไล่ควายไปขายทุ่งภาคกลางในฐานะนายย่อย ได้เปลี่ยนเป็นการซื้อขายควายนา (ควายงาม) จนหมู่บ้านกลายเป็นเสมือนตลาดควายนาของท้องถิ่น

4.4.4 ในยุคก่อนเลี้ยงและซื้อขายวัวเทียมเกวียน (งัวงามคู่) ในยุคปัจจุบันเลิกใช้เกวียน ชาวบ้านหันมาเลี้ยงและซื้อขายวัวตัวเมียพันธุ์ดี เพื่อขายตัวและขายลูกวัว

4.4.5 การเลี้ยงวัว-ควายและการซื้อขายวัว-ควายเป็นวิถีชีวิตที่พัฒนาขึ้นจากฐานความเชื่อและคุณค่าทางเศรษฐกิจพื้นฐานของชาวบ้านอย่างแท้จริง

4.4.6 วัว-ควาย เป็นสัตว์เลี้ยงพื้นฐานของชาวบ้าน ที่เป็นเสมือนสมาชิกในครอบครัวของชาวบ้านที่แทบจะขาดกันได้ยาก อำนวยประโยชน์มหาศาลในฐานะแรงงานราคาถูก และแหล่งปุ๋ยคอกปริมาณมหาศาลกับพื้นดินของหมู่บ้านในแต่ละปี และที่สำคัญคือการซื้อขายวัว - ควายกลายเป็นธุรกิจของชาวบ้านที่นำเงินรายได้สู่หมู่บ้านรองจากข้าว

4.5 การหาปลาและการขุดบ่อปลา สรุปได้ดังนี้

4.5.1 ปลายเป็นแหล่งอาหารโปรตีนพื้นฐานราคาถูกของชาวบ้าน

4.5.2 เดิมชาวบ้านหาปลามาเป็นอาหารได้ง่ายเพราะมีอุดมสมบูรณ์รอบๆหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปเป็นการขุดบ่อดักปลาธรรมชาติ และขังไว้จับกินในคูแล้งแทนการเสียเวลาไปหาปลาทั้งวัน

4.5.3 การขุดบ่อปลาเป็นจุดเริ่มของการเปลี่ยนที่นาเพื่อทำอย่างอื่นนอกเหนือจากการทำนา และเป็นจุดเริ่มของการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน (ไร่-นา-สวนผสม)

4.5.4 การขุดบ่อปลาคือจุดเริ่มต้นของการสร้างแหล่งน้ำส่วนตัวเพื่อการทำการเกษตร

4.5.5 การขุดบ่อปลาคือจุดเริ่มต้นของการสร้างพื้นที่สีเขียวในผืนนาหรืออีสานเขียว เป็นการพัฒนาสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ

4.5.6 บ่อปลาจะเป็นจุดเริ่มของการเลี้ยงปลากินและขายแทนการหาปลามากิน-ขายจากปลาธรรมชาติ และจะเป็นแหล่งรายได้หลักอย่างหนึ่งในอนาคต

4.6 ประเพณีแบ่งปันหรือขอกันกิน สรุปสาระได้ดังนี้

4.6.1 เป็นประเพณีที่เกิดจากความเป็นพี่-น้อง ความเอื้ออาทรช่วยเหลือกันด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ เป็นคุณธรรมที่หยั่งรากฝังลึกอยู่ในจิตใจของชาวบ้าน และแสดงออกให้เห็นเป็นรูปธรรม

4.6.2 แม้ระบบเศรษฐกิจของชาวบ้านจะก้าวเข้าสู่ยุคการซื้อการขาย ประเพณีแบ่งปันหรือขอกันกินยังมีอยู่ในหมู่เครือญาติ

4.6.3 พฤติกรรมที่ปรากฏให้เห็นความโอบอ้อมอารีของชาวบ้านที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันแสดงให้เห็นชัดว่าโครงสร้างเดิมของประเพณีดังกล่าวยังแข็งแกร่ง แต่เนื้อหาสาระเปลี่ยนแปลงไปบ้างแล้ว

4.6.3 สาระที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เนื่องจากความมั่นคงของโครงสร้างวัฒนธรรมหมู่บ้านยังมีอยู่ หากเมื่อใดโครงสร้างผุกร่อน อาจจะเปรเปลี่ยนสาระของประเพณีดังกล่าวเป็น "ขอทาน" ดังที่ปรากฏในหลายพื้นที่ของอีสาน

4.7 น้ำและการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ สรุปได้ดังนี้

4.7.1 หมู่บ้านมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ในอดีต แต่แหล่งน้ำเหล่านั้นหลายแห่งตื้นเขินไม่สามารถทำหน้าที่ของแหล่งน้ำได้เช่นเคย ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญ

4.7.2 ชาวบ้านได้ร่วมกันแก้ปัญหาได้ในระดับหนึ่งด้วยการขุด ทำฝายปิดเปิด ขุดบ่อน้ำตื้น ทำถังและตุ่มน้ำฝน ขุดบ่อเลี้ยงปลา ขุดลอกหนองน้ำฯ

4.7.3 การแก้ปัญหาเรื่องน้ำหลายอย่าง เช่นการขุดลอกหนองบัว การทำฝายหนองสามหงา การขุดบ่อปลาเป็นแหล่งน้ำส่วนตัวในนา ทำให้ชาวบ้านมั่นใจว่าหมู่บ้านจะมีน้ำดื่ม น้ำใช้และน้ำทำการเกษตรได้ทุกฤดูกาล ถ้าแหล่งน้ำทุกแห่งได้รับการพัฒนาอย่างสมบูรณ์

4.7.4 การแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ เป็นสิ่งที่ชาวบ้านได้แก้ไขด้วยภูมิปัญญาของตนเองมาโดยตลอดระยะเวลากว่า 40 ปี และได้ผลดีเป็นที่ตัวอย่างที่น่ายึดถือในการพัฒนาหมู่บ้านชนบทอีสาน

4.8 นาและการพัฒนาไร่นา สรุปได้ดังนี้

4.8.1 นาเป็นโครงสร้างพื้นฐานหลักของชาวบ้านซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นชาวนา เป็นปัจจัยกำหนดฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้าน

4.8.2 ชาวบ้าน มีประเพณีลงแขกทำนาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว ปัจจุบันยังช่วยกันอยู่ในหมู่พี่น้อง

4.8.3 การพัฒนาที่นาของชาวบ้านก้าวหน้าไปมาก มีแนวโน้มที่จะก้าวไปสู่การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ซึ่งเป็นไปโดยธรรมชาติ

4.8.4 การเลี้ยงวัว-ควาย ได้เอื้อประโยชน์ต่อการนำปุ๋ยคอกไปพัฒนาที่ดินนาอย่างมหาศาล

4.8.5 การปรับรูปแปลงนาให้ใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น ได้เริ่มขึ้นแล้ว และมีจำนวนมากขึ้นในแต่ละปี ทำให้สามารถมีผลผลิตสูงขึ้น

4.9 การพึ่งพาตนเองและพึ่งกันเอง สรุปได้ดังนี้

4.9.1 เป็นหมู่บ้านที่พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ และด้านอื่น ๆ ทุกด้าน มีความสงบสุขเป็นที่น่าพอใจกรณีสังคมชนบท

4.9.2 เป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านพึ่งพากันเองได้ค่อนข้างสูงในทุกด้าน โครงสร้างพื้นฐานหลักที่รัฐให้มีครบถ้วน เช่น การศึกษา การสาธารณสุข ถนน ไฟฟ้า มีความพร้อมค่อนข้างสูงที่จะพัฒนาก้าวไปสู่หมู่บ้านพึ่งตนเองสมบูรณ์

4.9.3 การพึ่งพาโชคลาง ลดบทบาทน้อยลง

4.9.4 อบายมุขต่าง ๆ มีน้อย ชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่กับการงาน มีความสามารถในการทำงานหารายได้อยู่ในระดับที่ดี กรณีสังคมชนบทอีสาน

4.9.5 การย้ายถิ่นไปทำงานถิ่นอื่นมีน้อย ชาวบ้านสามารถสร้างงานเองในพื้นที่ได้ตามอัตภาพนอกฤดูกาลทำนา

4.9.6 การร่วมมือกันแก้ปัญหาและพัฒนาหมู่บ้านอยู่ในระดับที่ดีมาก ภาวะการแตกแยกแข่งขันไม่รุนแรง มีการประณีประนอมกลมกลืนในหมู่ชาวบ้านเอง

4.10 <u>การทอผ้าและเครื่องนุ่งห่ม</u> สรุปได้ดังนี้

4.10.1 ชาวบ้านทอผ้าใช้เองในแต่ละครัวเรือนและทำสืบต่อกันมาตั้งแต่โบราณกาล

4.10.2 เป็นหน้าที่ของผู้หญิงทุกคนที่จะเรียนรู้ฝึกหัดจากพ่อแม่และบรรพบุรุษ

4.10.3 ศิลปการทอผ้ามีคุณค่าต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านทั้งในด้านการเสริมสร้างคุณลักษณะที่ดีงาม ด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจ

4.10.4 การทอผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้าพื้นบ้าน เป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านที่สามารถพัฒนาสู่อุตสาหกรรมและธุรกิจขนาดเล็กในหมู่บ้านได้ในอนาคต หากได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือที่ดีพอ

4.11 <u>การเลี้ยงดูเด็กและการพัฒนาด้านสุขภาพอนามัย</u> สรุปได้ดังนี้

4.11.1 พื้นฐานสุขภาพอนามัยของเด็กและชาวบ้าน มีพื้นฐานจากความเชื่อเรื่องการเกิด การกินอาหารระหว่างมีครรภ์ของแม่ และการเลี้ยงดูเด็ก

4.11.2 ความอุดมสมบูรณ์ของข้าว–ปลาอาหารตามธรรมชาติ ช่วยให้ชาวบ้านมีสุขภาพสมบูรณ์ ส่วนการพัฒนาด้านโภชนาการได้ถูกพัฒนาขึ้นในระยะหลัง

4.11.3 การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มีส่วนอย่างสำคัญทำให้เด็กและชาวบ้านมีสุขภาพดี

4.11.4 พ่อ–แม่ดูแลเอาใจใส่เด็กอย่างใกล้ชิดและอบอุ่น เนื่องจากชาวบ้านไม่นิยมอพยพไปทำงานต่างถิ่น

4.11.5 ผู้ใหญ่ไม่มัวเมาในอบายมุขต่าง ๆ โดยเฉพาะสุราและการพนัน

4.11.6 หมู่บ้านตั้งอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม สามารถพัฒนาสาธารณสุขได้ง่าย

4.11.7 หมู่บ้านมีน้ำดื่มน้ำใช้เพียงพอ

4.11.8 ชาวบ้านมีเศรษฐกิจและการศึกษาดี (ตามอัตภาพ)

4.11.9 บริการพื้นฐานด้านสาธารณสุขถึงหมู่บ้าน และชาวบ้านให้ความร่วมมือ

4.11.10 สำนึกในการรับผิดชอบเรื่องสุขภาพอนามัยของชาวบ้านมีขึ้นในระดับหนึ่งที่สูงพอที่จะเอาใจใส่ดูแลตนเองได้บ้าง

4.12 <u>การต้มเกลือสินเธาว์และการแก้ปัญหาดินเค็ม</u> สรุปได้ดังนี้

4.12.1 การมีบ่อเกลือของหมู่บ้านถือว่าเป็นทรัพยากรที่มีค่าของชาวบ้าน เพราะเกลือเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการดำรงชีวิต เป็นโครงสร้างหลักของอาหารอีสานร่วมกับข้าว-ปลาและพริก

4.12.2 วิธีการต้มเกลือหรือผลิตเกลือแบบชาวบ้านเป็นวิธีที่เหมาะสมและไม่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม

4.12.3 ชาวบ้านสามารถแก้ไขปัญหาดินเค็มกันเองได้ผล ตั้งแต่โบราณกาลแล้ว

4.12.4 ชาวบ้านเห็นว่าหากนำวิธีการผลิตเกลือเชิงอุตสาหกรรมมาใช้ในหมู่บ้าน จะเป็นการผิดฮีต-คลอง และจะเกิดอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านมากกว่าผลดี

4.13 <u>ป่าไม้ชุมชนกับการแก้ปัญหาเรื่องเชื้อเพลิง</u> สรุปได้ดังนี้

4.13.1 หมู่บ้านได้เผชิญปัญหาเรื่องฟืน-ถ่าน (เชื้อเพลิง) มานานกว่า 10 ปี แม้จะไม่ถึงขั้นวิกฤติแต่ก็ทำให้การเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหาโดยธรรมชาติเกิดขึ้น

4.13.2 ชาวบ้านแก้ปัญหาเรื่องเชื้อเพลิง ด้วยการปลูกต้นไม้หรือเหลือต้นไม้ธรรมชาติไว้ตามคันนาและหัวไร่ปลายนา ขุดบ่อปลา

4.13.3 ชาวบ้านได้อาศัยพื้นฐานเดิมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีเข้ามาช่วยรักษาป่าไม้สาธารณะซึ่งเดิมเคยเป็นป่าข้า ผนวกกับกฎของหมู่บ้าน

4.14 <u>การจัดงานประเพณีและการพัฒนาฮีตคลอง</u> สรุปได้ดังนี้

4.14.1 การจัดงานประเพณีหรืองานบุญต่าง ๆ ได้พัฒนาไปสู่ความประหยัดเรียบง่ายมากขึ้น สืบเนื่องจากความจำเป็นหลายประการ

4.14.2 การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่าง ๆ โดยธรรมชาติจากภายในหมู่บ้าน

4.14.3 การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาของฮีต-คลอง มีสาระใหม่มาทดแทนได้อย่างเหมาะสม

4.14.4 ฮีตคลองเป็นเสมือนกฎหมายของสังคมหมู่บ้านที่คงมีความสำคัญและมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของชาวบ้านมากกว่ากฎหมายบ้านเมือง (ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยรู้กฎหมายบ้านเมือง) ทั้งนี้ฮีตคลองเป็นสิ่งที่ชาวบ้านสืบสอนและปฏิบัติกันในวิถีชีวิต และโดยปกติการปฏิบัติตามฮีต-ตามคลองก็มักจะสอดคล้องกับกฎหมาย

4.14.5 ศูนย์อาวุโสหรือผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นผู้มีอิทธิพลสูงในการควบคุมดูแลให้ลูกหลานปฏิบัติตามฮีตตามคลอง

อภิปรายผล

ในการอภิปรายผล ผู้วิจัยจะหยิบเพียงบางประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจมาอภิปรายดังนี้

1. จากผลการศึกษา ตอนที่ 1 เกี่ยวกับสถานภาพบางประการของชาวบ้านมีประเด็นที่ควรอภิปรายดังนี้

1.1 ชาวบ้านทั้งหมดนับถือพุทธศาสนา พุทธศาสนาจึงเป็นฐานรากที่หล่อหลอมกล่อมเกลาความคิดจิตใจและวิถีชีวิตของชาวบ้านโพนทรายมายาวนาน องค์วัตถุ องค์พิธีและองค์การทางวัฒนธรรมที่ปรากฏ แสดงให้เห็นชัดแจ้งว่าชาวบ้านโพนทรายมีองค์คุณที่หล่อหลอมจากพระพุทธศาสนา ที่มีความมั่นคงในระดับหนึ่งที่มากและมีพลังที่จะจรรโลงสังคมหมู่บ้านให้สงบสุขร่มเย็นดังที่ปรากฏอยู่

เมื่อสังคมหมู่บ้านเปลี่ยนแปลง การบวชในพระพุทธศาสนาก็เปลี่ยนไปจากการบวชเรียนเป็นการบวชตามประเพณีในพรรษาเท่านั้น นอกพรรษาคงเหลือหลวงพ่ออยู่ 2-3 รูปเท่านั้น จึงเห็นได้ชัดว่าบทบาทของผู้นำฝ่ายวัด ของบ้านโพนทรายในการพัฒนาหมู่บ้านลดลงไปมาก และน่าวิตกกว่าจะทำให้พลังของพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านจะอ่อนลงไปด้วยในอนาคต และเมื่อพลังของศาสนธรรมในสังคมหมู่บ้านอ่อนตัวลง ก็จะนำไปสู่สภาพการแตกสลายของวัฒนธรรมหมู่บ้านในที่สุด จึงเป็นเรื่องที่ชาวบ้านโพนทรายจะต้องร่วมกันทำนุบำรุงพุทธศาสนาให้มีพลังจรรโลงวัฒนธรรมหมู่บ้านสืบไปทุกวิถีทาง

1.2 จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านโพนทรายส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เกิดและเติบโตในหมู่บ้านหรือร้อยละ 82 ที่เหลือเป็นผู้มาแต่งงานอยู่กินกับชาวบ้าน ในลักษณะเขยสู่หรือสะใภ้สู่ แสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านโพนทรายยังเป็นชาวบ้านที่เป็นเอกพันธ์ เป็นสาเหตุให้

มีประเพณี วัฒนธรรมที่ยังคงเอกลักษณ์ของตนเองมาก นับเป็นจุดเด่นจุดหนึ่งที่ทำให้หมู่บ้านสามารถสร้างความสามัคคีได้ดี จนสามารถพัฒนาหมู่บ้านไปได้รวดเร็ว

1.3 การศึกษาของชาวบ้านส่วนใหญ่เรียนหนังสือเพียง ป.4 หรือร้อยละ 83 และสูงกว่า ป.4 ร้อยละ 25 แสดงให้เห็นสภาพประชากรของหมู่บ้านโพนทราย ที่ได้ชื่อว่าเป็นหมู่บ้านที่มีผู้มีโอกาสไปศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาหมู่บ้านหนึ่ง แต่การศึกษาเป็นเสมือนสิ่งทำให้คนหนีถิ่นฐานของตนเองสู่เมืองหรือถิ่นอื่น คนกลุ่มแรกที่มีการศึกษาสูง ที่มีโอกาสกลับมาอยู่ในถิ่นฐานของตนเองคือ ครู นอกนั้นจะไปทำงานในถิ่นอื่นหรือในเมือง ในฐานะข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ ผู้ที่มีการศึกษาในระดับมัธยมปลาย ขึ้นไปที่กลับไปตั้งหลักฐานที่หมู่บ้านจึงมีน้อย จะเริ่มมีบ้างในระยะหลัง และปัจจุบันบุคคลเหล่านี้ก็ได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำหมู่บ้าน เช่น กำนันสมัย ประดับศรี และผู้นำในระดับคุ้ม-กลุ่มอีกหลายคน

1.4 จากการศึกษาพบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวของชาวบ้านต่ำมาก คือกว่าครึ่งมีรายได้เพียง 10,001 - 30,000 บาท อีกร้อยละ 22 มีรายได้น้อยเฉลี่ยเพียงครอบครัวละ 5,001 - 10,000 บาทเท่านั้น มีเพียงร้อยละ 17 ที่รายได้เฉลี่ยของครอบครัวเกินกว่า 30,000 บาท หากเปรียบเทียบรายได้เฉลี่ยดังกล่าวกับรายได้ประชาชาติต่อหัวทั้งประเทศเมื่อ พ.ศ.2529 นับว่าต่ำมาก (20,263 บาทต่อคนต่อปี) หรือแม้แต่เปรียบเทียบกับอัตราเฉลี่ยต่อหัวของคนในภาคอีสานเอง ก็เรียกว่าต่ำ (ε,124 บาท ต่อคนต่อปี) เพราะครอบครัวชาวบ้านโพนทราย มีสมาชิกเฉลี่ยประมาณ 4 - 7 คน (ร้อยละ 84) อย่างไรก็ตามรายได้ดังกล่าวเป็นรายได้ที่หมายถึงเงินที่ขายผลผลิตและการซื้อขายในครอบครัว ไม่รวมถึงรายได้แฝงอย่างอื่นในรูปของกินของใช้ซึ่งชาวบ้านทำเองไม่ต้องซื้อ เช่น ข้าว ปลาร้า เกลือ ปลา เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ทำเอง เสื้อผ้าที่ทอเอง ปุ๋ยคอก ผักต่าง ๆ ฟืน - ถ่าน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ชาวบ้านผลิตได้เองเป็นมูลค่ามิใช่น้อยในแต่ละครัวเรือน รายได้ที่เป็นตัวเงินของชาวบ้านจึงนับว่าอยู่ในระดับที่ดีตามอัตภาพ แต่อย่างไรก็ตาม ชาวโพนทรายก็น่าจะมีรายได้เพิ่มมากกว่านี้ได้

2. <u>จากผลการวิจัยในตอนที่ 2</u> มีประเด็นสำคัญที่ควรนำมาอภิปราย 6 ประเด็นคือ

2.1 เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของชาวบ้าน แม้ชาวบ้านจะเห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีสุขภาพดี ซึ่งมีสาเหตุผูกพันอยู่กับธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีอาหารสมบูรณ์และมีสิ่งแวดล้อมดี

ชาวบ้านขยันออกแรงทำงานหนัก ไม้มัวเมาหลงไหลในอบายมุขต่าง ๆ ฯ ซึ่งเป็นลักษณะที่ธรรมชาติเอื้อ และการปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านมากกว่า การมีความรู้ความเข้าใจเรื่องสาธารณสุขและการดูแลรักษาสุขภาพอนามัยอย่างถูกต้องด้วยตนเอง ที่พร้อมที่จะเผชิญกับสิ่งแวดล้อมและสังคมหมู่บ้านที่จะเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต วิถีปฏิบัติที่ดีงามบางอย่างที่มีผลดีต่อสุขภาพอนามัยของชาวบ้าน เช่นการกินสุก ๆ ดิบ ๆ มีน้อยลง การไม่มัวเมาในอบายมุขต่าง ๆ การรักษาความสะอาดฯ ควรจะเป็นสิ่งที่ชาวบ้านต้องเพิ่มความเอาใจใส่รักษาให้คงอยู่ในสำนึกรับผิดชอบของคนทุกคนในหมู่บ้านต่อไปให้ได้ มิฉะนั้นแล้วจะเป็นจุดเปราะบางที่จะก่อให้เกิดอันตรายต่อการพัฒนาสุขภาพอนามัยของชาวบ้านได้โดยง่าย ในขณะที่การปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจ และความเชื่อที่ถูกต้องทางด้านสาธารณสุข โภชนาการ สุขศึกษา และสำนึกในการดูแลรักษาสุขภาพส่วนบุคคลของชาวบ้านยังไม่สูงพอ

2.2 จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านมีความภูมิใจในบ้านเกิดของตนเอง (ตาราง 8 ข้อ 3) นับเป็นสิ่งที่ดีและน่าสนใจ ลักษณะเด่นของชาวอีสานอย่างหนึ่งความรักถิ่นฐานบ้านเกิด รักศักดิ์ศรีของหมู่บ้าน แม้จะอพยพย้ายถิ่นไปอยู่ ณ ที่ใดก็ตามก็มักจะคิดถึงและกลับคืนไปเยี่ยมเยียนญาติและพ่อแม่เมื่อมีโอกาส แต่สืบเนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันทำให้มีการอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อไปแสวงหางานทำในกรุงเทพฯ ถิ่นอื่นทั่วประเทศและในต่างประเทศประมาณกันว่าประชากรในกรุงเทพฯ กว่าหนึ่งในสามเป็นชาวอีสาน ภาวะการณ์เหล่านี้ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งเกิดภาวะลืมถิ่นและหนีถิ่น เกิดขึ้นในหลายหมู่บ้านในชนบทอีสาน แต่กรณีบ้านโพนทรายยังมีความภูมิใจในหมู่บ้านของตนเองอย่างเหนียวแน่น นับเป็นสำนึกร่วมของชาวบ้านที่มีส่วนหล่อหลอมและสืบส่งสู่ลูกหลานที่เป็นผลดีในการพัฒนาหมู่บ้านอย่างมาก

2.3 จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านยังคงมีความนับถือและเชื่อฟังผู้เฒ่าผู้แก่อยู่อย่างเหนียวแน่น (ตาราง 8 ข้อ 4) นับเป็นสิ่งที่ดีงามที่จารีตประเพณีการเคารพนับถือผู้ใหญ่ยังคงมีอยู่ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการส่งถ่ายวัฒนธรรมของท้องถิ่นสู่ลูกหลาน ในขณะเดียวกันค่านิยมการเคารพนับถือผู้ใหญ่(ที่ดี) ก็เป็นสื่อในการควบคุมความประพฤติของผู้ใหญ่ให้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบอีกด้วย ผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนให้ข้อมูลตรงกันว่า "ลูกหลานรุ่นปัจจุบันนี้ มีเหตุมีผลมากขึ้น ปฏิบัติตัวไม่ดี ลูกหลานก็ไม่ให้ความเคารพนับถือ แถมยังด่าว่าเอาเจ็บ ๆ ด้วย"

2.4 จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีความขยันในการทำงาน (ตาราง 8 ข้อ 3) เป็นส่วนใหญ่หรือร้อยละ 93 นับเป็นคุณสมบัติที่ดีของชาวบ้านโพนทรายโดยส่วนรวม แต่ความขยันของชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่สามารถสร้างรายได้คุ้มค่ากับแรงงานและเวลาที่เสียไปในแต่ละวัน ด้วยเหตุว่าเป็นความขยันในการสร้างอยู่ทำกิน หรือหาอยู่หากินในบางกรณี จึงต้องทำทุกอย่างเพื่อให้มีกินมีใช้ เหลือจึงจะขายเป็นรายได้ เวลาของแต่ละวันจึงเสียไปกับการเปลี่ยนกิจกรรมของชีวิตและการเดินทางไป-กลับ การเริ่มต้นกิจกรรมใหม่ๆ ยกเว้นช่วงของการทำงานในหน้าทำนา เช่น การเลี้ยงวัวควาย ปัจจุบันชาวบ้านสามารถนำมาขังเลี้ยงไว้ในคอกแล้ว แต่ต้องเสียเวลาไปตายหญ้าหรือเกี่ยวหญ้า 2 - 3 ชั่วโมงของคนหนึ่งคนในครอบครัวทุกวันต่อวัวหรือควาย 1 - 2 ตัว ถ้าหากชาวบ้านสามารถมีสวนปลูกหญ้าเลี้ยงวัวควาย หรือสามารถหมักอาหารสัตว์สำเร็จได้ก็จะสามารถประหยัดเวลาได้มาก ความขยันของชาวบ้านและเป็นการขยันที่ปราศจากอบายมุข เป็นพื้นฐานที่ดียิ่งกรณีหมู่บ้านโพนทราย สิ่งที่ต้องเพิ่มเติมเข้าไปในความขยันคือ ความรู้และทักษะในการนำเทคโนโลยี มาใช้ในการทำงานประจำวันและงานอาชีพ และความสามารถในการจัดการ

2.5 ลักษณะเด่นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของชาวบ้านโพนทราย คือ ความใฝ่ใจในการส่งลูกหลานเข้าเรียนในระดับที่สูงกว่าระดับประถมศึกษา (ตาราง 8 ข้อ 6) แม้ว่าจะเป็นแนวโน้มที่น่าสนใจที่ชาวบ้านสามารถส่งลูกหลานเข้าเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นทุกคน แต่การเรียนต่อในมัธยมศึกษาตอนปลาย ยังอยู่ในกลุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมดีเท่านั้น เหตุผลที่ชาวบ้านให้ไว้อย่างน่าคิดมีหลายประการ คือ

- ขาดเงินทุนที่จะส่งให้เรียนสูง ๆ ได้ ถ้าส่งลูกเรียนเงินที่มีอยู่ก็หมด
- เรียนมากหนีจากพ่อแม่ หนีไร่หนีนาหมด กลับมาทำไร่ทำนาร่วมกับพ่อแม่ไม่ได้
- เรียนพอเป็นพื้นฐาน แล้วให้เขาไปหาเพิ่มเติมเอาเอง
- ถ้าเก่งจริง ๆ ก็น่าให้เรียน แต่ถ้าไม่เก่งแม้จบปริญญามาแล้วก็ตกงาน(ราชการ)

เหตุผลเหล่านี้คือเหตุผลเก่า ๆ ของชาวบ้านที่เป็นปรากฏการณ์ทางการศึกษาที่นักการศึกษากำลังเผชิญอยู่ และวิพากษ์วิจารณ์ไปต่าง ๆ นา ๆ ดังเช่น

สุมน อมรวิวัฒน์ วิจารณ์ว่า "...การศึกษาที่เน้นหนักในความรู้ เนื้อหาวิชา ปริญญา และประกาศนียบัตร ทำให้เยาวชนดูถูกพ่อแม่และกำพืดของตน เด็กยิ่งเรียนสูงเขายิ่งเห็นห่างจากครอบครัวของเขา สิ่งที่เขาเรียนที่โรงเรียน ไม่ใช่สิ่งที่เขาพบในบ้าน ประสบการณ์ที่เขาได้เรียนรู้จากการศึกษา จึงนำมาใช้ได้น้อยในชีวิตที่ยึดความพอเหมาะพอดีแบบไทย เยาวชนไทยรุ่นใหม่จึงเป็นฝรั่งจมูกแบน ที่ใช้ชีวิตอิสระเสรีแบบฝรั่งหลอก ๆ คือ เสรีที่จะเสเพล แต่ไม่รู้จักพึ่งตนเอง และไม่ทำงานหนักเอาจริงเอาจังเหมือนฝรั่งแท้ ๆ.." (สุมน อมรวิรัตน์ 2529 : 13 - 27)

ภาพที่ชาวบ้านนิยมส่งลูกหลานเรียนต่อมัธยมศึกษาตอนต้นในสัดส่วนที่สูงเป็นเพียงภาพที่สนองความอยากให้มีการศึกษาที่สูงขึ้นจริง ๆ แต่ยังสงสัยในคุณค่าแห่งการศึกษาในระดับที่ใกล้กว่าที่มีในหมู่บ้าน ว่าดี คุ้มค่า ต่อการเสี่ยงส่งลูกหลานเข้าเรียนต่อหรือไม่ ทั้งนี้โดยมีฐานะทางการเงินเป็นตัวกำหนดที่สำคัญที่สุดในภาวะปัจจุบัน

2.6 ลักษณะที่เด่นมากที่พบจากการศึกษา คือ การพึ่งตนเองของชาวบ้านสูงมาก (ตาราง 8 ข้อ 7) อันเป็นลักษณะที่พึงประสงค์ของการพัฒนาชนบท ปัจจัยที่ชี้วัดที่สำคัญเกี่ยวกับการพึ่งตนเองอันดับหนึ่งที่ชาวบ้านให้ความสำคัญคือ "ข้าว" หรือผลผลิต เป็นแหล่งรายได้ที่จะก่อให้มีปัจจัยอื่นเกือบทั้งหมด ซึ่งยังตรงกับความเชื่อตามจารีตประเพณีเดิมที่ว่า "ทุกข์มีเสื้อผ้าผ่าเยื่อนเพ็กพออยู่ ทุกข์มีข้าวอยู่เล้าสินอนลื้อยู่จังได" เมื่อทุกครอบครัวมีที่นาเป็นของตนเองและสามารถทำนาได้ผลในแต่ละปี ช่วยให้ชาวบ้านมีภาวะการพึ่งตนเองได้สูง ทั้งยังมีปัจจัยของความอุดมสมบูรณ์อย่างอื่นอีกด้วย นอกจากโครงสร้างพื้นฐานที่รัฐพึงช่วยเหลือ เช่น ถนน ไฟฟ้า การศึกษา สาธารณสุข เครื่องจักรกลเพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำ ความรู้และเทคโนโลยีที่จำเป็นบางอย่าง เป็นต้น สรุปแล้วบ้านโพนทรายสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับที่ "ช่วยตนเองได้" แม้ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกก็อยู่ได้ แต่ยังพึ่งตนเองไม่ได้อย่างสมบูรณ์

3. <u>จากผลการวิจัยตอนที่ 3 เกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีประเด็นที่ควรอภิปรายดังนี้</u>

3.1 จากผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านเป็นไปด้วยดี โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ดังที่ปรากฏอยู่ (ตาราง 9 ข้อ 13 - 14) แสดงให้เห็นได้ว่า

นอกจากปัจจัยด้านสภาพความเหมาะสมของที่ตั้งหมู่บ้านแล้ว ยังมีปัจจัยที่มีความสำคัญอื่น ๆ อีกหลายอย่างที่เอื้อให้การพัฒนาได้รับความสำเร็จ เช่น ผู้นำของหมู่บ้าน ความต่อเนื่อง ความกลมเกลียวสามัคคี ความเสียสละของชาวบ้านฯลฯ หมายถึง วิถีชีวิตของชาวบ้าน (วัฒนธรรม) ได้หล่อหลอมให้เกิดการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านได้อย่างดี แม้ยังไม่ดีเลิศก็ถือได้ว่าดีมากเมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านชนบททั่วไป

3.2 ส่วนการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม (ตาราง 9 ข้อ 15 – 17) แสดงให้เห็นว่า ทั้งสังคมภายในหมู่บ้านและสังคมหมู่บ้านใกล้เคียงเอื้อต่อการพัฒนาหมู่บ้านมาก ปราศจากอิทธิพลอำนาจมืด หรือการขัดขวางไม่ให้ความร่วมมือจากเพื่อนบ้านหรือบุคคลภายในหมู่บ้าน นับเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาด้านสังคมของหมู่บ้าน สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงผลที่ปรากฏในเชิงรูปธรรมในปัจจุบัน เฉพาะที่สุดจะต้องมีสาเหตุอันเป็นเครื่องหล่อหลอมให้เกิดขึ้น คือคุณและวัฒนธรรมชุมชนที่ผสานผสมอย่างกลมกลืนในห้วงเวลาในอดีตนั่นเอง ในขณะเดียวกันลักษณะสิ่งแวดล้อมที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต จะเป็นไปในทางที่พึงประสงค์หรือไม่เพียงใดนั้น ก็ขึ้นอยู่กับความแกร่งของฐานรากวัฒนธรรมของหมู่บ้านและชาวบ้านโพนทรายเองด้วย

4. <u>จากผลการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการปฏิบัติตามฮีต-คลองหรือจารีต-ประเพณี</u>ประเด็นที่ควรนำมาอภิปราย ดังนี้

4.1 เกี่ยวกับการนับถือพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผีและการปฏิบัติตามพิธีกรรมตามประเพณี (ตาราง 10 ข้อ 18, 19 และข้อ 24) แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีความเลื่อมใสยึดมั่นในพุทธศาสนา (ร้อยละ 98) และชาวบ้านยังทำพิธีกรรมต่าง ๆ ตามจารีตประเพณีและความเชื่อ (ร้อยละ 100) ในขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เชื่อว่าเรื่องผีสางมีอิทธิพลน้อยต่อชาวบ้าน หรือร้อยละ 8 เท่านั้นที่เห็นว่าความเชื่อเรื่องผีสางยังมีอิทธิพลมากต่อชาวบ้าน ในทำนองเดียวกันเรื่อง "ชะลำ" โดยเฉพาะเรื่องอาหาร มีอิทธิพลต่อชาวบ้านน้อย (ร้อยละ 16)

จากข้อมูลที่ปรากฏแสดงให้เห็นว่า การนับถือศาสนาพุทธของชาวบ้านยังมีความผูกพันอยู่กับความเชื่อเรื่องผีสางเทวดาและพิธีพราหมณ์อย่างมาก ศาสนพิธีต่าง ๆ ก็เกี่ยวพันกับพิธีพราหมณ์และเรื่องผีสางเหมือนเป็นอันเดียวกัน ประเพณีของการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เช่นเกี่ยวกับผี เช่น เลี้ยงเจ้าปู่ ก็ต้องมีพิธีพระด้วย หรือการทำบุญประเพณีต่าง ๆ ก็มีพิธีทางศาสนา

ผสมผสานกับพิธีพราหมณ์ด้วย เป็นต้น หรืออาจวิเคราะห์ได้ว่าเรื่องของความศรัทธาในศาสนาและความเชื่อเรื่องผีสางเป็นคนละส่วนกันกับการปฏิบัติตามฮีตตามคลอง ถึงฤดูกาลหรือวันเวลาที่เคยปฏิบัติอะไรตามจารีตประเพณี แม้ความเชื่อความศรัทธาจะลดลงแล้วก็ต้องปฏิบัติ ถ้าไม่ปฏิบัติจะได้รับการตำหนิจากชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ ถูกหาว่าไม่รวมมือ หัวรั้น ฯลฯ ดังนั้น ตัวพิธีกรรมจึงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานบวช การเลี้ยงผีตาแฮก ผีปู่ตา ข้าวสาก ข้าวประดับดิน บุญเดือน ฯลฯ ดังนั้นหลายอย่างจึงเริ่มคลายความศักดิ์สิทธิ์และถูกทอดทิ้งไปตามกาลเวลา อย่างไรก็ตามพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาก็มีคุณค่าในตัวของมันเอง หลายอย่างเป็นยุทธวิธีที่แยบยลลึกซึ้งของคนโบราณในการสร้างสรรค์และพัฒนาสังคม การเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาพิธีกรรมต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องสืบค้นให้ถึงแก่นแท้ของความเชื่อและสาระซ่อนเร้นของสิ่งเหล่านั้น และสืบสานเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่มีคุณค่ามากกว่าขึ้นมาแทนที่

4.2 กรณีความเชื่อเรื่องขะลำ (ตาราง 10 ข้อ 21) เน้นเฉพาะเรื่องอาหาร ชาวบ้านเห็นว่ามีอิทธิพลน้อยต่อชาวบ้าน แสดงให้เห็นว่าการบริการทางสาธารณสุขได้ผลดีถึงประชาชนค่อนข้างชัดเจน จนมีอิทธิพลให้ความเชื่อผิด ๆ เกี่ยวกับการกินอาหารของชาวบ้านถูกต้องขึ้น ประชาชนหันไปใช้บริการด้านสาธารณสุขของรัฐอย่างเชื่อมั่น เช่นในปัจจุบันทุกคนไปคลอดบุตรที่โรงพยาบาล นิยมไปพบเจ้าหน้าที่สาธารณสุขหรือแพทย์และยินยอมปฏิบัติตามคำแนะนำฯ ซึ่งมีผลให้ชาวบ้านมีสุขภาพอนามัยดีขึ้นมาก แต่อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็ได้ทำลาย ภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายเรื่อง เช่น การแพทย์แผนโบราณ สมุนไพร และความชำนาญในเทคนิคในการพึ่งตนเอง ฯ จนเกิดภาวะการพึ่งพาบริการของรัฐอย่างมาก แสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีปัญหา เรื่องของการประสานสัมพันธ์กับฐานเดิมอย่างพอเหมาะพอดี จนดูเหมือนว่าเป็น ความสูญเสียของวัฒนธรรมชุมชนมาสู่การมีวัฒนธรรมใหม่ จึงเป็นเรื่องน่าศึกษาอย่างมาก

ส่วนเรื่องข้อห้ามหรือขะลำในเรื่องอื่น ๆ มีอีกมากมาย สิ่งที่มีเหตุมีผลก็ยังคงยึดถือกันอยู่ หลายสิ่งหลายอย่างไม่มีเหตุมีผล ตามกาลเวลาก็เลิกถือปฏิบัติแล้ว เช่น

- ผัวไปทางไกล เมียอยู่บ้านตัดผม ทัดดอกไม้ ขะลำ
- กินข้าวก่อนผัว นอนก่อนผัว ขะลำ

- ฟันไม้ ดอกไม้ กลางคืน ขะลำ
- ย่าง (เดิน) ก่อนเจ้าหัว(พระ) เว้า(พูด) หยอกเจ้าหัว เข้าวัดพูดเสียงดัง ขะลำ
- เอามือตีแมวตีหมา เตะวัวเตะควาย ขะลำ

ฯลฯ

4.3 จากการศึกษาพบว่า ผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นผู้นำและพยายามถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นให้แก่ลูกหลานเรียนรู้และรักษาไว้ (ร้อยละ 100) นับว่าเป็นคุณลักษณะที่เด่นชัด อันเป็นการศึกษาในระดับพื้นฐานของชุมชนที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมชุมชนในระดับฐานราก ไม่ว่าจะเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่พ่อแม่จะต้องฝึกหัดวิชาอาชีพและแนวปฏิบัติในวิถีชีวิตแก่ลูกหลาน หรือการถ่ายทอดการปฏิบัติตามจารีตประเพณีจากผู้เฒ่าผู้แก่นี้เองเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่ทำให้หมู่บ้านโพนทราย สามารถรักษาความแกร่งและโดดเด่นของวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ได้ และเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้าน หากเมื่อใดผู้ที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ไม่ได้ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ละเลยไม่เรียนรู้และถือปฏิบัติ จนไม่สามารถสืบส่งถ่ายทอดสู่ลูกหลาน แล้วความเด่นก็คงถึงกาลสลาย อันหมายถึงความแตกสลายของหมู่บ้านนั่นเอง

4.4 จากการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมต่างถิ่นเข้าไปมีอิทธิพลในหมู่บ้านได้ยาก (ตาราง 10 ข้อ 26, 27) การนำเข้ามาของคนต่างถิ่นและคนในหมู่บ้านยังได้รับการกลั่นกรองคัดสรรจากชาวบ้านอย่างถี่ถ้วน และชาวบ้านก็ยังรับแต่สิ่งที่ดีมาปฏิบัติ ส่วนสิ่งที่ไม่ดีจะต่อต้านอย่างรุนแรง แสดงให้เห็นพลังของวัฒนธรรมชุมชน ได้แสดงหน้าที่และบทบาทที่ถูกต้องออกให้เห็นอย่างชัดเจน หากพลังดังกล่าวอ่อนตัวลงเมื่อใด หมู่บ้านก็จะมีภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมอ่อนลง วัฒนธรรมหมู่บ้านก็อาจถูกกลืนจากวัฒนธรรมจากภายนอกได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ผู้เฒ่าผู้แก่และผู้นำหมู่บ้านควรได้ตระหนักในเรื่องนี้ให้มาก

ในทำนองเดียวกัน การรับวัฒนธรรมผ่านสื่อมวลชน โดยเฉพาะโทรทัศน์ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยอมรับว่ามีส่วนทำให้วัฒนธรรมหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป (ร้อยละ 59) การคัดสรรสิ่งที่เหมาะสมดีงามมาปฏิบัติ ยังอยู่ในอิทธิพลของอำนาจวัฒนธรรมหมู่บ้าน นับเป็นสิ่งที่ดีงาม

5. จากผลการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของหมู่บ้าน มีประเด็นที่นำมาอภิปรายดังนี้

5.1 จากผลการศึกษาพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่ที่น่าพอใจ และส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจใกล้เคียงกัน (ตาราง 11 ข้อ 30) มีอาชีพหลักคือการทำนาที่ได้ผล อาชีพรองคือการซื้อขาย-วัว-ควาย และอาชีพเสริมคือการทอผ้าและหัตถกรรมพื้นบ้าน ที่สร้างช่วยสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น (ตาราง 11 ข้อ 29, 32, 33, 34 และ 35) กิจกรรมทางเศรษฐกิจแม้จะไม่เจริญก้าวหน้ามากนัก แต่ก็มีลักษณะเด่น คือ เป็นการพัฒนาจากพื้นฐานวัฒนธรรมสู่สมัยใหม่ เป็นธรรมชาติ เป็นไปอย่างช้า ๆ แต่มั่นคง เช่น กรณียังใช้ควายทำนา (ข้อ 28) โดยยังไม่ยอมเปลี่ยนไปใช้รถไถนาเดินตามไปใช้ การเก็บข้าวใส่ยุ้งไว้ขาย เมื่อเห็นข้าวถูกใหม่ได้ผลแล้ว ซึ่งเป็นช่วงที่ราคาดี การทอผ้าขิด ผ้ามัดหมี่ ทำหมอนขวานและหัตถกรรมพื้นบ้าน ฯ

มีสิ่งที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดหลายอย่างที่เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวบ้านที่พัฒนาก้าวหน้าขึ้น คือ ชาวบ้านใช้เวลาส่วนใหญ่ทั้งปีเพื่อการผลิตและการงาน (ขยัน) การพัฒนาผืนนาสู่วิถีการเกษตรกรรมแบบผสมผสาน การรวมกลุ่มกันผลิตและซื้อขายฯ ปัจจัยเหล่านี้มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจของชาวบ้านดีขึ้นอย่างช้า ๆ อย่างไรก็ตามสิ่งที่ชาวบ้านโพเหรายจะต้องเรียนรู้อีกมากคือ เรื่องเทคโนโลยีต่าง ๆ ความรู้และความสามารถเรื่องการจัดการและการตลาด รวมทั้งทุนเพื่อเป็นปัจจัยในการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ๆ บนฐานรากของตนเองในหมู่บ้านในอนาคต

5.2 กลุ่มคนหนุ่มสาวยังนิยมเดินทางไปทำงานในกรุงเทพฯ ส่วนในต่างประเทศมีน้อย (1 ราย) ซึ่งหนุ่มสาวเหล่านี้ส่วนใหญ่จะไปในระยะสั้น ๆ นอกฤดูทำนา ซึ่งถ้าพิจารณาเปรียบเทียบรายได้ระหว่างการไปกรุงเทพฯ กับการทำงานที่บ้านเขาจะไม่แตกต่างกัน แต่หนุ่มสาวต้องหาทางไปทำงานกรุงเทพฯให้ได้ในช่วงใดช่วงหนึ่งของชีวิตวัยหนุ่มสาว จึงเกิดเป็นค่านิยมของหมู่บ้านขึ้นมาโดยอัตโนมัติ

จากการสืบย้อนจากผู้เฒ่าผู้แก่พบว่า ค่านิยม ดังกล่าวมีมานานตั้งแต่โบราณกาลแล้ว เดิมเรียกว่า "การไปเที่ยว" ซึ่งลูกผู้ชายจะต้องผ่านทุกคนได้แก่ไปขายของด้วยการหาบเร่ หรือไปฝึกเป็นนายช่างฝึกหัด หรือไปรับจ้างทำงานในต่างถิ่น ฯลฯ แสดงให้เห็นถึงความทรหดอดทน มีประสบการณ์ แนวคิดความเชื่อและค่านิยมดังกล่าวยังสืบต่อกันมา และกลายมาเป็นการไปรับจ้างทำงานในกรุงเทพฯ และไปทั้งผู้ชายผู้หญิง แต่สิ่งหนึ่งที่คงรักษาไว้ได้ค่อนข้างเหนียวแน่นคือกับมา

แต่งงานกับคนในหมู่บ้าน และสร้างครอบครัวในหมู่บ้านสืบต่อไป มีบ้างที่ไปแต่งงานกับคนถิ่นอื่นมาเป็นเขย-สะใภ้สู่ในหมู่บ้าน

สืบเนื่องจากโอกาสทางการศึกษาที่สูงกว่าระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งมีในหมู่บ้านมีน้อย การไปทำงานในกรุงเทพฯ จึงเป็นโอกาสในการเรียนรู้และฝึกฝนทักษะการงานอาชีพทางหนึ่งของชาวบ้าน ทั้งยังได้ชื่อว่าเป็นผู้เห็นโลกกว้างเพราะการเดินทางไปถิ่นอื่น และยังมีผลได้ทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอีกด้วย ซึ่งถ้าหากไม่ดิ้นรนแสวงหาจากภายนอกหมู่บ้าน โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ หนุ่มสาวชาวบ้านก็ไม่มีโอกาสที่จะได้รับโอกาสและประสบการณ์เช่นนั้น การไปทำงานในกรุงเทพฯของคนหนุ่มสาวจึงเป็นเรื่องที่ฉุดรั้งได้ยากในสภาพปัจจุบัน แต่หากหมู่บ้านยังมีวัฒนธรรมที่ดีงามเหนียวแน่นสามารถเป็นภูมิคุ้มกันอันแข็งแกร่งแก่หนุ่มสาวหรือผู้ที่เดินทางไปทำงานในต่างถิ่น จัดให้มีการช่วยเหลือดูแลกันเป็นระยะ ไม่ให้นอกยึดหนีคลอง และสามารถนำประสบการณ์ที่ได้รับมาประยุกต์ให้ผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ ก็จะเป็นคุณมากกว่าเป็นโทษ หากเมื่อใดภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ถูกคุกคามจนสึกกร่อนผุพัง จนคนในหมู่บ้านหันไปรับค่านิยมผิด ๆ บางประการจากภายนอกมาเป็นแนวทางปฏิบัติ การหนีไปทำงานนอกหมู่บ้านก็จะเป็นเครื่องมือในการทำลายสังคมหมู่บ้านมากกว่า ดังเช่นบางท้องถิ่นถือว่า การขายลูกสู่ตลาดแรงงานเด็ก การขายลูกผู้หญิงไปเป็นโสเภณี เป็นเรื่องปกติธรรมดา เป็นต้น

6. จากผลการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาด้านการปกครองของหมู่บ้าน มีประเด็นที่ควรนำมาอภิปรายดังนี้

6.1 จากการศึกษาพบว่า หมู่บ้านโพนทรายมีความสงบสุข ปราศจากอาชญากรรมในรูปแบบต่าง ๆ ไม่มีความขัดแย้งต่าง ๆ ในหมู่บ้านและปลอดจากอบายมุขต่าง ๆ (ตาราง 12 ข้อ 39, 43, 44, 46 , 47, 48, 49) นับว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานในการที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน ที่น่าสนใจคือความสงบสุขที่เกิดขึ้นเป็นลักษณะถาวรเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นความสงบสุขที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมใจกันสร้างขึ้น เช่น เรื่องการพนัน คนเฒ่าคนแก่นอกจากเล่นไม่เป็นแล้วยังต่อต้านหรือห้ามนำเข้ามาในหมู่บ้านโดยเด็ดขาด ในทำนองเดียวกันกับการดื่มสุราของชาวบ้าน ได้ลดลงจนแทบจะเรียกได้ว่าไม่สร้างความเดือดร้อนและเป็นอุปสรรคในการพัฒนาหมู่บ้าน การจัดงานพิธีต่าง ๆ ก็ประหยัดเรียบง่ายขึ้นมาก ส่วนยาเสพติดไม่มีปรากฏ

เมื่อมีพื้นฐานด้านความมั่นคงปลอดภัยของหมู่บ้านที่พร้อม อันแสดงถึงความพร้อมด้านทรัพยากรณ จึงทำให้หมู่บ้านพัฒนาก้าวหน้าได้อย่างดีและมั่นคง

6.2 ข้อค้นพบที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งคือ ความสนใจการเมืองของชาวบ้าน (ตาราง 12 ข้อ 40, 41, 42) กรณีเอาใจใส่ในการออกเสียงเลือกตั้งในทุกระดับและไม่มีผู้เข้ามาซื้อเสียงรายบุคคลได้ แต่รับการบริจาคเพื่อสร้างสาธารณประโยชน์ นับเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ดีในชนบท พื้นฐานสำคัญที่มีส่วนสร้างสำนึกทางการเมืองของคนในหมู่บ้านโพนทรายคือ บุคลิกภาพพื้นฐานด้านประชาธิปไตยหลายประการคือ ความสามัคคีกลมเกลียว การเคารพในสิทธิและความคิดเห็นซึ่งกันและกันและชาวบ้านนิยมโสไหล (สนทนา) กันเรื่องการบ้านการเมืองเสมอ ๆ ประกอบกับการจัดการปกครองหมู่บ้านเป็นระบอบประชาธิปไตยที่ค่อนข้างจะสมบูรณ์แบบ โดยแบ่งเป็นคุ้มต่าง ๆ 16 คุ้ม ดำเนินการปกครองโดยคณะกรรมการคุ้ม ฯ

กรณีน่าวิเคราะห์อย่างหนึ่งคือการเลือกกำนัน–ผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านยังใช้วิธีการลงมติแทนการสมัครแข่งขัน เพื่อรับเลือกตั้ง ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการที่สอดคล้องกับจารีตประเพณีเดิมและไม่ก่อให้เกิดความแตกแยกในหมู่บ้าน การนำวิธีการประชาธิปไตยสากลบางอย่าง เช่น การสมัครแข่งขันรับเลือกตั้งผู้นำ มาใช้กับชุมชนระดับหมู่บ้าน อาจจะนำมาซึ่งความแตกร้าวในชุมชนมากกว่าการพัฒนาชุมชนนั้นได้

ในทำนองเดียวกันการแบ่งแยกหมู่บ้านซึ่งเดิมเป็นหมู่บ้านเดียว เป็นหลายหมู่ที่ และมีผู้นำหลายคน (ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นการนำโครงสร้างใหม่จากภายนอกไปสวมให้กับชุมชนระดับหมู่บ้าน หากไม่สอดรับกับโครงสร้างของหมู่บ้านซึ่งมีอยู่เดิมอาจจะเป็นการทำลายมากกว่าการพัฒนาได้

อนึ่ง ความพอใจและไว้วางใจในผู้นำ แสดงให้เห็นว่า ผู้นำที่เขาร่วมกันมีมติยกย่องให้เป็นผู้ปกครอง มีพื้นฐานจากความเคารพนับถือ เชื่อถือในความสามารถและคุณความดีไม่เหมือนกับเลือกให้เป็นผู้แทน ซึ่งเลือกแล้วก็ไม่ได้มาปกครองชาวบ้าน (โดยตรง) หากผู้ปกครองคงความพอใจและเชื่อถือไว้ไม่ได้ก็ควรจะลาออกไป ซึ่งลักษณะเช่นนี้ ผู้นำคนก่อนคือกำนันเฉลา กาฬแก้ว ได้ปฏิบัติเป็นตัวอย่างมาแล้ว นับเป็นตัวอย่างอันดีงาม ในระบอบการปกครองระบอบประชาธิปไตยระดับหมู่บ้าน

6.3 จากผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีกฎของหมู่บ้าน และชาวบ้านปฏิบัติตามกฎของหมู่บ้านอย่างเคร่งครัดสม่ำเสมอ กฎของหมู่บ้านเหล่านี้จะออกโดยคณะกรรมการ ซึ่งมีตั้งแต่ระดับคุ้ม และระดับหมู่บ้าน แต่ละคุ้มจะมีกฎระเบียบของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับกฎของหมู่บ้านและกฎหมายบ้านเมือง แนวปฏิบัติดังกล่าวเป็นการนำเอากฎเกณฑ์ตามฮีตคลองเดิม ซึ่งเป็นเสมือนกฎหมายที่ไม่ได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร นำมาเขียนไว้ให้ปรากฏเป็นแนวปฏิบัติ นับว่าเป็นการพัฒนาจารีตประเพณีอีกรูปแบบหนึ่ง ส่วนการถือปฏิบัติและการควบคุมดูแลนั้นคงใช้ประเพณีเดิมผสมผสานกับแนวปฏิบัติใหม่เช่นกัน เพื่อใช้เป็นฐานรากในการปกครองหมู่บ้านสืบไป

7. จากผลการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำและแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้าน มีประเด็นที่ควรนำมาอภิปรายดังนี้

7.1 จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านเห็นว่า ผู้นำ มีส่วนอย่างสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน ทั้งผู้นำโดยตำแหน่งคือกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำคุ้ม ผู้นำสตรี ผู้นำเยาวชน ครู พระสงฆ์ (ตาราง 13 ข้อ 50, 51, 52, 54) นับว่าเป็นจุดเด่นของหมู่บ้าน มีส่วนทำให้ชาวบ้านให้ความสำคัญและความสนใจในการคัดเลือกคนขึ้นเป็นผู้นำ โดยเฉพาะผู้นำหมู่บ้านคือกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำกลุ่ม-คุ้มต่าง ๆ ในลักษณะของการให้เกียรติยกย่องคนดี คนเก่งขึ้นเป็นผู้นำ มากกว่าการแข่งขันรับเลือกตั้งดังที่กล่าวมาแล้ว มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับนับถือชาวบ้านก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาหมู่บ้าน เป็นผลตามมาด้วย

7.2 จากการศึกษาพบว่า ทางราชการมีอิทธิพลต่อการพัฒนาหมู่บ้านน้อย (ตาราง 13 ข้อ 53) นับเป็นมิติของความคิดเห็นที่น่าสนใจ แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีความมั่นใจที่จะพัฒนาตนเองมาก เพราะการพัฒนาหมู่บ้านดำเนินการสืบต่อกันมาช้านาน ส่วนการยกย่อง ส่งเสริมจากทางราชการ เป็นเรื่องที่มีภายหลังและก็เป็นสิ่งที่ดีงามที่ชาวบ้านเองก็รับได้ ลักษณะเช่นนี้น่าจะคงความสืบเนื่องในการพัฒนาหมู่บ้านได้เป็นวิถีชีวิต ไม่เข้าลักษณะการพัฒนาเพื่อประกวดแข่งขันโดยอิทธิพลของทางราชการ พอได้รับรางวัลแล้วก็กลับสู่ภาวะด้อยพัฒนาดังเดิมเข้าลักษณะ "ศิลาทับหญ้า" หญ้ารกยกก้อนหินทับไว้ เมื่อยกก้อนหินออกหญ้าก็งอกเหมือนเดิม ดังที่ปรากฏอยู่กับหมู่บ้านพัฒนาเพื่อการประกวดแข่งขันโดยทั่วไป

การช่วยเหลือจากทางราชการเป็นความจำเป็นและหน้าที่ ที่จะช่วยให้หมู่บ้านที่มีสำนึกในการพัฒนาตนเองสูงอยู่แล้ว ให้พัฒนาก้าวหน้ายิ่งขึ้น กรณีโพนทรายก็ยังมีหลายเรื่องที่ยังต้องการช่วยเหลือจากทางราชการ โดยเฉพาะเรื่อง ความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ ความรู้เรื่องการผลิต การตลาดและการจัดการ เงินทุน การชลประทาน ฯลฯ เพื่อให้การพัฒนาหมู่บ้านก้าวหน้าจนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง

7.3 จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านมีความมั่นใจว่า หมู่บ้านโพนทรายจะพัฒนาเป็นหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างในระดับชาติได้ เพราะมีปัจจัยพื้นฐานที่เอื้อหลายอย่าง โดยเฉพาะชาวบ้านมีความพร้อมทุกด้าน อุปสรรคสำคัญที่สุด คือ เรื่องน้ำทำการเกษตรในฤดูแล้ง (ตาราง 13 ข้อ 55, 56, 57, 58, 59, และ 60)

แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีความพร้อมสูงมากที่จะพัฒนาให้ก้าวหน้าต่อไป ขาดเพียงปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญคือ "น้ำ" ทำการเกษตรในฤดูแล้งเท่านั้น ซึ่งอาจจะเป็นความคิดเห็นที่มองในวงแคบของชาวบ้านส่วนใหญ่ ยังมีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่มองกว้างไม่แน่ใจในความช่วยเหลือจากทางราชการอย่างจริงจัง และเกรงว่าประเพณีการสละแรงลงแขกและประเพณีดีงามของชาวบ้านจะเสื่อมลง เมื่ออำนาจเงินมีอิทธิพลต่อชาวบ้านมากขึ้น (ข้อ 55) เป็นการแสดงความห่วงใยที่มีเหตุผล แสดงถึงความห่วงใยต่อชาวบ้านส่วนหนึ่งซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ที่ห่วงใยในวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยภายในตัวคนและภายในชุมชน ที่น่ารับฟัง

ดังที่นายละมัย หวังสุข ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 3 กล่าวว่า "... ถ้าคนบ้านโพนทรายยังรักษาฮีต-คลอง มีความขยันขันแข็งเสียสละต่อส่วนรวมอย่างเช่นทุกวันนี้ ขอให้ทางการจัดหาน้ำมาให้ (คลองชลประทาน) และช่วยเรื่องทุน (ยืม) การพัฒนาหมู่บ้านของเราไปได้ไกลแน่.. ไม่ต้องห่วง" แสดงให้เห็นว่าผู้นำชาวบ้านก็ยังห่วงใยเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นกับวัฒนธรรมชุมชนเช่นเดียวกัน

8. <u>จากผลการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาหมู่บ้าน</u> (ตอนที่ 3) มีประเด็นที่ควรนำมาอภิปรายดังนี้

8.1 ปัจจัยเรื่องคนหรือชาวบ้าน นับเป็นปัจจัยหลักพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาหมู่บ้าน คุณสมบัติพื้นฐานที่เอื้อต่อการพัฒนาของชาวบ้านโพนทราย มีอยู่อย่างครบถ้วนไม่ว่าโดย

ชาติพันธุ์หรือประเพณีวัฒนธรรม ชาวบ้านโพนทรายก็มิได้แตกต่างจากชาวอีสานเชื้อสายไทย–ลาว ลุ่มแม่น้ำชี–มูลตอนล่าง แต่สภาพความได้เปรียบด้านที่ตั้งของหมู่บ้านและปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ได้ให้โอกาสในการพัฒนาศักยภาพคนของหมู่บ้านนี้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะโอกาสติดต่อค้าขายกับท้องถิ่นใกล้เคียง ได้โอกาสในการศึกษาเล่าเรียนตั้งแต่โบราณกาลมีอยู่มีกินจากความอุดมสมบูรณ์จากธรรมชาติฯ วาระและโอกาสต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วได้มีส่วนหล่อหลอมบุคลิกภาพและคุณสมบัติที่พึงประสงค์ที่เอื้อต่อการพัฒนาอย่างมาก

8.2 ปัจจัยเรื่องวัฒนธรรมชุมชน อันได้แก่วิถีชีวิตทั้งหมดของชาวบ้าน ซึ่งมีความคิดความเชื่อ เป็นองค์มติที่มีอิทธิพลก่อให้เกิดการแสดงออกเป็น พิธีกรรม องค์กรและผลทางวัตถุต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในหมู่บ้าน จากการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมของหมู่บ้านดั้งเดิมยังอยู่เป็นฐานของฮีต 12 คลอง 14 อย่างเหนียวแน่น และมีอิทธิพลต่อการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างมากทุกด้าน แม้ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จะเกิดขึ้นในหมู่บ้าน แต่ยังมีสายใยเชื่อมโยงกับพื้นฐานความคิด ความเชื่อและจารีตประเพณีเดิม ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงมีฐานรองรับ ก่อให้เกิดความเติบโตที่มั่นคงและเป็นธรรมชาติ แม้จะเป็นไปอย่างช้า ๆ แต่น่าจะเป็นเรื่องดี ในกรณีของหมู่บ้านในชนบท

สิ่งที่ทำให้วัฒนธรรมชุมชนของหมู่บ้านโพนทราย ดำรงอยู่ที่สำคัญคือ สถาบันทางวัฒนธรรม อันได้แก่ "ผู้นำ" เป็นสถาบันของหมู่บ้านที่คอนข้างมั่นคงในรูปของ "ผู้เฒ่าผู้แก่" เป็นสถาบันที่มีอิทธิพลสูงมากในหมู่บ้าน ทั้งในด้านการบังคับควบคุมทิศทางการเปลี่ยนแปลง และการสืบส่งความรู้ความเข้าใจและแนวปฏิบัติแก่ลูกหลานของหมู่บ้าน และอีกอย่างหนึ่งคือการสร้างสถาบันผู้นำเป็นชั้น ๆ ขึ้นโดยธรรมชาติในหมู่บ้าน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าอย่างมากในการพัฒนาหมู่บ้าน ทั้งนี้จะก่อให้เกิดความต่อเนื่องในการมีผู้นำที่ดี ทั้งผู้นำโดยตำแหน่งและผู้นำโดยธรรมชาติ

8.3 ปัจจัยเรื่องสิ่งแวดล้อม หมู่บ้านโพนทรายได้เปรียบในส่วนนี้อาจเรียกได้ว่าด้านโครงสร้างพื้นฐานชุมชนตามธรรมชาติ มีความเหมาะสมมาก เช่น ใกล้แหล่งน้ำ ท้องทุ่งราบกว้าง ดินไม่เลว มีแหล่งเกลือสินเธาว์ ไม่ไกลเมืองใหญ่ ไม่ไกลจากเส้นทางคมนาคมสายหลักมากนัก (5 ก.ม.) ที่ตั้งหมู่บ้านสูงไม่ไกลจากป่าไม้มากนัก ปลาชุกชุม มีเพื่อนบ้านที่ดีฯลฯ ล้วนเป็นความพอเหมาะและเอื้อต่อการพัฒนาตนเองของบ้านโพนทรายทั้งสิ้น เพียงแต่ทำให้

สิ่งแวดล้อมเหล่านี้ทุกอย่างทำหน้าที่ของมันได้อย่างสมบูรณ์ สมดุลย์ ใกล้เคียงกับที่เคยมีเคยเป็นอยู่แล้ว หรือดีขึ้นกว่าเดิมเล็กน้อย ก็ทำให้มีผลดีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน เช่น แหล่งน้ำที่กำลังจะหมดสภาพเช่น ห้วยใหญ่ ห้วยน้อย หนองสามหงา หากสามารถกำหนดเขตและขุดลอก และจัดทำฝายน้ำล้นหรือที่ปิดเปิดเป็นช่วง ๆ ก็จะสามารถอำนวยประโยชน์มหาศาลแก่ชาวบ้าน หรือ ดินที่เคยจืด แข็ง หรือกลายเป็นดินทราย ได้ถูกพัฒนาให้กลายเป็นดินอุดมด้วยปุ๋ยคอกจากมูลควาย-วัว ในปัจจุบันเป็นกรณีตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจน

ส่วนเรื่องธรรมชาติเรื่องน้ำฝน ไม่ค่อยเป็นอุปสรรคมากนักสำหรับจังหวัดอุบลราชธานี เพราะโดยปกติมักจะมีฝนตกเฉลี่ยปีละ 1,300 - 1,800 มิลลิเมตร ซึ่งเป็นปริมาณที่มาก การตกของฝนจึงไม่มีปัญหากรณีของบ้านโพนทราย ในรอบ 50 ปีที่แล้ว มีเพียง 1 - 2 ปีเท่านั้นที่ฝนแล้งจนแทบจะไม่ได้ข้าวพอกิจ อาจจะมีบ้างที่บางปีที่การทำนาได้รับความกระทบกระเทือนจากฝนทิ้งช่วงนานผิดปกติ

8.4 ปัจจัยทางราชการและแรงกระตุ้นจากภายนอก นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่ง แม้ชาวบ้านจะไม่ให้ความสำคัญมากนัก (ตาราง 13 ข้อ 53) แต่ศึกษาตามประวัติหมู่บ้าน การเริ่มต้นตัดถนนหนทางก็ได้รับการกระตุ้นจากทางราชการ (ปลัดตำบล) หรือแม้แต่การพัฒนาในปัจจุบันนี้ก็ได้รับการกระตุ้นและสนับสนุนจากทางราชการ แต่เนื่องจากความพร้อมของชาวบ้านมีมาก การกระตุ้นเพียงเล็กน้อยก็สามารถที่จะดำเนินการเองได้ ในการพัฒนาหมู่บ้านในอนาคต นอกจากปัจจัยภายในหมู่บ้านแล้ว ความช่วยเหลือจากภายนอกในสิ่งที่เกินศักยภาพของหมู่บ้านที่จะช่วยตนเองได้ ก็ยังคงมีความจำเป็น เช่น การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาฝีมือแรงงาน ฝึกอบรมในการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมต่าง ๆ การตลาด การจัดการ เงินทุน ช่างเทคนิค เครื่องจักรกล ศูนย์การเรียนรู้หมู่บ้านและโครงสร้างพื้นฐานที่ยังขาด (ประปา, ชลประทาน, ถนนสู่ไร่-นาฯ) เป็นต้น

9. จากการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน มีประเด็นที่ควรอภิปรายดังนี้

9.1 ชาวบ้านมีภูมิปัญญาเป็นเรื่องเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น จากการศึกษาภูมิปัญญา 14 เรื่อง ทำให้ทราบว่าหมู่บ้านโพนทรายมีองค์ภูมิปัญญาหลายเรื่องมีลักษณะเฉพาะ และชาวบ้านได้ใช้ภูมิปัญญาเหล่านี้แก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเองมาตลอดเวลายาวนาน ภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านี้เป็นตัวกำหนดแนวความคิดความเชื่อหรือองค์มติของวัฒนธรรมหมู่บ้าน ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมทางวัฒนธรรม (องค์พิธี) สถาบันต่าง ๆ ในหมู่บ้าน (องค์กร) และผลงานทางวัตถุที่ปรากฏอยู่ (องค์วัตถุ) แต่หากได้พบว่า ภูมิปัญญาแต่ละเรื่องยังไม่มีผู้รวบรวมไว้เป็นหลายลักษณ์อักษรคงเป็นเรื่องที่ถ่ายทอดและถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเท่านั้น การปรับปรนกับวัฒนธรรมจากภายนอกก็เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีระบบระเบียบ อะไรที่ยังคงใช้ได้ก็คงใช้ต่อไป อะไรที่ใช้ไม่ได้หรือเห็นว่าสิ่งที่มีผู้หยิบยื่นให้ใหม่ดีกว่าก็ทิ้งของเก่าไป จึงเป็นเรื่องน่าห่วงใยในจุดนี้อย่างยิ่งกรณีหมู่บ้านโพนทรายในปัจจุบันภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมยังเข้มแข็ง การปรับปรนทางวัฒนธรรม อาจจะทำได้ดีและเหมาะสมมีประโยชน์ในการพัฒนาวิถีชีวิตของชาวบ้าน หากเมื่อมีกระแสคลื่นวัฒนธรรมจากภายนอกมากระทบหมู่บ้านมากขึ้น สลับซับซ้อนมากขึ้น จึงน่าเป็นห่วงว่า อาจจะเกิดการปรับปรนที่ไม่เหมาะสมจนเป็นการถูกกลืนจากวัฒนธรรมภายนอกได้ในอนาคต การศึกษาค้นคว้าและรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างมีระบบ และบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรจนสามารถใช้เป็นหลักฐานและสื่อในการถ่ายทอดสู่ลูกหลาน ได้เรียนรู้ได้เข้าใจ จึงเป็นสิ่งที่ควรได้รับกระทำ ทั้งนี้คงมิใช่เฉพาะหมู่บ้านโพนทรายยังรวมถึงหมู่บ้านอื่น ๆ ทั่วประเทศด้วย เพราะข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านี้จะช่วยให้ผู้ที่เข้าไปมีส่วนในการพัฒนาหมู่บ้านได้เข้าใจพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชาวบ้านเพียงพอที่ปรับปรนสิ่งใหม่เข้าไปได้อย่างเหมาะสมกับรากฐานของชาวบ้าน

9.2 สาระของภูมิปัญญา ส่วนใหญ่จะเป็นเทคนิควิธีการแก้ปัญหาในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งแต่ละอย่างที่ยังใช้อยู่ในปัจจุบันได้ถูกหล่อหลอม ปรับแต่งมาเป็นเวลายาวนานตามธรรมชาติถ่ายทอดกันมาเป็นทอด ๆ เช่น การคัดเลือกผู้ปกครอง (ผู้ใหญ่บ้าน – กำนัน) การเลี้ยงควาย–วัว การทำนาข้าว การทอผ้า ฯลฯ สายธารแห่งภูมิปัญญาต่าง ๆ ของชาวบ้านมีรากเหง้ามาจากความเชื่อด้านพุทธศาสนา ผีสางเทวดา ศาสนาพราหมณ์และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ จากวิถีชีวิตที่ผูกพันอาศัยธรรมชาติแบบบรรพกาลในอดีต ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในบางช่วง เช่น

ดินจืด ดินแข็ง ผลผลิตต่ำ ปลาธรรมชาติน้อยลงฯ ผสมผสานกับปัญหาความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่เข้ามากระทบกับชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านแสวงหาวิธีแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น และวิธีการที่ชาวบ้านเลือกใช้ที่ได้ผลอยู่ในปัจจุบันนี่เองคือ ตัวสาระของภูมิปัญญา สาระของภูมิปัญญาชาวบ้านโพนทรายจึงมีสาระอยู่ในกรอบวิถีชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามการแก้ไขปัญหาด้วยภูมิปัญญาของชาวบ้านโพนทราย หลายสิ่งหลายอย่างจะต้องพัฒนาไปอีกไกล เช่น กรณีการเลี้ยงวัว-ควาย คงต้องใช้เทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาผสมผสานใช้กับภูมิปัญญาที่ชาวบ้านมีอยู่ จึงจะสามารถพัฒนาไปสู่การเลี้ยงปศุสัตว์ในเชิงพานิชย์ในรูปของ โคเนื้อ-โคนม ได้ในอนาคต สาระของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ถูกนำมาแก้ปัญหาที่ได้ผลในระดับหนึ่งในปัจจุบัน เป็นเพียงแนวทางของการพัฒนาที่น่าจะเหมาะสมสำหรับชาวบ้าน หากจะเพิ่มพูนความรู้ความสามารถของชาวบ้านให้มากขึ้นจากภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่แล้ว จนอำนวยประโยชน์แก่ชาวบ้านมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ก็น่าจะทำได้ ทั้งนี้ต้องพิจารณากลยุทธในการดำเนินการให้เหมาะสม ทั้งยังคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อวัฒนธรรมชุมชนอีกด้วย

9.3 ตัวแบบเป็นตัวกำหนดภูมิปัญญา จากการศึกษาพบว่า ตัวอย่างหรือตัวแบบมีความสำคัญในการกำหนดภูมิปัญญาของชาวบ้านอย่างมาก ที่เห็นได้ชัดมากคือการใช้ภูมิปัญญาในการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างที่ได้ผลดี หรือตัวอย่างความสำเร็จ เป็นสิ่งที่มีค่าให้เกิดการสืบส่ง และถ่ายทอดภูมิปัญญาอย่างมาก ตัวอย่างด้านความดีงามหรือตัวอย่างทางด้านที่เป็นคุณจำนวนมาก เป็นสิ่งที่มีพลังในการขยายผลด้วยการเอาอย่างหรือทำตามกันทั้งหมู่บ้าน จนเกิดผลดีต่อการพัฒนาหมู่บ้านโดยส่วนรวมอย่างมหาศาล เช่น กรณีชาวบ้านพัฒนาดินในผืนนา ซึ่งจืดและแข็ง ผลผลิตต่ำ ด้วยปุ๋ยคอกผสมกับแกลบ ใบไม้ และเศษพืชบรรดามีในหมู่บ้าน จำนวนนับพันตันในแต่ละปี ก็เกิดจากตัวอย่างของผู้นำเพียงคนสองคนในหมู่บ้าน จนเอาอย่างกันทั้งหมู่บ้าน ด้วยวิธีดังกล่าวมีผลทำให้หมู่บ้านสะอาดขึ้น ดินในที่นาดีขึ้น ผลผลิตสูงขึ้น ปลาในนามากขึ้น การเลี้ยงวัว-ควายมากขึ้น การใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์น้อยลง เป็นต้น ตัวแบบจึงเป็นแหล่งวิชาหรือแหล่งภูมิปัญญาที่ดีที่สุดของชาวบ้าน กรณีบ้านโพนทรายนั้นมีตัวอย่างทางด้านดีมากจนมีพลังทำให้เกิดการแข่งขันเอาอย่างในทางที่ดีมากกว่าตัวอย่างในทางลบ ซึ่งแทบจะเกิดไม่ได้เลยในหมู่บ้าน เมื่อการปฏิบัติเป็นตัวอย่างในหมู่ผู้ใหญ่เกิดขึ้น จึงเกิดการสืบส่งสู่คนรุ่นหลังเป็นทอด ๆ

9.4 แหล่งภูมิปัญญา เป็นเรื่องที่น่าวิเคราะห์ว่า ชาวบ้านเรียนรู้ภูมิปัญญาจากแหล่งใด ไม่มีโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย สิ่งที่คนรุ่นใหม่ไปเล่าเรียนในสถาบันการศึกษา เป็นวิชาการที่แทบจะไม่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านเลย รวมทั้งบ้านโพนทรายคนได้โอกาสเรียนจึงหนีถิ่นสู่ระบบราชการในเมืองหรือถิ่นอื่น วิชาการสากลจากผู้มีโอกาสเล่าเรียนในสถาบันแทบไม่ได้มีส่วนในการพัฒนาหมู่บ้านเลยในช่วง 40 ปีที่แล้ว แต่ภูมิปัญญาชาวบ้านของชาวโพนทรายยังสืบส่งต่อกันมาโดยไม่ขาดสาย โดยอาศัยสถาบันครอบครัวเป็นหลัก วัดซึ่งเคยมีบทบาทมากในอดีตได้ลดบทบาทลง เพราะการศึกษาแบบดั้งเดิมของชาวบ้านได้ขาดตอนไป (ศึกษาจากใบลาน อักษรธรรม อักษรไทยน้อยฯ) โดยมีการศึกษาแผนใหม่ในโรงเรียนเข้ามาแทน และสถาบันหลักที่สำคัญคือสถาบันผู้นำของหมู่บ้าน สถาบันดังกล่าวไม่อาจเรียกได้ว่าสถาบันปกครอง เพราะหมายถึง "คน" ซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่และผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นแหล่งภูมิปัญญาที่มั่นคงที่สุดของหมู่บ้านในปัจจุบัน นอกจากนั้นยังมีธรรมชาติแวดล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติของหมู่บ้านคือแหล่งภูมิปัญญาชาวบ้านหลายอย่างเป็นสิ่งที่พบเองโดยธรรมชาติ เช่น บ่อปลาลึก 2 – 3 เมตร ถ้าไม่วิดบ่อหลังฤดูเก็บเกี่ยว จะสามารถขังปลา (มีน้ำ)ไว้ได้ตลอดฤดูแล้ง เป็นเหตุให้ชาวบ้านขุดบ่อปลามากขึ้น และเหลือขังปลาไว้กินในฤดูแล้ง เลิกไปทอดแหหาปลาทั้งวัน บางคนกล้าที่จะขุดแหล่งน้ำส่วนตัวขนาดใหญ่ในที่นา ซึ่งเป็นจุดเริ่มของการเปลี่ยนที่นาสู่ไร่–นา–สวนผสม ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เมื่อแหล่งภูมิปัญญาอยู่ในสภาพปัจจุบัน จึงเป็นที่น่าวิตกว่า ถ้าสถาบันภูมิปัญญาเหล่านี้ทำหน้าที่ตามบทบาทเดิมอ่อนลง การส่งผ่านภูมิปัญญาชาวบ้านก็น่าจะอ่อนลง ก็คงถึงการดับสูญของภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังที่ภูมิปัญญาบางอย่างได้สูญหายไป จนเกิดภาวะการพึ่งพาภูมิปัญญาและเทคโนโลยีจากภายนอกทั้งหมด และนั่นคือความสูญเสียหรือแตกสลายของวัฒนธรรมหมู่บ้านนั่นเอง

9.5 กลวิธีคิดและแก้ปัญหาแบบชาวบ้าน มีคนที่ได้รับการศึกษาสูงตามอย่างสากลจำนวนไม่น้อย ที่เข้าไปสัมผัสชุมชนอย่างฉาบฉวย และสรุปอย่างอคติบนพื้นฐานความเข้าใจของตนเองในเชิงดูถูกดูแคลนชาวบ้าน บางครั้งบางคราวถึงกับกล่าวหาว่าชาวบ้านโง่ หรือน่าเวทนาสงสารฯ ซึ่งเป็นลักษณะของการมองชาวบ้านคนละฐานความคิด แสดงถึงความไม่เข้าใจวิธีคิดของชาวบ้าน อันเป็นสาเหตุของความล้มเหลวในกิจกรรมพัฒนาชนบทของรัฐจำนวนมากใน

ช่วงสามทศวรรษที่แล้วมา ดังเช่นกรณีเรื่องการซื้อขาย ขณะที่นักเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่มุ่งการแข่งขัน ซื้อ-ขายเพื่อกำไรสูงสุดเป็นรายบุคคล แต่ชาวบ้านมีความสุขและพอใจที่จะเอาสินค้าของตนเองที่มีอยู่ รวมกับสินค้าของคนอื่น ๆ ตามจำนวนที่ผู้ซื้อต้องการ แล้วแบ่งผลกำไรกันตามจำนวนสินค้าของแต่ละคน ชาวบ้านมักจะไม่กล้าที่จะไปกว้านซื้อเอาสินค้าชนิดเดียวกันที่คนมีไม่พอจากเพื่อนบ้าน แล้วมาขายเอากำไรคนเดียวจากผู้ซื้อ ซึ่งเมื่อชาวบ้านที่ขายสินค้าให้รู้ว่า เอามาขายเอากำไรคนเดียว จะถูกเกลียดชัง อาจถึงกับไม่ติดต่อซื้อขายด้วยทีเดียว เศรษฐศาสตร์แบบชาวบ้านจึงผูกพันอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมด้านอื่น ๆ กับคนในหมู่บ้านด้วย เช่น ความเป็นพี่น้อง คุณธรรม จารีตประเพณี การอยู่ร่วมกันฯ ข้าราชการหรือนักพัฒนาสังคมที่ได้รับอิทธิพลภูมิปัญญาสากลมักจะมีวิธีคิดเป็นเชิงกลไก แยกส่วนเป็นสาขาวิชา ซึ่งแตกต่างจากชาวบ้าน ซึ่งมีวิธีคิดแบบผสมกลมกลืน มีเป้าหมายอยู่ที่ความดี ความสงบ ความสุข ความถูกต้องตามจารีตประเพณี กระบวนวิธีคิดของชาวบ้านมีอิทธิพลอย่างมากมาจากคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาและปรากฏการณ์ธรรมชาติ หากพิจารณาให้ลึกซึ้งจึงเห็นได้ว่าชาวบ้านมีกระบวนวิธีคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ คือเริ่มด้วยปัญหา มีการกำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหาหรือสมมุติฐาน มีการทดลองทำตามทางเลือกที่กำหนดหลาย ๆ วิธี รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติ แล้วนำเอาวิธีที่ดีที่สุดมาใช้ ถือเป็นการได้ภูมิปัญญาด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ ด้วยการใช้เวลายาวนานนับสิบ ๆ ปีหรือบางอย่างชั่วชีวิต จึงเป็นเรื่องจำเป็นที่นักวิชาการสาขาต่าง ๆ น่าจะได้ศึกษาให้รู้เกี่ยวกับกลวิธีคิดและแก้ปัญหาของชาวบ้าน โดยเฉพาะกรณีตัวอย่างความสำเร็จที่มีอยู่ เช่นในหมู่บ้านโพนทราย เป็นต้น

9.6 การพัฒนาที่ไม่เข้าใจภูมิปัญญาชาวบ้านจะเป็นการทำร้ายหมู่บ้านมากกว่าเป็นการพัฒนาหมู่บ้าน หมู่บ้านคงไม่ใช่ดินแดนที่ตึงอนุรักษ์ แต่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ภูมิปัญญาชาวบ้านจะเป็นตัวกำหนดทิศทางการพัฒนาของหมู่บ้าน กรณีโพนทรายค่อนข้างเห็นได้ชัด ไม่น่าจะเป็นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมหรือสิ่งแวดล้อม เช่น การเลี้ยงและซื้อขายวัวควาย การทอผ้า การพัฒนาที่ดินไร่นา การแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ การพึ่งตนเองด้านต่าง ๆ ฯลฯ การที่ทางราชการเข้าไปส่งเสริม สนับสนุนและยกย่องเป็นสิ่งที่ดี แต่หากการสนับสนุนส่งเสริมด้วยกลวิธีที่ไม่สอดคล้องกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นในแง่เป้าหมาย ระดับหรือเนื้อหาสาระฯ อาจจะทำให้เกิดการทำลายคุณค่าของชาวบ้านที่สำคัญบางตัว ซึ่งจะเป็นการทำลาย

การพัฒนา เช่นการเอาเงินงบประมาณไปจ้างแรงงานชาวบ้านพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในระดับหมู่บ้าน เพื่อหวังกระจายรายได้และสร้างงานในหมู่บ้าน ชาวบ้านได้รับค่าจ้างและมีงานทำจริงตามเป้าหมายของรัฐ แต่การกระทำในลักษณะดังกล่าวจะเป็นตัวทำลายประเพณี "การร่วมลงแรงทำงาน" อันเป็นตัวสาระของภูมิปัญญาชาวบ้านและเป็นวัฒนธรรมหมู่บ้านที่สืบต่อกันมายาวนาน ทั้งรายได้และวัตถุที่เป็นสาธารณะประโยชน์ มีความจำเป็นต่อชาวบ้าน การพัฒนาให้มีขึ้นในหมู่บ้านโดยทางราชการควรมีเงื่อนไขให้ชาวบ้านลงแรงงานโดยทางราชการช่วยเหลือด้านวัสดุและช่าง หรืออาจมีค่าจ้างแต่หักบางส่วนเข้ากองทุนในการพัฒนาหมู่บ้านฯ ทั้งนี้เพื่อรักษาตัวคุณค่าเรื่อง "การลงแรงทำงาน" ให้คงอยู่ดั้งเดิม ไม่ให้เงินงบประมาณมาเป็นเครื่องสร้างค่านิยมตัวใครตัวมัน หรือค่านิยมรับจ้างพัฒนาหมู่บ้านขึ้นในหมู่บ้าน แต่เงินงบประมาณจะเป็นเครื่องมือในการค้ำจุนค่านิยมที่ดีงามไว้พร้อม ๆ กับเกิดการพัฒนาทางวัตถุใน หมู่บ้าน

9.7 ระดับภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นระดับภูมิปัญญาพื้น ๆ ง่าย ๆ ที่ชาวบ้านสามารถนำมาใช้แก้ปัญหาได้ผล ซึ่งเกิดจากการสังเกตพิจารณาหาเหตุผลจากธรรมชาติ ลองผิดลองถูกและเลือกใช้สิ่งที่ใช้ได้ผล ในขณะเดียวกันก็หลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นพิษเป็นภัย หลายสิ่งหลายอย่างสามารถอธิบายเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์ หลายสิ่งหลายอย่างผสมผสานอยู่กับความเชื่อทางไสยศาสตร์ และสั่งสอนถือปฏิบัติสืบต่อกันมายาวนานจนหลายสิ่งหลายอย่างได้เลิกใช้ไปเพราะมีสิ่งใหม่ที่ดีกว่าเข้ามาแทนที่ เช่น ภูมิปัญญาเกี่ยวกับยาสมุนไพรและการเลี้ยงดูเด็ก เป็นต้น

ภูมิปัญญาบางอย่างของชาวบ้านโ[illegible] ได้ปรับเปลี่ยนก้าวหน้าขึ้นในระดับหนึ่งที่สูงพอและพร้อมที่ถูกใช้เทคโนโลยีเข้ามาเสริม เพื่อให้เกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจได้โดยง่าย เช่น การเลี้ยงวัว-ควาย เปลี่ยนจากเดิมที่ปล่อยวัว ควาย 2-3 ตัวไปหากินตามทุ่งนา-ลำห้วยในฤดูแล้ง และมีคนในครอบครัวเสียเวลาไปตามดูทั้งวันโดยไม่ได้ทำอะไรทั้งสิ้น การผสมพันธุ์ก็เป็นไปตามมีตามเกิดภายในฝูงหรือพันธุ์พื้นเมืองในหมู่บ้าน มาสู่การเลี้ยงโดยขังวัว-ควายไว้ในคอก ผู้เลี้ยงจะใช้เวลาเพียง 1-2 ชั่วโมงในแต่ละวันหาหญ้าจากนาหรือสวนที่ปลูกไว้มาเป็นอาหาร มีพ่อวัวพันธุ์ดีมาเป็นพ่อพันธุ์ วัวที่นำมาเลี้ยงเป็นวัวพันธุ์ดีราคาแพงมีการดูแลเอาใจใส่อย่างดี ซึ่งเป็นพัฒนาการที่ได้สืบต่อกันมาจากของเดิมนั่นเอง แต่เมื่อมาถึงขั้นนี้แล้ว ทางราชการหรือนักพัฒนาจากภายนอกสามารถที่จะนำวิทยาการและเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ

การเลี้ยงวัว-ควาย ไปถ่ายทอดเพื่อให้ชาวบ้านใช้ได้โดยง่าย เช่น เทคโนโลยีเกี่ยวกับอาหารสัตว์ การป้องกันและรักษาโรคสัตว์ การผสมเทียม ฯลฯ ทั้งนี้เพราะภูมิปัญญาพื้นฐานของชาวบ้านได้พัฒนาถึงระดับหนึ่งจนเกิดเป็นความจำเป็นที่จะรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้แล้ว การปรับปรนภูมิปัญญาชาวบ้านกับภูมิปัญญาสากลก็จะเกิดขึ้นอย่างผสมผสานกลมกลืน อำนวยประโยชน์ต่อชาวบ้านจึงเกิดขึ้นได้และมีผลถาวร

9.8 อุปสรรคในการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน การพูดถึงภูมิปัญญาชาวบ้านดูจะเป็นเรื่องใหม่ ในการหันกลับไปศึกษาเรียนรู้ความดีงามที่บรรพบุรุษได้สั่งสมเอาไว้ หลังจากที่ได้รับความเจ็บปวดจากความล้มเหลวในการพัฒนาสังคมด้วยแนวคิดแบบตะวันตกมาช่วงระยะหนึ่ง การกลับไปศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีอุปสรรคปัญหามาก ที่สำคัญเช่น

9.8.1 ขาดหลักฐานเอกสาร ซึ่งเดิมเป็นหนังสือใบลานที่ใช้อักษรไทยน้อย อักษรธรรมและอักษรขอมบันทึกไว้ การบันทึกไว้เป็นหลักฐานด้วยภาษาไทยเฉพาะในหมู่บ้านโพนทรายไม่มีปรากฏ ภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่ยังเหลืออยู่กับคนเท่านั้น หลายสิ่งหลายอย่างได้สูญหายไป คงเหลือบางสิ่งบางอย่างที่ยังถือปฏิบัติสืบต่อกันมา

9.8.2 คนที่สืบต่อในปัจจุบันเป็นคนที่ถูกกล่อมเกลาโดยระบบการศึกษาแผนใหม่แล้ว ความศรัทธาที่มีต่อภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวบ้าน ได้เจือจางลงตามกลุ่มอายุ อายุมากก็ยังเชื่อถือและเต็มใจที่จะเรียนรู้ กลุ่มหนุ่มสาวก็ลดความสนใจลงตามลำดับ ในทำนองเดียวกันคนที่มีการศึกษาสูงมากยิ่งห่างไกลภูมิปัญญาชาวบ้านมากและหนีไกลหมู่บ้านได้มาก สิ่งที่สามารถเหนี่ยวรั้งให้คนของหมู่บ้านโพนทรายได้สืบทอดภูมิปัญญาสู่ลูกหลานที่อยู่หมู่บ้านคือ จารีตประเพณีหรือฮีต-คลอง

9.8.3 แรงกระแทกจากคลื่นความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมจากภายนอกหมู่บ้าน กระแสคลื่นเหล่านี้มีส่วนในการตล่อมกล่อมเกลา ภูมิปัญญาชาวบ้านให้ดีขึ้น ถ้าหากวัฒนธรรมชุมชนเหนียวแน่น ส่วนที่ไม่เหมาะสมอาจจะกระเด็นหลุดไปตามกาลเวลา แต่ส่วนที่เหลืออยู่จะผสมผสานกลมกลืนกับสิ่งใหม่ สามารถอำนวยประโยชน์ต่อการพัฒนาหมู่บ้านได้มากขึ้น แต่ถ้าหากวัฒนธรรมชุมชนมีรอยร้าว กระแสคลื่นที่เข้ามากระทบจะเป็นตัวทำลายภูมิปัญญาชาวบ้านให้สูญหายไปพร้อม ๆ กับวัฒนธรรมชุมชน

10. จากการศึกษาประวัติหมู่บ้าน (บทที่ 3) มีประเด็นที่ควรอภิปรายดังนี้

10.1 การสืบค้นประวัติหมู่บ้านเป็นเรื่องที่ทำได้ยากมาก เพราะไม่มีหลักฐานใด ๆ นอกจากการสอบถามจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่จำสืบต่อกันมา และคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันก็ทราบแต่เพียงว่าบ้านโพนทรายเป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ แต่ไม่สามารถเล่าความเป็นมาหรือประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านของตนเองได้อย่างภาคภูมิใจ นอกจากในช่วงเวลาที่ตนเองมีชีวิตอยู่หรือเหตุการณ์ย้อนหลังประมาณ 100 ปีเท่านั้น

10.2 จากการศึกษาประวัติของหมู่บ้าน ทำให้ทราบว่าในยุคเริ่มต้นการพัฒนาประมาณ พ.ศ.2485-2500 เป็นช่วงที่ชาวบ้านบางส่วนอพยพไปบ้านใหม่ เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติที่มีอยู่ได้หมดไป ดินแข็ง ขาดปุ๋ย ผลผลิตต่ำ ที่ดินทำกินน้อยลง ประชากรเพิ่มมากขึ้น ฯ แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านได้ประสบภาวะวิกฤตทางธรรมธรรมชาติ ชาวบ้านที่ยังคงอยู่ในหมู่บ้านต่อไปจึงเริ่มคิดหาทางแก้ไข นับเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตนเองของหมู่บ้าน แต่แทนที่ชาวบ้านจะได้แก้ปัญหากันเองจากความจำเป็นตามธรรมชาติ ก็ก้าวสู่ยุคพัฒนาตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม ที่มุ่งการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งหมายถึงการยกระดับรายได้ หรือให้มีเงินดังคำขวัญของผู้นำรัฐบาลสมัยนั้นที่ว่า "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข" นับเป็นยุคเริ่มต้นของการผลิตเพื่อขายเพิ่มรายได้ พืชเศรษฐกิจในยุคนี้คือ "ปอกระเจา" ซึ่งเป็นตัวเร่งในการทำลายป่าที่รวดเร็วกว้างขวางในหมู่บ้าน นับเป็นโชคดีของหมู่บ้านที่ป่ามีน้อย การทำไร่ปอทำได้ชั่วระยะไม่ถึง 10 ปีป่าก็หมดและได้ถูกจับจองเป็นนาดงจนหมด พืชเศรษฐกิจที่ได้รับการส่งเสริมให้เข้าไปทำลายป่าและดินซ้ำเติมจึงไม่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านโพนทรายจึงหันกลับสู่การพัฒนาที่นาปลูกข้าวเป็นหลักอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการกลับไปสู่การพัฒนาจากฐานแท้ของตนเองคือการทำนา ควบคู่ไปกับการเลี้ยงวัว-ควายซึ่งชาวบ้านเลี้ยงอยู่แล้ว และความจำเป็นในการปรับปรุงบำรุงดินในช่วงหลังปี 2500 นั่นเอง ทำให้ชาวบ้านมองเห็นคุณค่าของมูลวัว-ควายแกลบและวัสดุเหลือใช้ภายในหมู่บ้านที่จะนำมาใช้ทำปุ๋ยบำรุงที่ดินนาของแต่ละครัวเรือน ทำให้ดินอุดมขึ้น ข้าวงามผลผลิตมากขึ้นประกอบกับข้าวมีราคาสูงขึ้น จึงกระตุ้นให้ชาวบ้านแข่งขันกันพัฒนาที่ดินนาและเพิ่มผลผลิตมากขึ้น จนทำให้ข้าวกลายเป็นฐานรายได้ของชาวโพนทรายดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

10.3 จากการศึกษาประวัติหมู่บ้าน ทำให้ทราบว่าหมู่บ้านโพนทรายมีอดีตหลายอย่างที่ทำให้ชาวบ้านภูมิใจในหมู่บ้านของตนเอง มีเกียรติภูมิ มีศักดิ์ศรี ที่จะต้องปกป้องรักษาร่วมกัน ไม่ให้คนหมู่บ้านอื่นหรือถิ่นอื่นดูถูกดูแคลนได้ เช่น เป็นหมู่บ้านที่บรรพบุรุษเป็นผู้รู้หรือพหูสูตรจำนวนมาก เป็นสำนักครูบาอาจารย์ (อุปฌาย์) คนมีวิชาอาคมจำนวนมาก (อยู่ยงคงกระพัน) เป็นหมู่บ้านที่มีใจนักเลง เป็นหมู่บ้านที่มีความสามารถในการค้าขายเป็นหมู่บ้านที่มีฝีมือในการทอผ้า เป็นหมู่บ้านที่มีคนเป็นเจ้าเป็นนาย (ข้าราชการ) จำนวนมากเป็นหมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์ฯ ความมีอดีตในลักษณะเช่นนี้เองเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้ชาวบ้านแข่งขันกันพัฒนาตนเองและกระตุ้นให้ร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้านแข่งขันกับหมู่บ้านอื่น เพื่อรักษาศักดิ์ศรีของหมู่บ้าน โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่มีการสนับสนุนจากทางราชการให้ประกวดแข่งขันพัฒนาหมู่บ้าน และเมื่อหมู่บ้านโพนทอง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีศักดิ์ศรีใกล้เคียงกัน ได้รับการยกย่องให้เป็นหมู่บ้านชนะเลิศระดับจังหวัดและระดับเขต ซึ่งเป็นหมู่บ้านในตำบลเดียวกัน ยิ่งกระตุ้นให้ชาวบ้านโพนทรายร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้านของตนเองมากขึ้น จนได้รับรางวัลชนะเลิศในระดับจังหวัดและระดับเขตเช่นเดียวกัน

การที่ทางราชการเข้าไปสนับสนุนและยกย่องชมเชยหมู่บ้านที่พัฒนาตนเองในลักษณะดังกล่าว นับเป็นสิ่งดี ทางราชการเองก็ได้ประโยชน์ ในขณะที่ชาวบ้านเองก็ได้ประโยชน์ แต่สิ่งที่น่าเป็นห่วงก็คือ การรักษาศักดิ์ศรีในฐานะหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง ชาวบ้านจึงอยู่ในฐานะถูกยกขึ้นหิ้งแล้วตัดบันได ความรักศักดิ์ศรีของหมู่บ้านที่เคยมีมาจากอดีต จะช่วยชาวบ้านโพนทรายให้สามารถรักษาศักดิ์ศรีของหมู่บ้านให้อยู่บนหิ้งต่อไปได้ ในขณะเดียวกันทางราชการก็คงต้องสนับสนุนในด้านโครงสร้างพื้นฐานที่ชาวบ้านไม่อยู่ในวิสัยที่จะพึ่งตนเองได้ต่อไป ทั้งได้ประโยชน์ในการใช้ หมู่บ้านโพนทรายเป็นฐานในการขยายผลพัฒนาหมู่บ้านอื่น ๆ ต่อไป

10.4 การศึกษาประวัติหมู่บ้านทำให้ทราบว่า มีอีกหลายสิ่งหลายอย่างที่นักวิชาการในสถาบันอุดมศึกษาของท้องถิ่นไม่รู้ และแทบจะไม่มีทางรู้และเข้าใจได้หากไม่เข้าไปศึกษาเรียนรู้จากชาวบ้านในหมู่บ้าน มีอีกหลายสิ่งหลายอย่างที่ควรศึกษาให้ลึกซึ้งเป็นการเฉพาะ ทั้งยังเห็นความจำเป็นในการศึกษาวิจัยด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นในระดับหมู่บ้านเป็นรายกรณีมากขึ้นอีกด้วย

10.5 การศึกษาประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ทำให้รู้และเข้าใจอย่างเด่นชัดว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการพัฒนาศักยภาพของชุมชนชนบท กรณีหมู่บ้านโพนทราย

เป็นกรณีตัวอย่างยืนยันที่เห็นได้ชัดว่า ความแกร่งของวัฒนธรรมชุมชนเป็นเสมือนภูมิคุ้มกันและกรองกระแสวัฒนธรรมภายนอกที่มากระทบหมู่บ้าน และหล่อหลอมให้เกิดการพัฒนาหมู่บ้านให้เป็นไปในแนวทางที่เหมาะสม แม้ว่าจะเป็นมาอย่างช้า ๆ ตามธรรมชาติ แต่น่าจะใช้เป็นกรณีตัวอย่างการพัฒนาหมู่บ้านชนบทอีสานได้หมู่บ้านหนึ่ง

ข้อเสนอแนะ

1. จากการศึกษาพบว่า การศึกษาของชาวบ้านโพนทราย ที่ยังประกอบอาชีพและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นผู้จบเพียงระดับประถมศึกษา คือ ป.4 จำนวน 636 คน และ ป.6 จำนวน 344 คน ในจำนวนประชากรทั้งหมด 1413 คน ทั้ง ๆ ที่หมู่บ้านโพนทรายได้ชื่อว่าเป็นหมู่บ้านที่นิยมส่งลูกหลานศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่าระดับประถมศึกษามาช้านาน และมีสถิติการส่งบุตรหลานเข้าเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาตอนต้นถึงร้อยละ 100 ในปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าเกิดภาวะการศึกษาเพื่อหนีจนมาก ผู้ที่คงเหลืออยู่ในหมู่บ้านจึงควรจะได้รับโอกาสทางการศึกษา เพื่อการพัฒนาศักยภาพของตนเองและพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งอาจจะจัดได้หลายรูปแบบ เช่น จัดศูนย์การเรียนรู้หมู่บ้าน (Learning Center) จัดการฝึกอบรมอาชีพระยะสั้น จัดให้มีเยาวชน ผู้นำชาวบ้าน แม่บ้าน ได้โอกาสในการเข้าฝึกอบรมในสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน สถาบันวิชาชีพและสถาบันวิชาการอื่นตามความเหมาะสม หรือจัดให้มีการฝึกอบรมขึ้นตามความต้องการของชาวบ้านที่หมู่บ้าน โดยชาวบ้านเอง เป็นต้น

2. จากการศึกษาพบว่ารายได้ของชาวบ้านยังต่ำ แม้โดยภาพรวมแล้วชาวบ้านจะมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี พึ่งตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตในระดับผ่านความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) แต่รายได้เฉลี่ยต่อหัวประมาณ 5,000 บาทต่อปี นับว่าต่ำมากในสภาพของเศรษฐกิจของยุคปัจจุบัน จึงควรหาทางพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชาวบ้านจากฐานเดิมที่ปฏิบัติกันอยู่แล้ว ทั้งที่เป็นอาชีพหลักคือการทำนา อาชีพรองคือการเลี้ยงสัตว์ และอาชีพเสริมคือการทอผ้าหรืออาชีพเสริมอื่น ๆ เพื่อเพิ่มรายได้ของชาวบ้านโพนทรายขึ้นอีก อย่างน้อยก็ควรเป็น 10,000 บาทต่อคน ต่อปี ทั้งนี้การเพิ่มรายได้ควรเป็นรายได้ที่เกิดจากการเพิ่มศักยภาพทางการงานอาชีพของชาวบ้าน หรือเกิดจากการพัฒนาวิถีชีวิตของชาวบ้านในถิ่นฐานของตนเอง มากกว่าการดิ้นรนไปขายแรงงานในถิ่นอื่นเพื่อเพิ่มรายได้

3. <u>เกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของชาวบ้าน</u> โดยภาพรวมแล้วดี ควรหาทางพัฒนาให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ หรือคงสภาพให้ได้ โดยเฉพาะลักษณะเด่น ๆ ของชาวบ้านโพนทราย เช่น ความภูมิใจในบ้านเกิดและรักศักดิ์ศรีของหมู่บ้าน ความเคารพนับถือผู้เฒ่าผู้แก่ ความขยันขันแข็ง ความใฝ่ใจในการส่งบุตรหลานเล่าเรียน การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ความกลมเกลียวสามัคคี ความกล้าแสดงออก และการแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธีฯ เพราะคุณสมบัติเด่น ๆ ของชาวบ้านเหล่านี้เอง มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านในช่วงเวลาที่ผ่านมา ผู้นำหมู่บ้านจึงควรร่วมกันหามาตรการปกป้องและสร้างเสริมคุณสมบัติเด่น ๆ เหล่านี้ให้มีอยู่และพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ

แม้ว่าชาวบ้านจะพึ่งตนเองได้ แต่เป็นเพียงระดับหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านพึ่งตนเองในปัจจัยพื้นฐานเพื่อการดำรงชีพโดยไม่เดือดร้อนในภาวะการณ์ปกติเท่านั้น แต่หากมีผู้เจ็บป่วยในบ้านต้องส่งบุตรหลานศึกษาต่อในระดับสูง ต้องการเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น มีจักรยานยนต์ ตู้เย็น โทรทัศน์ เครื่องสูบน้ำ เครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นในการประกอบอาชีพฯ ชาวบ้านโพนทรายส่วนใหญ่จะไม่สามารถทำได้ หรือได้ก็อยู่ในลักษณะฝืดเคือง ดังนั้นชาวบ้านโพนทรายจึงควรพัฒนาขีดความสามารถของตนเองให้สูงขึ้น โดยอาศัยคุณลักษณะเด่นที่มีอยู่แล้ว เพื่อที่จะก้าวสู่การเป็นหมู่บ้านพึ่งตนเอง ที่อยู่ดีมีสุข หรือหมู่บ้านสวัสดิการให้ได้ในอนาคต ระดับการพึ่งตนเองในปัจจุบันนี้จึงเป็นเพียงระดับเริ่มต้นเท่านั้น ยังมีระยะทางอีกยาวไกลที่จะไปให้ถึงเป้าหมาย

4. <u>เกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม</u> ในสภาพปัจจุบันนี้นับว่าดีมากในส่วนที่ปรากฏในหมู่บ้าน โดยเฉพาะด้านความเป็นระเบียบและความสะอาด สิ่งที่ควรหามาตรการป้องกันไว้ตั้งแต่บัดนี้ คือ ภาวะมลพิษที่เกิดจากการพัฒนาด้านต่าง ๆ เช่น อากาศเสียจากมูลสัตว์เลี้ยงโดยเฉพาะหมู น้ำเสียจากมูลสัตว์และสารเคมี มลพิษในดิน มลพิษจากเสียงและฝุ่น รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางสังคมของชาวบ้านเองและจากหมู่บ้านอื่น ที่จะมีผลกระทบทำให้เกิดความขัดแย้งแก่งแย่ง ซึ่งเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยและวิถีชีวิตของชาวบ้าน จึงควรมีการวางแผนพัฒนาสิ่งแวดล้อมในระยะยาวไว้ด้วย ทั้งนี้รวมถึงสิ่งแวดล้อมในไร่นา แม่น้ำลำห้วย ป่าไม้ ฯลฯ

ทั้งโดยส่วนบุคคลและโดยส่วนรวมของหมู่บ้าน มิฉะนั้นแล้วจะเกิดการพัฒนาแบบไร้ระเบียบแบบแผนในอนาคต

5. <u>เกี่ยวกับการปฏิบัติตามจารีตประเพณี</u> (ฮีต-คลอง) ของหมู่บ้าน นับเป็นจุดเด่นของหมู่บ้าน มีข้อเสนอแนะดังนี้

5.1 ผู้ใหญ่ในหมู่บ้านควรศึกษาให้เข้าใจในสาระแท้และคุณค่าของฮีตคลองของหมู่บ้าน สามารถให้เหตุผลในการปฏิบัติตามฮีต-คลองของหมู่บ้านมากกว่า การปฏิบัติสืบๆกันไป เพื่อประโยชน์ในการถ่ายทอดสู่ลูกหลานคนรุ่นใหม่

5.2 การปรับฮีตแปลงคลอง เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาหมู่บ้านเป็นสิ่งจำเป็นในอนาคต ควรพิจารณาปรับให้เหมาะสม คำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นเสมอ ทั้งนี้เป็นความรับผิดชอบของผู้นำหมู่บ้านที่จะต้องพิจารณาร่วมกัน เช่น การปรับฮีตคลองบางอย่างมาเป็น กฎของตุ้มหรือกฎของหมู่บ้าน มีบทลงโทษปรับเป็นเงินหรือวัตถุ เดิมการผิดฮีต-คลอง ไม่มีการลงโทษด้วยการปรับไหมเป็นเงินหรือวัตถุ แต่เป็นการลงโทษจากสังคมด้วย ถูกตำหนิเกลียดชัง ซึ่งมีผลในเชิงจิตวิทยาต่อชาวบ้านมาก เป็นต้น

5.3 ควรมีการวิจัยเรื่อง จารีตประเพณีชาวบ้าน เพิ่มเติมเป็นการเฉพาะ

6. <u>เกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจหมู่บ้าน</u> มีข้อเสนอแนะดังนี้

6.1 ควรจะยึดแนวเดิมไว้เป็นหลัก คือใช้ฐานอาชีพเกษตรกรรมเป็นฐาน ทั้งทำนาและเลี้ยงสัตว์ การทอผ้าและหัตถกรรมเป็นอาชีพรอง การเลี้ยงสัตว์น่าจะถูกพัฒนาขึ้นเป็นหลักควบคู่กับการทำนา โดยมีการปฏิรูปแปลงนาให้มีแหล่งน้ำส่วนตัวในนาเป็นนาปลา หรือเลี้ยงปลาในนาข้าว ย้ายคอกสัตว์ลงสู่ท้องนา เช่น คอกหมู คอกไก่ - เป็ด คอกควาย-วัว เพื่อให้เกิดการเลี้ยงในเชิงค้าขายเกิดขึ้นอย่างจริงจัง ลดที่ปลูกข้าวลงแต่เพิ่มผลผลิตต่อไร่และจากการเลี้ยงสัตว์ขึ้น หรือดำเนินพัฒนาสู่การเกษตรก้าวหน้า นำวิชาการและเทคโนโลยีเข้าไปช่วยในการผลิตต่อไป

6.2 ในการพัฒนาอาชีพรองคือการทอผ้าและหัตถกรรมอื่น ควรนำเทคโนโลยีมาใช้ในการผลิตเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ควรค่อยเป็นค่อยไป ชาวบ้านมีความมั่นใจและสามารถดำเนินการเองได้ในรูปของกลุ่ม ส่วนทุนนั้นในระยะใกล้ยังไม่ควรยืมจากแหล่งเงินนอกหมู่บ้าน ควรระดมจาก

กลุ่มแล้วเพิ่มขึ้นพร้อม ๆ กันกับการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน การลงทุนโดยชาวบ้านควรลดการเสี่ยงทุกรูปแบบ ยังไม่ควรรับทุนจากภายนอกเพื่อผลักชาวบ้านเข้าสู่วงจรอุตสาหกรรม จนกว่าชาวบ้านจะมีความพร้อม ความกล้าเสี่ยง และมีความสามารถเชิงธุรกิจที่จะร่วมกันดำเนินการเองได้

6.3 สิ่งสำคัญที่ต้องพัฒนาควบคู่ไปกับการอาชีพคือ องค์กรทางเศรษฐกิจของประชาชน ซึ่งบ้านโพนทรายมีพื้นฐานดีมาก คือกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มโรงสีข้าว ควรจะพัฒนากลุ่มที่มีอยู่แล้วนี้สู่สหกรณ์เอนกประสงค์ ซึ่งเป็นองค์กรทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านสวัสดิการในอนาคต การพัฒนากลุ่มจะเป็นการพัฒนาศักยภาพทางด้านการจัดการและการตลาดของชาวบ้าน ความเจริญเติบโตของกลุ่มจะเป็นเครื่องบ่งชี้ชัดความสามารถในด้านการจัดการและการตลาดของชาวบ้าน

6.4 ในการพัฒนาเศรษฐกิจหมู่บ้านควรเป็นไปตามขั้นตอน คือ ในระยะนี้ควรให้ชาวบ้านหนีจากสภาพการหาอยู่หากิน ก้าวเข้าสู่ระดับสร้างอยู่หากิน ก่อนที่จะก้าวไปสู่การทำมาค้าขายและธุรกิจการค้าต่อไป ไม่ควรก้าวกระโดดสู่การค้าขายหรือดำเนินการเชิงธุรกิจ ในขณะที่ชาวบ้านไม่มีความพร้อม

6.5 ในการพัฒนาเศรษฐกิจหมู่บ้านโพนทราย รัฐหรือภาคเอกชนควรจะช่วยให้ชาวบ้านได้โอกาสมากกว่าเงินทุน ในกรณีหากจะมีการช่วยเหลือในการพัฒนาเศรษฐกิจหมู่บ้าน หากจะมีเงินทุนก็ควรเป็นเงินทุนเพื่อสร้างโอกาสในการพัฒนาตนเอง ไม่ควรให้เปล่า เช่น ช่วยให้เงินกองทุนหมุนเวียน ผ่อนใช้คืนโดยไม่คิดดอกเบี้ยหรือคิดในอัตราต่ำ ช่วยในด้านการฝึกอบรมและเทคโนโลยีต่าง ๆ ให้ยืมเงินลงทุนจำนวนหนึ่งแล้วให้ออกเงินสมทบตามเงื่อนไข จัดหาเครื่องจักรหรือวัสดุให้แต่ชาวบ้านสละแรงงาน ช่วยเงินทุนและฝึกหัดให้ผลิตแล้วรับซื้อผลผลิตในราคาประกัน เป็นต้น

7. <u>เกี่ยวกับด้านการพัฒนาการปกครองหมู่บ้าน</u> มีข้อเสนอแนะดังนี้

7.1 ดังสภาพที่ปรากฏในปัจจุบันนี้นับว่าหมู่บ้านมีความสงบสุขดีแล้ว จึงควรรักษาสภาพความดีงามนี้ให้คงอยู่ต่อไปให้ได้

7.2 ควรจัดให้มีการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง โดยชาวบ้านจัดกันในหมู่บ้าน เช่น จัดอภิปราย ประชุม พบสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ฯลฯ

7.3 หาทางพัฒนาสำนึกทางการเมืองของชาวบ้านให้สูงขึ้น จนการใช้เงินซื้อคะแนนเสียงหายไปจากหมู่บ้านอย่างเด็ดขาด

7.4 คงกฎระเบียบต่อผู้นำดังที่ปรากฏอยู่ไว้ให้ได้ ผู้ใหญ่บ้านไม่ควรได้จากการแข่งขันรับเลือกตั้งเป็นอันขาด ควรใช้การลงประชามติดังที่เคยใช้มาแล้วต่อไป

7.5 คงความสัมพันธ์อันดีระหว่างหมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ไว้ให้ได้ ให้การแยกปกครองเป็นการเสริมสร้างการพัฒนาหมู่บ้าน ไม่ให้การแยกหมู่เป็นการสร้างความแตกแยกหรือการแบ่งแยกชาวบ้านจากกิจกรรมที่เคยร่วมกันปฏิบัติมาแต่เดิม ต้องคงปฏิบัติร่วมกันตามจารีตประเพณีเดิมให้ได้

7.6 ส่งเสริมการปกครองตนให้เป็นองค์กรที่เข้มแข็งขึ้น

7.7 หากเป็นไปได้ผู้นำหมู่บ้านทุกระดับควรมีวาระไม่เกิน 5 ปี ถ้ามีประชามติว่าดีก็ควรให้เป็นต่อได้ 2 สมัย (เป็นข้อตกลงกันเองในหมู่บ้าน)

7.8 หาทางส่งเสริมบทบาทผู้นำอาวุโส ผู้นำสตรี ผู้นำเยาวชน และผู้นำตามธรรมชาติของหมู่บ้าน เพื่อสร้างเสริมและสืบสานภาวะผู้นำของชาวบ้านให้มากขึ้น

8. <u>เกี่ยวกับบทบาทของผู้นำและแนวทางในการพัฒนาชาวบ้านบางประการ</u> มีข้อเสนอแนะดังนี้

8.1 ทั้งครูในโรงเรียนประถมศึกษาและครูโรงเรียนมัธยมศึกษา ควรได้เพิ่มการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านมากขึ้น โดยเฉพาะด้านวิชาการ เทคโนโลยีและวิชาชีพต่าง ๆ

8.2 ผู้นำชาวบ้านควรช่วยกันจัดทำโครงการเสนอเพื่อให้รัฐบาลจัดทำระบบชลประทานสู่ทุ่งนาของหมู่บ้าน ต่อจากที่มีอยู่แล้วที่หมู่บ้านโพนทอง ตำบลเดียวกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านต้องการอย่างมาก

8.3 จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านมีความพร้อมที่จะพึ่งตนเองสูงมาก ในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานระดับหมู่บ้าน ควรให้ชาวบ้านลงแรงงาน ส่วนรัฐควรช่วยวัสดุ ช่างเทคนิค หรือเครื่องมือจักรกล หรือหากจำเป็นต้องจ้างแรงงาน ควรตกลงหักค่าแรงส่วนหนึ่งเข้าสมทบกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน

9. <u>จากการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้าน</u> มีประเด็นที่ควรเสนอแนะดังนี้

9.1 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาในแต่ละด้านให้ชัดเจน โดยเฉพาะ ตัวปัจจัยที่ผู้วิจัยพบในแต่ละเรื่องเป็นทั้งตัวเหตุที่ทำให้เกิดผลสำเร็จในเรื่องนั้น ๆ ในขณะเดียวกันก็เป็นผลการพัฒนาในขณะที่ทำการศึกษาด้วย เช่น องค์กรทางเศรษฐกิจในรูปของกลุ่มต่าง ๆ เป็นทั้งปัจจัยให้เกิดผลสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจหมู่บ้านและเป็นกิจกรรมพัฒนาที่มีปรากฏอยู่ในขณะนั้นด้วย ดังนั้นการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัย อาจจะศึกษาเฉพาะปัจจัยที่สำคัญ ๆ ที่ผู้ศึกษาสนใจ

9.2 ชาวบ้านควรร่วมกันเสริมสร้างปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาหมู่บ้านที่เป็นปัจจัยภายใน ให้เข้มแข็งและเด่นชัดมากขึ้น เช่น สุขภาพอนามัยชาวบ้าน จารีตประเพณี ความสามัคคี กลมเกลียว ความขยัน ความเป็นประชาธิปไตย การศึกษาบทบาทผู้นำและบทบาทสตรี และอื่นๆ ในขณะเดียวกันก็ควรควบคุมและพัฒนาปัจจัยภายนอกให้เอื้อต่อการพัฒนาหมู่บ้านให้เหมาะสม เช่น ความช่วยเหลือจากทางราชการและองค์กรเอกชน เงินทุน ความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ สื่อมวลชน รางวัล และการยกย่องสรรเสริญ เป็นต้น

9.3 ชาวบ้านร่วมกันหาทางที่จะไม่ให้ผลของการพัฒนาที่ปรากฏอยู่ มีอิทธิพลย้อนกลับทำลายหรือบั่นทอนในการพัฒนาหมู่บ้าน เช่น ผลการพัฒนาทางวัตถุบางอย่างนำมาซึ่งความแตกแยก แก่งแย่งแข่งขัน ขาดระเบียบวินัย เกิดมลพิษในสิ่งแวดล้อมฯ อันแสดงให้เห็นว่า หมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง ที่ได้รับการยกย่องนั้นไม่ใช่ของจริง เป็นเพียงภาพลวงตาเท่านั้น

10. <u>จากการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านบางประการ</u> มีประเด็นเสนอแนะดังนี้

10.1 ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นการเฉพาะ เพราะจากการสอบถามชาวบ้าน ยังมีเรื่องราวความรู้และเทคนิควิธีแก้ปัญหาในวิถีชีวิตของชาวบ้านอีกมากมายที่น่าสนใจและควรได้ศึกษา

10.2 ควรศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านแต่ละเรื่องให้ลึกซึ้ง ได้รายละเอียดในสาระของภูมิปัญญาในเรื่องนั้น ๆ โดยหารูปแบบในการเสนอภูมิปัญญาชาวบ้านที่เหมาะสม ที่เสนอในการวิจัยนี้เป็นเพียงรูปแบบหนึ่งในแนวกว้าง เท่านั้น

10.3 ควรแสวงหากลวิธีที่จะนำเทคโนโลยีและวิทยาการสากลที่เหมาะสมเข้าไปผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น กลยุทธหรือกลวิธีดังกล่าวจะอำนวยประโยชน์ต่อการพัฒนาหมู่บ้านอย่างมาก

ไม่สร้างภาวะการครอบงำทางวัฒนธรรมและปัญญาแก่ชาวบ้าน การนำสิ่งใหม่เข้าสู่หมู่บ้านโดยไม่เข้าใจภูมิปัญญาพื้นฐาน เป็นการเสี่ยงต่อการทำลายวัฒนธรรมชุมชนอย่างมาก

10.4 ภูมิปัญญาชาวบ้านหลายอย่างกำลังจะสูญหายไป และได้รับการดูแคลนหรือละเลยโดยคนรุ่นใหม่มากขึ้น จึงควรหาวิธีการที่จะทำให้ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาชาวบ้านและบรรพบุรุษของตนเอง เข้าใจในนัยของความเปลี่ยนแปลง และตระหนักในภาระหน้าที่ที่จะพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ให้พัฒนาขึ้น สามารถอธิบายได้ในเชิงวิทยาศาสตร์และตรรกศาสตร์

10.5 ภูมิปัญญาบางอย่างคงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอกในการอนุรักษ์ลำพังชาวบ้านคงรักษาไว้ไม่ได้ สืบเนื่องจากภาวะความเปลี่ยนแปลงและกาลเวลา เช่น การทอผ้าไหมมัดหมี่ การทอผ้าซิด การเลี้ยงไหม ศิลปการแทงหยวก การปั้นกระเบื้องมุงหลังคา ศิลปการทำและตกแต่งปั๊งไฟ ฯลฯ ดังเช่นทางจังหวัดได้สนับสนุนให้ชาวบ้านทอผ้าซิด ทำหมอนขวานเพื่อผลทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน

11. <u>ข้อเสนอแนะทั่วไป</u>

11.1 ทั้งชาวบ้านโพนทรายและทางราชการ ควรจะมีเป้าหมายที่เด่นชัดว่า หมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง ที่พัฒนาถึงขีดสุดคืออะไร จะมีและจะเป็นอย่างไรบ้าง มีหลายคนที่เข้าไปศึกษาดูงานหมู่บ้านโพนทราย เกรงว่าหมู่บ้านจะพัฒนาไปเป็นสังคมเมือง ในปัจจุบันหมู่บ้านผ่านชั้นความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.)แล้ว แต่เกณฑ์สูงสุดตามอุดมการณ์คืออะไร น่าจะได้ตั้งเป็นเป้าหมายไว้เพื่อก้าวไปให้ถึงในอนาคต เช่น ควรพัฒนาสู่หมู่บ้านสวัสดิการ ก็ควรกำหนดเกณฑ์ไว้ว่ามีอะไรอย่างไรจึงจะจัดเข้าเป็นหมู่บ้านสวัสดิการได้ เป็นต้น

11.2 ควรศึกษาวิจัยกรณีหมู่บ้านโพนทรายในแนวลึกเฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน จารีต-ประเพณี เศรษฐกิจหมู่บ้าน ผลกระทบจากการพัฒนาความคิดเห็นของผู้ไปศึกษาดูงานหมู่บ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ผ้าซิด-ผ้ามัดหมี่ การย้ายถิ่นของชาวบ้านโพนทราย

11.3 ควรพิจารณาจัดหมู่บ้านโพนทรายเป็น "หมู่บ้านวัฒนธรรมพัฒนา" เพื่อจัดให้เป็นศูนย์ขยายผลในการพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยการสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและจังหวัดอุบลราชธานี ทั้งนี้โดยมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นการอนุรักษ์ ส่งเสริมและพัฒนาวิถีชีวิตของชาวบ้านปกติเป็นหลัก

11.4 เนื่องจากหมู่บ้านมีผู้ไปศึกษาดูงานมาก ชาวบ้านควรได้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจจากการขายผลผลิตคุ้มค่ากับเวลาที่ชาวบ้านเสียสละมาให้การต้อนรับ จึงควรมีผลผลิตด้านหัตถกรรมและเกษตรกรรมอื่น ๆ นอกเหนือจากที่มีในปัจจุบันเป็นชิ้นเล็ก ราคาต่ำ 2-3 บาทขึ้นไป เช่น ข้าวสารถุง ข้าวเปลือกถุง ปุ๋ยคอกถุง ปลาร้ากระปุก ข้าวตอก ข้าวกระยาสราท ปลาแห้ง กุ้งแห้ง น้ำปลาจากปลาร้า เครื่องจักสาน ของชำร่วย เครื่องใช้ เครื่องประดับวัว-ควาย นอกจากผลิตและจำหน่ายกับผู้มาเยี่ยมเยือนหมู่บ้านแล้ว ยังสามารถนำไปขายในโอกาสอื่น ๆ อีกด้วย ในโอกาสต่อไปอาจจัดเป็นร้านเคลื่อนที่ของหมู่บ้านไปแสดงและขายสินค้าตามงานเทศกาลต่าง ๆ ในโอกาสต่อไป

11.5 หากจะพัฒนาหมู่บ้านให้ก้าวหน้ามากกว่าที่เป็นอยู่ บ้านโพนทรายควรได้รับการช่วยเหลือจากทางราชการในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยเฉพาะถนนเข้าสู่หมู่บ้าน ประปาหมู่บ้านฯ ทั้งนี้ถ้าเป็นโครงสร้างพื้นฐานระดับหมู่บ้าน จะต้องสร้างขึ้นโดยวิธีราษฎร์รวมแรงรัฐพัฒนา

11.6 เนื่องจากข้อจำกัดในด้านพื้นที่ของหมู่บ้าน การขยายตัวของหมู่บ้านในอนาคตคงไม่สามารถรักษาความเป็นระเบียบอย่างที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันไว้ได้ ควรมีการวางแผนผังการขยายชุมชนในอนาคตในพื้นที่ที่ยังมีเหลืออยู่บ้างด้านทิศเหนือ และขยายตามแนวถนนด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก หรือการออกไปตั้งบ้านเรือนในที่นา ทั้งนี้การกำหนดแผนการขยายที่ตั้งบ้านเรือน จะต้องสัมพันธ์กับการขยายสาธารณูปโภคอื่น ๆ ที่จะต้องมีขึ้นในอนาคตด้วย เช่น คลองส่งน้ำ ถนน ไฟฟ้าฯ

สิ่งที่ควรดำเนินการก่อนคือถนนสู่ไร่นา อาจจะมีการตัดถนนใหม่เพิ่มจากถนนสู่ท้องนาเดิมที่มีอยู่แล้ว เพราะในอนาคตการทำการเกษตรกรรมผสมผสานเกิดขึ้น คอกปศุสัตว์คงต้องย้ายจากหมู่บ้านไปไว้ในผืนนาของแต่ละคน เป็นเสมือนที่ทำงานนอกหมู่บ้านหรือบ้านที่สองของชาวบ้าน ดังนั้นการวางแผนผังหมู่บ้านในอนาคต จึงหมายถึงผังรวมพื้นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิจของชาวบ้านโพนทรายทั้งหมด

11.7 ควรมีการกำหนดเขตแหล่งน้ำสาธารณะที่มีอยู่แล้วให้แน่นอน พร้อมกับขุดลอกแหล่งน้ำที่มีอยู่ให้เอื้อประโยชน์ต่อชาวบ้านอย่างเต็มที่ เช่น หนองสามหง่า ห้วยใหญ่ ห้วยน้อย ทั้งนี้โดยเสนอของบประมาณดำเนินการเป็นช่วง ๆ

11.8 ควรพิจารณาพัฒนาการปฏิบัติตามจารีต-ประเพณีหรือ ฮีต-คลอง ให้ประหยัด เรียบง่าย มีสาระยิ่งขึ้น บนฐานเดิมของแต่ละอย่าง ป้องกันการใช้จารีต-ประเพณีเป็นเงื่อนไข ในการประกอบอบายมุข

11.9 การพัฒนาหมู่บ้านโพนทรายในปัจจุบัน ยังเป็นการพัฒนาที่เกิดจากอำนาจ ต่อรองทางจิตใจและจารีตประเพณีต่าง ๆ ผู้ที่มีอำนาจต่อรองสูงเป็นผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามจารีต ประเพณีและมีคุณงามความดี นับว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่หากหมู่บ้านเจริญก้าวหน้าไปอีก สิ่งที่น่าเป็น ห่วงก็คือ ฐานอำนาจต่อรองของคนและสังคมหมู่บ้านจะเปลี่ยนไปสู่ อำนาจต่อรองทางด้านวัตถุ เหมือนสังคมเมือง ซึ่งผู้มีอำนาจต่อรองมากหรือน้อยจะขึ้นอยู่กับ เงินหรือฐานะทางเศรษฐกิจ ยศ ตำแหน่ง ความรู้ความสามารถ ข้อมูลและข่าวสาร อำนาจสั่งการ ฯลฯ เมื่อถึงจุดหนึ่ง คนที่มีคุณธรรมความดีงามจะได้รับการยอมรับน้อยลงและมีบทบาทน้อยลง การแข่งขันและการ ขัดแย้งจะเกิดขึ้น ความสงบสุขร่มเย็นที่เคยมีดังเช่นปัจจุบันจะน้อยลง ดังนั้น ผู้นำและชาวบ้าน โพนทรายเองควรได้ตระหนักในจุดนี้ให้มาก และช่วยกันหาทางผสมผสานอำนาจต่อรองทาง วัฒนธรรมเก่าที่มีอยู่ในปัจจุบันกับสิ่งใหม่ที่จะมีขึ้นจากความเจริญก้าวหน้าของหมู่บ้าน ให้ผสม กลมกลืนและอำนวยประโยชน์ต่อการพัฒนาหมู่บ้านสืบไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เกษตรจังหวัดอุบลราชธานี, สำนักงาน เนวทางพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุบลราชธานี มปท. 2531, 212 หน้า อัดสำเนา

กลุ่มวิทยาลัยครูภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้นำพัฒนา บุรีรัมย์ โรงพิมพ์วินัย 2527, 136 หน้า

ชบวน พลตรี มนุษย์กับสังคม โรงพิมพ์กรมศาสนา 2530, 164 หน้า

โรเจ็ต ปั้นเปี่ยมรัฐ พรพิมล วรดิลก และคนอื่น ๆ ชนบทอีสาน ไทยวัฒนาพานิช 2524, 130 น้า

จารุวรรณ ธรรมวัตร ภูมิปัญญาแห่งอีสาน : รวมบทความอีสานคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม 2531, 123 หน้า

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพกับการศึกษา การพิมพ์พระนคร 2523, 265 หน้า

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน แผนพัฒนาคุณภาพคน 2530-2534 กองวางแผนทรัพยากรมนุษย์ 2529, 39 หน้า

คณะกรรมการการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน วัฒนธรรมก้าวไปกับความเปลี่ยนแปลง อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ฟ 2533, 136 หน้า

_____. วัฒนธรรมกับการเสริมสร้างสังคมไทย โอ.เอส พริ้นติ้งเฮาส์ 2532, 96 หน้า

_____. กฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม คุรุสภาลาดพร้าว 2528, 102 หน้า

_____. โฉมหน้าใหม่ของวัฒนธรรมกับการพัฒนา อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ฟ 2532, 177 หน้า

_____. ประเทศไทยกับทศวรรษโลกกับการพัฒนาวัฒนธรรม อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ฟ 2533, 174 หน้า

_____. กรอบและทิศทางแผนวัฒนธรรมแห่งชาติ (พ.ศ.2535-2539) โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว 2533, 35 หน้า

นักวิจัยโครงการความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยขอนแก่นและสถาบันการบริหารแห่งเอเชีย กรณีศึกษาการบริหารและการจัดการงานพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2533, 692 หน้า

นิพนธ์ คันธเสวี, ศาสตราจารย์ มนุษยสัมพันธ์เพื่อการพัฒนาสังคม โรงพิมพ์โรงเรียนสตรีเนติศึกษา 2525, 204 หน้า

บุญชนะ อัตถากร บุญย์ เจริญชัย และคนอื่น ๆ ถวายราชสดุดี น้ำพระทัยจากในหลวง ชมรมข้าราชการชาวอีสาน พันนี่พับลิชชิ่ง 2530, 288 หน้า

บุญทัน ดอกไธสงและธเนศ ต่วนชะเอม กระบวนการและวิธีการพัฒนาจิตใจเพื่อพัฒนาสังคมไทย สำนักพิมพ์รัชดา 64 เมเนจเมนท์ 2529, 383 หน้า

โบราณคดี, กอง กรมศิลปากร อดีตอีสาน โรงพิมพ์กรมศาสนา 2531, 310 หน้า

ประจักษ์ บุญอารีย์ การฝึกอบรมพัฒนาจิตใจเพื่อการพัฒนาชนบท : เนื้อหาสาระและวิธีการปฏิบัติ หน่วยเอกสาร ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดอุบลราชธานี 2529, 166 หน้า อัดสำเนา

_____. คู่มือฝึกอบรมพัฒนาจิตใจเพื่อการพัฒนาชนบท สมชายการพิมพ์ 2528, 162 หน้า

_____. แนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาหมู่บ้านอีสานรักถิ่น สหวิทยาลัยอีสานใต้ วิทยาลัยครูนครราชสีมา 2531, 45 หน้า อัดสำเนา

_____. "แนวทางพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของหมู่บ้านในชนบทอีสาน" ในเคลิไทม์เพื่อนักพัฒนา ฉบับพิเศษที่ 92 พฤศจิกายน 2530 หน้า 34-37

_____. "อีสานจะเขียวได้จริงหรือด้วยน้ำมือของคนอีสาน" ในความรู้เรื่องป่าพัฒนาอีสานเขียว คณะอนุกรรมการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์โครงการปลูกต้นไม้เพื่ออีสานเขียว กระทรวงศึกษาธิการ 2532, 32 หน้า

_____. บทบาทของครูประถมศึกษาในการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจเพื่อการพัฒนาหมู่บ้าน : กรณีศึกษาบ้านนาคูและบ้านโพนชวาว อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี ฝ่ายเอกสารการพิมพ์ วิทยาลัยครูอุบลราชธานี 2530, 132 หน้า อัดสำเนา

ประชา พรหมนอก ตำรวจกับการพัฒนา. เนติกุลการพิมพ์ 2530, 170 หน้า

ประเวศ วะสี เพื่อบ้านเมืองของเรา สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน 2531, 83 หน้า

_____. วิกฤติหมู่บ้านไทยทางออกและอนาคตอยู่ที่ไหน หมู่บ้าน 2532, 119 หน้า

_____. พุทธธรรมกับสังคม สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน 2530, 214 หน้า

เปลก สนธิรักษ์ ระเบียบสังคม ประเพณีวัฒนธรรม ศาสนา โรงพิมพ์ครูสภาลาดพร้าว มปท. 96 หน้า

ทรัพยากรมนุษย์, สถาบัน การเตรียมอุดมศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่ปรารถนา รายงานวิจัย 2532, 342 หน้า

มาซาโนบุ ฟูกูโอกะ ปฏิวัติยุคสมัยด้วยฟางเส้นเดียว แปลโดย รสนา โตสิตระกูล แปล พิมพ์ครั้งที่ 3 สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง 2532, 183 หน้า

พัฒนาที่ดิน, กรม แผนการใช้ที่ดินจังหวัดอุบลราชธานี ฝ่ายการพิมพ์กองแผนที่และการพิมพ์ กรมที่ดิน 2528, 223 หน้า

ไพฑูรย์ มีกุศล การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ.2436-2453 โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว 2517, 168 หน้า

ระลึก ธานี บ้านชี้ทวน มปท. 2527, 72 หน้า

_____. อุบลราชธานีในอดีต (2335-2475) รุ่งเรืองสารการพิมพ์ 2524, 376 หน้า

วิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สถาบัน รายงานการประชุมทางวิชาการประจำปี 2529 ของชมรมวิจัยเชิงคุณภาพ สถาบันวิจัยสังคมฯ 2530, 61 หน้า อัดสำเนา

วิเชียร รักการ วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย โอเดียนสโตร์ พิมพ์ครั้งที่ 2 2529, 140 หน้า

วิทยา วงกุล ชีวประวัติบุคคลไม่สำคัญ : ปราชญ์ชาวบ้าน พิมพ์ครั้งที่ 2 สำนักพิมพ์หมู่บ้าน 2532, 128 หน้า

วิทยาลัยครูอุบลราชธานี ประวัติศาสตร์และโบราณคดีอุบลราชธานี เอกสารประกอบการสัมมนา 26-28 กันยายน 2531 ฝ่ายเอกสารการพิมพ์ วิทยาลัยครูอุบลราชธานี 2531, 511 หน้า

วิรัช วิรัชนิภาวรรณและทวีสุข แสนทวีสุข บทบาทขององค์กรในท้องถิ่นที่มีต่อการบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี รายงานการวิจัย 2521, 25 หน้า อัดสำเนา

วิโรจน์ สาระรัตน์ การศึกษากับการพัฒนาชนบทไทย บริษัทอักษราพัฒน์ จำกัด 2532, 96 หน้า

ศิลปากร, กรม เมืองอุบลราชธานี อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ฟ 2532, 232 หน้า

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : กรณีเขมร ลาว ส่วย สุรินทร์ บริษัทสารมวลชน จำกัด 2533, 285 หน้า

ศูนย์ส่งเสริมและประสานงานการเผยแพร่อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง *อุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง นโยบายและแนวปฏิบัติ* บริษัทวิคตอรี่เพาเวอร์พอยท์ จำกัด 2529, 164 หน้า

ศูนย์ส่งเสริมและเผยแพร่อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง จังหวัดอุบลราชธานี *รายงานผลการปฏิบัติงานส่งเสริมและเผยแพร่อุดมการณ์แผ่นดินธรรม-แผ่นดินทอง* เดือนธันวาคม 2530-เมษายน 2532 จังหวัดอุบลราชธานี 42 หน้า อัดสำเนา

สมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์แห่งประเทศไทย *โครงการน้ำพระทัยจากในหลวง* (อีสานเขียว) สำนักพิมพ์ธรรมนิติ บริษัท ดีไลท์ จำกัด 2531, 85 หน้า

เสรี พงศ์พิศ *ความหวังใหม่ของบ้านสระคู* หมู่บ้าน 2532, 114 หน้า

_____. *คืนสู่รากเหง้า* เทียนวรรณ 2529, 162 หน้า

_____. *ทิศทางหมู่บ้านไทย* หมู่บ้าน 2531, 374 หน้า

อนันต์ สิงห์มงคลเขต เสมา มีสมบูรณ์ และสมชาย ชูประดิษฐ์ *การสร้างหมู่บ้านสวัสดิการด้วยวิธีการพึ่งตนเอง* บริษัท เจ.เอ.เอส. อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด (แผนกการพิมพ์) 2527, 159 หน้า

อรุณ แสงสว่างวัฒนะ *สร้างคนก่อนสร้างงาน* มปท. 2525, 101 หน้า

อาณัติ อาภาภิรม จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และคนอื่น ๆ *รายงานการสัมมนาลู่ทางในการพัฒนาภาคอีสาน ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 18-20 กุมภาพันธ์ 2525* ศิรถสาร 2525, 298

อุบลราชธานี, จังหวัด วิทยาลัยครูอุบลราชธานี และสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรมอีสาน มศว.มหาสารคาม *เอกสารสัมมนาทางวิชาการเรื่อง อุบลราชธานี ความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม* ฝ่ายเอกสารวิทยาลัยครูอุบลราชธานี 2532, 215 หน้า อัดสำเนา

อุบลราชธานี, สำนักงานจังหวัด *แผนพัฒนาจังหวัดอุบลราชธานี ปีงบประมาณ 2532* สำนักงานจังหวัดอุบลราชธานี 2530, 99 หน้า อัดสำเนา

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

แบบสัมภาษณ์เพื่อการรวบรวมข้อมูลการวิจัย

เรื่อง การศึกษาหมู่บ้านตัวอย่าง : กรณีบ้านโพนทราย

คำแนะนำในการใช้แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ

ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์ มีทั้งแบบเติมคำและการเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ☐ ตรงกับสถานภาพของผู้ตอบ เช่น

ตัวอย่าง

0. เพศ ☑ ชาย ☐ หญิง (ถ้าผู้ที่ให้สัมภาษณ์เป็นชาย)

00. การศึกษา(ระบุ) ป.4 (ถ้าจบ ป.4)

ตอนที่ 2 ประเด็นคำถามหลักที่ต้องถามผู้ให้สัมภาษณ์มี 18 ประเด็นหลัก คือ

1. เผ่าพันธุ์และภูมิหลังชาวบ้าน
2. ลักษณะพิเศษเด่น ๆ ของคนในหมู่บ้าน
3. สิ่งแวดล้อม
4. ความเชื่อและจารีตประเพณี
5. การทำมาหากินและความเป็นอยู่
6. วิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรมสู่ลูกหลาน
7. การรับวัฒนธรรมจากแหล่งอื่น
8. เจตคติต่อทางราชการและการปกครองบ้านเมือง
9. การพัฒนาด้านจิตใจ
10. การพัฒนาด้านสังคม
11. การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

12. เจตคติต่อการพัฒนาหมู่บ้าน
13. ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา
14. ความคาดหวังในการพัฒนาหมู่บ้านในอนาคต
15. ภูมิปัญญาชาวบ้าน (สัมภาษณ์เจาะลึกเป็นเรื่อง ๆ)
16. การแก้ปัญหาของชาวบ้าน
17. ความต้องการของชาวบ้านบางประการ
18. อุปสรรคและปัญหาในการพัฒนาหมู่บ้าน

แบบสัมภาษณ์

ตอนที่ 1 สถานภาพ

ผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ _____ บ้านเลขที่ _____ หมู่ที่ _____

วันที่สัมภาษณ์ _____ ชื่อผู้สัมภาษณ์ _____

---

1. เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง
2. อายุ _____ ปี
4. ระดับการศึกษา
5. ที่เกิด ในหมู่บ้าน ☐ บ้านอื่น ☐
6. ตำแหน่งในหมู่บ้านเป็นกรรมการหรือตำแหน่งผู้นำอื่น ๆ โปรดระบุ
   - 6.1 _____
   - 6.2 _____
   - 6.3 _____
7. อาชีพหลัก _____ รอง _____ เสริม _____
8. รายได้เฉลี่ยของครอบครัวประมาณ _____ บาท/ปี (เป็นเงิน)
9. จำนวนคนในครอบครัว _____ ตำแหน่งในครอบครัว _____

ตอนที่ 2 คำถามหลักในการสัมภาษณ์

ข้อ	ประเด็นคำถาม	ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ	บันทึกคำถามข้างเคียง
	ลักษณะเด่นของคนในหมู่บ้าน				
1	ชาวบ้านส่วนใหญ่มีร่างกายแข็งแรง				
2	เป็นชนเผ่าพันธุ์เดียวกัน				
3	มีความภูมิใจในบ้านเกิดของตนเอง (รักษาศักดิ์ศรีของหมู่บ้าน)				
4	นับถือและเชื่อฟังผู้ใหญ่และผู้เฒ่าผู้แก่				
5	ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนขยันในการงาน (เมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่น)				
6	ใฝ่ใจในการส่งลูกหลานเล่าเรียนในระดับที่สูงกว่าประถมศึกษา(ส่งลูกเรียนมัธยม กศ.น. มหาวิทยาลัยฯ)				
7	ทุกครอบครัวพึ่งตนเองได้ มีข้าวกินตลอดปี, ไม่มีคนที่ขอเพื่อนบ้านกิน				
8	ชาวบ้านส่วนใหญ่กล้าพูด กล้าแสดงออกในทางสร้างสรรค์				
9	มีความกลมเกลียวร่วมมือกันดี (ทำงานส่วนรวม,ไม่มีการฟ้องร้อง ไม่มีคดีฆ่าฟันกันเองฯ)				
10	มีความสามารถโดยส่วนรวมสูง เช่น ด้านช่าง ด้านศิลปะ การทำมาหากิน เรียนเก่งฯ				

ตอนที่ 2 (ต่อ)

ข้อ	ประเด็นคำถาม	ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ	บันทึกคำถามข้างเคียง
11	แก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งโดยสันติวิธีที่หมู่บ้าน				
12	บ้านนี้เรียกได้ว่าเป็นหมู่บ้านนักปราชญ์มีผู้ คงแก่เรียนมาตั้งแต่โบราณแล้ว				
	เกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม				
13	หมู่บ้านตั้งอยู่ในที่เหมาะและอุดมสมบูรณ์ (ดิน น้ำ ป่า ไร่ นา ปลาฯ				
14	ถนนหนทางที่เป็นระเบียบที่ปรากฏมีมา นานแล้ว (เมื่อไร ใครพาคิดทำฯ)				
15	หมู่บ้านใกล้เคียง เป็นเพื่อนที่ดีต่อกันและ แข่งขันกันพัฒนาหมู่บ้าน				
16	ชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่รวมกันด้วยดี				
17	ไม่มีอิทธิพลมืดจากภายนอกครอบงำ เช่น เจ้าพ่อ โจรผู้ร้าย นายทุนชุดรีดฯ				
	จารีตประเพณี				
18	ชาวบ้านยึดมั่นในพุทธศาสนาอย่างมาก				
19	การเชื่อเรื่องผีสางยังมีอิทธิพลมาก เช่น ผีปอบ ผีไห้ผีแถน ผีตาแฮกฯ				
20	ชาวบ้านยังปฏิบัติตามฮีต-คองอยู่อย่าง สม่ำเสมอ เช่น งานบุญต่าง ๆ				
21	เรื่องการขะลำยังมีอิทธิพลต่อชาวบ้าน มาก(ถ้ามี อะไรบ้าง)				

ตอนที่ 2 (ต่อ)

ข้อ	ประเด็นคำถาม	ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ	บันทึกคำถามข้างเคียง
22	คนเฒ่า คนแก่ พยายามถ่ายทอดวิชาความรู้ท้องถิ่นให้ลูกหลานรักษาไว้ เช่น การรักษาโรค สูขวัญ การช่าง ศิลปะ มนต์คง การทอผ้า จักสานฯ				
23	จารีตประเพณีต่าง ๆ สืบต่อกันมาด้วยการปฏิบัติในวิถีชีวิต (งานบุญงานบวช บุญพระเวส บุญบ้องไฟ ฯลฯ)				
24	พิธีกรรมและพิธีการต่าง ๆ นำปฏิบัติโดยผู้นำทางพิธีกรรม เช่น พราหมณ์สูขวัญ จ้ำ ฯ				
25	การมีโทรทัศน์ดูทำให้วัฒนธรรมของหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป (ดีหรือไม่ดี)				
26	มีคนจากถิ่นอื่นนำวัฒนธรรมต่างถิ่นมาเผยแพร่ในหมู่บ้าน				
27	คนของหมู่บ้านเองก็มีส่วนนำวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้าสู่หมู่บ้าน				
	<u>การพัฒนาเศรษฐกิจหมู่บ้าน</u>				
28	อีกนานกว่าชาวบ้านจะใช้รถไถนาแทนแรงควาย				
29	ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเสริม เช่น ทอผ้า, รับจ้าง, ปลูกผัก, เลี้ยงปลาฯ การช่าง ค้าขายวัว-ควาย ฯลฯ				

ตอนที่ 2 (ต่อ)

ข้อ	ประเด็นคำถาม	ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ	บันทึกคำถามข้างเคียง
30	ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่เป็นที่น่าพอใจ				
31	หนุ่มสาวนิยมไปทำงานรับจ้างที่กรุงเทพนอกฤดูทำนา (กลับมาทำนา, ไปทำอะไรได้เงินมากน้อย ใครดูแลที่ กทม.ฯ)				
32	การทำมาหากินปัจจุบันแตกต่างจากในสมัยก่อนมาก(การทำนาหาปลา การค้าขายวัว-ควาย)				
33	ชาวบ้านเก็บข้าวไว้ในยุ้งและจะนำออกขายเมื่อเห็นผลการทำนาในปีใหม่แล้ว (ช่วงเดือนกันยายน – ตุลาคม)				
34	การทอผ้าและหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่ชาวบ้านทำสืบต่อกันมา แต่โบราณกาลแล้ว				
35	ชาวบ้านนี้นิยมเลี้ยง และซื้อ-ขาย วัว-ควาย มานานแล้ว (แต่ก่อนปัจจุบัน)				
36	แต่ละปีชาวบ้านขายผลผลิตจากการทอผ้าได้เงินจำนวนมาก (เฉลี่ย/ครัวเรือน)				
37	มีผู้อพยพไปขายแรงงานในต่างถิ่นจำนวนมาก (กรุงเทพฯ,ต่างประเทศ)				
38	ชาวบ้านต่อต้านการขายแรงงานสตรีสู่อาชีพโสเภณีอย่างรุนแรง				
	<u>การพัฒนาด้านการเมืองการปกครอง</u>				
39	ชาวบ้านไม่มีความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง (สมัยก่อน, สมัยปัจจุบัน)				

ตอนที่ 2 (ต่อ)

ข้อ	ประเด็นคำถาม	ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ	บันทึกคำถามข้างเคียง
40	ชาวบ้านนิยมโสเหล่กันเรื่องการบ้านการเมือง เป็นประจำ				
41	ชาวบ้านเอาใจใส่ในการออกเสียงเลือกตั้งทุกระดับอย่างดี(เปอร์เซนต์สูง) การรับเงินซื้อเสียง)				
42	ชาวบ้านมีความพอใจผู้นำหมู่บ้านที่มีอยู่พร้อมที่จะให้ความร่วมมือ เชื่อฟัง (กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน)				
43	ไม่มีการลักขโมยกันในหมู่บ้าน (ถ้าเคยมีนานหรือยัง)				
44	การจี้ปล้น ข่มขืน ฆ่ากันตาย ไม่เคยเกิดขึ้นในหมู่บ้านนี้ (ถ้าเคยมี–เมื่อไร)				
45	ชาวบ้านปฏิบัติตามกฎระเบียบของหมู่บ้านและกฎหมายอย่างสม่ำเสมอ				
46	หมู่บ้านนี้เรียกได้อย่างภาคภูมิว่าเป็นหมู่บ้านที่มี "ความอยู่เย็นเป็นสุข"				
47	ชาวบ้านไม่นิยมเล่นการพนัน(โบกไพ่ ไฮโลว์ หวยเบอร์ มวยตู้ฯ)				
48	เวลามีงานบุญประเพณีไม่มีการเลี้ยงสุราดื่มอย่างฟุ่มเฟือย				
49	ไม่มีการลักลอบซื้อขายและเสพยาเสพติดบางอย่างในหมู่บ้าน เช่น กัญชา เฮโรอีน ทินเนอร์ กาวฯ				

ตอนที่ 2 (ต่อ)

ข้อ	ประเด็นคำถาม	ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ	บันทึกคำถามข้างเคียง
	บทบาทผู้นำและแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้าน				
50	ชาวบ้านเห็นว่าผู้นำหมู่บ้าน(ผู้ใหญ่บ้านกำนัน) มีส่วนสำคัญมากในการพัฒนาหมู่บ้าน				
51	ครูมีส่วนอย่างสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านอย่างมากทั้งในอดีตและปัจจุบัน				
52	พระมีส่วนอย่างสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านในอดีตและปัจจุบัน				
53	ทางราชการมีอิทธิพลในการพัฒนาหมู่บ้านมากกว่าผู้นำของหมู่บ้านเอง				
54	ผู้นำสตรีมีส่วนสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านทั้งในอดีตและปัจจุบัน				
55	เป็นไปได้ที่หมู่บ้านจะพัฒนาเป็นหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างในระดับชาติได้				
56	คิดว่าเป็นไปได้ที่จะมีคลองส่งน้ำในทุ่งนาของหมู่บ้านในอนาคต				
57	ถ้ามีน้ำทำการเกษตรเพียงพอทุกฤดูกาล ชาวบ้านจะไม่หนีไปทำงานต่างถิ่นแน่นอน				
58	อุปสรรคในการพัฒนาหมู่บ้านที่สำคัญคือการขาดน้ำ (อื่น ๆ มีอะไรอีก)				
59	ชาวบ้านพร้อมเสมอที่จะลงแรงทำงานพัฒนาสาธารณประโยชน์ ขอให้มีงบประมาณมาช่วยซื้อวัสดุ-อุปกรณ์ และเครื่องมือที่จำเป็น				

ตอนที่ 2 (ต่อ)

ข้อ	ประเด็นคำถาม	ใช่	ไม่ใช่	ไม่แน่ใจ	บันทึกคำถามข้างเคียง
60	ชาวบ้านมีความพอใจและพร้อมที่จะให้หมู่บ้านอื่นมาศึกษาดูงานและเอาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาหมู่บ้าน				

ภาคผนวก ช.

รายชื่อชาวบ้านที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง

ที่	ชื่อ	อายุ	เลขที่/หมู่ที่	คุ้ม	ตำแหน่ง
1	นายสัมพันธ์ กากแก้ว	44	91/3	ทรายทอง	ประธานคุ้ม
2	นายนรา บูรณจิตต์	45	99/3	"	ผู้ช่วยกำนัน
3	นางวิราภรณ์ ดวงแก้ว	28	111/3	"	ครู ร.ร.มัธยม
4	นางลาน เขียวแดง	55	79/3	"	ลูกบ้าน
5	นายสัมพันธ์ ทองเกลี้ยว	40	111/3	"	เลขาฯคุ้ม
6	นางสำเนียง กากแก้ว	40	5/3	"	ลูกบ้าน
7	นายธีระพงษ์ ประดับศรี	48	91/4	ตะวันลับฟ้า	ครูใหญ่ รร.ประถมฯ
8	นายณรงค์ นาสารีย์	25	90/3	"	ลูกบ้าน
9	นายธีระวัฒน์ สีงาม	30	118/4	"	ครู
10	นายแก้ว บำเรอพงษ์	65	42/4	"	ผู้เฒ่าผู้แก่/กรรมการหมู่บ้าน
11	นางอัมพร กากแก้ว	34	114/4	"	กรรมการศูนย์พัฒนาเด็กฯ
12	นายทองใบ บุญอารีย์	60	93/3	ศรีบูรพา	กรรมการคุ้ม
13	นายสมร สุทธิเมฆ	48	41/4	"	ลูกบ้าน
14	นางสุวรรณ งามวิไล	39	111/4	"	กรรมการกลุ่มสตรี
15	นายทองสุข การกล้า	26	95/4	"	"
16	นายบุญ วงศาสนธ์	59	33/4	"	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
17	นายถนอม แสงทอง	38	27/4	"	ครู ร.ร.ประถม
18	นางโกสุม บุญเกษม	56	6/3	อาทิตย์	กรรมการกลุ่มสตรี
19	นางสีดา งามวิไล	72	48/3	อุทัย	ผู้เฒ่าผู้แก่
20	นางสุภาพร วงศาสนธ์	42	142/4	"	กรรมการกลุ่มสตรี

ภาคผนวก ข (ต่อ)

ที่	ชื่อ	อายุ	เลขที่/หมู่ที่	คุ้ม	ตำแหน่ง
21	นางหนู ทับทิมหิน	71	53/3	อุทัย	ลูกบ้าน
22	นายสุข ทับทิมหิน	61	50/3	"	ที่ปรึกษาคุ้ม
23	นางตั้น อังกาบ	53	45/3	"	ลูกบ้าน
24	น.ส.เกษร วงษ์ตรี	29	36/3	"	เลขา กพสอ.เชื่องใน
25	นายคำ วงษ์ตรี	57	25/4	"	ลูกบ้าน
26	นายสมัย ฉิวงศ์	67	50/4	"	ประธานคุ้ม/อดีตครู ร.ร.ประถมฯ
27	นายเพ็ง กากแก้ว	47	29/4	"	กรรมการคุ้ม
28	นายคำพันธ์ เขียวแดง	45	102/4	กกบาก	เลขาคุ้ม
29	นายจันทร์ อินทร์งาม	59	42/4	แสนสำราญ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4
30	นายวัน ชุมกลาง	53	92/4	"	กรรมการหมู่บ้าน
31	นายอ้ม กากแก้ว	79	89/4	"	ผู้เฒ่าผู้แก่
32	นายแสง หวังสุข	50	40/4	กกบากแสนสำราญ	กรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัย
33	นายบุญชู หวังสุข	46	42/4	"	เลขาคุ้ม
34	นายคำ ทับทิมเงิน	67	48/4	"	กรรมการฝ่ายศึกษา
35	นายเมน หารสุริย์	56	107/4	"	ลูกบ้าน
36	นายพยนต์ ละม้ายศรี	39	108/4	"	กรรมการคุ้ม
37	นายพนมวรรณ บุญสม	28	/3	"	ครู ร.ร.มัธยม
38	นางจันทร์แก้ว พิมพ์พวง	43	60/3	"	ลูกบ้าน
39	นางหมอน กากแก้ว	71	34/3	ใต้	ลูกบ้าน
40	นายจันทา จันทร์จำปา	64	38/3	พิทักษ์ภาพร	กรรมการคุ้ม
41	นายสุข วงษ์ตรี	50	36/3	"	กรรมการฝ่ายรักษาความปลอดภัย
42	น.ส.สุมาลี แสงพันธ์	21	113/3	"	ประธานกลุ่มเยาวชน

ภาคผนวก ข (ต่อ)

ที่	ชื่อ	อายุ	เลขที่/หมู่ที่	คุ้ม	ตำแหน่ง
43	นายฉลาด นิลพงษ์	38	/4	ประกอบกิจ	ครู
44	นายสุบิน พิมพ์พวง	48	80/3	"	กรรมการคุ้ม
45	นายผัน ประกอบศรี	66	23/3	"	ประธานกลุ่มฌาปนกิจศพ, อดีตครู
46	นายทองสุข ประดับศรี	41	55/3	"	กรรมการคุ้ม
47	นายสมัย วงศาสนธ์	41	112/4	สุขสวัสดิ์	รองประธานคุ้ม
48	นายสวัสดิ์ กากแก้ว	52	64/3	"	ประธานคุ้ม
49	นายอุดร วงศาสนธ์	49	68/3	"	กรรมการคุ้ม
50	นางลา แสงทอง	81	42/3	"	ผู้เฒ่าผู้แก่
51	นายสุข พิมพ์พวง	40	60/3	"	กรรมการคุ้ม
52	น.ส.สุปราณี ประดับศรี	18	58/3	"	เยาวชน
53	นายสมัย ประดับศรี	49	17/3	ผาสุก	กำนันตำบลบ้านไทย
54	น.ส.นงนุช สมสิน	18	/3	"	เยาวชน
55	นางทองศรี ประดับศรี	47	17/3	"	กรรมการกลุ่มแม่บ้าน
56	นายจันทา แสงทอง	63	/3	"	ที่ปรึกษากลุ่ม
57	นายนิกร หวังสุข	64	/3	"	รองประธานคุ้ม
58	นายสุข อำไพพิศ	48	/3	"	ประธานคุ้ม
59	นางเวิน พงษ์สถิตย์	60	16/3	"	ลูกบ้าน
60	นายบุญเกิด บุตรอำคา	28		"	ที่ปรึกษาคุ้ม
61	นายสมใจ วงศ์ศรี	43	14/3	"	แพทย์ประจำตำบล
62	นายพิทักษ์ ประกอบศรี	33	48/3	เกษมสุข	ผ.ส.ส.รองประธานคุ้ม
63	นางบุญ สายเมฆ	51	52/3	"	ลูกบ้าน

ภาคผนวก ช (ต่อ)

ที่	ชื่อ		อายุ	เลขที่/หมู่ที่	คุ้ม	ตำแหน่ง
64	นายสมศรี	กากแก้ว	41	26/3	เกษมสุข	กรรมการคุ้ม
65	นายหอม	ประดับศรี	63	44/3	"	รองประธานคุ้ม
66	น.ส.ประไพ	ละม้ายศรี	23	50/3	"	ลูกบ้าน
67	น.ส.อนงค์	ทับทิมหิน	19	81/3	"	เยาวชน
68	นายวัน	ขุมกลาง	53	92/4	"	กรรมการหมู่บ้าน
69	นายอุดร	กากแก้ว	47	41/3	ใต้มิตรภาพ	รองประธานคุ้ม
70	นายสมัย	ละม้ายศรี	36	39/3	"	กรรมการคุ้ม
71	นางพร	ทองเกลี้ยว	65	42/3	"	กรรมการคุ้ม
72	นายคูณ	ทับทิมหิน	49	87/3	ใ "	ประธานคุ้ม
73	น.ส.บุญวี	วงศ์ศรี	18	91/3	"	เยาวชน
74	นายอุดร	กากแก้ว	39	43/13	"	กรรมการคุ้ม
75	นายเจริญ	สิถิรบุตร	51	13/4	วัดป่าสามัคคี	กรรมการรักษาความสงบ
76	นายเพ็ง	กากแก้ว	61	75/4	"	กรรมการหมู่บ้าน
77	นายอนันต์	กากแก้ว	66	4/4	"	อดีตกรรมการหมู่บ้าน
78	นายพยนต์	ละม้ายศรี				
79	นายสิงห์	บุญเอก	58	84/4	สว่างจิตพัฒนา	กรรมการคุ้ม
80	นายทอง	แสงทอง	52	45/3	หนองพญาราช	รองประธานคุ้ม
81	นายจำรัส	กากแก้ว	52	44/3	"	กรรมการหมู่บ้าน
82	นายธงชัย	เดามูล	30	/3	"	ครู ร.ร.มัธยม
83	นายฟอง	กากแก้ว	54	29/3	"	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
84	นายศรี	ประกอบศรี	59	27/3	"	กรรมการคุ้ม

ภาคผนวก ข (ต่อ)

ที่	ชื่อ	อายุ	เลขที่/หมู่ที่	คุ้ม	ตำแหน่ง
85	นายอ่อนศรี วงศ์ศรี	58	11/4	บึงบัวบาน	กรรมการกลุ่มโรงสี 29.
86	นายอนันต์ กากแก้ว	63	4/4	"	ลูกบ้าน
87	นายประพาส สมสะอาด	53	80/4	"	รองประธานคุ้ม
88	นายคำพันธ์ วงศ์าสนธ์	48	22/4	"	กรรมการคุ้ม
89	นายสมศรี พิมพ์พวง	41	104/4	"	ลูกบ้าน
90	นายคำพัน วงศ์าสนธ์	44	63/4	รวงทอง	กรรมการคุ้ม
91	นายแพง สรรพศักดิ์	55	73/4	"	
92	นายหอม กากแก้ว	78	62/4	"	ผู้เฒ่าผู้แก่
93	นายเชย กากแก้ว	48	70/4	"	กรรมการกลุ่มโรงสีข้าว
94	นายเรียน ทับทิมหิน	49	65/4	"	ประธานคุ้ม
95	นายละมัย หวังสุข	60	20/4	ตะวันลับฟ้า	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4
96	นางเพชร ประดับศรี	42	91/4	"	ครู ร.ร.ประถม
97	นายสมบูรณ์ ตันหลุบเลา	55	11/4	"	ลูกบ้าน
98	นายบุญเลี้ยง นิยมญาติ	58	10/4	ร่วมมิตรพัฒนา	กรรมการคุ้ม
99	นายสุพจน์ กากแก้ว	30	59/4	"	กรรมการคุ้ม
100	หลวงปู่เฮือง	78	-	วัดบ้านโพนทราย	เจ้าอาวาส

ภาคผนวก ค.

รายชื่อผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้อาวุโสที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

ที่	ชื่อ	อายุ	เลขที่/หมู่ที่	เรื่องที่ให้ข้อมูล
1	หลวงปู่ดี พงษ์สถิต	87	วัดป่า	ยีต-คลอง การขายข้าวฯ
2	หลวงปู่เยื่อง	82	วัดบ้าน	ยีต-คลองและการจัดงานประเพณีฯ
3	พ่อปู่จารย์ครูแยง บุญรินทร์	103	70/4	ยีต-คลอง, ผู้นำฯ
4	นายสมบูรณ์ วงศาสนธิ์	67	26/4	การต้มเกลือ,การขายข้าว,การหาปลาฯ
5	นายทอง ทับทิมหิน	72	22/3	จารีตประเพณี, การขายวัว-ควายฯ
6	นายหอม กากแก้ว	78	62/4	การซื้อ-ขายวัวควาย การค้าขายฯ
7	นายเคน กากแก้ว	59	91/4	ผู้นำ การพึ่งตนเอง ประเพณีฯ
8	นายละไม หวังสุข	59	20/4	แหล่งน้ำ การพึ่งตนเอง,ประชุมชนฯ
9	นายจันทร์ อินทร์งาม	59	42/3	การหาปลา,การซื้อขายวัว-ควาย,ผู้นำฯ
10	นายบุญ วงศาสนธิ์	58	33/4	การพัฒนาแหล่งน้ำ,ผู้นำ,ค้าขาย ฯลฯ
11	นายบรรเทิง นิยมญาติ	70	51/4	ผู้นำ,หาปลา,นา,ประเพณีต่าง ๆ
12	นายบุญมา กากแก้ว	67	78/3	การเลี้ยงวัว, การค้าขาย,การขายข้าวฯ
13	นายฟอง กากแก้ว	54	29/3	ทำนา,เลี้ยงวัว,ค้าขายฯลฯ
14	นางหม่อน ประกอบศรี	57	23/3	ทอผ้า,เลี้ยงเด็กฯ
15	นางโกสุม บุญเกษม	56	51/4	ทอผ้า การเลี้ยงเด็ก ฯ
16	นายธีระพงษ์ ประดับศรี	49	91/4	ผู้นำ การพึ่งตนเอง
17	นางสุวรรณา ฉวีวงศ์	64	50/4	การทำนา,เลี้ยงวัว, การเลี้ยงดูเด็กฯ
18	นายสมัย ประดับศรี	49	17/3	ผู้นำ,การพึ่งตนเอง แหล่งน้ำ ป่าชุมชนฯ
19	นายสมัย ฉวีวงศ์	67	50/4	การทำนา เลี้ยงวัว ผู้นำ ฯ

ภาคผนวก ค (ต่อ)

ที่	ชื่อ	อายุ	เลขที่/หมู่ที่	เรื่องที่ให้ข้อมูล
20	นายผัน ประกอบศรี	66	23/3	ผู้นำ การขายข้าว ป่าไม้ชุมชนฯ
21	นายเอี่ยมสกุล ทองแสง	74	อุบลฯ	ผู้นำ การพึ่งตนเองฯ
22	นายครุณ กากแก้ว	69	อุบลฯ	ผู้นำ จารีตประเพณีฯ

หมายเหตุ สองคนสุดท้ายเป็นอดีตครูใหญ่โรงเรียนประถม ปัจจุบันย้ายภูมิลำเนาเข้ามาอยู่ในเมืองอุบลราชธานี

ภาคผนวก ง

รายชื่อคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านโพนทราย ตำบลบ้านไทย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

คณะกรรมการหมู่บ้าน หมู่ที่ 3 (ก.ม.หมู่ที่ 3)

1. นายสมัย	ประดับศรี	ประธานกรรมการ (กำนัน ต.บ้านไทย)
2. นายเลิศ	พิณทอง	รองประธาน
3. นายณรา	ปาณะจิตต์	กรรมการ
4. นายจำรัส	กากแก้ว	"
5. นายอุดร	เขียวแดง	"
6. นายพิทักษ์	ประกอบศรี	"
7. นายสนอง	ประกอบศรี	กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน หมู่ที่ 3 (กพ.สม.หมู่ที่ 3)

1. นางทองศรี	ประดับศรี	ประธานกรรมการ
2. นางบัวพัน	ศรีทอง	รองประธานกรรมการ
3. น.ส.เกษร	วงษ์ตรี	เลขานุการ
4. นางคำเบาะ	กากแก้ว	เหรัญญิก
5. นางประคอง	อำไพพิศ	ปฏิคม

คณะกรรมการหมู่บ้าน หมู่ที่ 4 (กม.หมู่ที่ 4)

1. นายละมัย	หวังสุข	ประธานกรรมการ (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4)
2. นายแสง	หวังสุข	รองประธานกรรมการ
3. นายเพ็ง	กากแก้ว	กรรมการ
4. นายคำ	ทับหิมหิน	กรรมการ
5. นายสุนทร	ประดับศรี	กรรมการ

6. นายจันทร์ อินทร์งาม กรรมการ
7. นายอ่อนศรี วงษ์ศรี กรรมการและเลขานุการ

<u>คณะกรรมการพัฒนาสตรี</u> หมู่ที่ 4 (กพ.สม.หมู่ที่ 4)

1. นางสุภาพร ประกอบศรี ประธานกรรมการ
2. นางโกสุม บุญเกษม รองประธานกรรมการ
3. นางคำปุ่น ประกอบศรี กรรมการ
4. นางทองจันทร์ วรรณสูต เหรัญญิก
5. นางยวนใจ นิลจิต ปฏิคม

ภาคผนวก จ.

ระเบียบข้อบังคับของหมู่บ้าน

1. ห้ามนำสุราไปขายหรือดื่มในบริเวณวัดเป็นอันขาด ผู้ฝ่าฝืนจะถูกปรับ 500 บาท
2. ห้ามยิงปืนภายในหมู่บ้านโดยไม่มีเหตุร้าย ผู้ฝ่าฝืนจะถูกปรับ 1,000 บาท
3. ห้ามเล่นการพนันในอาณาเขตหมู่บ้าน ผู้ฝ่าฝืนจะถูกปรับ 200 บาท
4. ให้ทุกคนร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านตามมัดหมาย ผู้ฝ่าฝืนจะถูกว่ากล่าวตักเตือน
5. ไม่ยุยงส่งเสริมให้แตกความสามัคคีในหมู่บ้าน
6. ไม่ขาดเวร-ยามตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยปฏิบัติ
7. ให้ทุกครัวเรือนรักษาบริเวณบ้านให้สะอาดอยู่เสมอ
8. ให้รักษาความสะอาดหน้าบ้านให้สะอาดอยู่เสมอ
9. ห้ามเผาถ่านหรือขยะในท้องร่อง ผู้ฝ่าฝืนถูกปรับครั้งละ 50 บาท
10. ทุกครัวเรือนต้องจัดทำรั้วบ้านให้เป็นระเบียบเรียบร้อย
11. ไม่ก่อเหตุทะเลาะวิวาทในหมู่บ้านโดยเด็ดขาด ผู้ฝ่าฝืนจะถูกปรับในหมู่บ้าน 500 บาท ในบริเวณวัด 1,000 บาท
12. ห้ามจับปลาในหนองน้ำหรือสระของหมู่บ้าน ผู้ฝ่าฝืนจะถูกปรับ 500 บาท และยึดอุปกรณ์
13. ห้ามนำปอแช่ในหนองหรือสระของหมู่บ้าน ผู้ฝ่าฝืนจะถูกปรับ 500 บาท
14. ห้ามตัดไม้ทำลายป่าในสาธารณประโยชน์
15. ทุกครอบครัวต้องส่งคนเข้าร่วมประชุมประจำเดือนทุกเดือน ผู้ใดขาดเกิน 3 ครั้ง จะถูกปรับ 20 บาท
16. ผู้ได้รับอนุญาตให้ขายของในหมู่บ้าน ต้องเสียค่าธรรมเนียมตามเกณฑ์ที่วางไว้
17. ไม่จับปลาในนาของผู้อื่นด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตาม หากมีการละเมิดให้ถูกรณีตกลงกันเอง

เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสงบสุขของหมู่บ้าน-ขอให้ชาวบ้านโพนทราย ทุกคน ถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด

คณะกรรมการหมู่บ้าน

25 มีนาคม 2531